

IN CARITATE, HUMILITATE
ET VITAE SIMPLICITATE
U LJUBAVI, PONIZNOSTI
I JEDNOSTAVNOSTI ŽIVOTA

Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija
o 100. godišnjici rođenja dr. h. c. biskupa Ćirila Kosa

Đakovo 19. studenoga 2019.

»In caritate, humilitate et vitae simplicitate –
U ljubavi, poniznosti i jednostavnosti života«

UREDNICI
akademik Josip Bratulić
prof. dr. sc. Pero Aračić, glavni urednik
Mirko Ćurić, prof.

RECENZENTI
prof. dr. sc. Ladislav Heka
izv. prof. dr. sc. Stjepan Radić

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001060541.

ISBN 978-953-347-336-9

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
ZAVOD ZA ZNANSTVENI I UMJETNIČKI RAD U ĐAKOVU

»In caritate, humilitate et vitae simplicitate –
U ljubavi, poniznosti i jednostavnosti života«

Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija
o 100. godišnjici rođenja dr. h. c. biskupa Ćirila Kosa,
Đakovo 19. studenoga 2019.

Zagreb – Đakovo, 2020.

SADRŽAJ

Uvodni pozdravi

Prof. dr. sc. Pero Aračić, upravitelj Zavoda HAZU-a u Đakovu	VII
Dr. sc. mons. Đuro Hranić, nadbiskup đakovačko-osječki	VIII
Robert Francem, profesor i zamjenik gradonačelnika Đakova	X

Pero Aračić – Anto Pavlović

Naglasci biskupa Ćirila Kosa u vođenju Biskupije	1

Božidar Petrač

Prijevod biskupa Ćirila Kosa s francuskoga jezika	19

Miroslav Akmadža

Biskup Ćiril Kos i komunističke vlasti 1974. – 1990.	27

Marin Srakić

»Nisam se prepoznao!«	65

Mato Artuković

Osuda duhovnika Ćirila Kosa u onodobnom tisku	105

Milan Šimunović

Katehetsko vijeće HBK-a i biskup Ćiril Kos	129

s. M. Estera Radičević

Biskup Ćiril Kos, dar Božji zajednici Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu	155

Pavo Jurišić

Apostolski upravitelj Vrhbosanske nadbiskupije	175

Antun Japundžić

Ekumenski rad biskupa Ćirila Kosa 207

s. Finka Tomas

Biskup Ćiril Kos i promicanje kulta sv. Ćirila i Metoda 223

Mirko Ćurić

Razgovori biskupa Ćirila Kosa za »Đakovački glasnik« 243

Stanislav Šota – Eldina Lovaš

Pastoralna skrb biskupa Ćirila Kosa za prognanike Đakovačke
i Srijemske biskupije tijekom Domovinskog rata u Republici
Mađarskoj od 1991. do 1993. godine 255

Izvješće sa kolokvija, misa u Đakovu, spomen-ploče
u Harkanovcima i Ivancu 303

Adrese autora 315

Znanstveni kolokvij o 100. obljetnici rođenja biskupa Ćirila Kosa

19. 11. 1919. – 19. 11. 2019.

Uvodni pozdrav upravitelja Zavoda HAZU-a u Đakovu

Poštovani sudionici ovoga znanstvenoga skupa, uime HAZU-ova Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Đakovu, KBF-a u Đakovu i Društva hrvatskih književnika, sve vas srdačno pozdravljam i zahvaljujem vam što ste darovali malo svojega vremena, ponešto potrošili, ali pokazali i zanimanje za ovog čovjeka, svećenika i biskupa, koji je cijeli život posvetio upravo našoj biskupiji i koji ju je vodio 23 godine. To je biskup Ćiril Kos i njemu je upravo danas njegov 100. rođendan.

Kad detaljnije pogledamo, onda je kao svećenik i kao djelatnik u našim središnjim ustanovama bio trn u oku ondašnjih komunističkih vlasti (1). Nakon preuzimanja dužnosti pojavio se tzv. županjski slučaj (2), koji ga je zdravstveno narušio, tu je i promjena društvenog sustava iz komunizma u demokraciju (3), zatim dolazi Domovinski rat i sve što je on donio sa sobom: ubijene, ranjene, izbjeglice (4). Opet i razgovor i dijalog s drugima i drukčijima te je opet mogao vidjeti ujedinjenu biskupiju (5).

U svim tim zbivanjima pokušat će ovaj znanstveni kolokvij načeti neke teme, a mnoge ostaviti za neke druge prigode. Inače bi nam trebalo više dana. Stoga zahvaljujem predavačima – istraživačima, koji će nas danas obogatiti iznošenjem i sistematiziranjem određenih vidika ovoga prebogatoživota.

Na kraju upućujem poseban pozdrav nadbiskupu Đuri Hraniću, nasljedniku biskupa Kosa, nadbiskupu u miru Srakiću, neposrednom nasljedniku biskupa Kosa, ostalim biskupima i njihovoj pratnji i svima koji ste uspjeli doći i sudjelovati na ovome znanstvenom skupu.

Poseban pozdrav ide našem Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu s dekanom prof. dr. sc. Vladimirom Dugalićem na čelu, Društvu hrvatskih književnika, pokroviteljima Nadbiskupiji i Gradu Đakovu te medijskom pokrovitelju »Glasu Slavonije«.

Molim da nam svoju riječ upute mons. dr. sc. Đuro Hranić i dogradonačelnik grada prof. Francem.

Ujedno molim prof. dr. sc. Pavu Jurišića da preuzme moderiranje prvoga dijela znanstvenog kolokvija. Za drugi dio moderiranja ima jedna promjena: umjesto izv. prof. dr. sc. Stjepana Radića skup će moderirati mr. sc. Tadija Crnjak.

Pozdrav nadbiskupa Đakovačko-osječkoga dr. sc. Đure Hranića

Na današnji dan prije 100 godina u Ribić Bregu u Župi Ivanec u Hrvatskom zagorju, rodili su se od oca Josipa i majke Marije r. Fadiga blizanci Ćiril i Ivo Kos. Kad su dječaci imali 6 godina, obitelj Kos preselila se u Harkanovce kod Valpova i u toj je župi odrastao naš đakovački ili bosanski i srijemski biskup blage uspomene Ćiril Kos.

Zahvaljujem Zavodu za znanstveni i umjetnički rad HAZU-a u Đakovu što je baš za današnju, 100. obljetnicu rođenja predvidio i u suradnji s KBF-om u Đakovu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku te Društvom hrvatskih književnika organizirao znanstveni kolokvij o stotoj obljetnici rođenja našega biskupa Ćirila. Zahvaljujem dr. Peri Aračiću za organiziranje skupa, a prof. dr. Vladimiru Dugaliću, dekanu i Fakultetskom vijeću KBF-a u Đakovu, te predsjedniku i gospodi profesorima Božidaru Petraču te Mirku Ćuriću, dopredsjednicima Društva hrvatskih književnika za suorganizaciju ovoga znanstvenoga kolokvija.

Zahvaljujem jednako tako i Gradu Đakovu za supokroviteljstvo te »Glasu Slavonije« za medijsko pokroviteljstvo.

Hvala i svim predavačima koji su prihvatili istražiti i kroz svoja nam predavanja i članke za zbornik predočiti i vrednovati određeno područje života i djelovanja blagopokojnoga biskupa Ćirila Kosa.

Biskup Ćiril je za svoje biskupsko geslo uzeo riječi koncilske konstitucije *Christus Dominus* o biskupskoj službi: *In caritate, humilitate et vitae simplicitate – ljubavlju, poniznošću i jednostavnošću života*. To je bio njegov životni program koji ga je oslikavao kao čovjeka i biskupa: jednostavan, skroman, pun humora te dobrote i ljubavi, ponizan čovjek. Možda bi takav kakav je bio i nama danas rekao nešto slično onomu što je rekao kad je na KBF-u u Zagrebu primao počasni doktorat – da se dvaput nije prepoznao u životu: kad je 1959. bio proglašen »narodnim neprijateljem« i »U ime naroda« osuđen na sedam godina zatvora te kad je slušao obrazloženje za dodjelu

počasnoga doktorata u kojemu su ga hvalili kao zaslužnoga na području katehetike i kateheze.

Našu je biskupijsku zajednicu vodio doista »In caritate« (ljubavlju) te joj je kao učitelj, pastir i svećenik služio *in humilitate et simplicitate* (poniznošću i jednostavnošću života).

Radost i vedrina bile su jedna od njegovih karizmi koju je dijelio drugima. Gdje god se pojavio, unosio je radost, vedrinu i raspoloženje. Po tome smo ga svi poznavali. U komunikaciji bio je jednostavan i ponizan.

Doživljavali smo ga kao istinskog čovjeka Crkve. Volio je Crkvu predvođenu Rimskim biskupom i sjećam se njegovih homilija svake subote u sjemenišnoj kapeli u kojima je i nas bogoslove odgajao u tom duhu ljubavi. O papi i papinstvu uvijek je govorio s ushićenjem i iskrenom sinovskom ljubavlju.

Iz zatvora je napisao: »Najvjerniji mi je prijatelj Brevijar. Njega sam zbilja osjećao mnogo puta kao nešto živo, kao nešto, što mi govori prave riječi u pravo vrijeme.« »Osim Brevijara imam krunicu, koju osjećam kao konop, za koji se držim...«

O tome kakav je bio kao čovjek govori i činjenica da je, kad je izišao iz zatvora, svake godine čestitao novu godinu svojem sucu istražitelju te je zahvalio referentu za preodgoj KPD-a Stara Gradiška za dobar postupak prema zatvorenicima u odjelu za izradu cisterni... Ispričavao ih je time da su morali raditi svoj posao.

Godine 1973. bio je imenovan te zaređen za biskupa đakovačkog ili bosanskog i srijemskog. Biskupsku je službu preuzeo u trenutku teške krize koja je nagrizala našu biskupiju koju je on svojim zalaganjem smirio i ujedinio.

U tome smislu spomenimo da je u vrijeme svoje službe osnovao 21 župu, da je zaređio 118 svećenika, izgrađeno je 18 župnih i 22 filijalnih crkava, 62 vjeronaučne dvorane i 42 župna stana. Kolike je pastirske, bratske, prijateljske, očinske i crkvene odnose uspostavio i kolike je – koje su drugi narušili – uspostavio i obnovio, to samo dragi Bog zna.

Još jednom zahvaljujem svima koji se na bilo koji način ugrađuju u današnji znanstveni kolokvij i vjerujem da će on i objavljeni radovi pridonijeti objektivnom i cjelovitom zagledavanju u život i djelo našega velikog biskupa blage uspomene Ćirila Kosa i njihovu vrednovanju. Hvala na pozornosti.

**Pozdrav Roberta Francema,
profesora i zamjenika gradonačelnika**

Posebna mi je čast u svoje osobno ime, u ime gradonačelnika Marina Mandarića i Grada Đakova sve vas pozdraviti na ovom skupu, iznimno važnom znanstvenom skupu za grad Đakovo, jer je biskup Kos velikan povijesti grada Đakova, ali i hrvatske povijesti. Ovakvim znanstvenim skupom, dostojnim predstavljanjem i analizom njegova rada i života možemo valorizirati i smjestiti u društveni i duhovni kontekst njegov život i njega samog. Zato mi je iznimno drago što sam imao priliku kroz osobni život upoznati ga i vidjeti sve ovo lijepo o njemu što ste rekli i što ćete danas reći. Hvala svima.

Program

Znanstveni kolokvij o 100. godišnjici rođenja dr. h. c. Ćirila Kosa, biskupa

**»In caritate, humilitate et vitae simplicitate –
U ljubavi, poniznosti i jednostavnosti života«
(rođ. 19. studenoga 1919. † 6. srpnja 2003.)**

Termin: 19. studenoga 2019.

Mjesto: Dvorana biskupa J. J. Strossmayera na KBF-u u Đakovu

Prvi dio: 9.30 – 12.20: moderira dr. sc. Pavo Jurišić

9.30 Pozdravi

Predavanja

1. **Dr. sc. Pero Aračić – Anto Pavlović**, dipl. teol.: Naglasci biskupa Ćirila Kosa u vođenju Biskupije
2. **Dr. sc. Vladimir Dugalić**: Duhovni profil biskupa Ćirila Kosa
3. **Božidar Petrač**, prof.: Analiza francuskih prijevoda Ćirila Kosa
4. **Dr. sc. Miroslav Akmađža**: Biskup Ćiril Kos i komunističke vlasti 1974. –1990.
5. **Mons. dr. sc. Marin Srakić**: »Nisam se prepoznao!«
6. **Dr. sc. Mato Artuković**: Osuda Ćirila Kosa u ondašnjim pisanim medijima
7. **Dr. sc. Milan Šimunović**: Katehetsko vijeće HBK-a i predsjednik Ćiril Kos

Stanka 12.20 – 13

Drugi dio: 13 – 15: moderira mr. sc. Tadija Crnjak

8. **S. M. Estera Radičević**, dipl. povj.: Biskup Ćiril Kos, dar Božji zajednici Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu
9. **Dr. sc. Pavo Jurišić**: Ćiril Kos apostolski upravitelj Vrhbosanske nadbiskupije 1990. godine

10. **Dr. sc. Antun Japundžić:** Ekumenski rad biskupa Ćirila Kosa
11. **Dr. sc. Finka Tomas:** Biskup Kos i promicanje kulta sv. Ćirila i Metoda
12. **Mirko Ćurić, prof.:** Razgovori biskupa Kosa za »Đakovački glas«
13. **Dr. sc. Stanislav Šota** – mag. edu. povijesti i mag. edu. hrvatskog jezika **Eldina Lovaš:** Pastoralna skrb biskupa Ćirila Kosa za prognanike Đakovačke i Srijemske biskupije tijekom Domovinskog rata u Republici Mađarskoj od 1991. do 1993. godine

Rasprava: 14,40 – 15

Organizatori

- 1) Zavod HAZU-a Đakovo
- 2) Katolički bogoslovni fakultet Đakovo
- 3) Društvo hrvatskih književnika

Pokrovitelji

- 1) Nadbiskupija đakovačko-osječka
- 2) Grad Đakovo
- 3) Medijski pokrovitelj »Glas Slavonije«

Pero ARAČIĆ – Anto PAVLOVIĆ

Naglasci biskupa Ćirila Kosa u vođenju Biskupije

(od 17. 3. 1974. do 6. 2. 1997.)

Sažetak

Autori nastoje, imajući u vidu teme ostalih radova, iznijeti panoramu profila biskupa Ćirila Kosa, njegove naglaske i pristupe u vođenju povjerene mu biskupije. Ponajprije Biskupija je dosta podijeljena i upravljanje njome nije jednostavno. Svojim geslom *In caritate, humilitate et vitae simplicitate* izriče sebe i svoj pristup u programu i radu. Tako se vidjelo da je imao povjerenje u nositelje određenih institucija i programe koje su one nudile. U tom smislu posebno se ističe djelovanje 'Obiteljskog instituta' u okviru Visoke bogoslovne škole i svih programa priprave za brak i obitelj, formacije bračnih parova suradnika, seminara za obitelji i drugih stručnih seminara, kao i uvođenje katekumenata te drugih pastoralnih aktivnosti. Veliku osjetljivost pokazuje za potrebe nove infrastrukture, što se dokazuje povratkom zgrade za filozofsko-teološki studij, upisivanje prve generacije laika na studij, odluka o gradnji nove knjižnice i ujedinjavanja svih knjižnih fondova. Tu su i njegovo praćenje i blagoslovi novih crkava i pastoralnih centara, kao i organizacija velikih skupova za određene obljetnice. K tomu su došla i odličja od društva, Grada Đakova i Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu.

Ključne riječi: Ćiril Kos, Obiteljski institut, seminari, knjižni fondovi, odličja

Uvod

Biskupsko geslo: **služiti u ljubavi, skromnosti i jednostavnosti života**, vjerno odražava ne samo njegovo biskupovanje nego cjelovitu njegovu osobu. Bio je čovjek/svećenik/ biskup vjere i velikog pouzdanja u Boga, dobrote i plemenitosti prema čovjeku, čovjek – svećenik i biskup koji je znao okupiti, saslušati, razumjeti i povezivati ljude. Krasile su ga prirodna spontanost, iskrenost i jednostavnost, neposrednost, razgovorljivost i nasmijanost u razgovorima.¹

¹ Anto Pavlović, *Stotinu reverendi*, Slav. Brod, 2008., str. 517.

Nakon smrti biskupa Stjepana, za vrijeme polugodišnje sedisvakancije, nagađalo se tko će biti izabran za novog natpastira Đakovačke i Srijemske biskupije. Bilo je raznih kombinacija, ali su svi slutili da je najpogodnija osoba Ćiril Kos, negdašnji mitrovački kapelan i trnjanski župnik, sjemenišni duhovnik, vizitator župa i biskupski tajnik, kanonik i kapitularni vikar.²

U ovom ćemo radu istaknuti njegove pastoralne naglaske u vođenju Biskupije tijekom 23 godine vođenja biskupija. Mogu se svesti na: želju za zajedništvom i suradnjom sa svim svećenicima, počevši od onih u Đakovu do onih na terenu; podržavanja svih novijih pastoralnih koraka na području biskupije; obilazak biskupije i sudjelovanje u važnijim proslavama župa; uključenost u jubileje crkvenog i općepovijesnog značenja za Biskupiju i hrvatski narod; primanje priznanja od Crkve ili države te je uvijek bio uz svoj hrvatski narod.

Drugi će predavači progovoriti o njemu kao o predsjedniku Katehetskog vijeća HBK-a, kao o apostolskom upravitelju Vrhbosanske nadbiskupije, predstaviti će njegov ekumenski rad te njegovu pastoralnu skrb za prognanike Đakovačke i Srijemske biskupije tijekom rata, pa ćemo mi zaobići ove njegove djelatnosti.

1. Situacija u Biskupiji neposredno prije njegova imenovanja biskupom

Biskup Stjepan Bäuerlein počeo je poboljšivati još u vrijeme zasjedanja Drugoga vatikanskog koncila, a svećenici su se počeli dijeliti u one »za« ili »protiv« njega, tražeći od njega da provede koncilске smjernice i reforme. Desetak svećenika, nezadovoljnika, potpisalo je tzv. Bijelu knjigu protiv biskupa i tajno je predali apostolskom nunciju u Beogradu. Na iznenađenje mnogih »Bijela knjiga« je došla u ruke novinara koji su izvijestili javnost pa je izbio »đakovački slučaj«.³ Nije pomogao ni pokušaj pomirenja.

Koncilске su se tribine tada održavale u Vinkovcima. Na jednoj od njih, 13. kolovoza 1973. svećenici su, pod naslovom »Želje i očekivanja«, među ostalim, istaknuli da na temelju koncilskih dokumenata i konstitucija od bi-

² Želje i očekivanja svećenika skupljenih na tribini u Vinkovcima, sažete u 6 točaka u ime svećenika na tribini potpisao je redakcijski odbor sastavljen od 5 svećenika koji su informaciju prosljedili svim svećenicima Đakovačke i Srijemske biskupije. Usp. Apostolskim pismom Pape Pavla VI »Dilecto filio« potvrđene su želje i očekivanja svećenika Đakovačke biskupije, izražene i na Svećeničkoj tribini u Vinkovcima 13. VIII. 1973., u: *VDB*, 102(1974), 4, str. 65.

³ »Đakovački slučaj« – »Bijela knjiga«. U: *Glas Koncila*, 9 (1970), br. 6 (176), str. 14.

skupa očekuju: 1) poštovanje čovjeka u svakom svećeniku; 2) bratsku i odgovornu suradnju; 3) međusobni odnos ljubavi i povjerenja. Napisali su potom: »Ono što očekujemo od biskupa, svjesni smo da u još većem stupnju dugujemo njemu.« U subotu 9. veljače 1974. objavila su zvona đakovačke katedrale-bazilike Đakovu i cijeloj biskupiji radosnu vijest: »Habemus episcopum!« Došao je na čelo biskupije da svojim nastupima poveže sve svećenike u zajedništvu služenju Bogu i narodu.

2. Imenovanje i posveta

U 1360. kanonu Kodeksa iz 1918. godine određeno je kako sjemenišni poglavari trebaju biti osobe prvorazrednih kvaliteta: *doctrina, virtute et prudentia praestantes, qui verbo et exemplo alumnis prodesse possint*. Ako se za službu duhovnika zahtijevaju prvorazredne kvalitete: rječitost sv. Ivana Zlatoustoga, učenost sv. Tome Akvinca, blagost sv. Franje Saleškoga, upornost sv. Ignacija, borbenost sv. Ivana Kapistrana, revnost sv. Franje Ksaverskoga, ljubav sv. Ivana don Bosca, hrabrost sv. Ambrozija, strogost sv. Abrahama a S. Clara, vedrinu sv. Filipa Nerija, strpljivost sv. Ivana Arškoga i poniznost sv. Franje Asiškoga⁴, vjerojatno se još veće kvalitete traže za biskupsku službu.

U Đakovu je novoimenovani biskup, prema propisu kanona 334., na svečanoj sjednici Stolnog Kaptola, prezentirao Apostolsko pismo Sv. Oca i time ušao u posjed biskupske stolice. Kancelar, mons. Rudolf Šverer, priopćio je tu vijest svećenicima sabranima u prostorijama svećeničkog kluba, a Josip Sokol, veliki prepošt Stolnoga kaptola, održao je pozdravno slovo.⁵

⁴ Gejza Varga, Mons. dr. Ćiril Kos – zlatomisnik, u: *Diacovensia*, 2 (1994), 1, str. 12.

⁵ Veliki prepošt mons. Josip Sokol biranim je riječima pozdravio novoga biskupa. »Uspinjući se na prijestolje đakovačkih biskupa ulazite kao deseti biskup sjedinjenih biskupija Bosanske i Srijemske u redosljed đakovačkih biskupa, uglednih, zaslužnih i istaknutih muževa, koji su svojom erudicijom, svojim djelovanjem i žrtvama stekli velike zasluge za duhovni preporod našega naroda i izgradili divne i trajne spomenike: Katedralu-baziliku u Đakovu i brojne župske crkve, Bogoslovno sjemenište u Đakovu i Dječačko sjemenište u Zagrebu, osnovali i brojne dobrotvorne zaklade, podupirali napredak postojećih zajednica redovnika i osnutkom provincijalne ustanove redovnica sestara Sv. Križa u Đakovu i tako postavili čvrste temelje na kojima još i danas počiva naša biskupija i njima se obilato koristi.... Tako je i Božanski Spasitelj između brojnih dijecezanskih svećenika od rane vaše mladosti izabrao Vas za istaknutog svog službenika i vodio Vas i pratio Vas na svim položajima svećeničkog djelovanja, a osim toga bogato Vas obdario darovima uma i srca i eto sada na usta Sv. Oca Pape Pavla VI. i na Vas primijenio izbornu očitovanje. 'Ego te elegi ad pastorem dioecesis Diacovensis.'« Usp. Ondje, str. 15.; Gejza Varga, Đakovački biskup mons. Ćiril Kos zaređen i ustoličen 17. III. 1974. g., u: *VĐSB*, 102 (1974), 4, str. 72.

Zahvalivši na čestitkama Stolnog Kaptola, novoimenovani biskup pripočeo je: *Prihvatilo sam odluku sv. Oca jer čvrsto vjerujem da je dobar Gospodin koji počesto bira 'slabo i grešno', da bi pokazao i neprestano upozoravao, da je On onaj koji nas jedini vodi i upravlja. Nadalje, jer sam čvrsto uvjeren, da je to bila i volja većine našeg prezbiterija, izražena na ovaj ili onaj način, i jer čvrsto vjerujem u najbolju volju i najpripravljiju suradnju posljednjeg njegovog člana.... Moja je iskrena želja, molitva i prvi zavjet da ću poruku Sabora provoditi u život...*

Spremnost na suradnju s odgojiteljima i profesorima u sjemeništu izrazio je riječima: *Željena obnova naše, kao i opće Crkve, ovisi o Vašem radu i našem zajedničkom prijateljstvu i suradnji. Zajedničari smo istoga Kruha, pa budimo zajedničari i iste brige. Obratio se i ostalim prisutnim svećenicima: Lijepo Vas molim, okupljena braćo, da me prihvatite s ljubavlju i razumijevanjem. Kao prijatelji i suradnici. A ja ću nastojati, pa po želji i preporuci Sabora svoju službu, kad je preuzmem, izvršujem: in caritate, humilitate et vitae simplicitate.*⁶

Na svečanosti biskupskog ređenja 17. ožujka 1974. glavni posvetitelj bio je apostolski pronuncij mons. Mario Cagna, a suposvetitelji Franjo Kuharić, zagrebački nadbiskup i metropolit, i Smiljan Čekada, sarajevski nadbiskup i metropolit. Svečanost su uveličala četiri nadbiskupa i metropolita te 13 biskupa iz zemlje i inozemstva. Bilo je i oko 200 svećenika. Okupilo se toga dana u Đakovu oko 15 tisuća vjernika.⁷

Prigodnu je homiliju održao zagrebački nadbiskup i metropolit Franjo Kuharić.⁸ U ime biskupijskog svećenstva biskupa je pozdravio vlč. Mar-

⁶ Habemus episcopum! U: VDB 102 (1974), 2, str. 24.

⁷ Bila je tu cijela sjeverna Slavonija – stoji u posebnom izdanju biskupijskog Vjesnika – od Osijeka, Valpova i Donjeg Miholjca sve do Vukovara i Iloka, te čitavog Podunavlja u našoj biskupiji. Bila je tu naša ravna Posavina i Šokadija od Slav. Broda do Vinkovaca i Županje. Bila je tu cijela Baranja sve do Belog Manastira. Bili su svećenici i vjernici iz čitavog Srijema sve do Mitrovice, Rume i Zemuna, dokazujući da je Đakovačka biskupija doista i Srijemska. Može se reći mirne duše da Đakovo takve vjerske i crkvene svečanosti nije vidjelo od Strossmayerovih vremena. Usp: Gejza Varga, Đakovački biskup mons. Ćiril Kos zaređen i ustoličen 17. III. 1974. g., u: VDB 102 (1974) 4, str. 73.; Gejza Varga, Mons. dr. Ćiril Kos – zlatomisnik, u: Diacovensia, 2 (1994), 1, str. 15-16.

⁸ Obratio se novoimenovanom biskupu programatskim riječima: *U Crkvi, da bude neokaljana Kristova zaručnica, ima biti po riječima sv. Augustina: prima lex veritas – prvi zakon istina; regina caritas – kraljica ljubav; finis aeternitas – cilj vječnost. Štoga se u Crkvi unosi protivno tome, od Zloga je i protiv Crkve je, protiv njene biti i poslanja, protiv samoga*

ko Majstorović, slavonskobrodski župnik Župe Duha Svetoga, Slav. Brod 2.⁹ U ime Božjeg naroda progovorio je dr. Ladislav Vlašić, osječki primarijus, član Vijeća Biskupske konferencije za laike. Na završetku svečanog obreda konsekracije, nakon što su izrečeni svi govori i pozdravi, novoposvećeni biskup zahvalio je na kraju govora riječima:

Hvala za svaku riječ, koju ste danas izrekli o meni!

Za svaki pogled koji je počnuo na meni!

Za svaku saslušanu riječ, koju ste čuli od mene!

I za svaku molitvu koju izmoliste za mene!¹⁰

3. Biskup: *In caritate, humilitate et vitae simplicitate*

Preuzevši biskupsku službu, u jednom od prvih intervjua novinarima, naglasio je: *Ja osobno i ordinarijat u cijelosti suglasili smo se sa željama i očekivanjima naših svećenika, koja nisu ništa drugo nego smjernice samoga Koncila. Najprije ćemo izabrati Prezbiterialno vijeće kako bismo zajednički i dogovorno mogli pristupati rješavanju naših pastoralnih pitanja.* Tako je i postupio.

Iako je na početku biskupske službe imao dva križa – križ Županjskog slučaja¹¹ i križ bolesti (psihicke depresije), ostadoše ožiljci premda su rane s

Isusa Krista, jer Crkva je Krist i mi u njemu. ... Zato, brate Ćirile, budi trijezan u svemu, zlopati se, djelo izvrši blagovjesničko, služenje svoje posve ispuni (2 Tim 4, 5) ... Polaganjem naših smrtnih ruku u Tebi će se dogoditi božanski događaj. Tim činom Te sam Isus Krist uključuje u zbor svetih apostola. On će položiti svoje uskrse ruke na tvoju glavu i upečatit će u tvoju dušu Duhom Svetim neizbrisivi biljeg svoga poslanja. On Ti povjerava ovu đakovačku Crkvu danas sabranu oko Tebe u radosti, nadi i povjerenju. Upravlja njome 'in caritate – u ljubavi, humilitate – poniznosti, et vitae simplicitate' – u jednostavnosti života – i daj joj primjer svetosti. Ondje, str. 67-68.

⁹ Nakon ove konsekracije i koncelebracije, u kojoj smo svi doživjeli jedinstvo Tijela Crkve, mi svećenici ove biskupije obnavljamo svoj 'promitto' sa svećeničkog ređenja, Vama, oče biskupe, pred Bogom, prisutnim biskupima i Božjim narodom... Vama su, Oče biskupe, povjerene duše nas svećenika. Molimo Vas, prihvatite nas svakog pojedinog s velikim razumijevanjem za svakog osobno i za konkretne prilike u kojima živimo i djelujemo... Vi ste danas postali župnik nas župnika, svega klera, duhovni otac svih redovnika i redovnica, te svih koji se spremaju na duhovni stalež. Vi ste, također, bili župnik i dobro razumijete teškoće pastoralnog života i rada. Mi se pouzdano nadamo da ćemo u Vama naći pravu očinsku ljubav i skrb za naše svećeničke duše, a onda ćemo ispunjeni Duhom Svetim i nutarnjom radošću moći lakše razvijati intenzivnu apostolsku djelatnost. Ondje, str. 77.

¹⁰ Ondje, str. 63-79.

¹¹ »Županjski slučaj« – slučaj neposlušnog svećenika dr. Ivana Jemrića, koji je pobunio vjernike Župe Županja 1. Zbog napetosti u župi biskup je bio prisiljen premjestiti ga na drugo

vremenom zacijeljele jer je dosljedno ostvarivao životno biskupsko geslo: *In caritate, humilitate et vitae simplicitate – u ljubavi, poniznosti i jednostavnosti života*. Svoju neslomivu energiju ulaže u to da uspješno nastavi djelo svojih *uglednih, zaslužnih i istaknutih pretšasnika*. Uspio je jer je imao povjerenje u svećenike kao svoje suradnike. Svom se dušom posvetio sveopćoj obnovi Biskupije.

Stvoren je opsežan pastoralni plan. Biskupovi suradnici na terenu savjesno provode upute, poticaje, direktive što ih dobivaju iz središta. Na koncilskim tribinama, pod vodstvom stručnih predavača, svećenici se upoznaju i raspravljaju o aktualnim pastoralnim problemima. Posebna se briga vodi o vjeronaučnoj pouci mladih. Napreduje obiteljski pastoral: organiziraju se predavanja, sastanci, bračni vikendi. Potiču se sve značajnije proslave, kako one na općecrkvenoj, tako i one na biskupijskoj te nacionalnoj razini. Svemu prethode misije, duhovne obnove i trodnevnice.

Poticao je suradnike na nove pastoralne iskorake, naglašujući da treba biti vjeran onomu što je donijelo tako veliki rast u biskupiji, a to je katehizacija po kojoj je biskupija postala poznata i izvan svojih granica. S punim očinskim povjerenjem povjeravao bi Bogoslovno sjemenište, Biskupijski pastoralni centar i Ekonomat te druge centralne ustanove svećenicima suradnicima, prihvaćao njihove savjete i podržavao inicijative, uvijek sa sviješću o vlastitoj odgovornosti pastira. O tome koliko je opsežna i neumorna bila biskupova aktivnost, možemo dobiti djelomičnu sliku ako zavirimo u »*Okružnice i obavijesti biskupije* od 1974. do 1991.« u kojima je prikazan pregled biskupove djelatnosti.

O svećenicima je razmišljao i prije imenovanja za biskupa zapisavši 1. svibnja 1973.: *Biskup nije feudalac, nije kapitalista, nego otac prema sinu... potrebno je međusobno poštivanje i međusobni dogovor. Biskup je koordinator, a svećenici su: auxiliarii, cooperatores, filii, amici, fratres. Svećenici cooperatores biskupa. Rekao bih obratno: biskupi su suradnici svećenika...Više*

mjesto, što on nije prihvatio, već je pobunio i vjernike. Biskup je bio strpljiv, iako je veoma trpio. Učinio je sve da se slučaj što prije i mirnim putem riješi, da se spasi svećenik i vjernici, odlazio je na razgovore i pregovore, ali nije uspio. U Županji su ga razjareni vjernici i fizički napali. Teškom je mukom situacija smirena, podvojena župa ponovno sjedinjena, ali ožiljci su ostali. Usp. Marin Srakić, Mons. Ćiril Kos, biskup, u: *Diacovensia* XI (2003) 1, str. 154.; *Obavijesti i okružnice Biskupskog ordinarijata* (1975), Prilog uz O-VIII.

*srca: svećenici trebaju povjerenje... a ne provjeravanja... Evandjelja znaju samo za službe, a ne časti.*¹²

Biskupa Kosa s poštovanjem su susretali njegovi nekadašnji bogoslovi i svećenici koje je odgajao kao duhovnik u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu. Bio je jednako blizak i dijecezanskim svećenicima i redovnicima i redovnicama koji su ga cijenili i poštovali i rado ga pozivali u svoje zajednice. Bio je prisutan na njihovim obiteljskim svečanostima i pratio njihov rad u biskupiji i život u samostanima. Koliko je samo ljubavi, brige i pažnje posvetio zajednici Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu, brinući se za sve njihove članice na župama da dostojno žive svoj redovnički poziv, imat ćemo prigode čuti na ovom simpoziju. U vrijeme biskupa Ćirila, uz njegov blagoslov, sestre karmelićanke otvorile su samostan u Šaregradu, a nakon što su protjerane početkom Domovinskog rata, te nakon deset godina progonstva u Remetama, ponovno su se vratile u biskupiju, ali sada u svoj novosagrađeni samostan u Levanjskoj Varoši – Đakovačka Breznica.

4. Spremnost da podrži nove pastoralne projekte

Visoka bogoslovna škola u Đakovu, slijedeći svoga biskupa i Velikog rektora, uključila se u njegove pastoralne inicijative, osobito osnivanjem svojih dvaju instituta: *Obiteljskog instituta* (1980.) i *Instituta za teološku kulturu laika* (1986.).¹³ U Okružnicama od 1980. možemo pratiti izvješće iz Obiteljskog instituta pri VBŠ-u u Đakovu. Tako je te godine tiskan *Pastoralni vodič 1980, I i II*, na po 36 stranica. U prvoj fazi rada Obiteljski se institut opredijelio za dva prvotna zadatka: formiranje bračnih parova za suradnike i organizacija tečajeva pripreme za ženidbu.

Noviji crkveni dokumenti Koncila te Pape poslije Koncila¹⁴, naglašavaju važnost obitelji i potrebu formiranja sveobuhvatnijeg rada u korist obitelji.

¹² *Iz dnevnika biskupa Ćirila Kosa – HR – NAĐ – Dnevnik / Registrator*

¹³ *Šematizam 1989./2000*, str. 33., navodi godinu 1981. kao godinu osnivanja Obiteljskog instituta, dok *Okružnice i obavijesti* Biskupskog ordinarijata u Đakovu navode godinu 1980., kao godinu osnivanja tog instituta: »U sklopu VBŠ-e dvije i pol godine postoji Obiteljski institut.« *Usp. Okružnice i obavijesti Biskupskog ordinarijata* (1982), O-XII, str. 351.

¹⁴ Papa Pavao VI. u enciklici *Evangelii nuntiandi*, 24. »... Mislim da je svakome od nas više nego jasno da naši odrasli ruše ono što gradimo u djeci. Sami se čudimo plitkoći vjere i slabosti stavova. Još više – uvijek iznova nas iznenađuju svojom necrkvenošću. Drugim riječima, potrebno je, kako rekoše biskupi Europe na izvanrednoj sinodi, reevangelizacija odraslih krštenih, jer je kako spomenusmo, činjenično jasno da je i pripadnost Bogu i crkvenosti opala.« *Ondje*, str. 173.

Obitelj je bila prvotna i konstantna tema pa je 1983. bio organiziran i seminar pod vodstvom dr. Lyn i Johna Bilingsa, koji je ponovljen 1986. godine. Tijekom 10 godina, od 1984. do 1994. bila su 74 takva cjelodnevna seminara u biskupiji.

Šestovečernji tečajevi *Priprave za ženidbu* počeli su u rujnu 1980. u Slavenskom Brodu, odakle su se razgranali po drugim centrima u biskupiji. Od 1980. do kraja 1995. organizirana su 303 tečaja, na kojima je bilo prisutno 22 508 osoba. Predavači na Tečajevima pripreme za ženidbu bili su svećenici, bračni parovi, liječnici, psiholozi i pedagozi. Biskup Ćiril zaželio je da tečajevi *Priprave za ženidbu* budu redovita pastoralna praksa, povjerivši Obiteljskom institutu brigu oko sadržaja, načina ostvarivanja i koordinaciju tečajeva. Biskup izjavljuje: ... *Radujem se da kroz sve ipak rastu prvi plodovi i to zauzetom suradnjom i profesora VBŠ-a i pastoralnog svećenstva i laika, napose obitelji. Kao biskup želim da se ta suradnja i dalje razvija i raste. Dobro je što smo na prvo mjesto naših biskupijskih napora duže vremena posvetili braku i obitelji, jer je toliko ugrožena ta stvarnost, a tako je prevažna za Crkvu i narod. I Papa opet ponovio da obitelj mora imati prvo mjesto u našem pastoralu... Biskup zaključuje: Želim i molim da raste sloga, zauzetost i suradnja svijuu na tom polju pastoralnog djelovanja.*¹⁵

Na prijedlog Ravnateljstva VBŠ-a, na temelju dogovora sa svećenicima i pastirima grada Osijeka i opće podrške svećenika i pastira okupljenih u Đakovu 15. do 16. rujna 1986., biskup Kos je izdao dekret br. 1505/1986. kojim 1. listopada 1986. osniva *Institut za teološku kulturu laika*. Obrazlaže nakanu osnivanja: u našoj, i općoj Crkvi, razmišljamo u posljednje vrijeme o odnosu laika /Božjeg naroda/, u Crkvi. Tražimo načine, kako bismo što veći broj vjernika povelj putem svetosti, suradnje u apostolatu i životnog svjedočanstva vjere.¹⁶

¹⁵ Svim pastoralnim programima upravljao je i uspješno surađivao i s biskupijom i s profesorima prof. dr. sc. Pero Aračić, koji je bio imenovan i biskupskim vikarom za pastoral (1989. – 1994.).

¹⁶ Studij na Institutu trajat će dvije godine, a obuhvaćat će sva glavna područja kršćanske kulture. Osnivanjem Instituta želimo udovoljiti ne samo zahtjevima opće Crkve nego i potrebama naše biskupijske zajednice. Institut će imati – u početku – svoje središte u Osijeku i okupljat će zainteresirane laike na području grada i bliže okolice... Institut će voditi Ravnateljstvo VBŠ-a, odnosno rektor VBŠ-a s profesorima koji su na to pozvani programom rada Instituta: Sveto Pismo, dogmatika, filozofija, ekleziologija, moralika, pravo, duhovnost, crkvena povijest... Na studij se mogu upisati osobe s navršenom 18. godinom života... Usp. Okružnice i obavijesti Biskupskog ordinarijata, (1986), O-VIII-IX-X, str. 169.

Sav pastoralni program, od 1980. do 1990., bio je vezan za Obiteljski institut pri VBS-u u Đakovu. Dana 3. prosinca 1990., na sjednici Prezbiterialnog vijeća, kao gost predavač nastupio je prof. dr. Pero Aračić, vikar za pastoral, koji je naveo datum 25. lipnja 1989. kao datum osnutka Biskupijskog pastoralnog centra. Nije naveden broj dekreta.¹⁷ Njegova je svrha izražena odmah nakon osnivanja: Biskupijski pastoralni centar »želi postupnim razvojem biti na usluzi u što je više moguće potrebnih pastoralnih područja i to savjetom, materijalima i obavijestima«. ¹⁸ Taj centar razgranat je na mnoge sekcije, od kojih pojedinačno navodimo: tečajeve pripreme za ženidbu, susrete obitelji, seminare za čitače, seminare za voditelje crkvenog pjevanja, za članove pastoralnih i ekonomskih župnih vijeća, susreti liječnika, redovnica, susret mladih, katekumenat.¹⁹ Od 8. listopada 1983. do 1994. godine održavaju se po dva susreta godišnje, kroz susrete je prošlo više od 500 liječnika iz istočne Hrvatske. Zbog ratnih poteškoća i angažmana pojedinih odgovornih osoba na drugim područjima života, u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji postupno je, početkom i tijekom Domovinskoga rata, s radom pretao Biskupijski pastoralni centar. Svoje su djelovanje nastavile tek neke od njegovih sastavnica: Biskupijski katehetski ured, Djelo za zvanja i neke druge.

Biskupski ordinarijat Đakovo 8. travnja 1996. izdaje dekret 2245/1996. kojim se 15. travnja 1996. osniva centralna dijecezanska biblioteka u Đakovu. Želeći ujediniti i sve knjižne fondove i učiniti ih dostupnima javnosti, bila je nužna gradnja Središnje biskupijske knjižnice.²⁰ Ono što je važno dodati jest da je zamišljeno i preseljenje Biskupijskog arhiva u tu knjižnicu i tako sve blago učiniti dostupnijim javnosti.

Sve navedene ustanove biskup Ćiril povjeravao je svećenicima suradnicima, prihvaćao njihove savjete, podržavao inicijative, svojim otvorenim stavom davao konstantnu potporu, uvijek sa sviješću o vlastitoj odgovornosti pastira.

¹⁷ Usp. Okružnice i obavijesti Biskupskog ordinarijata, (1991), O-I-II, str. 25.

¹⁸ Inače postoji dopisivanje biskupa Ćirila Kosa i tada još vikara za pastoral u kojima se, s jedne strane, predlaže nacrt odluke i programi rada tog centra. Biskup Kos u odgovorima piše da se slaže sa svim predloženim i odgovara da, ako treba, može izdati i dekret. Dekret nismo našli, ali je Biskupijski pastoralni centar zaživio, i vjerojatno kad je biskupija postala Nadbiskupija, pojednostavnjeno nazvan Pastoralnim centrom i razvijao se i dopunjavao.

¹⁹ Usp. Okružnice i obavijesti Biskupskog ordinarijata, (1991), O-I-II, str. 25.

²⁰ Usp. *VĐSB*, 125 (1997), 9, str. 581.

5. Graditeljski zahvati

U prigodi desetogodišnjice stupanja biskupa Ćirila na čelo Biskupije u biskupijskom *Vjesniku* objelodanjena je bilanca postignutih uspjeha. »Uz katedralu – djelo biskupa Strossmayera, pored Bogoslovnog sjemeništa – djelo biskupa Krapca, uz biskupski dvor i kanoničke kurije – djelo biskupa Raffaya – diže se usred Đakova moderna, reprezentativna zgrada: Dom umirovljenih svećenika – djelo biskupa Kosa. Gradnja Svećeničkog doma započela je 28. ožujka 1978. a završen, blagoslovljen i otvoren je 1. listopada 1981. godine.«²¹ Sagrađen je po idejnom projektu arhitekta Mihajla Biglbauera iz Osijeka.²²

*Zgradu Teologije u Đakovu, nekoć zgrada Franjevačkog kolegija koji je podigao biskup Strossmayer, bila je protuzakonito oduzeta nakon Drugoga svjetskog rata. Najprije je trebalo zgradu vratiti Biskupiji. To se postignuto relativno brzo (zahtjev upućen i riješen 1993.!), u usporedbi s ostalim takvim slučajevima. Biskup je 5. studenoga 1994. blagoslovio zgradu Teologije, u kojoj su 14. studenoga 1994. započela predavanja. Briga o Teologiji potvrđuje da ova biskupija u vrijeme biskupa Ćirila nije htjela samo materijalno preživjeti rat nego i stjecati novo lice.*²³

Zalaganjem biskupa Ćirila u Đakovu otvoren je Spomenmuzej biskupu Josipu Jurju Strossmayeru. Time je ostvarena želja biskupa Kosa da se ta baština očuva, njeguje i predoči narodu. Spomen-muzej je svečano otvoren 4. svibnja 1991.²⁴ Zbog ratne opasnosti sva građa iz Muzeja i Biskupskog dvora pohranjena je na sigurnije mjesto. Stalni postav Muzeja vraćen je i svečano otvoren 13. prosinca 1997.

²¹ Gejza Varga, Uz desetogodišnjicu biskupske službe msgr. Ćirila Kosa đakovačkog i srijemskog biskupa 1974. – 17. III. – 1984., u: *VĐSB*, 112 (1984) 3, str. 43-44.

²² Deset godina nakon otvorenja Doma, ravni krov zamijenjen je klasičnim kosim krovom. Na terasi je dograđeno 6 dvosobnih i 4 jednosobna stana. Postavljeno je i dizalo. U sklopu je Svećeničkog doma kapelica sv. Ćirila i Metoda, a u suterenu Metodova dvorana za raznolike susrete i sastanke. Usp. Antun Jarm, 25. godišnjica Svećeničkog doma u Đakovu 1981. – 2006. u: *VĐSB*, 134 (2006) 9, omot

²³ Vraćanjem i obnovom zgrade te njenim opremanjem posebno se bavio tadanji predstojnik Teologije u Đakovu dr. sc. Pero Aračić.

²⁴ Odluka o osnivanju muzeja donesena je 1986., a potpisao ju je mons. Ćiril Kos, biskup đakovački ili bosanski i srijemski. Muzej je trebao biti otvoren 1989. za proslavu 750. obljetnice Đakova, ali zgrada je bila završena tek 1990. godine. Spomen-muzej je svečano otvoren u prigodi obilježavanja Dana grada Đakova, 4. svibnja 1991. Nažalost, radio je vrlo kratko, samo do 20. lipnja 1991. Zbog ratne opasnosti koja je prijetila cijeloj Hrvatskoj, sva građa iz Muzeja i Biskupskog dvora pohranjena je na sigurnije mjesto.

Središnja Nadbiskupijska knjižnica osnovana je dekretom biskupa Ćirila 15. travnja 1996. Blagoslovio je kamen temeljac 6. studenoga 1996. godine, a radovi su započeli u lipnju 1997. godine. Novoizgrađenu zgradu knjižnice i arhiva svečano je blagoslovio i otvorio mons. dr. Marin Srakić, đakovački i srijemski biskup, 10. svibnja 2005.²⁵

6. Sudjelovanje u svim važnijim proslavama u biskupiji

Biskup Ćiril bio je neposredan, nezaustavljiv u svojim akcijama. Ustanovio je 20 novih župa.²⁶ U mlađim godinama imao bi i na tri mjesta svetu misu u jednom danu. Rado se odazivao na proslave obljetnica župa i filijala, na kraj misija, kao i na proslave svećeničkih obljetnica, često zalazio u muške i ženske samostane.

Za vrijeme biskupske službe izgrađeno je 27 novih župnih crkava, od kojih je biskup Kos blagoslovio devet kamena temeljaca za nove crkve te 11 novoizgrađenih crkava. Od 21 novoizgrađene filijalne crkve biskup je blagoslovio 15. Od novosagrađenih 60 vjeronaučnih dvorana biskup je blagoslovio 8 dvorana i 4 pastoralna centra. Od 42 novoizgrađena župna doma biskup je blagoslovio 14.²⁷

Biskup Kos bio je pravi kroničar biskupije. U svoj je dnevnik bilježio sve što se događalo oko njega, od atmosferskih prilika i imena koncelebranta do velikih svjetskih i crkvenih događaja. Sačuvano je: 47 većih i 49 manjih rokovnika; 275 debljih i 20 tanjih registratora.²⁸

7. Jubileji od posebne važnosti i njegovo sudjelovanje u njima

Ako je Đakovo u vrijeme biskupa Strossmayera postalo središtem mnogih crkveno-političkih zbivanja, ni u vrijeme biskupa Ćirila Kosa nije

²⁵ Izgradnju i opremanje Središnje biskupijske i fakultetske knjižnice i Biskupijskoga arhiva vodio je prof. dr. Pero Aračić.

²⁶ Popis novoosnovanih župa i godine osnutka: Kuševac (1975.), Osijek 8 (1975.), Posavski Podgajci (1975.), Slavonski Brod 5 (1975.), Tenja (1975.), Osijek 9 (1976.), Slavonski Brod 6 (1977.), Vinkovci 4 (1977.), Čepin 3 (1978.), Slavonski Brod 7 (1979.), Đakovo 2 (1980.), Vinkovci 5 (1981.), Vinkovci 6 (1981.), Osijek 10 (1987.), Slavonski Brod 9 (1991.), Budimci (1994.), Ladimirevci (1994.), Slavonski Brod 8 (1994.), Vladislavci (1994.) te Josipovac 2 (1997.).

²⁷ Svi podatci uzeti iz knjige: Stjepan Maroslavac, *Šematizam Đakovačko-osječke nadbiskupije*, Đakovo, 2013, str. 474-475; 478-479; 483-484; 487-489.

²⁸ Marin Srakić, Mons. Ćiril Kos, biskup, u: *Diacovensia* XI (2003.)1, str. 155.

ono izgubilo ništa od svojega značenja. Štoviše, održano je nekoliko važnih skupova, simpozija, jubileja, proslava ne samo biskupijskog nego nacionalno-povijesnog i općecrkvenog karaktera.

Prisjetimo se nekih: nezaboravna je bila proslava stogodišnjice posvete Strossmayerove katedrale, 25. i 26. rujna 1982. Tijekom godine hodočastili su vjernici iz raznih župa i dekanata u katedralu, susreli se sa svojim pastirom i slavili s njim svečanu euharistiju. Središnja je proslava bila 25. i 26. rujna 1982. Sleglo se u Đakovo golemo mnoštvo vjernika i velik broj crkvenih dostojanstvenika iz domovine i inozemstva. U toj je prigodi održano i jesensko zasjedanje BK u Đakovu.

Godine 1985. održan je u Đakovu međunarodni simpozij u povodu 1100. godišnjice smrti sv. Metoda i Ćirila, suzaštitnika Europe. U Đakovo je u toj pridodi došlo šest kardinala iz raznih zemalja s papinskim izaslanikom Njegovom Uzoritosti kardinalom i državnim tajnikom Agostinom Casarolijem na čelu, 40 biskupa, oko 400 svećenika, 250 uglednih znanstvenika. Zanimljivo je da su bila i dva biskupa imenom Ćiril i Metod: Ćiril Kos, đakovačko-srijemski, i Metod Pirih, koparski biskup.²⁹

Godine 1989. grad Đakovo slavio je 750. godišnjicu povijesnog spomena i postanka biskupije (1239. – 1989.). I taj je jubilej proslavljen znanstvenim simpozijem uz sudjelovanje mnogih povjesničara, znanstvenika, crkvenih dostojanstvenika, predstavnika političkih vlasti i mnogobrojnog naroda. Iza svih tih pothvata, obnova, pokreta, simpozija, susreta stoji biskup Ćiril Kos, koji nalazi vremena da se svuda pojavi, da se sa svima susretne, da sve animira, da svakom progovori, da sve sasluša.

Zagreb – Đakovo, 26. – 27. kolovoza 1995, znanstveni skup o biskupu J. J. Strossmayeru, organizirali su HAZU, Biskupija đakovačka i srijemska, Sveučilište u Osijeku i Grad Đakovo. Povod skupa bila je 180. godišnjica biskupova rođenja, 145. godišnjica svećeničkog ređenja, 125. obljetnica nastupa na Prvom vatikanskom koncilu i 90. obljetnica biskupove smrti. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti objavila je 1997. godine *Zbornik radova o J. J. Strossmayeru*.

Biskup Ćiril sudjelovao je i na drugim jubilejima u Biskupiji. U Osijeku je 16. – 17. listopada 1987. prisustvovao znanstvenom simpoziju o 300 godina oslobođenja od Turaka. Godinu dana poslije objavljena je monografija s

²⁹ Gejza Varga, Mons. dr. Ćiril Kos – zlatomisnik, u: *Diacovensia* II (1994) 1, str. 20.

člancima s tog simpozija *Osijek – Katolička crkva jučer i danas*. Godine 1994. biskup je prisustvovao proslavama 750. obljetnice mjesta: Cerna, Gorjani, Levanjska Varoš, Slavonski Brod. Godine 1996. slavio je misu i propovijedao na proslavi 800. obljetnice prvog spomena Osijeka.

Kad je riječ o Srijemu, valja spomenuti da ga je biskup Ćiril imao posebno na srcu jer je ondje započeo svoje svećeništvo kao kapelan u Srijemskoj Mitrovici. Doživio je kao biskup radost da su moći sv. Anastazije iz Zadra prenesene u Srijemsku Mitrovicu i svečano položene u crkvu 26. listopada 1976. Biskup Ćiril zamolio je Svetu Stolicu da župnu crkvu u Srijemskoj Mitrovici proglasi »konkatedralom« (svečana je proslava održana 18. ožujka 1984.) i »manjom bazilikom« (Rim, 28. svibnja 1991.). Možemo zamisliti njegov ponos i zabrinutost kad mu je dopušteno pastoralno pohoditi Srijem od 21. do 28. srpnja 1994., kada je mogao vidjeti posljedice velikosrpske agresije u srijemskim župama, odakle su mnogi vjernici otišli u sigurnije krajeve.

Razumljivo je da je biskup Ćiril sudjelovao na svim velikim nacionalnim jubilejima i događajima: Gospa Velikog Zavjeta, Solin, 1976., Branimirova godina, Nin, 1979., Nacionalni euharistijski kongres, Marija Bistrica, 1984. godine; prvi dolazak Svetog Oca u Zagreb, 1994. godine.

8. Crkvena i društvena priznanja u biskupovu životu

Fakultetsko vijeće KBF-a u Zagrebu na redovitoj sjednici od 14. svibnja 1988. jednoglasno je odlučilo, na temelju Statuta, čl. 97., podijeliti počasni doktorat teologije mons. Ćirilu Kosu, dijecezanskom biskupu Đakovačke i Srijemske biskupije. Fakultet je naveo motive i razloge dodjeljivanja počasnog doktorata ističući tri područja na kojima se istaknuo biskup Ćiril: 1/ odgojni i prevodilački rad (dok je bio duhovnik Sjemeništa u Đakovu), 2/ isticanje pastoralnih inicijativama, ne samo u svojoj biskupiji nego i u čitavoj Crkvi u Hrvata na sljedećim područjima: pastoral sakramenata koji je poticao svojim prijedlozima i usmjerivao svojim analizama; skrb za VBŠ u Đakovu, 3/ konačno, polje uspješnog i plodnog rada mons. Ćirila jest Vijeće BKJ za katehizaciju.³⁰

³⁰ Nikola Dogan, Mons. Ćiril Kos doctor theologiae honoris causa, u: *Diacovensia* 2 (1994), 1, str. 61.

Naslov doktora *honoris causa* uručen mu je 23. veljače 1989. Na prigodnoj svečanosti u dvorani »Vijenac« biskup Kos obratio se prisutnima:³¹ ... *Rado se sjećam i često spominjem događaj koji se zbio na Trgu sv. Petra dne 22. listopada 1978. prilikom »krunidbe« novoizabranog Pape. Ne želeći se okruniti papinskom trostrukom krunom, ustvrdio je da je nose svi prisutni, prema svojim darovima i svojoj vjeri. To je poznata svećenička, kraljevska i proročka služba. Zato i ja želim ovo priznanje i odlikovanje »honoris causa« podijeliti sa svima Vama.*

Iznijevši ukratko svoj životopis³², istaknuo je: ... *Zato mi je bilo i drago i lakše primiti ovaj znak Vašeg poštovanja i ljubavi, koje nije namijenjeno u prvom redu meni, nego sufraganskoj biskupiji, njezinom prezbiteriju, Crkvi Srijemskoj i Crkvi Đakovačkoj koja slavi 750-obljetnicu svoga prvog povijesnog spomena i početka okupljanja biskupijske zajednice. I koja zahvaljuje svojoj metropolitanskoj Crkvi i prvom Bogoslovnom Fakultetu na podijeljenoj počasti na ruke nevrijednog sluge te Crkve.*³³

Osim ovog, crkvenog priznanja, biskup Ćiril primio i neka društvena priznanja. Tako je 2. prosinca 1994. proglašen počasnim građaninom Osijeka, a 8. prosinca 1995. počasnim građaninom Valpova. U subotu 6. srpnja 1996. biskupu Kosu uručena su u Đakovu odličja predsjednika Republike dr. Franje Tuđmana: odlikovan je Redom kneza Trpimira s ogrlicom, Redom Danice Hrvatske s likom Marka Marulića i Spomenicom domovinske

³¹ *Listajući stranice povijesti grada Đakova i Đakovačke (ili bosanske) biskupije, sasvim je sigurno da je dvadeseto – naše stoljeće – obilježeno i ispunjeno posebnim sadržajima i događajima. Za danas, spomenimo samo dva: »U subotu, dne 6. studenog 1926. bio je ovdje, u ovom gradu, na hrvatskom Sveučilištu i ovom bogoslovnom fakultetu promoviran doktorom teologije honoris causa mons. Antun Akšamović, biskup đakovački i srijemski od 1920. do 1951. Godine«. ... »Drugi događaj, koji želim spomenuti, dogodio se sutradan, 7. studenog 1926. također ovdje u Zagrebu, a to je otkrivanje spomenika Josipu Jurju Strossmayeru. Ovdje, 'u našem bijelom Zagrebu,' žarištu iz kojega se vjekovima razlijeva svjetlo istine, ljepote i dobrote...« Ondje, str. 64.*

³² *Moja životna staza je duga 70 »kilometara« i bilo bi predugo trčati tom stazom od jednog do drugog kilometra. Zato ću se zadržati samo na svakom dvadesetom: Godine 1919. rođen sam u ovoj nadbiskupji, u pitomom Hrvatskom zagorju, u Ribić-Brijegu kod Ivanca. ... Godina 1979. je »Branimirova godina« sa poznatim pismom Pape Ivana VIII. od 7. lipnja 879. godine, kojim blagoslivlje hrvatski narod. Jedanaest stoljeća kasnije slavimo u bazilici svetog Petra svetu Misu na »hrvatskom književnom jeziku« ponavljajući zavjet vjernosti katoličkoj Crkvi i Svetom Ocu. I, konačno, ova 1989. godina, u kojoj je Sveti Otac ponovno zagrlio cijelu Crkvu i cijeli hrvatski narod, i blagoslovio ga poput svojeg Predšasnika Ivana VIII. Ondje, str. 65.*

³³ Ondje, str. 67.

zahvalnosti »za osobite zasluge stečene dugogodišnjim djelovanjem u održavanju nacionalne svijesti hrvatskog naroda na putu ostvarenja slobodne i samostalne Republike Hrvatske, a u prigodi odlaska u mirovinu«. ³⁴ Izrazivši zahvalnost na odličjima, biskup je naglasio da je to priznanje i svim njegovim suradnicima i cijeloj biskupiji.

Dana 9. prosinca 1996. u Đakovu su ga posjetili izaslanici smotre Vinkovačkih jeseni i uručili mu zlatnu plaketu i priznanje Vinkovačkih jeseni Za svoj nesebičan rad nagrađen je 1998. godine nagradom Grada Đakova za životno djelo.

9. Uvijek uz svoj narod

Godine njegove biskupske službe nisu bile samo godine slavlja, jubileja, nego i godine napetosti u bivšemu političkom sustavu, patnji ratnih i poratnih stradanja. Kao biskup, uvijek je bio uz svoj puk, uvijek je sa svakim i sa svima dijelio. Biskup Ćiril volio je svoj, hrvatski narod, bio je uz njega kad je slavio i kad je patio. Iako je za vrijeme komunističkog režima bio nedužan osuđen na sedam godina strogog zatvora, osobito poštovanje prema njegovoj osobi očitovali su i predstavnici državne vlasti, i prijašnje i sadašnje.

U najtežim trenucima Domovinskoga obrambenog rata ostao je uz narod, posjećivao ranjenike i branitelje, ispraćao pokojne. Dizao je svoj glas u obranu hrvatskog naroda i vjernika. Bolne duše i ojađena srca tražio je pomoć, tražio je načina kako ljudima vratiti vjeru u dostojanstvo osobe, u Boga koji prašta, kako ih uvjeriti da će to sve proći i da će se jednom opet vratiti tamo odakle su morali pobjeći bez ičega ili noseći samo najlonske vrećice.

Skupljao je izvještaje o ratnim stradanjima naše biskupije, njezina naroda i zgrada. Sačuvano je na desetine Mapa sa spisima, dopisima i izvještajima o tim stradanjima. Uspješno je vodio biskupiju sve do umirovljenja 6. veljače 1997. Kao krunu svojeg života imao je čast da ga u biskupskom domu posjeti papa Ivan Pavao II., samo mjesec dana prije biskupove smrti. Umro je u nedjelju 6. srpnja 2003. u osječkoj bolnici u 84. godini života, 59. svećeništva i 30. biskupske službe. Tijelo biskupa Kosa 8. srpnja 2003. položeno je u kriptu đakovačke katedrale.

³⁴Usp. *VĐSB*, 124(1996), 9, omot.

Zaključak

Biskup Ćiril bio je i ostao čovjek Crkve, đakovačke i srijemske Crkve: u nju je došao kao dječak, služio u njoj kao svećenik, bio izabran da je vodi kao biskup, nju je izgrađivao, nju je vodio 23 godine, a služio joj je 59 godina »in caritate« kao svećenik. U ljubavi je izgrađivao, upravljao i služio zajednici vjernika kao odgovoran učitelj, pastir i svećenik. Kao biskup, bio je promicatelj, jamac i garant jedinstva i zajedništva naše biskupije. Svojom naravi, pronicavim duhom i ljubavlju prema Crkvi biskup je uspio zaliječiti rane mogućeg razdora u kleru. U službi zajednice, karizmom i službom svećeništva nije gušio ni izjednačivao, nego odabirao i koordinirao milosne Božje darove, čuvao je, a ne uništavao njihovu izvornost, genijalnost i raznolikost.

Literatura

- *Apostolskim pismom Pape Pavla VI »Dilecto filio« potvrđene su želje i očekivanja svećenika Đakovačke biskupije, izražene i na Svećeničkoj tribini u Vinokovcima 13. VIII. 1973.*, u: VĐB, 102 (1974), 5, str. 65.
- *Biskupsko ređenje i ustoličenje novog Đakovačkog biskupa Mons. Ćirila Kosa*, u: VĐSB, 102 (1974), 4, str. 69-79.
- *Čestitke biskupu Ćirilu Kosu uz 50-tu obljetnicu svećeništva i 20-tu obljetnicu biskupstva*, u: VĐSB, 122 (1994), 6, str. 139-144.
- *Dokumenti Svete Stolice. Apostolsko pismo pape Pavla VI o imenovanju novog biskupa*, u: Okružnice i obavijesti Biskupskog Ordinarijata u Đakovu, (1974), O-IV, str. 77-79.
- *»Đakovački slučaj« – »Bijela knjiga«*, u: *Glas Koncila*, 9 (1970), 6, str. 14; 62.
- Nikola Dogan, *Mons. Ćiril Kos doctor theologiae honoris causa*, u: *Diacovensia*, 2 (1994) 1, str. 58-67.
- Gabrijel Djurak, *Mons. Ćiril Kos novi đakovački biskup*, u: *Glas Koncila*, 12 (1974), 4, str. 1. 4.
- *Habemus episcopum!*, u: VĐSB, 102 (1974), 2, str. 24.; isto, u: Okružnice i obavijesti Biskupskog Ordinarijata u Đakovu, (1974), O-II b, str. 1-4.
- *»In caritate, humilitate et vitae simplicitate« oproštajni govor mons. Marina Srakića, biskupa đakovačkog i srijemskog*, u: VĐSB, 131 (2003), 7-8, str. 483-485.
- Snježana Kraljević, *»U najtežim trenucima ostao je uz svoj narod« (oproštaj s umirovljenim biskupom đakovačkim i srijemskim, mons. Ćirilom Kosom)*, u: *Glas Koncila* 53 (2003), 25, str. 1. 3.
- Luka Marijanović, *In memoriam Msgr. Ćiril Kos*, u: *Zbornik muzeja Đakovštine*, 6 (2003), str. 235-240.

- *Mons. Ćiril Kos imenovan đakovačkim biskupom*, u: VĐSB, 102 (1974), 2, str. 23.
- *Msgr Ćiril Kos – doctor honoris causa*, u: VĐSB, 117 (1989), 3, str. 43-45.
- *Nagovor novog biskupa Msgr-a Ćirila Kosa*, u: VĐSB, 102 (1974), 4, str. 78-79.
- N. N., *Msgr Ćiril Kos – doctor honoris causa*, u: VĐSB, 117 (1989), 3, str. 43-45.;
- *Pavao biskup sluga Božjih slugu, dekret o biskupskom imenovanju mons. Ćirila Kosa*, latinski i hrvatski tekst, u: VĐB, 102 (1974), 4, str. 64
- Anto Pavlović, *Stotinu reverendi*, Slav. Brod, 2008. str. 517-529.
- Anto Pavlović, *Svećenički velikani u Hrvata (2)*, Slav. Brod, 2013, str. 471-483.
- Adalbert Rebić, *Počasni doktor teologije Msgr Ćiril Kos*, Bogoslovska smotra, 61(1991), 1-2, str. 149-150.
- Marin Srakić, *Mons. Ćiril Kos, biskup*, u: Diacovensia, XI (2003) 1, str. 143-164.
- *Svečanost biskupskog ređenja i poziv na biskupsko ređenje – koncelebracija*, u: Okružnice i obavijesti Biskupskog Ordinarijata u Đakovu, (1974), O-III, str. 69 – 88.
- Gejza Varga, *Đakovački biskup mons. Ćiril Kos zaređen i ustoličen 17. III. 1974. g.*, u: VĐB, 102 (1974) 4, str. 63-79.
- Gejza Varga, *Uz desetogodišnjicu biskupske službe msgr. Ćirila Kosa đakovačkog i srijemskog biskupa 1974. – 17. III. – 1984.*, u: VĐB, 112 (1984) 3, str. 43-44.
- Gejza Varga, *Mons. dr. Ćiril Kos – zlatomisnik*, u: Diacovensia, 2 (1994) 1, str. 10-22.
- »Zahvaljujemo Bogu za dar biskupa Ćirila Kosa« homilija mons. Josipa Božanića, *nadbiskupa zagrebačkog i predsjednika Hrvatske biskupske konferencije*, u: VĐSB, 131 (2003) 7-8, str. 487.

Pero Aračić, Anto Pavlović

Bishop Ćiril Kos's points of stress in the administration of the diocese (17 March 1974 – 6 February 1997)

S u m m a r y

The authors endeavour, taking into consideration the topics tackled by other papers, to present the profile of Bishop Ćiril Kos, his points of stress and approaches in administrating the diocese he was in charge of. First and foremost, his diocese was fairly divided within, and it was not easy to administrate it. The motto *In caritate, humilitate et vitae simplicitate* was a reflection of himself and the approach he applied to and in his work. It thus became evident that he trusted the leaders of particular institutions and programmes they offered. Noteworthy in this respect is the operation of the 'Family Institute' within the framework of the Theology College, and of all preparatory programmes for married life and family growing, educating married couples to become associates, seminars intended for families, and other professional seminars, as well as the introduction of catechesis and other pastoral activities. Ćiril Kos showed great sensitivity regarding the importance of introducing a new infrastructure. This was proven by reinstalling the building for the purposes of study programmes in philosophy and theology; enrolling the first generations of lay students; deciding to erect a new library building; and joining all library holdings. He furthermore took care of and consecrated new churches and pastoral centres, as well as organised major meetings to mark significant anniversaries. In addition, he was awarded by the society, the town of Đakovo, and the Catholic Faculty of Theology in Zagreb.

Keywords: Ćiril Kos; Family Institute; seminars; library holdings; awards.

Božidar PETRAČ

Prijevodni biskupa Ćirila Kosa s francuskoga jezika

Sažetak

U prilogu posvećenu prevodilaštvu Ćirila Kosa autor je pokušao osvijetliti njegovu prevodilačku djelatnost kojom se bavio kao duhovnik Bogoslovnoga sjemeništa u Đakovu. Uvidjevši u ono doba velike potrebe studenata, sjemeništaraca i svećenika za primjerenom teološkom i duhovnom literaturom, ali i velike praznine s obzirom na to da je u poslijeratno vrijeme, zbog represija vlasti, potpunosti zamrla crkvena nakladnička djelatnost, Kos je od 1951. do listopada 1959. preveo niz francuskih autora, želeći svećenike i bogoslove, prije svega Đakovačke biskupije, ali i drugih sredina, opskrbiti novim teološkim dostignućima, osobito u pogledu formacije bogoslova i mladih svećenika. Među brojnim prijevodima posebno istaknuto mjesto zauzima Kosov prijevod knjige *Pregled duhovnog bogoslovlja* Alphonsea Tanquereya, pregleda asketske i mistične teologije, djela koje je bilo prevedeno na gotovo sve europske jezike i koje je u tom području slovilo kao izvrstan udžbenik. Prijevodi pokazuju da je Ćiril Kos izvrsno poznavao francuski jezik, ali i teološke discipline koje je i sam predavao u srednjoj školi i Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu (liturgika, asketika).

Ključne riječi: Ćiril Kos, prevodilačka djelatnost, teološka literatura

1. Prilike u kojima Ćiril Kos postaje duhovnikom Bogoslovnoga sjemeništa u Đakovu

Početak pedesetih godina 20. stoljeća, dakle u vrijeme kad je, mladim svećenikom, 1. listopada 1951. odlukom biskupa Stjepana Bäuerleina Ćiril Kos imenovan duhovnikom Bogoslovnoga sjemeništa u Đakovu¹, jugoslavenske državne vlasti, motivirane dobrim dijelom i odbijanjem njezine hijerarhije da prihvati koncept svećeničkih udruženja, nizom montiranih procesa kažnjavaju svećenike i bogoslove i čine sve kako bi što jače pritisnule

¹ Državni arhiv Đakovo, *Dekret*, br. 1641/1951.

Katoličku Crkvu te umanjile njezinu važnost i prisutnost u hrvatskom narodu.² Godine 1952. zabranjen je vjeronauk kao predmet u redovitom školskom programu, a zabranjen je i katolički list »Gore srca« te je kao jedini crkveni list koji je izlazio od 1948. ostao »Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije«. Iste godine iz sastava Zagrebačkoga sveučilišta isključen je Katolički bogoslovni fakultet. Odnos državnih vlasti prema Crkvi definitivno je produbila odluka pape Pija XII. da osuđenom nadbiskupu Stepincu koji se tada nalazio u kućnom pritvoru u Krašiću dodijeli kardinalsku čast, što je Radio Vatikan ne bez lukavosti objavio 29. studenoga 1952. To je pak dovelo do odluke jugoslavenskih državnih vlasti o prekidu odnosa Jugoslavije sa Svetom Stolicom. Represiju će pojačati i učiniti djelotvornijom i donošenje Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica kojim je omogućeno da se zbog zlorabe vjerske nastave mogu zatvoriti institucije u kojima se takvo što dogodilo. Odluka je ubrzo raznim manipulacijama pojedincima, špijuniранjem svećenika, bogoslova i sjemeništara te montiranim izvidima i procesima postala vrlo učinkovitom. Tako nije mimoideno ni Bogoslovno sjemenište u Đakovu, koje je, iako nije bilo zatvoreno, poput riječkoga ili splitskoga, od 1959. do 1962. proživljavalo vrlo teške trenutke. Naime, tijekom 1959. pripremao se, a početkom listopada započeli su izvidi, proces duhovniku Bogoslovnoga sjemeništa duhovniku Kosu, koji je, uz profesora i prefekta Ivana Kopačića i šest bogoslova, osuđen na stroge zatvorske kazne zbog navodnoga protujugoslavenskoga političkoga djelovanja kao državni i narodni neprijatelj.³ Pod takvom represijom živjela je cijela Katolička Crkva hrvatskoga jezika, kao istinski trpeća Crkva, podnoseći stalne progone i zabrane. Kako je Ćiril Kos, poslije biskup, bio vrlo duhovit čovjek koji se znao šaliti i na svoj račun, znao bi o tom procesu i osudi govoriti: »Nisam se prepoznao dva puta u životu: kad sam proglašen i osuđen kao državni i narodni neprijatelj i kad sam proglašen počasnim doktorom Katoličkog bogoslovnog fakulteta.«⁴

² Jure Krišto, *Stoljeće naroda i Crkve. Povijest Katoličke Crkve u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u 20. stoljeću*. Školska knjiga, Zagreb, 2019., str. 529-533.; Marin Srakić, Mons. Ćiril Kos, biskup – život i djelo, u: *Diacovensia*, XI, 2003, br. 1, str. 143-163.

³ Usp. Marin Srakić, *op. cit.*, str. 148-152.

⁴ Usp. Marin Srakić, *op. cit.*, 152.

2. Prevodilaštvo Ćirila Kosa⁵

Ćiril Kos bio je, prema riječima mons. Marina Srakića, »punih osam godina duša i 'spiritus movens' života u sjemeništu«⁶. Bez obzira na to što nije završio studije i nije doktorirao, Kos je bio vrlo obrazovan čovjek, klasičar u pravome smislu riječi, s izvrsnim znanjem latinskoga i grčkoga jezika, ali i dobro naučenim francuskim jezikom (profesor mu je bio Svetozar Petric), što je jamačno bila zasluga ne samo njegova talenta nego i profesora Franjevačke klasične gimnazije u Širokom Brijegu, koju je s odličnim uspjehom završio. Predavao je kroz cijelo vrijeme svoga duhovništva niz predmeta: u srednjoj školi povijest, liturgiku i ascetiku, na Visokoj bogoslovnoj školi ascetiku i liturgijske vježbe. Iako se po svojoj prilici u ono doba još nisu mogli slutiti novi vjetrovi koje će cijeloj Katoličkoj Crkvi donijeti Drugi vatikanski koncil, već se za pontifikata Pija XII. pokreće liturgijska reforma, doduše, nevelikih zamaha. No za Ćirila Kosa bilo je i to dostatno da uvidi kako se i sam, kao liturgičar, ali i kao pastoralni djelatnik, propovjednik, mora opskrbiti novom literaturom i da je među njegovim prvim zadacima kao duhovniku bogoslova svakako i onaj da providi nužnu literaturu za svoje studente. Naime, u nedostatku svakoga crkvenoga nakladništva jer je novi, komunistički režim nakon Drugoga svjetskoga rata, osim nebrojenih mnoštava pobijenih ljudi, počinio kulturocid neslučenih razmjera i uništio gotovo cjelokupnu građansku kulturu, nove teološke i duhovne literature u ono doba nije moglo biti. Uz jedini crkveni list »Vjesnik đakovačke i srijemske biskupije« kojemu je Ćiril Kos od prvoga broja 1952. bio upraviteljem i tehničkim urednikom, raspolagalo se uglavnom onime što se nabavilo u knjižnicama do svibnja 1945. Svećenika koji bi tada studirali u inozemstvu i bili u dosluhu s novim teološkim i drugim duhovnim kretanjima gotovo nije bilo. Svjestan potreba kako svećenika, tako i bogoslova i sjemeništaraca, Ćiril Kos započinje svoju gotovo desetogodišnju prevodilačku avanturu: vrsnim poznavanjem francuskoga jezika prihvaća se prevođenja francuskih autora. Pritom mu nije smetalo što je bila riječ i o autorima koji su svoje knjige napisali prije dvadesetak godina, ali je isto tako znao prepoznati i autore koji su svoje knjige tek bili napisali i koji su mu dobrodušno dali dopuštenje da ih prevede. Kao duhovniku bilo mu je posve jasno da njegovim studentima i sjemeništarcima nisu dovoljni

⁵ Bibliografija prijevoda Ćirila Kosa sastavni je dio teksta Marina Srakića, nadbiskupa u miru. Usp. str. 161-163.

⁶ Marin Srakić, *Op. cit.*, 147.

školski programi, nego da ih mora opskrbiti i onom literaturom koja će im olakšati i bolje ih pripremiti za njihov budući pastoralni rad.

Svoju zadaću namicanja prijevodne literature Ćiril Kos započinje oko 1952. jer prva knjiga u njegovu prijevodu, umnožena ciklostilom, pojavljuje se već u svibnju 1953., uz obveznu napomenu koju su tada morala imati sva crkvena izdanja i čija je formulacija izgledala ovako: »umnoženo ciklostilom... za isključivu upotrebu bogoslova i svećenika«. Riječ je o knjizi isusovca Raoula Plusa (1882. – 1958.) *Svakidašnja razmatranja za bogoslove (La méditation quotidienne du séminariste)* za mjesece svibanj-listopad. Iz *Uvoda* je vidljivo komu je knjiga namijenjena i koja je njezina prava svrha: ona bi trebala kroz svakodnevna razmatranja pomoći seminarcu i bogoslovu da postane »homo Dei, Božji čovjek«; omogućiti mu da dokuči značenje te riječi i da se spremi za plodno svećeništvo⁷. Inače je Ćiril Kos kao duhovnik s bogoslovima svakodnevno prakticirao večernje pripreve za jutarnje razmatranje i, prema svjedočenjima, bogoslovi su bili oduševljeni tim njegovim »punctama« te su njegovi prijevodi francuskih autora uglavnom bili usmjereni prema takvim sadržajima. Godine 1955. pojavljuju se njegovi prijevodi dvaju svezaka kanonika Jeana Villepeleta, rektora Velikog sjemeništa u Bourgesu (poslije biskupa Nantesa od 1936. do 1966.) iz 1935. *Putokaz za bogoslove. Liturgijska razmatranja za svećenike i bogoslove velikih sjemeništa za vrijeme praznika (L'itinéraire des clercs. Méditations liturgiques à l'usage des prêtres et élèves des grands séminaires en vacances)*. Knjiga donosi predgovore i francuskom izvorniku i hrvatskom prijevodu. *Itinerarium clericorum*, piše autor, naslov je jedne od najljepših crkvenih molitava, pa je stoga i prikladan naslov za liturgijska razmatranja svećenika i bogoslova. Na naslovnoj stranici u središtu je geografska karta tadašnje Jugoslavije, a na njoj pak Đakovo, što sugerira da su se tim svescima opskrbljivala i druga biskupijska i nadbiskupija središta. Očito je se u cijeloj Katoličkoj Crkvi tada osjećala potreba za takvim štivom, pa se liturgijska razmatranja pojavljuju učestalo – kao i u današnje vrijeme kad to čine velikim dijelom naši domaći svećenici, nudeći svoje propovijedi uz pojedine dane ili nedjelje i blagdane kroz Crkvenu godinu – i dolaze u mnoge ruke, a nisu isključivo vezana za Đakovo i Đakovačku i Srijemsku biskupiju.

Godine 1956. pojavljuje se čak šest knjiga Kosovih prijevoda različitih autora. Kos prevodi knjižicu Marcela Borièsa iz 1951. *Moj život po Križu (Ma vie par la Croix)* u povodu 150. godišnjice osnutka Bogoslovnog sjemeništa,

⁷ Raoul Plus, *Svakidašnja razmatranja za bogoslove*. Đakovo, 1953., str. 3.

knjižicu koja je prevedena na njemački, talijanski, španjolski i engleski. Sam autor dao je privolu za njezin prijevod na hrvatski. Knjižica, zapravo zbirka križnih putova, naglašava tijesnu povezanost sedam svetih sakramenata s otajstvom Kristova otkupljenja. Drugo izdanje objavljeno je 1961., dok je Ćiril Kos izdržavao svoju zatvorsku kaznu.

Zatim slijedi prvi svezak petoknjižja francuskoga svećenika Gastona Courtoisa (1897. – 1970.), glavnoga povjerenika Kongregacije Sinova ljubavi u Rimu, *Pred licem Gospodnjim. Svećenička razmatranja (Face au Seigneur. Récollections sacerdotales)*. Prvi svezak objavljen je u Zagrebu u 450 primjeraka, a ostali, 2. i 3. 1957. u 600 primjeraka, 4. 1958. i 5. u 600 primjeraka 1959. u Đakovu.

Sljedeći je autor G. Ranson s knjigom *Moj život po žrtvi svete Mise*. Riječ je o razmatranjima o svetoj misi za bogoslove i svećenike, objavljenima u Đakovu 1956. Slijede potom i dvije knjige francuskoga svećenika Adolphea Tanquerucyja (1854. – 1932.), profesora kanonskoga prava i dogmatske teologije iz 1924. *Pregled duhovnog bogoslovlja (Précis de théologie ascétique et mystique)*, dok je treća knjiga objavljena 1957. Sve tri knjige tiskane su u 500 primjeraka u Zagrebu. Bio je to zamašan prevodilački posao ne samo zbog velikoga broja kartica, nego i zato što je riječ, vidjet će se poslije, o jednom vrsnom priručniku za asketsku i mističnu teologiju.

Najzad kao šesta knjiga objavljena 1956. pojavljuju se *Razmatranja za bogoslove* francuskoga kanonika P. Magnauda, poglavara Malog sjemeništa u Montaubanu, kojoj je predgovor napisao biskup Stjepan Bäuerlein. Riječ je ponovno o knjizi koja je namijenjena bogoslovima u vrijeme ljetnih praznika, a sadržava razmatranja o Evanđeljima, o Poslasticama sv. Pavla, o Kristovim otajstvima, o Djevici i svetcima, o naravnim krjepostima i o svetim sakramentima.

Godine 1959. objavljeni su prijevodi knjiga Raoula Plusa *Žetva je velika. Svagdanje razmatranje za bogoslove (srpanj-rujan)* i *Podji za mnom. Svagdanja razmatranja za bogoslove (listopad-prosinac)*.

Iste godine izlazi i Kosov prijevod s latinskoga *Manuale clericorum ordinandorum (Specimen examinis ordinandorum)* iz 1956. Riječ je o priručniku kojim će se služiti ređenici pripremajući se za propisane ispite prije ređenja.

Pogledamo li cjelinu prevedenih tekstova Ćirila Kosa, nalazimo se zaista pred mnoštvom prevedena teksta što dokazuje njegovu lakoću jezičnoga

snalaženja i poznavanja francuskoga jezika, njegovu veliku radinost i upornost, dok se na temelju prijevoda Tanquereyeva *Pregleda asketske i mistične teologije* može zaključiti da je svojim prijevodom bitno pridonio pronalazačnu primjerene terminologije u predmetu koji je i osobno predavao.

3. Kosov prijevod Tanquereyeva *Pregleda asketske i mistične teologije*

Ćiril Kos kao predavač ascetike koja se u ono vrijeme studirala četrnaest semestara sigurno je bio vrlo dobro upućen u najbolje autore i najbolja djela iz područja tadašnje asketske i mistične teologije. Jedan od njih, Joseph de Guibert (1877. – 1942.) utemeljio je 1920. »Revue d'ascétique et mystique«, a znatno je pridonio utemeljenju *Rječnika asketske i mistične duhovnosti (Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique)*. Od 1927. predavao je povijest i duhovnu teologiju, fundamentalnu teologiju i teološku metodologiju na Gregorijani. To mu je omogućilo da sastavi priručnik za studente koji se pojavio 1937. na latinskom *Theologia spiritualis ascetica et mystica*. To je djelo priredio i na francuskom jeziku 1943. pod naslovom *Leçons de théologie spirituelle*, no potonje djelo nije dovršeno, nedostaju mu tri poglavlja, a opet nije ni običan prijevod s latinskoga, nego više prilagodba. Kako je Adolphe Tanquerey (1854. – 1932.), sulpicijevac, profesor dogmatske i moralne teologije, bio stariji i kako je njegov *Pregled asketske i mistične teologije* objavljen u dva sveska 1923. i 1924. bio vrlo poznat i općeprihvaćen, Ćiril Kos se s razlogom odlučio upravo za prijevod toga naslova. Riječ o cjelovitome djelu, djelu koje je imalo jasnu strukturu i veliku didaktičku vrijednost, djelu koje je i dandanas vrlo dobar temelj za duhovni studij, što uočava i Joseph de Guibert, ocijenivši Tanquereyjev uvod vrlo visokom ocjenom. Osim toga, bila je to prva sinteza skolastičke naravi, pravi priručnik, doktrinalna rasprava iz koje se vidi, kako to zaključuje Jerzy Wiesław Gogola, »da se kršćansko savršenstvo logički izvodi iz dogmi, nadasve Otajstva Utjelovljenja koje je njegova središnja točka«. ⁸ Riječ je o djelu praktične i pedagoške vrijednosti kojim su duhovnici u bogoslovijama i sjemeništima dobili veliku znanstvenu pomoć, jednostavan i potpun priručnik. Zato ga je i moguće ocijeniti kao najbolji prevodiočev izbor, najvrjedniji prijevod, prijevod koji i danas, uz osnovne jezične preinake i pravopisna rješenja sukladna našem vremenu može vrlo dobro funkcionirati. Osim toga, Tanquereyjev priručnik preveden je i na

⁸ Jerzy Wiesław Gogola, I primi manuali del nostro secolo: Adolfo Tanquerey, Johannes a Cruce Brenninger e Joseph de Guibert, u: *Teresianum*, 52/2001, 1-2, 184.

druge svjetske jezike. Tanquereyjev *Pregled* ili »priručnik ascetike i mistike« postigao je svoju punu svrhu i postao osnovom za sva slična kasnija djela koja će ga tematski obogatiti i metodološki osuvremeniti. Ćiril Kos imao je tu povlasticu, ali i hrabrost prihvatiti se toga prijevoda i ostaviti iza sebe vrlo dobar prijevod, vrijedan spomena i divljenja.

Zaključne riječi

Nakon što je 1. svibnja 1962. izašao iz zatvora Stara Gradiška, biskup Stjepan Bäuerlein imenovao ga je biskupskim tajnikom te se obasut raznim drugim dužnostima više nije bavio bogoslovima pa su tako izostale i njegove prevodilačke aktivnosti. A postavši u veljači 1974. đakovačkim biskupom, takvi mu poslovi nisu više bili mogući. Uz sve što je kao mlad svećenik, pa duhovnik, pa kažnjenik bez krivnje, pa biskupski tajnik, i na kraju, kao biskup prošao i doživio, Ćiril Kos je pokazao iznimnu radinost, žilavost i duhovnu snagu, dok je prevodilačka dionica njegova životnoga puta trajala otprilike sedam do osam godina u vrijeme dok je kao duhovnik u bogoslovnom sjemeništu za potrebe svojih seminarista neumorno prevodio s francuskoga razne autore, među njima i one koji su svojim djelima, poput Alphonsea Taquereyja, ostavili neizbrisiv trag i na kojima su se odgajali mnogi svećenički naraštaji.

Božidar Petrač

Translations from French by Father Ćiril Kos

S u m m a r y

In the paper dedicated to Ćiril Kos's translations, the author endeavours to shed some light on this portion of his work, which he engaged in as priest at the Theological Seminary in Đakovo. He was aware at the time of the fact that students, seminarians and priests were in great need of appropriate theological and spiritual literature on the one hand, but that, on the other hand, it was not available to them, since in the after-war times, the church publishing activity had come to a complete standstill, due to repressions from the authorities. Hence, in the period between 1951 and October 1959, Kos translated many works by French authors, wishing to offer the priests and theology students primarily, but not exclusively, from the Đakovo Diocese new theological achievements, in particular as regards the education of seminarians and young priests. Among his many translations, particularly worth mentioning is the translation of the work *The Spiritual Life* by Adolphe Tanquerey, a treatise on ascetical and mystical theology, which had been translated into nearly all European languages, and was known as an excellent textbook for studying this field. The translations prove the fact that Ćiril Kos mastered not only French, but also theological disciplines, which he taught at the secondary school and the Theology College in Đakovo (liturgics, ascetics).

Keywords: Ćiril Kos; translation work; theological literature.

Miroslav AKMADŽA

Biskup Ćiril Kos i komunističke vlasti 1974. – 1990.

Sažetak

Autor u radu, na temelju dostupnih arhivskih izvora i relevantne literature, prikazuje i razjašnjava odnos biskupa Ćirila Kosa prema komunističkim vlastima u kompleksnim okolnostima crkveno-državnih odnosa nakon sloma hrvatskoga proljeća, uoči i nakon smrti jugoslavenskoga predsjednika Josipa Broza Tita i uoči pada komunizma i raspada Jugoslavije.

Ključne riječi: Ćiril Kos, Đakovačka i Srijemska biskupija, komunistički režim, Crkva i država...

»Društveno kompromitirana ličnost«

U vrijeme bolesti biskupa Stjepana Bäuerleina i iščekivanja njegove skore smrti, Služba državne sigurnosti (dalje: SDS) raspitivala se i procjenjivala tko bi mogao biti njegov nasljednik na čelu Đakovačke i Srijemske biskupije. Prema njihovim informacijama, isusovci su nastojali da na to mjesto bude imenovan njihov subrat Miljenko Belić. No, to je spriječila delegacija svećenika iz Đakova predvođena kanonikom Rudolfom Švererom, koja je u Beogradu posjetila apostolskoga nuncija Maria Cagnu, koji im je obećao da će novi biskup biti imenovan iz reda biskupijskoga svećenstva. Već tada je najozbiljnijim kandidatom smatran kanonik Ćiril Kos, za kojeg SDS konstatira, da je »društveno kompromitirana ličnost«, jer je svojedobno suđen na zatvorsku kaznu »radi neprijateljske djelatnosti među bogoslovima u sjemeništu«.¹ Nuncij Cagna izvijestio je kanonika Šverera dopisom od 2. kolovoza 1973. da je kanonik Kos imenovan generalnim vikarom Đakovačke i Srijemske biskupije. Nedugo zatim, 9. kolovoza, biskup Bäuerlein je premi-

¹ Hrvatski državni arhiv (HDA), Fond Službe državne sigurnosti, Republički sekretarijat unutrašnjih poslova SR Hrvatske (SDS, RSUP SRH), Centar Osijek, god. 1973., inf. br. 150, od 31. 7. 1973.

nuo. SDS je nastavila prikupljati podatke o budućem biskupu te se uvjerila da je i dalje najozbiljniji kandidat kanonik Kos.²

Kako je pokopu biskupa Bäuerleina nazočio i predsjednik Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske Zlatko Frid, generalni vikar Ćiril Kos uputio mu je 17. kolovoza 1973. pismo zahvale za »punu pažnju i interes za bolest i ozdravljenje« preminuloga biskupa i nazočnost na njegovu pokopu.³

Nakon što je 9. veljače 1974. papa Pavao VI. Ćirila Kosa imenovao biskupom đakovačkim i srijemskim, kanonik Šverer dopisom od 11. veljače o tome je izvijestio Komisiju za vjerska pitanja SR Hrvatske. Uslijedila je čestitka novoimenovanoga predsjednika Komisije Ivana Lalića biskupu Kosu, na kojoj je biskup zahvalio dopisom od 12. veljače, u kojem ga poziva na biskupsko posvećenje u đakovačkoj prvostolnici 17. ožujka 1974. Pozvani su i predstavnici Vjerske komisije u Osijeku, koja mu je poslala čestitku na imenovanju, sa željom da se crkveno-državni odnosi održavaju u skladu s »našim pozitivnim propisima«. Posvećenju u prvostolnici i ručku nakon toga nazočili su predstavnici vjerskih komisija Osijeka i Đakova, Zdenko Jurašek i Ivan Gabrić, te potpredsjednik SO Đakovo, Zvonko Benašić. Predsjednik republičke Vjerske komisije, Lalić, nije nazočio posvećenju, jer biskupov dopis nije shvatio kao poziv, nego kao obavijest. Biskup Kos je u razgovoru s Jurašekom tijekom svečanog ručka kazao kako nije bila riječ o obavijesti, nego o pozivu, izražavajući žaljenje zbog nesporazuma. Jurašek je zatim najavio biskupu Kosu, da će ga Lalić vjerojatno vrlo skoro posjetiti, što je biskup rado prihvatio. Jurašek je u izvješću o događajima tijekom i nakon posvećenja naveo kako su govori nuncija Cagne, nadbiskupa zagrebačkoga Franje Kuharića i biskupa Kosa bili korektni s posebnim isticanjem potrebe jedinstva svećenika i vjernika u biskupiji, povod čemu su bile podjele nastale tijekom biskupovanja biskupa Bäuerleina.⁴

U jednom izvješću osječkoga SDS-a iz 1981. navodi se, da je Kos postao biskupom zahvaljujući tome što je svojom prošlošću, tj. izdržavanjem zatvorske kazne, stekao povjerenje nadbiskupa Kuharića i nuncija Cagne. No, ističe se kako je nakon izbora za biskupa postao vrlo oprezan te se pred predstavnicima mjesnih i državnih vlasti nastoji prikazati lojalnim, dok na

² HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1973., inf. br. 159, od 27. 8. 1973.

³ HDA, Fond Komisije za odnose s vjerskim zajednicama (KOVZ), kut. 214, br. 152/1973.

⁴ HDA, KOVZ, kut. 217. br. 45/1974.

zatvorenim sastancima s istomišljenicima otvoreno iznosi protudržavna stajališta i »prikazuje se u pravom svjetlu«. ⁵

Iako se moglo očekivati da će se državne vlasti na određen način protiviti imenovanju Kosa biskupom đakovačkim, s obzirom na to da je osuđivan i zatvaran, ipak se to nije dogodilo. Očito su vlasti toliko željele odlazak biskupa Bäuerleina da im je svako novo rješenje bilo prihvatljivo. No, s vremenom su uvidjeli kako je biskup Kos mirna osoba, koja je spremna za razgovore, pa ga je i Komisija za vjerska pitanja SR Hrvatske uvrstila u skupinu tzv. umjerenih biskupa. ⁶ Predsjednik Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske Ivan Lalić, gostujući na jednoj sjednici Komisije za vjerska pitanja Zajednice općina Osijek 1979., kazao je kako na tom području ima najmanje političkih ekscesa s crkvene strane i da je možda dobro što je na čelu biskupije biskup Kos, koji korektno kontaktira s vlastima i ne pokazuje »tendencije politizacije«. ⁷

Radi prikupljanja informacija o biskupu Kosu i općenito djelovanju Crkve na području Đakovačke i Srijemske biskupije, SDS je dodatno angažirala svoje suradnike u svećeničkim redovima pod raznim konspirativnim imenima (»Matija«, »Krešo«, »Jovo«, »Zdravko« i sl.). Međutim, u jednom izvješću osječkoga SDS-a početkom 1974. navodi se kako se u sam vrh Biskupije nisu uspjeli »probati ni mrežom ni operativnom tehnikom, a ono što imamo periferno je postavljeno i daje samo fragmente«. Navodi se i kako za spomenuto postoje objektivni razlozi poput dulje odsutnosti biskupa Bäuerleina iz biskupije zbog bolesti uoči smrti, a tadašnji generalni vikar Kos još nije bio siguran hoće li postati biskup i nije pokazivao kakvu će politiku voditi. ⁸ Iz mnogih kasnijih informacija SDS-a sasvim je jasno da su s vremenom uspjeli uspostaviti i tehnički mjere snimanja biskupovih telefonskih i ostalih razgovora u njegovu uredu.

Prema informacijama dobivenima od svećenika suradnika SDS-a »Matije«, biskup Kos je, kao osoba iz kruga svećenika bliskih bivšem biskupu Bäuerleinu, nastojao uz sebe okupiti i svećenike oponente prethodnog biskupa. Jednom od tih, Ivanu Šeši, čak je ponudio mjesto pomoćnoga biskupa, o čemu je razgovarao i s nuncijem Cagnom, ali mu je odgovoreno kako trenutačno nije moguće taj položaj uvesti u Đakovačku biskupiju. No, biskup

⁵ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1981., inf. br. 98, od 2. 3. 1981.

⁶ HDA, KOVZ, kut. 107, pov. br. 58/1975.

⁷ HDA, KOVZ, kut. 114, pov. br. 61/1979.

⁸ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1974., inf. br. 26, od 24. 1. 1974.

Kos nastavio je raditi na okupljanju svećenika iz spomenute skupine, često obilazeći teren i razgovarajući s njima. SDS je primijetila i da biskup Kos nastoji uspostaviti korektne odnose s predstavnicima mjesnih vlasti. Uz posredovanje kanonika Antuna Jarma, 21. travnja 1974. u biskupiji se, zajedno sa svojim suradnicima, sastao sa sekretarom OK SKH Đakovo Đurom Matijakovićem i njegovim suradnicima, i s njima razgovarao o X. kongresu SKJ i drugim političkim aktualnostima. Biskup je u toj prigodi kazao kako mu se čini da radništvo podržava zaključke Kongresa, ali da bi se oni trebali brže i dosljednije provoditi bez posustajanja.⁹

Suradnik »Krešo« koji je bio na pastoralnom radu u Njemačkoj informirao je potkraj listopada 1974. SDS u Osijeku, da »reakcionarni« biskupi sve češće dolaze u inozemstvo i rade na planu političkoga okupljanja i »pripodobivanja svih Hrvata i stvaranja uslova za njihovo korištenje po povratku u zemlju«. U tom smislu da i biskup Kos češće posjećuje razna vjerska slavljia u inozemstvu i kako je moguće da se u tim prigodama koristi svojim »mučeništvom«, jer je bio suđen i zatvaran.¹⁰

Nadzor nad biskupom Kosom i svećenicima bit će dodatno pojačan provođenjem SDS-ove akcije »Partner« osamdesetih godina, kao i posebnom operativnom obradom »Gaj«, koja je obuhvaćala i biskupijsko sjemenište, gimnaziju i bogosloviju.

Županjski slučaj

O angažiranosti SDS-a unutar biskupije preko svećenika suradnika, najbolje svjedoči tzv. Županjski slučaj. Naime, glavni akter cijeloga slučaja bio je tamošnji župnik Ivan Jemrić, koji je također bio »suradnik u procesu« kodnog imena »Jovo«. On je 27. veljače 1975. izvijestio službenika SDS-a Željka Bartolovića da je biskup Kos donio dekret kojim ga premješta sa Župe Županja u drugu župu, koju god on odabere. Jemrić je to tumačio kao maltretiranje iz osobne mržnje, jer ga je biskup nedavno premjestio iz župe Dalj u Županju. Navodnu biskupovu mržnju prema njemu Jemrić je komentirao činjenicom, da je njega biskup Bäuerlein forsirao i poslao ga u Rim na školovanje, dok je Kosa postavio za svojega tajnika. Istaknuo je kako je neposredni povod za dekret bio sukob Jemrića i kapelana Ive Matijevića, kao i časnih sestara, koje su bile u župnom dvoru, jer im on nije dopuštao ponašanje koje

⁹ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1974., inf. br. 149, od 24. 6. 1974.

¹⁰ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1974., inf. br. 250, od 7. 11. 1974.

je bilo prije njegova dolaska. Biskup je odlučio njega maknuti, jer ga ne simpatizira, kako bi se stanje smirilo. Skupine vjernika išle su k biskupu kako bi svjedočili da Jemrić nije kriv, ali je on ostao pri svojoj odluci. Jemrić je tražio od SDS-a mišljenje što dalje činiti, tj. ići u otvoreni sukob s biskupom vršeći pritisak putem javnoga mnijenja, ili se povući i prihvatiti dekret. Sugerirano mu je da prihvati dekret i ne ide u sukob s biskupom te prihvati drugu župu, što je on i obećao. Drugi suradnik SDS-a »Vinko« kazao je Bartoloviću da je biskup pogriješio što je uopće Jemrića slao u Županju, a dekret o novom premještanju obrazložio je činjenicom kako se u biskupiji znalo da je Jemrić suradnik SDS-a, angažiran dok je bio u Rimu. Bartoloviću je ova informacija bila zanimljiva, jer je to bila istina i da ga je angažirao bivši djelatnik SDS-a Marko Roglić. No, »Vinka« je ipak uvjeravao kako Jemrić nije suradnik i da su to samo priče. Bartolović je zatim razgovarao i sa suradnikom »Matijom« koji mu je prenio kako je razgovarao s biskupom i iznio mu mišljenje da je u ovom slučaju pogriješio, što misle i mnogi svećenici, posebice stoga što je to učinio suprotno mišljenju savjetodavnoga tijela. No biskup mu je obrazložio cijeli slučaj i kazao kako se u interesu Crkve negdje mora i riskirati.¹¹

Apsurd cijeloga slučaja jest taj da je biskup Kos, smatrajući ga bliskom i povjerljivom osobom, novim župnikom u Županji imenovao upravo toga svećenika, također SDS-ova suradnika »Matiju«. No, vjernici ga nisu prihvatili te mu nisu dopustili ulazak ni u crkvu ni u župni dvor. Nastavili su i dalje vršiti pritisak na biskupa da Jemrić ostane u Županji. SDS je procijenio da Jemrić, svjestan podrške vjernika, preko njih nastavlja praviti pritisak na biskupa kako bi povukao dekret.¹²

Stanje se nije smirivalo, nego, naprotiv, dodatno pogoršavalo te počelo utjecati na čitav život i rad u Biskupiji. Biskup Kos cijeli je slučaj predao u nadležnost Svete Stolice, posredovanjem nuncija Cagne. SDS je zabrinjavao odnos među vjernicima jer se prijetilo i krvoprolicem, što nije odgovaralo ni mjesnim vlastima. Jemrić je navodno zabranio zvonjenje na pokopu onim vjernicima koji mu nisu dali podršku.¹³

Za informacije o Županskom slučaju biskupa Kosa zamolio je predsjednik Komisije za vjerska pitanja SO Osijek Zdenko Jurašek u prigodi razgovora u biskupiji 23. svibnja 1975. Biskup mu je udovoljio i sažeto mu pre-

¹¹ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1975. inf. br. 70, od 10. 3. 1975.

¹² HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1975., inf. br. 74, od 20. 3. 1975.

¹³ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1975., inf. br. 242, od 10. 11. 1975.

pričao kronologiju slučaja: Jermić je nakon povratku sa školovanja u Rimu bio predviđen za rad u biskupijskom sudištu, ali je zbog nekih svojih propusta premješten u Dalj. Tražio je povratak u Đakovo, ali mu biskup Bäuerlein to nije dopustio zbog ranije kompromitacije. To mu, nakon što je imenovan biskupom, nije odobrio ni biskup Kos, ali je udovoljio njegovu zahtjevu za premještaj u Županju. Kako su u Županji postojale dvije župe, Jermić je upućen u onu u kojoj su bili slijepi svećenik Ivo Matijević i četiri časne sestre, koje održavaju vjeronauk. Jermić je rastjerao časne sestre i kapelana Matijevića, što je izazvalo nezadovoljstvo dijela vjernika. Kako mu je to bio već sedmi prekršaj, a došao je i u sukob sa svim župnicima u okolici, biskup ga je odlučio povući iz Županje u neku drugu župu. Odbio je premještaj u Vuku, a pedesetak župljana iz Županje došlo je u Đakovo tražiti da Jermić ostane kod njih. Biskup je kleknuo pred njih moleći ih da se urazume, ali uzalud. Jermić je nastavio među vjernicima skupljati potpise podrške, što je protivno Kanonskom zakoniku. Skupio je 800 potpisa, ali dio vjernika nije znao što potpisuje. Jermićeve pristaše predvođene Jozom i Ilijom Galovićem, zaključali su se u crkvu i postavili straže. Biskup je, kao što je već spomenuto, poslao svećenika »Matiju«, da tamo služi mise, ali mu nisu dopustili ući u crkvu. Čak je i *Radio Županja* pozivao vjernike na mirenje, ali uzalud. Jermić je nastavio služiti mise, iako je bio suspendiran. Biskup je 10. ožujka 1975. izdao »Matiji« dekret o imenovanju za župnika, ali mu ni to nije pomoglo, nego je bio izložen prijetnjama, a bušene su mu i gume na automobilu. No, milicija ne intervenira i staje na Jermićeovu stranu, a kapelanu Matijeviću pomaže iznijeti svoje stvari iz župnoga dvora. Biskup je o svemu razgovarao i s upravom milicije, a pismom je objasnio stanje Skupštini općine (SO) Županja i Općinskom sudu. Jermić je uvjeravao vjernike kako su njegove mise i ispovijedi pravovaljane, a za vjenčanja je zvao svećenike iz Bosne. Biskup je odlučio zatražiti od Svete Stolice pravorijek o navedenom slučaju, a kanonik Šverer razjasnio je pravno stanje vjernicima tijekom krizme. Navodno je Jermić govorio vjernicima da je biskup Kos u zatvoru i kako će župa biti priključena Vrhbosanskoj nadbiskupiji. Biskup je stanje u Županji nazvao užasnim.¹⁴

Biskup je o Županjskom slučaju 8. srpnja 1975. razgovarao i s nadbiskupom Kuharićem, izvijestivši ga o Jermićeovu otvorenom pismu koje je u međuvremenu odaslao svim župnicima u Đakovačkoj biskupiji. Kuharić mu je savjetovao da napiše odgovor na to pismo i uputi ga na iste adrese. Također, neka pita svećenike kakav izlaz iz navedenog stanja oni predlažu. Kuharić je

¹⁴HDA, KOVZ, kut. 108, pov. br. 84/1975.

u svojem dnevniku zapisao kako, prema onome što mu je Kos rekao, Jemrić nema savjesti, jer, da se povuče, narod bi se smirio i »kako će pred Bogom preuzeti odgovornost za tu župu«. Navodi kako biskup mora radi njegova dobra glasa šutjeti o nekim činjenicama, a Jemrić se prikazuje nedužnim. Zapisao je i kako se sada vidi da je dobro procijenio kada ga, jer mu se nudio i i drugi su ga neki preporučili, nije htio primiti u svoju nadbiskupiju, dodajući: »Ono što je učinio u Đakovu nije ga moglo nikom preporučiti. Biskup mu je htio pomoći, a sada ima muku.«¹⁵

O stanju u župi biskup Kos informirao je i predsjednike županske Vjerske komisije i Općine, kao i sekretara Općinskog sekretarijata javne sigurnosti, o čemu je izvijestio i Jurašeka tijekom razgovora u osječkoj Vjerskoj komisiji 30. srpnja 1975. Smatrao je kako je navedene nehotice uvrijedio pismom u kojemu je pisao, da nemaju pravo miješati se u Kanonsko pravo i kako se mogao malo drukčije izraziti. Izvijestio je Jurašeka kako je Jemrić napisao otvoreno pismo župnicima i da je pozvan u biskupiju kako bi se izjasnio o zahtjevu Svete Stolice. Jurašek ga je pitao smatra li da će Jemrić napustiti svećeničko zvanje i bi li bio problem ako mu Komisija pomogne da se zaposli. Biskup je kazao kako ne misli da će Jemrić napustiti svećeničko zvanje.¹⁶

Jemrić je 1. rujna 1975. telefonski nazvao nadbiskupa Kuharića, koji je to zabilježio u svoj dnevnik. Kuharić navodi kako mu je to bio prvi Jemrićev poziv od početka slučaja. Jemrić mu je kazao kako je stanje u Županji bezizlazno. Kuharić mu je kazao da je sve u njegovim (Jemrićevim) rukama i da treba poslušati svoga biskupa, pa će biti mir, jer nema pobune vjernika bez podrške svećenika. Jemrić mu je obećao doći na razgovor.¹⁷

Kako je cijeli slučaj preuzela Sveta Stolica, nadležna je Kongregacija od Jemrića zatražila pisano očitovanje i svoj prijedlog za rješenje problema. Jemrić je odgovorio da će se pokoriti odluci crkvenih vlasti ako mu se dodjeli odgovarajuća župa. Kongregacija je predložila biskupu da prihvati Jemrićev prijedlog i dodijeli mu novu župu. Biskup je s tim u vezi Jemrića u ožujku 1976. pozvao na razgovor, ali je on taj poziv odbio, nakon čega su se odnosi dodatno zaoštrili. Jemrić je nastavio biskupa optuživati i vrijeđati te mu je prijetio i samoubojstvom, a u napadima na biskupa pridružili su u se i neki

¹⁵ Nadbiskupijski arhiv Zagreb (NAZ), Ostavština Franje Kuharića (OFK), kut. 6, Dnevnik br. 19, god. 1975., 8. 7. 1975., str. 8.

¹⁶ HDA, KOVZ, kut. 108, pov. br. 105/1975

¹⁷ NAZ, OFK, kut. 6, Dnevnik br. 19, god. 1975., 1. 9. 1975., str. 453.

vjernici. Kada je u travnju 1976. biskup posjetio Županju i najavio Jemrićev odlazak iz Županje, dio ga je vjernika izviždao i protjerao iz grada uz popratne prijetnje. Uslijedila je reakcija Kongregacije, koja je odlučila suspendirati sve Jemrićeve radnje i proglasila nevaljanima sakramente koje je podjeljivao vjernicima. No Jemrić je i dalje uporno odbijao napustiti Županju, pozivajući se na podršku vjernika i objašnjavajući kako nije riječ o sukobu između njega i crkvenih vlasti, nego vjernika i biskupa Kosa. Biskupija je zatražila od sudskih tijela prisilno Jemrićevo iseljenje iz župnoga dvora.¹⁸

Biskup Kos je 13. ožujka 1976. ponovno o svemu razgovarao s nadbiskupom Kuharićem. Kuharić je, proučivši pismo Kongregacije, primijetio kako ona očito želi da se sve riješi kompromisom. Biskup Kos mu je kazao da većina njegovih svećenika nije za popuštanje Jemriću. Kuharić mu je savjetovao da se ništa ne poduzima preko sudskih i državnih vlasti: »Miliciju što dalje od Crkve.« Kuharić je primijetio kako Jemrić nije jedini krivac, jer da i časne sestre snose dio odgovornosti. Kos se s time složio. Kuharić je kazao da se Jemrića može smatrati ucjenjivačem, ali i da razne vlade mnogi ucjenjuju, a one im ipak udovolje kako bi spasile nedužne živote. Savjetovao mu je da Jemrića »legalizira« na tri godine, ili kraće, ali uz pisani ugovor što nakon toga, a vjernicima treba objasniti kako se sve čini u evanđeoskom milosrđu za opće dobro i pomirenje. Kuharić je ipak u svojem dnevniku zabilježio kako je bilo teško uvjeriti biskupa Kosa u takvo rješenje, koji mu je ipak obećao predložiti ga Svećeničkom vijeću.¹⁹

Nuncij Cagna došao je 6. lipnja 1976. u oproštajni posjet Đakovačkoj biskupiji zbog odlaska na novu dužnost i tom je prigodom očito donio odluku Svete Stolice o tome da Jemrić mora napustiti Županju. Naime, sutradan je biskup Kos otputovao u Županju kako bi o tome izvijestio Jemrića i ostale zainteresirane.²⁰

Nadbiskup Kuharić je nakon razgovora s biskupom Kosom 25. listopada 1976. u svoj dnevnik zabilježio kako Jemrić nema »čini se, ni ljudske savjesti, a kamoli svećeničke« i da je okružen »mafijom koja cijelu župu terorizira«. Naime, Kuharićev nećak Josip, ispričao mu je kako je Jemrić i sucu, koji je vodio spor između njega i crkvenih tutora, kazao »valjda nećete i vi

¹⁸ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1976., inf. br. 167, od 15. 6. 1976.

¹⁹ NAZ, OFK, kut. 7, Dnevnik br. 26, sv. 7, god. 13. 3. 1976.

²⁰ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1976., inf. br. 166, od 16. 6. 1976.

biti pasji podlošan biskupu«. Kuharić je u dnevniku zapisao: »To je riječ 'svećenika', ali otkrila ga je jednom laiku u pravom svijetlu. Žalosno.«²¹

Napokon je Jemrić 5. prosinca 1976., nakon mise, izvijestio vjernike da mora napustiti Županju. Nakon toga biskup je 9. prosinca 1976. sa suradnicima posjetio Vjersku komisiju u Županji kako bi ih informirao o novonastalim prilikama u župi i o presudi Okružnoga suda u Osijeku, kojom Jemrić mora napustiti župni ured. Izvijestio ih je o odluci Kongregacije za svećenike, prema kojoj Jemrić mora napustiti župu do 31. prosinca 1976. te da će, u suprotnom biti vraćen u laički stalež. Ispred zgrade SO Županja biskupa su dočekale Jemrićevi pristaše vrijeđajući ga, a Josip Galović ga je i fizički povlačio u crkvu, pri čemu je jedan vjernik udario biskupa u glavu. Intervenirala je milicija, pri čemu se koristila i sredstvima prisile kako bi spriječila sukob Jemrićevih pristaša, tzv. crvene strane, i protivnika, tzv. žute strane. Nakon što je uspostavljen red, biskup je napustio župu. Inače, sekretar partijskoga Komiteta u Županji protivio se prijmu biskupa kod predsjednika Vjerske komisije Vlade Žigića, ali je ovaj ustrajao ističući kako je to njegova zakonska obveza, a u tome ga je poslije podržao i tajnik republičke Komisije Ivan Lazić.²² Inače su se državne vlasti nastojale držati neutralno u cijelom slučaju, ponajprije zabrinute zbog mogućih sukoba među vjernicima. Predsjednik Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske Ivan Lalić, gostujući na jednoj sjednici Komisije za vjerska pitanja Zajednice općina Osijek 1979. izjavio je kako su se vlasti ponijele »vrlo fer« prema biskupu Kosu u ovom slučaju.²³

Nadbiskup Kuharić je u svom pismu biskupu Kosu od 12. siječnja 1977. izražavao bojazan kako se sve neće dobro završiti »jednostavno zato što se ima posla s čovjekom koji, čini se, više nema savjesti« i koji bi, i kada bi bio sveden na laički stalež, mogao pružiti otpor da ostane u Županji obavljajući svećeničku službu, pa bi tako župa mogla i formalno postati sekta. Smatrao je da o svemu treba vjernicima i svećenicima dati cjelovitu informaciju kako ne bi došli pod utjecaj dezinformacija.²⁴

Jemrić je ipak uskoro napustio Županju i preselio se u franjevački samostan u Vukovaru, po kazni, do daljnjega. No, njegove pristaše u Županji i dalje su odbijali primiti bilo kojeg novog župnika u crkvu i župni ured,

²¹ NAZ, OFK, kut. 7, Dnevnik br. 26, sv. 7, god. 25. 10. 1976.

²² HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1976., inf. br. 379, od 13. 12. 1976.

²³ HDA, KOVZ, kut. 114, pov. br. 61/1979.

²⁴ Nadbiskupijski arhiv u Đakovu (NAĐ), Fond biskupa Ćirila Kosa, god. 1977., Koresp. 1-4.

čije su ključeve zadržali kod sebe. Biskupija je navedene prijavila županjskoj miliciji, smatrajući da je riječ o kaznenom djelu. Suradnik »Matija« kazao je operativcu SDS-a Željku Bartoloviću kako biskupiji nije cilj da navedeni budu kažnjeni, nego ih primorati na vraćanje ključeva, kako bi novi župnik nesmetano obnašao svoju dužnost. Bartolović mu je kazao kako će oni nastojati ostati neutralni, ali će sugerirati zapovjedniku milicije da se u suradnji s Vjerskom komisijom Jemrićeve pristaše pozove na razgovor i upozori ih kako čine kazneno djelo i da će, ako ne vrate ključeve, biti pokrenut kazneni postupak. »Matija« je tijekom navedenog razgovora dobio upute da razgovora s biskupom o njegovu boravku i djelovanju u Rimu, kamo često putuje zbog sudjelovanja u radu Kongregacije. Također, da se više zanima za kreiranje crkvene politike s obzirom na državnu politiku. »Matija« je kazao kako, prema njegovu mišljenju, u Đakovačkoj biskupiji nema problema, kao ni osoba koje bi bile od posebnoga interesa SDS-a. Izjasnio se za nastavak suradnje ističući kako nema tajne u biskupiji koju im ne bi rekao.²⁵ Iz navedenoga je vidljivo, kako su i oni svećenici, koji su zbog raznih ucjena bili prisiljeni na suradnju s SDS-om, u pravilu, nastojali ne iznositi ništa što bi štetilo Crkvi i svećenicima, te su suradnju svodili na davanje beznačajnih, ionako vlastima poznatih podataka.

Napokon su općinske vlasti potkraj kolovoza 1977. bile prisiljene ultimativno zatražiti od Jemrićevih pristaša predaju ključeva crkve. Pozvali su ih u Općinu, postavili pred njih magnetofon i zatražili da se izjasne hoće li predati ključeve ili ne, a, ako neće, da će snositi posljedice.²⁶

U rješavanje županjskoga slučaja cijelo je vrijeme bio uključen i predstojnik Zbora za nauk vjere, kardinal Franjo Šeper, što potvrđuje i pismo zahvale koje mu je u povodu svršetka spora poslao biskup Kos 30. rujna 1977., a u kojem mu zahvaljuje »na svoj brizi i ljubavi, kojom ste rješavali taj slučaj«.²⁷

Uskoro je biskup Kos završio na duljem liječenju u Njemačkoj, a među svećenstvom uglavnom se komentiralo kako je razlog njegove bolesti bio upravo županjski slučaj.

²⁵ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1977., inf. br. 158, od 20. 5. 1977.

²⁶ Dnevnik Biskupske kancelarije za vrijeme od 22. VIII., u: NAĐ, Fond biskupa Ćirila Kosa, god. 1977., Koresp. VIII-XII.

²⁷ NAĐ, Fond biskupa Ćirila Kosa, god. 1977., Koresp. VIII-XII.

U obrani vjerski sloboda

Iako su ga državne vlasti smatrale umjerenim biskupom, a izvori potvrđuju kako se nije odveć bavio političkim pitanjima, ipak je uočljivo kako je u slučajevima zaštite vjerskih prava bio vrlo odlučan i dosljedan. U nastavku teksta kronološki donosim nekoliko izabranih primjera koji svjedoče o borbi biskupa Kosa za zaštitu vjerskih sloboda.

Predsjednik Komisije za vjerska pitanja SO Osijek Zdenko Jurašek posjetio je biskupa Kosa 23. svibnja 1975. tražeći njegovu suglasnost za provođenje ankete među svećenicima o rasprostranjenosti religioznosti u društvu, koju je provodila Međuopćinska konferencija SK za Slavoniju i Baranju. Biskup je zahtjev odobrio, ali je iskoristio prigodu požaliti se na postupanje carinika prema hodočasnicima u prigodi njihova povratka s hodočašća u Rim u povodu Svete godine. Istaknuo je kako je na hodočašću bilo oko 14 000 hodočasnika, a baš su ih sve pretresli, iz čega se moglo zaključiti da su vjernici građani drugoga reda. Istaknuo je kako nekoliko pronađenih letaka kod vjernika ne znači takvu opasnost koja bi iziskivala rigoroznu kontrolu. Smatrao je i da je hodočašće trebao popratiti i državni tisak.²⁸

U propovijedi na misi u đakovačkoj prvostolnici 6. lipnja 1976., posvećenoj mladomisnicima, u nazočnosti nuncija Cagna, biskup Kos je, govoreći o problemu maloga broja svećeničkih kandidata, istaknuo da su tomu uzrok, među ostalim, odgoj u državnim školama i položaj Crkve u društvu.²⁹

Tri dana poslije, tj. 9. lipnja 1976., biskup Kos nazočio je prijmu za predstavnike vjerskih zajednica, koji je priredio predsjednik Izvršnog vijeća SAP Vojvodine Nikola Kmezić. Kmezić je izrazio zadovoljstvo odnosima s većim vjerskim zajednicama, kritizirajući samo uopćavanje pojedinačnih slučajeva narušavanja vjerskih sloboda kao pokazatelje pogoršanja crkveno-državnih odnosa. U svojem govoru biskup Kos izrazio je zadovoljstvo što je vjerskim zajednicama dana mogućnost davanja mišljenja na prijedlog Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. No, upozorio je na probleme u

²⁸ HDA, KOVZ, kut. 108, pov. br. 84/1975.; zbog prenošenja nekoliko paketa svetih sličica pokrenut je prekršajni postupak protiv časne sestre Katarine (Gertrude) Zenko i oduzeta joj je putovnica. Zbog toga je kod predsjednika osječke Vjerske komisije Jurašeka, pismom od 28. listopada 1975., intervenirao biskup Kos. Jurašek mu je dopisom od 3. studenoga 1975. odgovorio kako se založio kod suca za prekršaje za blagi postupak prema sestri Gertrudi i kako se nada da će taj slučaj biti povoljno riješen. Biskup mu se zahvalio dopisom od 6. studenoga 1975. HDA, KOVZ, kut. 224, br. 192/1975.

²⁹ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1976., inf. br. 166, od 16. 6. 1976.

vezi s reguliranjem pitanja zdravstvene zaštite za svećenike. Međutim, kao poseban problem naveo je primjere čestih ometanja održavanja vjeronauka, gradnje i obnove crkvenih zgrada, te sporove u rješavanju imovinskopravnih pitanja. Slične probleme iznijeli su i beogradski nadbiskup Gabrijel Bukatko te subotički (bački) biskup Matiša Zvekanović.³⁰ Slična je stajališta biskup Kos iznio i 16. travnja 1977. u razgovoru s Kmezićem i tajnikom komisije Bačkalićem.³¹

Uoči crkvene proslave u Srijemskoj Mitrovici u povodu prijenosa zemaljskih ostataka svete Anastazije iz Zadra, biskup Kos je 21. listopada 1976. razgovarao s tajnikom Komisije za vjerska pitanja SAP Vojvodine Dragoslavom Milosavljevićem. Milosavljević je kazao biskupu da se vjerska proslava može održati samo u crkvi i porti. Biskup je prosvjedovao pitajući: »Kako to da dođe jedan cirkusant sa dva medvjeda i on može da stavi razglas i da se dere po cijeloj Mitrovici, a mi ne možemo niti ispred crkve?« Biskup je nakon proslave 24. listopada, kojoj su nazočili nadbiskupi Franjo Kuharić, Frane Franić, Marijan Oblak i Gabrijel Bukatko, ipak bio oduševljen te je u jednom razgovoru kazao kako toliko crkvenih dostojanstvenika nije bilo u Srijemskoj Mitrovici od Sabora u 4. stoljeću i da će to ući u povijest Katoličke Crkve.³²

Uzbunu u Savezu komunista (SK) i javnosti izazvao je početkom kolovoza 1978. brzojav koji je predsjednik Izvršnog vijeća SO Đakovo Roko Brlošić poslao biskupu Kosu u povodu smrti pape Pavla VI. Naime, u brzojavu je, kako je objavio »Vjesnik« od 13. kolovoza 1978., pisalo: »Vaša ekselencijo, povodom smrti vašeg i našeg poglavara.« Đakovački SK pokrenuo je istragu što se dogodilo, a o svemu je raspravljano i na republičkim partijskim tijelima. Reagirao je i biskup Kos koji je opovrgnuo navode »Vjesnika«, ističući kako u brzojavu ne piše »Vaša ekselencijo« i da je ispuštena riječ »crkvenoga« ispred riječi »poglavara«. Biskup je 28. kolovoza 1978. poslao zahvalnicu Brlošiću, obavijestivši ga o svojem prosvjedu »Vjesniku« te izrazio žaljenje zbog možebitnih neprilika u vezi s brzojavom, ističući kako na brzojav može biti ponosan.³³

U jednom izvješću osječkog SDS-a iz 1981. navodi se da je biskup Kos u prigodi rasprave o novom zakonu o vjerskim zajednicama na jednom zasje-

³⁰ HDA, KOVZ, kut. 228, br. 122/1976.

³¹ HDA, KOVZ, kut. 4, S. P. br. 30/1977.

³² HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1976., inf. br. 348, od 8. 11. 1976.

³³ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1978., inf. br. 167, od 8. 8. 1978.

danju Biskupske konferencije optužio državu za nedostatak vjerskih sloboda. Zamjereno mu je i što je podržao izjavu ravnatelja dušobrižništva za inozemstvo mons. Vladimira Stankovića koja je predložena na svećeničkom tjednu u Zagrebu potkraj siječnja 1981., kojom se daje podrška nadbiskupu Kuhariću glede njegovih reagiranja na izjave Jakova Blaževića protiv kardinala Alojzija Stepinca. Naime, Stanković je predložio podršku u ime iseljenoga svećenstva, a onda je biskup Kos ustao i predložio da se izglasa kako se podršci pridružuju svi svećenici nazočni na svećeničkom tjednu, što je aklamacijom podržano. Također, da je bio među prvim biskupima koji su se odazvali Kuharićevu pozivu na služenje mise za kardinala Stepinca 10. veljače 1981. SDS je ocijenio kako takvo Kosovo stajalište ne iznenađuje s obzirom na to da često putuje u inozemstvo i tamo se sastaje s iseljenim svećenstvom, kao i činjenicom da je u dobrim odnosima s ekstremnim biskupima Kuharićem, Josipom Arnerićem i Mijom Škvorcom, kao i mons. Stankovićem. Istaknuto je da biskup Kos u svojoj biskupiji »progoni mlađe naprednije svećenike«, kao npr. Ivana Jemrića, Luku Vincetića, Zvonka Caktaša i dr., dajući im lošije župe u kojima su teški uvjeti za život i rad. S druge strane, oko sebe okuplja reakcionarne svećenike kao što su Matija Bešlić, Rudolf Šverer, Vilko Hiršnhauzer, Stjepan Bulat i drugi, kojima daje istaknute položaje i bolje župe. Kako bi se prikazao lojalnim državnim vlastima, nastoji održavati dobre odnose s predsjednikom republičke Vjerske komisije Lalićem, kao i osječke Komisije Jurašekom. Zaključuje se kako je iz svega navedenoga nedvojbeno jasno, da uživa povjerenje i radi prema uputama nadbiskupa Kuharića i Biskupske konferencije.³⁴

Svećenik suradnik SDS-a »Zdravko« kazao je operativcu SDS-a da biskup Kos u svojim stajalištima brani nadbiskupa Kuharića ističući da je Stepinac istinska duhovna veličina.³⁵ Osječki SDS prikupljao je informacije među svećenicima Đakovačke biskupije o njihovim stajalištima glede Kuharićevih istupa o kardinalu Stepincu. O tome je biskup Kos informirao Biskupsku konferenciju na proljetnom zasjedanju 28. travnja 1981. Izvijestio je i o svom razgovoru s predsjednikom republičke Vjerske komisije Lalićem, koji mu je prigovorio zbog veza Katoličke Crkve s eksponiranim nacionalistima, emigrantima i ibeovcima (pristašama Informbiroa).³⁶

Bilo je i onih svećenika koji nisu bili u dobrim odnosima s biskupom Kosom, koji su ga u određenim crkvenim krugovima čak nastojali prikazati

³⁴HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1981., inf. br. 98, od 2. 3. 1981.

³⁵HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1981., inf. br. 84, od 2. 3. 1981.

³⁶HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1981., inf. br. 484, od 28. 4. 1981.

kao suradnika SDS-a. To je npr. učinio svećenik Đuka Marić u razgovoru s pomoćnim zagrebačkim biskupom Đurom Kokšom 25. studenoga 1981. No, Kokša mu je odgovorio kako nema takvu informaciju i da ga to ne zanima.³⁷ Osim Marića, slične su klevete, prema podacima SDS-a, širili Luka Vincetić i Zvonko Caktaš, opravdavajući to tvrdnjama, da je biskup Kos u zatvoru radio u knjižnici, dok su drugi svećenici i bogoslovi radili teške poslove.³⁸

SDS je dobila potkraj 1981. informaciju da je biskup Kos, komentirajući jedan spor glede korištenja crkvenog prostora u selu Ledeniku kod Našica, gdje su mjesne vlasti 1953. zazidale vrata crkvenih prostorija, kazao, kako i taj slučaj potvrđuje uskraćivanje vjerskih sloboda, što je vrlo ozbiljna stvar. On je taj slučaj usporedio s postupcima predsjednika Envera Hodže u Albaniji, gdje su nakon rata uništavani i preuređivani crkveni objekti, a vjernici proganjani i osuđivani. Zaključio je kako je stanje u Jugoslaviji još gore nego u Albaniji.³⁹

Đakovačka Vjerska komisija organizirala je 28. prosinca 1981. prijam za predstavnike vjerskih zajednica. Nakon pozdravnih govora uslijedila su pitanja gostiju predstavnicima Komisije. U toj prigodi biskup Kos upitao je zašto vjernici nisu ravnopravni s članovima SK pri izboru na rukovodeća radna mjesta. Predsjednik Komisije Roko Brlošić negirao je te biskupove tvrdnje iznoseći neke pojedinačne primjere. Rektor Visoke bogoslovne škole u Đakovu Marin Srakić postavio je pitanje zdravstvenog osiguranja bogoslova, ističući kako su i životinje zakonom zdravstveno zaštićene, ali ne i studenti bogoslovije. Brlošić je odgovorio kako su za to krivi sami svećenici i Crkva, jer ne plaćaju zdravstveno osiguranje te ih uputio na prorežimsko svećeničko udruženje, kao put rješavanje toga problema. Na spomen svećeničkoga udruženja reagirao je biskup Kos, gestikulirajući rukama uz komentar da Crkva ima drugi oblik mirovina i kako im to nije potrebno.⁴⁰

Osječki SDS je posebno zabilježio kako je biskup Kos u propovijedi u Osijeku 20. ožujka 1982. istaknuo da je za Crkvu bila prijelomna 1971. godina, kada se ponovno počela naglo omasovljivati.⁴¹

Komitet za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu Zajednice općina Osijek izrazio je svoju zabrinutost zbog sve češćih zalaganja poje-

³⁷ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1981., inf. br. 189, od 17. 2. 1981.

³⁸ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1982., inf. br. 380, od 21. 6. 1982.

³⁹ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1981., inf. br. 624, od 12. 11. 1981.

⁴⁰ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1982., inf. br. 27, od 25. 1. 1982.

⁴¹ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1982., inf. br. 186, od 29. 3. 1982.

dinih svećenika u političke vode tijekom propovijedi na hodočašćima u povodu 100. godišnjice đakovačke prvostolnice početkom 1982. Zbog toga je zatraženo od predsjednika đakovačke Vjerske komisije, Roka Brlošića, da s tim u vezi obavi razgovor s biskupom Kosom. Brlošić je razgovor s biskupom Kosom i njegovim tajnikom Lukom Strgarom obavio 27. svibnja 1982. Prigovorio je biskupu zbog sve češćih političkih istupa pojedinih svećenika, pa i samog biskupa, koji je u jednoj propovijedi savjetovao vjernicima da ne gledaju televiziju i ne čitaju »ovu štampu«. Biskup je u vezi s gledanjem televizije razjasnio kako se to odnosilo na njezino gašenje tijekom moljenja krunice, a što se tiče navodnih izjava drugih svećenika, rekao je kako ima neke snimke pa će ih proučiti, pa, ako ima nešto neprimjereno, poduzet će mjere da se to ne ponovi. Na kraju je komentirao kako je mislio da je pozvan kako bi mu uručili pomoć za katedralu. Brlošić je odgovorio da se zahtjev razmatra i kako će se pomoći u skladu s mogućnostima, koje baš i nisu velike. Biskup je na to komentirao kako on ne određuje visinu, nego moli da svatko pomogne koliko može.⁴²

Središnja proslava 100. godišnjice đakovačke prvostolnice održana je 25. rujna 1982., na kojoj je središnje misno slavlje predvodio nuncij Michael Cecchini, a nazočili su i mnogi drugi nadbiskupi i biskupi iz zemlje i inozemstva, kao i mnogobrojni svećenici i vjernici, kao i predstavnici drugih vjerskih zajednica te republičke i mjesnih vjerskih komisija. Osječki SDS je u svojem izvješću konstatirao kako je proslava protekla bez narušavanja javnoga reda i mira.⁴³

Predsjednik SO-a Đakova Ivan Androković, upriličio je 28. prosinca 1982. prijam za predstavnike vjerskih zajednica. U toj je prigodi biskup Kos izrazio zadovoljstvo nekim postupcima državnih vlasti koji pridonose poboljšanju crkveno-državnih odnosa. Tako je pohvalio mogućnost da bogoslovi polažu ispite u srednjoškolskom centru u Đakovu, socijalno osiguranje svećenika i razumijevanje i pomoć mjesnih i državnih vlasti u prigodi proslave 100. godišnjice đakovačke prvostolnice. No, požalio se na naglašavanje u medijima o vjerskim slobodama i jednakopravnosti građana bez obzira na vjersko uvjerenje. Istaknuo je kako te izjave nisu točne, što potvrđuje svakodnevna praksa. Tako je istaknuo kako Đakovačka bogoslovija ne uživa uvijek ista prava kao druge škole, posebice glede nabave materijala, bilo za školu bilo za njeno održavanje i grijanje. Bogoslovi se pozivaju u vojsku u vrijeme

⁴² HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1982., inf. br. 328, od 31. 5. 1982.

⁴³ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1982., inf. br. 589, od 6. 10. 1982.

koje remeti redovito studiranje, tj. usred školske godine. Prigovorio je i zbog nerazumijevanja mjesnih vlasti glede gradnje novih crkava u gradovima, kao i nekih komunalnih zahtjeva oko prvostolnice i novoga svećeničkoga doma. Istaknuo je kako razumije da SO Đakovo vjerojatno nema mogućnosti riješiti sve navedene probleme, ali bi se Vjerska komisija trebala više angažirati, jer ipak u Đakovu postoje takve crkvene ustanove kakve mnoge općine u SR Hrvatskoj nemaju.⁴⁴ Zbog pozivanja bogoslova u vojsku u vrijeme redovitog studija biskup Kos prosvjedovao je i u pismu Komisiji za odnose s vjerskim zajednicama SR Hrvatske 3. listopada 1984., iznoseći primjer bogoslova Ilije Jukića, kojemu je molba za odgodu odbijena uz obrazloženje da nije upisan na fakultet nego u školu koja nije priznata. Biskup je u pismu istaknuo kako se time očito stvara nejednakost među građanima te upitao je li potrebno takav osjećaj potvrđivati sličnim odlukama.⁴⁵

SDS je posebice bila zainteresirana za putovanje biskupa Kosa u jesen 1983. u SR Njemačku, Belgiju i Australiju te je uz pomoć suradnika i drugim metodama pratio sva zbivanja s tim u svezi. Suradnik »Matija«, koji je bio u biskupovoj pratnji na putu u Njemačku i Belgiju, izvijestio je SDS, kako im biskup nije dopustio uzimanje novina koje su dijelili emigranti, izražavajući bojazan da će ih zaboraviti u autu, pa će imati problema na granici. Na, upit kako će se postaviti u Australiji prema nekim politički angažiranim iseljenim svećenicima, kad se toliko plaši, kazao je kako će nastojati izbjeći susret s njima, iako je svjestan da će to biti teško izvedivo, pa će imati problema s vlastima kad se vrati doma.⁴⁶

Nakon povratka iz Australije biskup Kos i mons. Stanković posjetili su 9. prosinca 1983. nadbiskupa Kuharića. Bili su zadovoljni aktivnostima u Australiji, a Stanković je kazao za biskupa Kosa da je neumoran. Neki su prigovarali biskupu Kosu da su mu propovijedi bile previše katoličke, a premalo hrvatske. Kuharić je na to u svojem dnevniku komentirao kako bi neki htjeli političke govore, ali »većina naroda Božjega želi baš katoličku propovijed«.⁴⁷

Početakom 1984. pojavili su se problemi s državnim vlastima i pojedinim njihovim zabranama glede organizacije posvećenja crkve u Srijemskoj Mitrovici za konkatedralnu crkvu. Mjesne su vlasti, naime, zabranile održavanje

⁴⁴ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1983., inf. br. 11, od 12. 1. 1983.

⁴⁵ HDA, KOVZ, kut. 258, br. 186/1984.

⁴⁶ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1983., inf. br. 692, od 31. 10. 1983.

⁴⁷ NAZ, OFK, kut. 8, Dnevnik, sv. 9, god. 1983., 9. 12. 1983., str. 130.

kratke procesije tijekom posvećenja, a onemogućen je i prijevoz vjernika do Srijemske Mitrovice, pod izgovorom da nema autobusa. Neki omladinci iz Srijemske Mitrovice razbili su i oglasnu ploču na kojoj je bio istaknut plakat o svečanosti.⁴⁸ O tome je biskup Kos 15. ožujka 1984. razgovarao s nadbiskupom Kuharićem pozivajući ga da vodi posvećenje. Nadbiskup Kuharić mu je, prema svjedočenju Živka Kustića, kazao kako on ne prima nikakve uvjete od državnih vlasti i da dolazi kao slobodan čovjek, a »ako se vrate s milicijom, to neka onda idu na svoju odgovornost. To si ipak ne budemo dozvolili.«⁴⁹

Biskup Kos je reagirao i na neke napise državnoga tiska u vezi s posvećenjem konkatedralne crkve u Srijemskoj Mitrovici, ističući da je riječ o insinujacijama i klevetama. Čak je i Komisija za odnose s vjerskim zajednicama SR Hrvatske na sjednici od 25. travnja 1984. konstatirala da je biskup Kos reagirao oštro i argumentirano.⁵⁰

Osječki SDS zabilježio je, na temelju informacije suradnika »Romula«, da je 18. ožujka 1985. na svečanom ručku u Koški, u povodu svršetka misija koje su se održavale nekoliko dana u toj župi, biskup Kos pričao političke viceve kojima je »grubo vrijeđao visoke ličnosti našeg državnog i političkog rukovodstva«.⁵¹

Biskup Kos uputio je 3. svibnja 1985. predstavku Komisiji za odnose s vjerskim zajednicama SAP Vojvodine u kojoj prosvjeduje zbog napada i kleveta na Crkvu u nekim državnim medijima glede namjere održavanja vjerskih manifestacija u Srijemskoj Mitrovici i obnovi »Kalvarije«. Napad je bio obrazložen tvrdnjama da su baš na tom mjestu činjeni zločini nad srpskim i drugim narodima Srijema te je crkveni zahtjev za odobrenjem tih manifestacija ne samo napad na Jugoslaviju i njezino jedinstvo nego i »antihumani čin, negiranje pijeteta prema palim žrtvama i pokušaj naknadne crkvene legalizacije počinjenih zločina pod maskom tradicionalno religioznog obreda (pokrštanja)«. Navedena je ocjena inače iznesena na sjednici Pokrajinskog komiteta SK Vojvodine, a koju su mediji prenijeli. Biskup Kos odbacio je sve optužbe jer crkvena molba za odobrenjem manifestacije nema ništa s navedenim događajima iz Drugoga svjetskoga rata, niti je riječ o »nehumanom činu, protiv jedinstva i mira«. Ističe kako parcela na kojoj se nalazi tzv. Kalva-

⁴⁸ Nikola Dogan u *Vjesniku Đakovačke i srijemske biskupije*, br. 4/1984, str. 67.

⁴⁹ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1984., inf. br. 415, od 5. 4. 1984.

⁵⁰ HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 26, str. 153.

⁵¹ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1985., inf. br. 253, od 25. 3. 1985.

rija, nikada nije služila nijednoj drugoj svrsi, osim za obavljanje pobožnosti Križnoga puta i prigodno za služenje svete mise, koju je pobožnost župnik samo želio obnoviti. Biskup ističe kako je s cijelim slučajem 2. travnja 1985. upoznao tajnika republičke Vjerske komisije Vitomira Unkovića, koji ne dijele mišljenja navedena u medijima, o čemu će Vjerska komisija donijeti i službeno stajalište.⁵²

O stanju u Srijemskoj Mitrovici i napadima »Politike« i »Politike expres« na tamošnjega župnika Pavla Madžarevića, ali i biskupa koji ga je tamo poslao, biskup Kos pisao je 7. siječnja 1986. Apostolskoj nuncijaturi u Beogradu, a presliku pisma prosljedio je i pokrajinskoj Vjerskoj komisiji u Novom Sadu. Biskup u pismu donosi pregled dotadašnjega župnikova školovanja i djelovanja te izražava čuđenje kako se nekoga s takvim kvalitetama može proglašavati neprijateljem i opasnošću za župnu i građansku zajednicu. Ističe kako se u napadima očituje mržnja i zloba, koja prelazi u delikt, koji je mnogo veći od krivnje koja se pripisuje nedužnom čovjeku. Župnik je nakon navedenih napisa čak zatražio od tamošnjega predsjednika Vjerske komisije Živana Radulovića da ga se, ako su navodi u tisku točni, odmah zatvori. No, Radulović je prema župniku pokazao razumijevanje i odbacio napise iz tiska kao neutemeljene. Biskup u pismu podsjeća i na gore navedene prijašnje događaje u Srijemskoj Mitrovici, prilažući i već spomenute predstavke. Konstatira kako se iz svega navedenog može steći dojam da su u Srijemskoj Mitrovici katolički vjernici, a možda i Hrvati, nepoželjni stranci.⁵³

O navedenom pismu bilo je riječi i u prigodi posjeta predsjednika hrvatske Vjerske komisije Zdenka Svetea i predsjednika vojvodanske Vjerske komisije Đorđa Cvetkovića Đakovačkoj biskupiji 28. ožujka 1986. Prema izvješću SDS-a, Cvetković je tom prigodom oštro reagirao na biskupove tvrdnje ističući kako je riječ o proizvoljnim ocjenama, jer se u Srijemskoj Mitrovici znatan broj Hrvata nalazi na visokim dužnostima. Za tamošnje stanje odnosa Crkve i mjesnih vlasti optužio je župnika Pavla Madžarevića, koji se nekorektno ponaša i povezan je s neprijateljskim strukturama i ekstremnom emigracijom, pa bi ga biskup trebao maknuti iz te župe. No Kos se tomu usprotivio braneći župnika Madžarevića, tvrdeći kako on smeta mjesnim vlastima samo zato što je aktivan na vjerskom planu. Umiješao se Svete koji je tvrdio da postoje dokazi i za Madžarevićevo kazneno gonjenje, ali da to nije svrha ovoga razgovora, nego rješavanje problema u Srijemskoj

⁵² HDA, KOVZ, kut. 260, br. 92/1985.

⁵³ HDA, KOVZ, kut. 262, br. 6/1986.

Mitrovici.⁵⁴ Svete u svojem izvješću navodi pak kako je biskup Kos pokazao razumijevanje za njihove stajališta i postavio se vrlo konstruktivno te pristao na Madžarevićev premještaj u drugu župu.⁵⁵

U Đakovu je 4. i 7. srpnja 1985. održana završna svečanost obilježavanja Metodove godine, na kojoj je nazočio i papin izaslanik Agostino Casaroli, predstavnici biskupskih konferencija mnogih europskih zemalja, jugoslavenski biskupi predvođeni nadbiskupom Kuharićem, predstavnici Srpske pravoslavne Crkve i drugih vjerskih zajednica, kao i predstavnici republičkih i mjesnih vlasti predvođeni članom Izvršnoga vijeća Sabora SR Hrvatske Zdenkom Sveteom. Vjerske komisije i SDS ocijenili su kako je cijela manifestacija prošla mirno i u vjerskim okvirima, izuzevši pozdravni govor kardinala Kuharića na svečanom ručku u kojem je, obraćajući se predsjedniku republičke Vjerske komisije Ivanu Laliću, istaknuo kako navedena manifestacija i nazočnost papina izaslanika Casarolija, obvezuju sve na ostvarenje potpune ravnopravnosti Crkve, svećenika i vjernika u društvu. Biskup je Kos poslije, razgovarajući s pojedinim svećenicima, kazao kako se u svemu slaže s kardinalom Kuharićem, ali da možda nije bila prava prigoda i vrijeme za takav nastup.⁵⁶ Kuharić je tih dana u svojem dnevniku zapisao kako nije imao namjeru ništa posebno govoriti, ali ga je potaknuo Lalić svojim govorom iz kojeg se moglo zaključiti da država zapravo vodi brigu o interesima Crkve, i to više nego biskupi. Navodi kako je morao reći da za dobre odnose nije dovoljna kurtoazija prema papinu izaslaniku nego i poštovanje prema djeci u školi i svim vjernicima, koji čine Crkvu, a o kojima biskupi vode brigu o tome da bi bili poštovani u svojim uvjerenjima. Kuharić također spominje kako mu je pronuncij Colassuono na odlasku ipak prigovorio da njegov nastup nije bio diplomatski. Kuharić navodi kako mu se ta primjedba nije svidjela. Naime, on, koji se s navedenim problemima već godinama susreće, nije uvijek spreman na diplomatske finese, jer »borci prve linije nisu diplomati«, dodajući kako nije »griješ« što je malo »otškrinuo zavjesu«.⁵⁷

Iako je sve manje-više prošlo u redu, ipak se javno i u kuloarima naveliko raspravljalo o navedenim događanjima. Na sve te komentare požalili su se u razgovoru od 16. kolovoza 1985. tajniku Biskupske konferencije, Vjeko-

⁵⁴ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1986., inf. br. 192, od 7. 4. 1986.

⁵⁵ HDA, KOVZ, kut. 27, S. P. br. 70/1986.

⁵⁶ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1985., inf. br. 549, od 9. 7. 1985 i inf. br. 552, od 15. 7. 1985.

⁵⁷ NAZ, OFK, kut. 8, sv. 10, god. 1985., 19. 7. 1985., str. 309.

slavu Milovanu, svećenici Đakovačke biskupije Marin Srakić i Pero Aračić. Posebno je komentiran članak slovenske »Družine«, kako se u Đakovu veličalo hrvatstvo. Srakić je kazao da je nadbiskup Kuharić spomenuo Hrvatsku desetak puta i da je ljubljanski nadbiskup Alojzij Šustar pitao zašto se pjevala himna »Lijepa naša«. Milovan je konstatirao kako je sve zajedno bilo bolje nego se moglo očekivati, što mu je potvrdio i nuncij Francesco Colasuonno, a da bi bilo čudno kad netko u ovoj zemlji ne bi prigovorio da se preveć hrva-tuje. Sutradan je Milovan upozorio na članak u »Družini« svećenika Antuna Benvina, ističući kako je Srakića i Aračića primirio uvjeravajući ih da je sve što je u Đakovu učinjeno vrijedno poštovanja. Benvin je kazao Milovanu da će odgovoriti »Družini« člankom u kojemu će im razjasniti da se njihov no-vinar zabunio jer u Đakovu ne samo da nije bilo prevelikoga veličanja hrvat-skoga naroda, nego je toga, i to svjesno, nedostajalo.⁵⁸

Da je kardinal Kuharić bio u pravu kada je izrekao navedene riječi, izja-vio je biskup Kos u propovijedi u obnovljenoj filijalnoj crkvi u Gatu (Župa Veliškovci) 1. rujna 1985., osvrćući se na milicijsku zabranu održavanja misne svečanosti na igralištu pokraj crkve. U toj prigodi biskup Kos je kazao kako Crkvu i vjernike navedena zabrana i takva »sloboda« ponižava i da se osje-ćaju građanima »ne drugoga reda, nego dvadeset i drugoga reda«, što vlasti uvijek poriču. U vezi sa svim tim događajima biskup Kos uputio je 3. rujna 1985. predstavku republičkoj Vjerskoj komisiji, ističući kako za sve rečeno u propovijedi osobno snosi punu odgovornost. Republička Vjerska komisija zatražila je o svemu očitovanje općinske Vjerske komisije u Valpovu, koja je u pisanom odgovoru od 3. listopada 1985. odluku milicije o zabrani oprav-davala nejasnim zahtjevom župnoga ureda u vezi s karakterom, mjestom i vremenom održavanja crkvenoga skupa, napominjući kako su mjesne vlasti na tom području imale uvijek dobre odnose s crkvenim predstavnicima.⁵⁹

Nedugo zatim valpovačka Vjerska komisija zatražila je od župnog ure-da u Valpovu dostavu popisa svih članova Crkvenoga odbora. Na to je rea-girao biskup Kos dopisom toj Komisiji u kojoj navodi da ona tim zahtjevom prelazi svoju nadležnost, a nije ni navela razloge traženja tog zahtjeva. Na-pominje kako je o tome razgovarao s predsjednikom Vjerske komisije Za-jednice općina Osijeka, koji mu je potvrdio da je takav zahtjev neopravdan i nepotreban.⁶⁰

⁵⁸ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1985., inf. br. 1210, od 3. 10. 1985.

⁵⁹ HDA, KOVZ, kut. 260, br. 139/1985.

⁶⁰ HDA, KOVZ, kut. 261, br. 169/1985.

U jesen iste godine u Zagrebu se održavala završna crkvena manifestacija u povodu »Godine mladih« koju je proglasio papa Ivan Pavao II. Državne su vlasti cijeli događaj ocijenile kao politički skup i poduzele niz mjera kako bi se manifestacija svela samo na crkvene prostore. U tom smislu odasлана je crkvenim vlastima i posebna promemorija, a svećenici su od mjesnih vjerskih komisija pozivani na razgovor i upozoravani na moguće političke aktivnosti i njihove posljedice s tim u vezi. To je izazvalo revolt i među svećenstvom Đakovačke biskupije, a biskup Kos je u razgovoru s predsjednikom Vjerske komisije Zajednice općina Osijeka Franom Dragunom promemoriju ocijenio preoštrom i prenaglašenom i ustvrdio kako ne vidi razloga za takvu reakciju državnih vlasti. Istaknuo je da je riječ o posve vjerskoj manifestaciji kako bi se utjecalo na mlade da ne padnu pod utjecaj droge, alkohola i drugih poroka. Prosvjedovao je i zbog otkazivanja autobusa koji su trebali prevoziti mladež u Zagreb uz komentar kako »u ovoj državi i medvjedi javno smiju hodati po ulici, samo ne svećenici«. Podsjetio je kako vlasti s njegovim svećenicima i vjernicima ni do tada nisu imali problema, kao što neće imati ni ubuduće. U njegovoj su pratnji bili i svećenici Luka Strgar i Marin Srakić.⁶¹ Na kraju je u Zagreb otputovalo oko 1000 mladih vjernika i većina svećenika, uglavnom izbjegavajući organizirani prijevoz, a sve je prošlo bez ikakvih incidenata.⁶²

U studenome 1985. osječki je SDS zabilježio razgovor biskupa Kosa s generalnim vikarom Matijom Bešlićem, kojom prigodom je biskup kazao Bešliću da se, ako želi, može odazvati pozivu na svečanu akademiju u povodu Dana Republike, koju je organizirala Općinska konferencija Socijalističkoga saveza radnoga naroda (SSRN) Đakovo, ali da on osobno neće ići na svečanost jer neće svojom prisutnošću uveličavati »njihove praznike«. Bešlić je ipak nazočio svečanoj akademiji, ali vrlo kratko, samo u njenom službenom dijelu.⁶³

Đakovačka Vjerska komisija priredila je 30. prosinca 1985. novogodišnji prijam za predstavnike vjerskih zajednica. Biskup Kos je u svojem govoru prenio pozdrave i zahvale pape Ivana Pavla II. mjesnim vlastima zbog pomoći u organizaciji obilježavanja »Metodove godine«. Ovaj put biskup je naglasio kako neće kvariti svečano ozračje i iznositi neke svoje primjedbe vlastima, već će ih predati u pisanom obliku.⁶⁴

⁶¹ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1985., inf. br. 724, od 21. 10. 1985.

⁶² HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1985., inf. br. 773, od 4. 11. 1985.

⁶³ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1985., inf. br. 835, od 9. 12. 1985.

⁶⁴ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1986., inf. br. 9, od 13. 1. 1986.

Početakom 1986. predsjednik Saveza socijalističke omladine (SSO) Đakova, Oto Tozenberger, dogovorio je s biskupom Kosom razgovor u emisiji »Redakcije slobodnog programa«, koja je djelovala u sklopu Centra mladih. Kada je to saznao Centar SDS-a Osijeka, obavijestio je općinsku Vjersku komisiju, a ovi republiku kao i SSO SR Hrvatske. SDS je imao podatke da se biskup Kos za emisiju temeljito pripremio, pa je trebalo procijeniti je li Tozenberger kadar voditi takav razgovor i bi li to bilo korisno. Zaključeno je da se razgovor odgodi do dolaska Zdenka Svetea u Đakovo, pa će se onda sve detaljno razmotriti. Kada je biskupu Kosu javljeno za odgodu razgovora, bio je jako revoltiran i poručio kako je to skandal i vrlo nepristojno te otkazao mogućnost takvoga razgovora u skoroj budućnosti.⁶⁵

Biskup Kos oštro je prosvjedovao kod Komisije za odnose s vjerskim zajednicama SR Hrvatske predstavkom od 16. listopada 1986. u kojoj izvješćuje o pokušaju predstavnika osječkog SUP-a i Vjerske komisije da pridobiju za suradnika bizovačkog župnika Matu Lešića. Naime, župnik Lešić dobio je na svoju adresu paketić iz Australije u kojem se nalazila kasete »sumnjivoga sadržaja«, pa ju je odmah predao SUP-u u Valpovu. Nakon toga su ga spomenutim raznim materijalnim i drugim ponudama, ali i svojevrsnim pritiscima, pokušali nagovoriti da bude njihov »prijatelj«. On je o svemu obavijestio biskupa Kosa, koji je onda u navedenoj predstavi zatražio od Vjerske komisije da se župnika više ne uznemiruje i zastrašuje, jer će, u suprotnom, biti prisiljen o svemu obavijestiti javnost. Predsjednik Vjerske komisije Zdenko Svete izvijestio je biskupa dopisom od 30. listopada 1986. da je njegovo pismo prosljedio nadležnim tijelima na daljnje postupanje.⁶⁶

Kada su svećeniku Ivanu Zirdumu vlasti 1987., nakon povratka iz Australije, oduzele putovnicu, biskup Kos uputio je 14. kolovoza te godine predstavku SUP-u Đakovo. U predstavi je prosvjedovao zbog toga što Zirdumu nije dana mogućnost za obranu, uz upit »kako se može braniti čovjek koji ne zna za što je okrivljen«, jer mu to nitko nije rekao. Zatražio je da se Zirdumu, u ime građanskih sloboda i povjerenja u njegovu osobu, vrati putovnica.⁶⁷

U jednom telefonskom razgovoru 5. siječnja 1988. neki sugovornik žalio se biskupu Kosu što nadbiskup Kuharić nije čestitao Božić vjernicima preko televizije, dok je to u Srbiji učinio patrijarh German. Biskup Kos mu

⁶⁵ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1986., inf. br. 9, od 132, od 3. 3. 1986.

⁶⁶ HDA, KOVZ, kut. 265, br. 232/1986.

⁶⁷ HDA, KOVZ, kut. 270, br. 205/1987.

je na to odgovorio kako u Hrvatskoj politika to ne dopušta. Spomenuo je i kako je dobio službene čestitke za Božić od vjerskih komisija, ali da je to »sve pucanj u prazno«, jer bi oni trebali čestitati Božić vjernicima, a ne njemu. Ustvrdio je i kako Crkva nije ništa izgubila time što nije mogla čestitati Božić preko televizije, već je izgubio »netko drugi, onaj koji nema obraza«, misleći na republičke vlasti.⁶⁸

Biskup Kos prosvjedovao je predstavkom od 14. ožujka 1989. kod Komisije za odnose s vjerskim zajednicama Zajednice općina Osijeka zbog prikazivanja u osječkom kinu filma »Posljednje Kristovo iskušenje«. Prilažući službeni prosvjed Biskupske konferencije od 10. siječnja 1989., biskup Kos ističe kako prikazivanje navedenoga filma teško vrijeđa osjećaje vjernika, umanjuje ugled mjerodavnih tijela vlasti koja su ga dopustila prikazati, pogoršava dobre odnose s vjerskim zajednicama, a ne ublažuje ni financijsko stanje ni kina, ni grada Osijeka. Izražava žaljenje što nadležna tijela nisu imala sluha za biskupske molbe da se film ne prikazuje.⁶⁹

Kada su se već naveliko nazirale političke promjene u društvu, predsjednik Saveznoga izvršnoga vijeća (SIV-a) Ante Marković organizirao je 30. siječnja 1990. zajednički razgovor s predstavnicima vjerskih zajednica. Katoličku Crkvu u toj je prigodi zastupao biskup Kos. Marković je u svom govoru najavio promjene izbornoga zakona i promjene Ustava koje neće davati povlašteni položaj nikakvim ideološkim, svjetovnim ni vjerskim gledanjima, što će i vjerskim zajednicama otvoriti mnogo veći prostor za aktivnosti. Na Markovićevo izlaganje referirali su se predstavnici svih vjerskih zajednica, kao i biskup Kos, koji je naglasio kako je Katolička Crkva dosta glasna kada su u pitanju njezini zahtjevi. Istaknuo je da se u društvu nije vrednovao čovjek koji je bio katoličkoga uvjerenja, što je često bio razlog njegove političke nepodobnosti. Izrazio je očekivanje da nova stvarnost oslobodi čovjeka i njegovu savjest. Upozorio je da je glavni problem bilo nepoštovanje zakona, koji su često bili dobri, ali se u praksi nisu provodili. Izrazio je nezadovoljstvo i činjenicom da papa nije posjetio Jugoslaviju. Požalio se i na činjenicu da u Novom Beogradu katolici nemaju svoju crkvu.⁷⁰

⁶⁸ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1988., inf. br. 12, od 11. 1. 1988.

⁶⁹ HDA, KOVZ, kut. 276, br. 28/1989.

⁷⁰ HDA, KOVZ, kut. 37, S. P. br. 4/1990.

Biskup Kos kao član crkvenog izaslanstva za pregovore s hrvatskim republičkim vlastima 1986. – 1990.

Početakom 1986. pojavile su se neke naznake kako i Crkva i državne vlasti žele ublažiti napetosti u svojim međusobnim odnosima. To je bilo uočljivo ponajprije na novogodišnjem primanju predstavnika vjerskih zajednica u Saboru SR Hrvatske. I predsjednik Sabora Josip Zmaić i kardinal Kuharić u svojim su govorima jasno naznačili želju za poboljšanjem odnosa, a kardinal je izrazio spremnost za otvoreni dijalog.⁷¹

Uskoro se krenulo s ostvarivanjem ideje o pokretanju službenih razgovora između predstavnika biskupa s područja SR Hrvatske i predstavnika Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske. Prema informacijama hrvatske Vjerske komisije navedenu je ideju još 1979. pokrenuo Vladimir Bakarić, ali ju je nadbiskup Kuharić odbacio tvrdnjom kako još nije sazrelo vrijeme da se »karte bace na stol«. Zatim je tijekom najava o možebitnom posjetu pape Ivana Pavla II. 1984. Biskupska konferencija pokrenula inicijativu za razgovore s tim u vezi, uz prijedlog da u njima sudjeluju četiri biskupa. To su državne vlasti odbile smatrajući kako se razgovori o papinu posjetu ne mogu voditi dok se ne riješe neki krupni problemi u crkveno-državnim odnosima. No državne su vlasti potkraj 1984. ponovno pokrenule ideju o razgovorima, što je ovaj put otklonio nadbiskup Kuharić tvrdnjom kako »nemamo zajednički stol za razgovore«. Nakon Casarolijeva posjeta Jugoslaviji u srpnju 1985. ponovno je aktualizirana ideja o razgovorima, pa je prijedlog o njihovu službenom početku iznio u listopadu 1985. pronuncij Colasuonno.⁷²

U skladu s navedenim Biskupska je konferencija dopisom od 26. travnja 1986. izvijestila predsjednika hrvatske Vjerske komisije Zdenka Svetea da je izabrala svoje predstavnike za navedene razgovore, i to biskupe Ćirila Kosa, Antona Tamaruta i Đuru Kokšu. U skladu s tim zatražili su dostavu imena koja će predstavljati republičke vlasti, kao i prijedlog vremena i mjesta za održavanje razgovora.⁷³

Vjerska je komisija u analizi navedenog prijedloga konstatala da je Biskupska konferencija iz razgovora izostavila nadbiskupe te predložila bi-

⁷¹ »Zaključci i prijedlozi mjera u vezi s obavljenim razgovorima s biskupima u dijelu SR Hrvatske«, Z. Svete 28. veljače 1986., u: HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 30, str. 87-90.

⁷² »Informacija o razgovorima s predstavnicima Katoličke crkve u SR Hrvatskoj«, u: HDA, KOVZ, kut. 27, S. P. br. 82/1986.

⁷³ HDA, KOVZ, kut. 263, br. 105/1986.

skupe, kako bi u početnoj fazi oni istražili sadržaj i tijek razgovora. Također, da su predložena imena odraz trenutačnih odnosa među biskupima, te da će »militantnu« Kuharićevu liniju zastupati njegov pomoćni biskup Kokša.⁷⁴ Komisija je prihvatila prijedlog biskupa o punoj diskreciji razgovora, iako je prije imala stajalište da tajnost razgovora ne dolaze u obzir.⁷⁵

Komisija za odnose s vjerskim zajednicama SR Hrvatske na svojoj je sjednici od 24. rujna 1986. konstatirala da se njezina polazišta za razgovore s biskupima temelje na crkveno-državnim odnosima i ne podvode se pod ideološke pristupe, što je bila namjera crkvene strane. Istaknuto je kako je polazište republičkih vlasti za navedene razgovore depolitizacija Crkve, posebice njezina vodstva.⁷⁶

Napokon je hrvatska Vjerska komisija izvijestila Biskupsku konferenciju o imenima sudionika razgovora s republičke strane te o mjestu i vremenu njihova održavanja. Kako bi pokazali da nije riječ o nekim izvanrednim razgovorima, republičke su vlasti u svoj tim predložili samo djelatnike vjerskih komisija. Tu je skupinu predvodio predsjednik hrvatske Vjerske komisije Zdenko Svete, a uz njega su bili njegov zamjenik Pero Pletikosa, predsjednik splitske Komisije, Marin Kuzmić, i tajnik republičke komisije Vitomir Unković. Ovisno o problematici, u rad bi se uključivali i pojedini resorni stručnjaci. Predloženo je da razgovori započnu 29. rujna 1986. u zagrebačkoj »Vili Prekrižje«, zbog zahtjeva biskupa za punom diskrecijom. Vjerska je komisija napravila i svojevrni plan tema, taktike i ciljeva razgovora, iz kojeg je vidljivo kako će težište biti na političkim problemima u crkveno-državnim odnosima. Ako se ne bi ostvarili pozitivni pomaci na tom planu, biskupi ne bi mogli očekivati uvažavanje i rješavanje problema za koje je Crkva zainteresirana. Time bi se pokazalo kako Crkva odbija preuzeti dio svoje društvene odgovornosti u aktualnom trenutku zemlje. Predloženo je da razgovori budu vrlo fleksibilni kako bi takva forma komunikacije s crkvenim vlastima potrajala što dulje i otvorila što veći broj problema za rješavanje. U razgovorima bi se ponajprije iznijele zamjerke na neprihvatljivo političko i ideološko djelovanje Crkve u SR Hrvatskoj, izvanvjerske aktivnosti, jačanje klerikalizma kroz katolički laikat i vjerska glasila i izdavaštvo, djelovanje među mladima, nezakonitosti pri

⁷⁴ HDA, KOVZ, kut. 263, br. 105/1986.

⁷⁵ Zapisnik sa sjednice Komisije za odnose s vjerskim zajednicama, od 21. svibnja 1986., HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 31, str. 172.

⁷⁶ HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 31, str. 227.

gradnji crkava i imovinskih pitanja i djelovanje u inozemstvu. S druge strane, raspravljalo bi se i o pitanjima koja su naznačili biskupi u svom prijedlogu.⁷⁷

U skladu s gore navedenim, prvi sastanak dviju delegacija održan je 29. rujna 1986. i na tom su sastanku uglavnom utvrđivane teme i način vođenja razgovora. Na sastanku je prihvaćeno da se u razgovore s crkvene strane uključi i tajnik Biskupske konferencije, Vjekoslav Milovan, te su on i Unković bili zaduženi za usuglašivanje zapisnika. Razmijenjena je i lista pitanja o kojima će se raspravljati. Razgovor je krenuo s temom uloge Crkve u društvu, pri čemu su biskupi naglasili kako je njihov temeljni prigovor primjena zakona, ali i promjena onih koji su restriktivni prema Crkvi. Biskupi su nastojali naglasiti kako razgovore tretiraju u okviru koncilskih temeljnih zasada glede dijaloga. Biskup Ćiril Kos posebno je isticao, ako se izuzmu pojedini ekscesi, konstruktivnu ulogu Crkve u društvu. U informaciji Vjerske komisije o navedenom razgovoru konstatirano je da su biskupi došli nespreni i kako su razgovore prihvatili bez ambicija da oni urode nekim bitnim rezultatima ako to ne bi značilo proširenje prostora djelovanja Crkve.⁷⁸

U studenome 1986. biskup Kokša razmijenio je s Vjerskom komisijom prijedlog načina vođenja razgovora i popis tema o kojima bi se razgovaralo. Predviđeno je da se razgovori ne bi vremenski ograničavali sve dok se ne iscrpi lista pitanja koje se želi razmotriti. Obje su strane imale mogućnost tijekom razgovora predložiti i dodatne teme. Teme razgovora kretale su se od općenitih pitanja ljudskih prava do djelovanja Crkve u okvirima zakonskih propisa, vjerskog tiska, vjerskih škola, djelovanja Crkve među mladima, crkvenih aktivnosti u inozemstvu, gradnje i obnove crkvenih zgrada, briga za kulturnu baštinu, odnos crkvenih vlasti društveno-političkih organizacija i državnih ustanova, održavanje većih crkvenih manifestacija, pastorizacija u bolnicama, zatvorima i sličnim ustanovama, ateizaciji u školama, vjeronauku, vjerskim pravima u vojsci, vjerskim blagdanima i drugim temama koje opterećuju crkveno-državne odnose.⁷⁹

Razgovori predstavnika Crkve i republičkih vlasti nastavljeni su 26. studenoga 1986. u »Vili Prekrižje«. Biskup Kokša ustvrdio je kako je temeljni

⁷⁷ »Informacija o razgovorima s predstavnicima Katoličke crkve u SR Hrvatskoj«, u: HDA, KOVZ, kut. 27, S. P. br. 82/1986.

⁷⁸ »Informacija o razgovorima s predstavnicima Katoličke crkve u SR Hrvatskoj«, u: HDA, KOVZ, kut. 27, S. P. br. 82/1986.; »Usuglašena zabilješka«, u: HDA, KOVZ, kut. 266, br. 22/19867.

⁷⁹ HDA, KOVZ, kut. 263, br. 105/1986.

problem u državnom strukturiranju ateizma i da politizacije s crkvene strane u biti nema, što se stalno nameće kroz političke istupe i u tisku. Istaknuo je da ateizacija treba ostati u okvirima Partije i ne primjenjivati se na cijelo društvo. Predložio je izbacivanje iz uporabe izraza kao što su: politizacija, zloporaba vjere u političke svrhe, klerikalizam, kleronacionalizam i sl., čime bi mnogi problemi bili otklonjeni. Ustvrdio je da se Crkva isključivo bavi vjerskom djelatnošću, što mnogi neće ili ne žele prihvatiti. Zamjerio je vlastima što nikada nisu stale u obranu kardinala Kuharića od laži u državnom tisku. Tvrdio je i da su druge vjerske zajednice u Jugoslaviji u povoljnijem položaju od Katoličke Crkve. Ustvrdio je da Crkva može biti korisna društvu. Svete je negirao tvrdnje o ateizaciji društva i ustrajao na tvrdnjama o politizaciji Crkve, napose kroz poistovjećivanje vjerskoga i nacionalnoga. Zamjerio je biskupima i zbog slavljenja kardinala Stepinca i izostanaka kritičkog odnosa crkvenih vlasti prema NDH. Rasprava o navedenoj temi nije završena te je prolongirana za sjedeći sastanak.⁸⁰

Tijekom razgovora 28. siječnja 1987. o usuglašavanju zapisnika s prethodnih razgovora biskup Kos je ustvrdio kako se »načelno i ustavno razlikuje od prakse« i da se to često krši od države, pri čemu dužnosnici na višim položajima javno načelno staju na stranu zakona i Ustava. Istaknuo je kako se u praksi načela i zakoni toliko krše da to prelazi incidentne situacije. Naglasio je kako nikada nije čuo da je netko kažnjen zato što je kršio prava vjernika, a da se sukobi najčešće događaju kada se narušavaju prava vjernika od ateista i kada se svećenici sukobljavaju s ateizmom, a ne sa socijalizmom. Zaključio je kako bi, kada bi se prestalo s napadima borbeno ateističkoga usmjerenja, izostala velika većina sukoba, jer se ne bi moglo prigovarati socijalizmu, koji bi, ako bi bio okrenut prema svima, bio prihvatljiv i vjernicima. Predstavnici republičke vlasti složili su se kako navedeno ne bi bilo prijeporno, ali su ga upozorili i na slučajeve u kojima su pojedinci iz državne vlasti kažnjavani zbog narušavanja vjerskih sloboda.⁸¹

Proletni nastavak razgovora između biskupa i predstavnika republičkih vlasti protekao je uglavnom u raspravi o nekim izjavama kardinala Kuharića u *Veritasu*, njegovoj propovijedi posvećenoj kardinalu Stepincu i Uskrsnoj poslanici. Biskupima je prigovoreno da kardinal u javnost iznosi teme o kojima se raspravlja na njihovim sastancima, iako su biskupi inzistirali na diskreciji. Biskup Kokša ustvrdio je da predstavnici republičkih vlasti samo

⁸⁰ HDA, KOVZ, kut. 265, br. 290/1986.; kut. 266, br. 22/1987.; kut. 29, S. P. br. 123/1986.

⁸¹ HDA, KOVZ, kut. 30, S. P. br. 19/1987. i kut. 335, b. b.

politiziraju stvari, a biskup Kos je stao u obranu kardinala Kuharića, što je u Vjerskoj komisiji ocijenjeno indikativnim.⁸²

Na sastanku održanom 9. lipnja 1987. biskup Kos je opovrgavao tvrdnje predstavnika republičkih vlasti da Crkva ima pretenzije zastupanja građana, ističući kako to može biti samo u crkvenom, duhovnom, učiteljskom i pastoralnom duhu, jer je to njezina dužnost. Ustvrdio je kako je svećenik dužan zauzimati se za vjerske slobode građana, što mu se ne može osporiti, ali ne bi bilo prihvatljivo njihovo zastupanje građanina koji bi štetio miru i sigurnosti društvene zajednice. Usprotivio se i tezi predstavnika državnih vlasti da vjernici nisu građani drugoga reda, ističući kako je to vidljivo na svim područjima djelovanja, posebice u školi, kod radnika i studenata, a u nekim je okolnostima uopće nezamislivo da deklarirani vjernik dođe na određeni položaj ili da radi u nekim službama. Prigovorio je i kako državne vlasti često u nastupima pojedinih biskupa, posebice Kuharića, vide samo loše, a zanemaruju dobro.⁸³

Na sastanku održanom 6. listopada 1987. biskup Kos ustvrdio je kako nitko iz Crkve ne negira da Ustav i zakoni jamče slobodu vjere, ali je važnije ostvaruju li se ta prava u konkretnom životu.⁸⁴

Na sastanku održanom 7. srpnja 1988. najviše se raspravljalo o iseljeništvu. U tom smislu Svete je načelno pohvalio ulogu hrvatskih katoličkih misija u radu s hrvatskim radnicima u inozemstvu, ali i iznio mnogo više optužbi na ponašanje pojedinih svećenika, posebice u odnosu prema političkoj emigraciji. Na to su biskupi oštro reagirali, a biskup Kos ocijenio je takve optužbe nekorektnima, uz upit, »ako nemamo zajedničkih susreta, ako nemamo zajedničkoga rada na zajedničkim poljima, zar je samo Katolička crkva kriva?«. Istaknuo je kako država ima više predstavnika u inozemstvu nego Crkva, pa nije učinila ništa više nego katoličke misije. Pletikosa i Svete složili su se s takvom Kosovom konstatacijom.⁸⁵ Rasprava i usuglašavanje stajališta o navedenoj problematici nastavljeni su i na sastancima održanima 23. studenoga 1988. i 27. siječnja 1989.⁸⁶

O rezultatima razgovora s predstavnicima republičkih vlasti raspravljali su i hrvatski biskupi na svojem sastanku održanom 27. lipnja 1989. u

⁸² HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 32, str. 54.

⁸³ HDA, KOVZ, kut 266, br. 22/1987. i kut. 279, br. 126/1989.

⁸⁴ HDA, KOVZ, kut. 279, br. 126/1989.

⁸⁵ HDA, KOVZ, kut. 34, S. P. br. 46/1988.

⁸⁶ HDA, KOVZ, kut. 336, b. b., kut. 279, br. 126/1988. i kut. 35, S. P. br. 24/1989.

Zagrebu. Konstatirano je kako, bez obzira na nezadovoljavajuće rezultate razgovora, njih treba nastaviti. Jedini konkretan rezultat bio je izjednačiva-nje prava polaznika vjerskih škola s polaznicima državnih škola. Biskup Kos ustvrdio je kako uspjeh razgovora ovisi o temi o kojoj se raspravlja, ističući da je potrebno izbjegavati filozofske rasprave i držati se tema iz svakodnevnoga života u praksi.⁸⁷

Razgovori predstavnika Crkve i republičkih vlasti nastavljeni su tê i po-četkom iduće godine, ali bez većeg uspjeha. Ukupno je održano šesnaest su-sreta, a posljednji 14. veljače 1990., jer su uskoro, tj. 30. svibnja 1990. slijedili prvi demokratski izbori i uspostava višestranačke vlasti.⁸⁸

Biskup Kos i gradnja i obnova crkava

Nakon potpisivanja protokola o normalizaciji odnosa između Jugosla-vije i Svete Stolice 1966. donekle su se normalizirali i crkveno-državni odnosi u zemlji. To je omogućilo i pojačanu aktivnost Katoličke Crkve na gradnji i obnovi crkava i crkvenih zgrada. Lakše se dolazilo do lokacijskih i građevin-skih zgrada, iako su mjesne vlasti i dalje, ovisno od slučaja do slučaja, pravile administrativne zapreke s tim u vezi. S tim su se problemima često susretali i župnici u Đakovačkoj biskupiji, zbog čega je i sam biskup Kos svojim autori-tetom bio primoran prosvjedovati kod mjesnih i republičkih vlasti. U nastav-ku ovoga rada navesti ću samo neke primjere zalaganja Đakovačke biskupije i biskupa Kosa kod državnih i mjesnih vlasti za rješavanje problema glede gradnje i obnove pojedinih crkava i crkvenih zgrada.

Biskupa Kosa 22. studenoga 1974. posjetio je predsjednik Komisije za vjerska pitanja SAP Vojvodine Milan Bačkalić. Biskup je u toj prigodi za-tražio od Bačkalića da se kod Pokrajinskoga zavoda za zaštitu spomenika kulture zauzme za to da se riješi pitanje zakupa prostorija župnoga ureda u Petrovaradinu. Također, da se kod istoga zavoda založi za provedbu konzer-vacije crkve u Banoštoru, koja zbog nedostatka vjernika prestaje s djelova-njem. Zamolio je i da se riješi pitanje iseljenja jedne stanarke za što postoje sudske presude, iz župnih prostorija u Sremskim Karlovcima.⁸⁹

⁸⁷ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1989., inf. br. 1067, od 28. 6. 1989.

⁸⁸ Stjepan Kožul, *Deset godina nakon Martirologija Crkve zagrebačke (1998.-2008.)*, »Tkal-čić«, Zagreb, 2008., 185.

⁸⁹ HDA, KOVZ, kut. 104, pov. br. 112/1974.

Predsjednik Komisije za vjerska pitanja SO Osijeka Zdenko Jurašek posjetio je biskupa Kosa 23. svibnja 1975. Tom prigodom biskup je zamolio Jurašeka za rješavanje njegova zahtjeva za odobrenje lokacije za gradnju crkve južno od Divaldove ulice u Osijeku, ili na nekom drugom mjestu u tom području.⁹⁰

U vezi s lokacijom za crkvu južno od Divaldove ulice biskup Kos je ponovno razgovarao u osječkoj Vjerskoj komisiji 30. srpnja 1975. Odgovoreno mu je kako sjeverno od Divaldove to neće biti moguće jer je urbanistički plan već donesen, za južni dio traži se rješenje, ali trebaju i političku suglasnost Mjesne zajednice, a da ni političke prilike nisu baš povoljne zbog pogoršanja crkveno-državnih odnosa. No biskup je kao u slučaju negativnog odgovora kazao da neće kriviti Mjesnu zajednicu, nego više vlasti. Bilo je razgovora i o lokaciji za crkvu u osječkoj Retfali. Lokacija je bila odobrena, ali ju je župnik Helmut Schumacher odbio zbog visokih troškova za uređenje zemljišta. Ponuđena mu je druga lokacija i čeka se njegov odgovor.⁹¹

U vezi s Retfalom biskup Kos uputio je 25. listopada 1975. dopis župniku Schumacheru, odgovarajući na njegov izvještaj od 15. listopada. U dopisu izražava razumijevanje za njegovu zabrinutost glede postupka dodjele lokacije za crkvu i izvješćuje ga o navedenom razgovoru s Jurašekom, čiji odgovor još čeka. Prijepis navedenoga pisma prosljedio je istoga dana i Jurašku kako bi ga podsjetio na dano obećanje o rješavanju navedenoga zahtjeva i ponudio svoj ponovni dolazak u Komisiju, ako je to potrebno. Jurašek mu je odgovorio dopisom od 3. studenoga 1975. u kojem ga podsjeća na povijest cijeloga postupka i obećava rješenje u iduća dva do tri mjeseca jer je riječ o posve tehničkim problemima. U nastavku se osvrnuo i na problem gradnje crkve za Župnu zajednicu Tvrđa u Osijeku, za koju se traži lokacija južno od groblja, navodeći kako se ispituju mogućnosti za udovoljavanje tom zahtjevu. Izvijestio je i da su odobreni urbanistički uvjeti za manju dogradnju crkve u osječkoj industrijskoj četvrti, kao i u samostanu Družbe Isusove. Biskup se dopisom od 6. studenoga 1975. Jurašku zahvalio na informacijama i trudu na rješavanju navedenih zahtjeva.⁹²

Budući da nije bilo napretka u slučaju Retfale, biskup Kos ponovno je 9. veljače 1976. uputio predstavku osječkoj Vjerskoj komisiji. Iznova mu je

⁹⁰ HDA, KOVZ, kut. 108, pov. br. 84/1975.

⁹¹ HDA, KOVZ, kut. 108, pov. br. 105/1975.

⁹² HDA, KOVZ, kut. 224, br. 191/1975.

16. veljače odgovoreno kako je Komisija poduzela mjere da se maksimalno ubrza rješavanje navedenoga predmeta. Napokon je 11. svibnja 1976. izdano rješenje općinskih vlasti kojim se prihvaća ponuda župe u vezi s lokacijom za crkvu te je sklopljen ugovor o davanju i uređenju zemljišta. Uslijedile su pripreme radnje na dokumentaciji i uređenju terena. Međutim, pojavili su se problemi sa Savjetom za narodnu obranu SO Osijeka, koji je odbio molbu župe da ih se oslobodi obveze gradnje skloništa. Uslijedila je žalba župe, a biskup Kos je dopisom od 30. travnja 1977. zamolio Vjersku komisiju da se zauzme za rješenje u korist župe. Kako nije bilo pozitivnoga rješenja, ponovno se obratio osječkoj Komisiji dopisom od 17. kolovoza 1977., koji je prosljedio i republičkoj Vjerskoj komisiji, tražeći i njezinu potporu.⁹³

SDS je primijetila i izniman angažman biskupa Kosa za gradnju doma za starije i nemoćne svećenike u Đakovu, koji je započeo nedugo nakon imenovanja za biskupa. Ono što je SDS posebno zanimalo jest biskupova akcija prikupljanja novca među hrvatskim iseljenicima i stalna promidžba u tu svrhu. Pišući Josipu Čabraji, voditelju Katoličke misije u Lübecku, početkom 1977., biskup ističe kako će svoj poziv za pomoć u izgradnji navedenog doma ponavljati cijele godine, na svakom mjestu i pri svakom susretu.⁹⁴

Probleme u gradnji i obnovi crkvenih zgrada biskup Kos je istaknuo i u svom govoru 9. lipnja 1976. na već spomenutom prijmu za predstavnike vjerskih zajednica kod predsjednika Izvršnoga vijeća SAP Vojvodine Nikole Kmezića. U toj je prigodi biskup posebno upozori na probleme u vezi s gradnjom crkve u Beški i župnoga stana u Beočinu.⁹⁵

Biskup Kos otvorio je i posvetio 11. listopada 1981. novu crkvu Sv. Duha u Gornjoj Bebrini. Tom prigodom biskup je zahvalio i mjesnim vlastima na izdavanju građevinske dozvole i ostale potrebne dokumentacije.⁹⁶

Komisija za odnose s vjerskim zajednicama SR Hrvatske na svojoj je sjednici 14. listopada 1981. udovoljila molbi biskupa Kosa da se Đakovačkoj biskupiji dodijeli 50 milijuna starih dinara za popravak krova đakovačke prvostolnice. Kao razlog udovoljavanju molbi navedeno je da je riječ o zaštiti spomenika kulture, a u povodu 100. godišnjice smrti biskupa Josipa Jurja

⁹³ HDA, KOVZ, kut. 234, br. 124/1977.

⁹⁴ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1977., inf. br. 56, od 7. 2. 1977.

⁹⁵ HDA, KOVZ, kut. 228, br. 122/1976.

⁹⁶ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1981., inf. br. 566, od 23. 10. 1981.

Strossmayera.⁹⁷ Na sjednici Komisije 23. prosinca 1981. predsjednik Ivan Lalić izvijestio je da su sredstva dostavljena Đakovačkoj biskupiji, uz zahvalu biskupa Kosa, što je imalo političkoga odjeka.⁹⁸

Biskup Kos uputio je 23. studenoga 1981. pismo osječkoj Vjerskoj komisiji u kojemu zahvaljuje na inicijativi SO-u Belogi Manastira glede saniranja crkve sv. Petra i Pavla u Gajiću (Topolju). Međutim, negira navode mjesnih vlasti da navedena crkva propada zbog nebrige vlasnika, primjećujući kako je tu itekako bilo nebrige mjesnih tijela vlasti. Također ističe kako je bilo i drugih crkava na području Baranje u sličnome stanju koje je Biskupija uz pomoć vjernika i velika materijalna ulaganja sanirala, kao što su to bile crkve u Dražu, Luču, Bilju, Duboševici, Belom Manastiru i Kneževu, a za koje mjesne vlasti nisu ništa učinile. No zahvalio je vlastima u Belom Manastiru zato što su iz društvenoga vlasništva izdvojile česticu na kojoj se nalazi crkva u Kneževu i predale je u posjed Crkve. U vezi sa saniranjem crkve u Topolju idućih su godina ipak poduzete konkretne mjere, pa je biskup Kos u pismu Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Osijeku od 18. lipnja 1988. izrazio svoje zadovoljstvo i suglasnost, kao i spremnost biskupije na suradnju u cijelom projektu.⁹⁹

Biskup Kos nije nikada izbjegavao zahvaliti onim mjesnim vlastima koje su bile djelotvorne u izdavanju građevinskih dozvola i druge dokumentacije za gradnju i obnovu pojedinih crkava i drugih crkvenih zgrada. To je učinio i 1. svibnja 1982. u prigodi posvećenja novoizgrađene crkve Gospe Fatimske u Borovu Naselju¹⁰⁰, kao i crkve sv. Nikole Tavelića u Ivankovu 31. listopada 1982.¹⁰¹

Tijekom 1984. pojavili su se problemi glede gradnje crkve u Dračicama, posebice zbog neizdavanja onih dozvola koje je trebao izdati SUP u Đakovu. Osječki SDS procijenila je kako bi to moglo prerasti u politički problem, što se i ostvarilo, jer je biskup Kos otvoreno izjavio u đakovačkoj Vjerskoj komisiji da, ako taj slučaj ne bude riješen, neće doći ni osobno niti poslati izasla-

⁹⁷ HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 23, str. 107.

⁹⁸ HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 24, str. 5.

⁹⁹ HDA, KOVZ, kut. 282, br. 12/1990.

¹⁰⁰ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1982., inf. br. 276, od 10. 5. 1982.

¹⁰¹ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1982., inf. br. 623, od 1. 11. 1982.

nika na svečanu akademiju u povodu Dana Republike, iako je na nju svake godine dolazio. Tu je najavu i ostvario.¹⁰²

U vezi s gradnjom crkve u Dračicama, osječkom Brijestu i u nekim drugim slučajevima gradnje i obnove crkava, biskup Kos uputio je 27. studenoga 1985. predstavku Komisiji za odnose s vjerskim zajednicama SR Hrvatske. Istaknuo je kako su na sve te zahtjeve od općinskih tijela vlasti dobili negativne odgovore, što je nazvao »nečuvenom hajkom« kakvu povijest Đakovačke biskupije ne pamti. Ustvrdio je kako negativna rješenja nisu opravdana jer Crkva uvijek pokušava isticati svoje probleme i ne tražiti ništa mimo zakona. SDS je navedene tvrdnje ocijenio neistinitima, napominjući da su sva spomenuta rješenja donesena u skladu sa zakonom.¹⁰³

Poseban se problem pojavio i glede uporabe novoizgrađene vjeronaučne dvorane u Župi Dobrog pastira u Đakovu, gdje je župa, uz podršku biskupa Kosa, tražila odobrenje njezina korištenja za okupljanje vjernika do svršetka izgradnje crkve. No tomu se usprotivio SUP u Đakovu, uz obrazloženje da dvorana ne ispunjava sve tražene građevinske uvjete koji bi jamčili sigurnost njenih korisnika, ali i da je riječ o nezakonitoj prenamjeni objekta. Kako je i najavio na novogodišnjemu prijmu u đakovačkoj Vjerskoj komisiji 28. prosinca 1984., biskup Kos je u toj prigodi predao predstavku u svezi s tim, kao i još nekim neriješenim problemima, u kojoj je istaknuo kako sve navedeno »jasno pokazuje da su razlozi dublji i da su ovakvi postupci dokaz sve naglašenije teze da vjernici nemaju 'moralne podobnosti', da za zajednicu znače 'opasnost' i da se zajednica treba zaštititi od toga 'kužnog utjecaja'«. Zatim je u vezi s navedenom dvoranom u Đakovu 30. ožujka 1985. uputio predstavku Republičkom komitetu za građevinarstvo, stambene i komunalne poslove i zaštitu čovjekove okoline, u kojoj u detalje iznosi kronologiju problema i traži za župu prihvatljivo rješenje. Navodi kako ga je u navedenom sporu podržao i predsjednik republičke Vjerske komisije Ivan Lalić u prigodi posjeta Đakovu u prosincu 1984., ističući kako su mjesne vlasti u pravu glede propisa, ali ne i što se tiče suživota s Crkvom i vjernicima. Početkom travnja u Đakovu je bio tajnik republičke Vjerske komisije Vitimir Unković koji je biskupu savjetovao da mjesnim vlastima podnese molbu za prenamjenu korištenja navedenom dvoranom, što je on i učinio 3. travnja 1985.¹⁰⁴

¹⁰² HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1984., inf. br. 813, od 3. 12. 1984. i inf. br. 827, od 10. 12. 1984.

¹⁰³ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1985., inf. br. 835, od 9. 12. 1985.

¹⁰⁴ HDA, KOVZ, kut. 260, br. 68/1985.

Općinski sudac za prekršaje u Vukovaru 13. studenoga 1985. odredio je 30 000 dinara kazne Franjevačkom samostanu u Vukovaru zbog rekonstrukcije zgrade za obavljanje vjerskih obreda u Ulici Svetožara Markovića br. 142 (danas Ulica SR Njemačke), zbog neposjedovanja građevinske dozvole. S tim u vezi biskup Kos je uoči te odluke dopisom od 8. studenoga 1985. zamolio republičku Vjersku komisiju za posredovanje u navedenom slučaju, što je Komisija i obećala učiniti. Kako je kazna ipak izrečena, biskup Kos izvjestio je o tome republičku Vjersku komisiju dopisom od 3. prosinca 1985., moleći da se problem riješi bez vođenja upravnog spora, koji je procedurom bio predviđen. Podsjetio je na navode iz ranijeg odgovora te Komisije, kako u navedenom slučaju bitno pitanje treba tretirati u širem kontekstu negoli je pitanje upravnoga postupka.¹⁰⁵ No problem nije riješen prema biskupovoj želji, već je vukovarska Vjerska komisija u svibnju 1986. donijela rješenje u kojemu daje negativno mišljenje za otvaranje vjerskoga centra u navedenoj zgradi. S tim u vezi biskup Kos uputio je 30. svibnja 1986. predstavku vukovarskoj Vjerskoj komisiji, presliku koju je proslijedio i republičkoj Vjerskoj komisiji. Biskup je u predstavci posebno prigovorio navodu da su takvo rješenje donijeli na temelju traženja Mjesne zajednice »Prvi maj«, a da nitko nije za mišljenje pitao župnika i vjernike. Smatrao je kako je rješenje doneseno na temelju mišljenja onih koji s cijelim predmetom nemaju nikakve veze, tj. Mjesne zajednice, a ne zainteresiranih svećenika i vjernika, suprotno pozitivnim propisima i slobodi vjerske zajednice. Istaknuo je kako on kao biskup u vezi s navedenim ne može i ne smije šutjeti, a za posljedice ne može snositi odgovornost te je zamolio Komisiju da se založi za rješenje slučaja u skladu s crkvenim zahtjevima. No, vukovarska je Vjerska komisija i nakon ponovnog razmatranja navedenog predmeta ostala pri svojem prijašnjem stajalištu, o čemu je biskup Kos izvjestio republičku Vjersku komisiju predstavkom od 24. srpnja 1986., s molbom da se poduzmu mjere kako bi se udovoljilo crkvenim zahtjevima.¹⁰⁶ Biskup Kos uputio je 2. rujna 1987. još jednu predstavku Izvršnom vijeću SO Vukovar, u kojoj podsjeća na tijek cijeloga slučaja, ističući kako misli da glavni razlog za odluke općinskih vlasti nije briga za stambeni prostor, nego onemogućivanje djelovanja Crkve u gradu koji je toliko porastao, kao i broj katoličkih vjernika u njemu.¹⁰⁷ Na navedeni problem biskup Kos upozorio je i Komisiju za odnose s vjerskim zajednicama Zajed-

¹⁰⁵ HDA, KOVZ, kut. 259, br. 47/1985.

¹⁰⁶ HDA, KOVZ, kut. 264, br. 135/1986.

¹⁰⁷ HDA, KOVZ, kut. 271, br. 222/1987.

nice općina Osijeka u predstavci od 26. studenoga 1987.¹⁰⁸ Isto je ponovio i u predstavkama vukovarskoj Vjerskoj komisiji od 18. svibnja i 19. srpnja 1989.¹⁰⁹ Napokon je predsjednik republičke Vjerske komisije Zdenko Svete u dopisu vukovarskoj Vjerskoj komisiji od 14. studenoga 1989. iznio stajalište kako nema nikakvih zakonskih zapreka za rješavanje zahtjeva Župnoga ureda u Vukovaru jer on prihvaća uvjete za obnovu koji ne narušavaju urbanističku cjelinu.¹¹⁰

U rujnu 1986. u Donjem Gradu u Osijeku biskup Kos svečano je otvorio novoizgrađeni vjeronaučni centar te je zahvalio općinskim vlastima na susretljivosti u procesu njegove izgradnje, ističući kako su sve dozvole dobivene u rekordnom vremenu, što često nije slučaj u drugim mjestima.¹¹¹

Početakom 1986. Župa sv. Petra i Pavla u osječkom Gornjem gradu podnijela je zahtjev za izgradnju župnoga stana i vjeronaučnoga centra. Međutim, općinske su vlasti procijenile da vjeronaučnom centru nisu potrebne tri dvorane, nego je dovoljna samo jedna. Zbog toga je biskup Kos 10. travnja 1987. uputio prosvjed općinskim vlastima, ističući kako je obrazloženje teško razumjeti, a još teže prihvatiti. Ističe kako je sve što župa u zahtjevu traži prijeko potrebno za njezino djelovanje. Odgovoreno mu je kako nije riječ o nepoštovanju zakona, nego o poštovanju stručnoga mišljenja Komiteta za urbanizam i društvene djelatnosti i da je čak učinjen ustupak župi jer urbanistički provedbeni plan ne postoji za taj dio grada i nije dopuštena nikakva gradnja.¹¹²

Biskup Kos je više puta, posebice od 1985. do 1987. godine tražio od Vjerske komisije SR Srbije rješavanje pitanja lokacije i gradnje crkvene zgrade u Novom Beogradu. Posebice je pri tome bio oštar u predstavci spomenutoj Komisiji od 1. rujna 1987. ističući kako je nerješavanje toga problema sramota za cijeli Novi Beograd. Pri tome se zapitao: »Ne znam da li je teže biti crnac u južnoj Africi, ili vjernik u Novom Beogradu!«¹¹³ Kao što je već spomenuto u ovom radu, navedeni je problem iznio i u susretu s predsjednikom SIV-a Antom Markovićem početkom 1990. godine.

¹⁰⁸ HDA, KOVZ, kut. 271, br. 285/1987.

¹⁰⁹ HDA, KOVZ, kut. 281, br. 188/1989.

¹¹⁰ HDA, KOVZ, kut. 281, br. 188/1989.

¹¹¹ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1986., inf. br. 520, od 22. 9. 1986.

¹¹² HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1987., inf. br. 237, od 4. 5. 1987.

¹¹³ HDA, KOVZ, kut. 271, br. 221/1987.

Zaključak/Sažetak

Biskup Ćiril Kos došao je na čelo Đakovačke i Srijemske biskupije 1974. te se u svoje radu morao suočavati s politikom Komunističkih vlasti prema Katoličkoj Crkvi sve do pada komunizma 1990. godine. Iako je prije preuzimanja biskupske službe bio suđen i zatvaran od komunističkih vlasti, to nije bitno utjecalo na njegove odnose prema njima. S druge strane, iako su zbog navedene prošlosti komunističke vlasti bile rezervirane prema njemu, s vremenom su shvatile kako je riječ o biskupu koji nastoji održavati korektno odnose s državnim vlastima. Iako su ga državne vlasti svrstavale u skupinu umjerenih biskupa, a on je zazirao od politike i oštrijih nastupa u javnosti, izvori pokazuju kako je, kad god je procijenio da vlasti ugrožavaju vjerske slobode, vrlo oštro i otvoreno reagirao, bez ikakva suzdržavanja. Posebno je vlastima zamjerao ateizaciju društva i neprovođenje Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, kao i nekih drugih zakona i propisa u praksi. Morao se pri tome suočavati i s djelovanjem Službe državne sigurnosti, koja je nadzirala njegov rad, bilo tehničkim sredstvima, bilo posredovanjem svećenika koje je pridobila za svoje suradnike. Može se primijetiti kako je biskup Kos često lakše rješavao probleme s državnim vlastima nego probleme s kojima se susretao u svojem, crkvenom okruženju, o čemu posebno svjedoči tzv. županjski slučaj, koji je u jednome trenutku bitno utjecao i na njegovo zdravstveno stanje. No, bez obzira na sve, može se zaključiti kako je biskup Kos uspješno i dosljedno rješavao sporove s crkvenim vlastima, što su procijenili i drugi biskupi, a posebice podržavao nadbiskup Kuharić, što je rezultiralo imenovanjem biskupa Kosa članom crkvenoga pregovaračkoga tima za pregovore s predstavnicima hrvatskih republičkih vlasti u razdoblju od 1986. do 1990. godine.

Miroslav Akmadža

Bishop Ćiril Kos and the communist rule 1974–1990

S u m m a r y

In the paper, based on available archive sources and the relevant literature, the author presents and explains Bishop Ćiril Kos's view toward communist authorities in the complex circumstances regarding the relationship between the Church and the state following the collapse of Croatian Spring; on the eve of and after the death of Yugoslav President Josip Broz Tito; and on the eve of the downfall of communism and the collapse of Yugoslavia.

Keywords: Ćiril Kos; Đakovo and Srijem Diocese; communist regime; Church and state.

Marin SRAKIĆ

»Nisam se prepoznao!«

Proces protiv profesora, svećenika i bogoslova
Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu
1959. – 1960.

Sažetak

O procesu protiv profesora, svećenika i bogoslova Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu 1959. – 1960. objavljeno je nekoliko iscrpnih i vrijednih izdanja, knjiga i članaka.¹ Neki od osuđenika toga procesa objavili su svoja sjećanja na te dane,² osim toga, objavljene su neke kraće studije o tom predmetu.³ Ćiril Kos, tada duhovnik, a poslije đakovački biskup, nerado je govorio o tome razdoblju svoga života. On sam veli: »O tom suđenju mogao bih napisati cijelu knjigu! Ali najbolje je sve to zaboraviti i svima oprostiti. To sam već davno učinio. Jedina mi je želja da mi Okružni sud u Osijeku vrati pismo kardinala Stepinca (makar i fotokopiju!), jer je tom pismu pridana posebna »krivična odgovornost« i moja i njegova, iako na samom suđenju o tome pismu i pozivu svjedoka nije bilo ni riječi.«⁴

Ove godine navršava se 100 godina od rođenja biskupa Kosa, zatim 75 godina od njegova ređenja za svećenika i 60 godina od njegova uhićenja i početka procesa na Okružnom sudu u Osijeku. Ovim znanstvenim kolokvijem, i iz-

¹ Usp. Stjepan Sršan (prir.), *U ime naroda. Sudski proces profesorima i bogoslovima Đakovačkog sjemeništa 1959./1960. godine.*, Osijek, svibanj 2009. – Miroslav Akmadža – Slađana Josipović-Batorek, *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije 1944. – 1960.*, Slavonski Brod – Đakovo, 2012.

² Petar Šokčević, *Zapisi iz olovnih vremena*, Vlastita naklada i Proventus natura d. o. o., Bošnjaci – Đakovo, 2015., 304 str.

³ Marin Srakić, »U ime naroda« Proces protiv profesora, svećenika i bogoslova Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu 1959-1960.« U: Marin Srakić., *Opjevajmo slavne muževe, Sabrana djela, I.*, Đakovo, 2013, str. 381-420.- »U ime naroda!« Proces protiv profesora, svećenika i bogoslova Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu 1959. – 1960., u: *Diacovensia II (1994) br. 1*, str. 23-57.

⁴ Sanja Rogoz-Šola (prir.), *Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini*. Radni materijal, Đakovo, 2009., str. 284 -285.

danjem Zbornika, želimo odati poštovanje tom dobrom i dragom čovjeku, te velikom biskupu koji je osam godina kao duhovnik odgajao generacije svećeničkih kandidata iz petnaestak biskupija i dvadeset tri godine kao biskup upravljao velikom Đakovačkom i Srijemskom biskupijom. Želimo iz zaborava izvući događaje za koje s pravom možemo reći da pripadaju najdramatičnijima u povijesti Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu. Ponedjeljak, 5. listopada, bit će zabilježen kao dan »D« za naše Bogoslovno sjemenište i Đakovačku ili Bosansku i Srijemsku biskupiju. Taj dan bio je crnji od onih kad je potres drmao temelje sjemenišne zgrade ili požar pustošio njegove zidove, teži od dana neimaštine i gladi, te oskudice u jelu, vodi, grijanju. To je doba strahovanja za opstanak samog sjemeništa.

Ključne riječi: progon Crkve, zatvaranje sjemeništa, Ćiril Kos duhovnik, dan »D«, istraga, rasprava, optužnica, presuda »U ime naroda«, zatvor, odnos prema zatvorenicima, »Nisam se prepoznao!«.

Progon Crkve se nastavlja

U ratnom i poratnom vohoru komunističkog režima stradalo je mnogo svećenika i klerika, redovnika i redovnica. Neki su likvidirani, a neki u osuđeni na dugotrajne zatvorske kazne.⁵ Usto, bio je zabranjen vjerski tisak, konfiscirana su i nacionalizirana crkvena dobra, mnoge ustanove dokinute, kao što su škole, bolnice, dječji i starački domovi. Crkva je bila zatvorena unutar crkvenih prostora bez prava javnosti, zabranjene sve vjerske organizacije i društva, Božić i Uskrs nisu se smjeli niti spomenuti, procesije su bile zabranjene, vjeronauk izbačen iz škola. Partija je bila mjerilo cjelokupnog života. Tko je bio protiv Partije ili onoga tko je bio na njeznu čelu, bio je protiv naroda. »U ime naroda« donesene su brojne nepravedne i montirane presude. U prvim godinama naređeno je da se likvidiraju i mogući neprijatelji. Crkva i svećenici bili su neprijatelji naroda broj jedan. Revne svećenike nastojalo se ušutkati, a »narodnim svećenicima« smatrani su uglavnom svećenici-neradnici. Pojedini partijski vođe izjednačivali su se s narodom. Crkveni ljudi, biskupi, svećenici, vjernici kao i hrabri vjernici, i čestiti Hrvati bili su napadani, zlostavljani, zatvarani, osuđivani. Nisu bila izuzeta ni naša sjemeništa. Neke su sjemenišne zgrade zauzete, zaposjednute ili čak oduzete, npr. u Saraje-

⁵ Usp. Anto Baković, *Hrvatski Martirologij XX. stoljeća, 1. Svećenci-mučenici Crkve u Hrvata*, Zagreb, 2007. XXXV, 1-1019. – Stjepan Kožul, *Spomenici žrtvama ljubavi zagrebačke nadbiskupije. U prigodi proslave 900. obljetnice postojanja zagrebačke nadbiskupije*. Izdaje Nadbiskupski Duhovni Stol u suradnji s »Koncilom«, Zagreb, 1992, passim, napose str. 244-259. – Antun Jarm, *Pribrojeni zboru mučenika*, Đakovo, 2007.

vu, Šent Vidu, Splitu i Travniku, Ljubljani, Mariboru, Sinju i Zagrebu.⁶ Neka su sjemeništa npr. ona u Rijeci, Zadru i Splitu, nakon montiranih političkih procesa, bila na nekoliko godina zatvorena. Prvi takav proces pokrenut je 1951. godine u *Zagrebu* na kojemu je šesnaest poglavara i bogoslova Nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa osuđeno na vremenske kazne od jedne do trinaest godina, ali Sjemenište nije zatvoreno.⁷

Neki su bili uvjereni da tu sudbinu neće doživjeti Bogoslovno sjemenište u Đakovu, bilo zato što se politička situacija donekle smirila i jer je prestalo poratno »vrijeme revolveraša«, »trojki«, »obaveza« ili nepodnošljivih poreza. Prestali su fizički napadi na biskupe i svećenike iz pedesetih godina, prošlo je vrijeme masovnih procesa i zatvaranja svećenika.⁸ Novine su sve rjeđe objavljivale članke protiv Crkve i »popova«. popuštao je pritisak na svećenike da se učlane u Staleško udruženje svećenika (CMD). Neki su bili uvjereni da će Bogoslovno sjemenište u Đakovu i njegove poglavare poštediti ili zbog imena narodnog mecena biskupa Josipa Jurja Strossmayera, ili zbog biskupa Antuna Akšamovića koji nije više bio na popisu ratnih zločinaca.⁹ Naprotiv, on je dvadeset dana prije smrti dobio odlikovanje Zlatni orden bratstva i jedinstva s diplomom.¹⁰ Novine, kao što su »Đakovački list«, »Vinkovačke novosti«, »Narodni vojnik«, »Narodna Armija«, »Za pobjedu« i dr., prestale su objavljivati izjave bogoslova-vojnika »o mračnim sjemenišnim hodnicima«, o njihovoj odluci da u budućnosti krenu novim putem, iako je još uvijek bilo pritiska na klerike u vojsci, koji često prepušteni samima sebi nisu uvijek znali kako izbjeći zamke vojnih starješina i oduprijeti se onima koji su im obećavali radno mjesto u društvu.

⁶ Miroslav Akmadža, »Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije od 20. rujna 1945. godine i crkveno državni odnosi«, u: *Tkalčić* 6./2002., 154.

⁷ Usp. Stjepan Kožul, *Nav. dj.*, str. 483. sl.

⁸ Dušan Bilandžić, dekan i profesor Politološkog fakulteta u Zagrebu, u razgovoru o slučaju poglavara i bogoslova đakovačkog sjemeništa, rekao je da mu se sve to čini nevjerojatnim, jer je šezdesetih godina Zapad opomenuo jugoslavenske vlasti da prestanu s procesima protiv Crkve i svećenika.

⁹ Usp. POKRAJINSKA KOMISIJA ZA UTVRĐIVANJE ZLOČINA OKUPATORA I NJIHOVIH POMAGAČA U VOJVODINI, *Zločini okupatora u Sremu 1941 – 1944*, Novi Sad, 1946, na str. /331/ pod naslovom »Spisak istaknutih ratnih zločinaca iz grupe masovnih zločina »Početak okupacije, stvaranje N.D.H. i prvi meseci državnopravnog režima« iz imena nadb. Alojzija Stepinca slijedi »Akšamović dr. Antun, biskup đakovački«.

¹⁰ Usp. Antun Akšamović (*Posljednje*) *Pismo Mons. Rudolfu Švereru*, od 18. Rujna 1959. U pismu biskup izvještava svog nekadašnjeg tajnika o »svečanosti« predaje ordena, u: HRNAĐ-12-Fond Stolni kaptol đakovački *Dijecezanski arhiv u Đakovu*.

Zapravo, to je bilo zatišje pred buru. Sekretarijat unutrašnjih poslova (SUP), nekadašnja UDBA, i dalje je preko svojih povjerenika zapisivao izjave i pratio postupke sjemenišnih poglavara i bogoslova. Glavni izvori informacija bili su klerici koji su napuštali sjemenište i tražili mogućnost nastavka školovanja, odnosno zaposlenja. *Antun Zdenko Petovari*, župnik Viljeva, pisao je 18. ožujka 1959. biskupu Bäuerleinu, da je iz pouzdanih izvora saznao da je UDBA pozvala na razgovor njegova bivšeg bogoslova *Mirka Crnčana* i da ga je mnogo ispitivala o životu u sjemeništu, napose o poglavarima Prepuću, Kosu i Kopicu, da će oni biti suđeni, ali da sjemenište neće zatvoriti.¹¹ To se i dogodilo.

Dan »D«

Nakon velikih praznika školske godine 1958./1959. bogoslovi i licejci vratili su se u Sjemenište u subotu 3. listopada 1959. Sljedećeg se dana pontifikalnom misom, koju je predvodio mons. Stjepan Bäuerlein, biskup, slavila godišnjica Posvete stolne crkve (*Dedicatio Aecclesiae cathedralis*) i ujedno početak nove školske godine. U ponedjeljak 5. listopada 1959. u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu dan je započeo kao i svaki drugi dan.¹² Prema tradiciji, taj je dan bio predviđen za čišćenje prostorija i nabavu potrebnih stvari u gradu. Za vrijeme jutarnjeg razmatranja u grobnoj tišini sjemenišnih hodnika čuli su se koraci bakandži. Nekoliko minuta prije početka jutarnje sv. mise ušao je u kapelicu duhovnik Ćiril Kos i rekao: *Gospodo, u sjemenište su došli organi unutrašnjih poslova da obave pretres. Molim Vas da sačuvate mir.*

Premetačina zgrade, u kojoj su smješteni Visoka bogoslovna škola i Bogoslovno sjemenište, počeo je u 6.30 sati. Svi su bogoslovi u to vrijeme bili u sjemenišnoj kapelici. Profesore, nakon što su odslužili svete mise, UDBA je brzo skupila zajedno s bogoslovima i svim ostalim osobljem u kući te ih odvela u blagovaonicu, gdje su zadržani cijelo vrijeme premetačine. Supovci (UDBA) koji su obavljali premetačinu bili su podijeljeni u osam ekipa, koje su radile istodobno, a sa svakom ekipom bili su svjedoci iz redova profesora ili bogoslova. Osim toga, kad god je to bilo moguće, premetačini pojedinih prostorija prisustvovao je bar jedan od onih koji u toj prostoriji stanuje. Istražitelji su pretražili svaku sobu i prostoriju, stan svakog profesora, sve zajed-

¹¹ HR-NAĐ,-63 Fond-Stjepan Bäuerlein, *Ostavština biskupa Stjepana Bäuerleina*, fascikl »Proces«.

¹² Usp. HR-Arhiv Biskupijskog bogoslovnog sjemeništa, /Marin Srakić/, *Duktorski teftar*, dne 5. X. (rukopis).

ničke prostorije, prelistavali su svaku knjigu i zavirili u svaku bilježnicu, provjeravali svaki listić. Udarali su po zidovima tražeći »radio stanicu«, preko koje su bogoslovi, prema njihovu mišljenju, slušali »Glas Amerike, Vatikan, Madrid«, i eventualno »oružje«. Kod jednog profesora u ladici radnog stola našli su »oružje«, tj. revolver. Odmah su skočili i naglas rekli: »Evo oružja!«. A on im je objasnio: »To je pištolj s čepom za gađanje muha«, međutim, i njega su rekvirirali kao »corpus delicti«, ali su ga brzo, osramoćeni, vratili vlasniku. Kretanje po zgradi bilo je strogo zabranjeno, i istoga staroga profesora, kad je stavio na pladanj hranu i krenuo u svoju sobu, milicajci su upitali: »Kamo ćete?« – »Idem doručkovati?« – »Zar ne možete ovdje doručkovati?« On je odgovorio: »Ama, ne mogu, nemam aparat za žvakanje (zubalo).« Eto, u toj tragediji bilo je i »tragikomedija«. U isto vrijeme dva člana SUP-a pregledavala su sjemenišnu knjižnicu koja je u to vrijeme imala oko 30 000 svezaka knjiga i časopisa. Prema dokumentaciji, UDBA je oduzela 98 naslova knjiga, časopisa i novina, prije svega izdanja iz vremena NDH, zatim djela »sumnjivog sadržaja« i od neprijateljskih autora (Mile Budaka, Ivana Šarića, Felicinića i sl.). Među njima našla su se kao sumnjiva izdanja, kao što su: Wimer: *Isus Krist, Introdokcija u sv. Pismo St. zavjeta, Moj misal, Moj Časoslov*, Blikast, *Što znači biti Kršćanin*, T. Toth, *Karakter* itd.

Premetačina je završena u 23.30 sati, a svi svjedoci potpisali su zapisnik o premetačini bez ijedne primjedbe. Profesor dr. Ilija Živković, koji je bio i ekonom Bogoslovnog sjemeništa, a koji je čitavo vrijeme bio s članovima SUP-a koji su vodili pretmetačini, na njezinu kraju sam je u uredovnu zabilješku zabilježio da je premetačina provedna veoma pažljivo i korektno i prema postojećim propisima.¹³

U vrijeme premetačine sjemenišnu je zgradu opkolilo i zaposjelo pedesetak milicajaca. Bogoslovi su kroz prozor blagovaonice primijetili nekoliko automobila u koje je UDBA strpala *dra Marinka Prepunića*, profesora, *Ćirila Kosa*, duhovnika sjemeništa, *Ivana Kopića*, profesora, dvojicu bogoslova, *Ivicu Mršu*, *Peru Šokčevića* te *Stjepana Sršana*, licejca, i odvezla ih u nepoznatom smjeru.¹⁴ Nekoliko dana nakon toga uhićena su izvan Đakova još četvorica svećenika bivših bogoslova đakovačkog sjemeništa. *Boško Radielović*,

¹³ HR-NAĐ-10-Fond, NRH, NOKO, Sekretarijat Unutr. Poslova, Br.Kn-1844 I 1959.Osijek, 6. 11. 1950.

¹⁴ Marin Srakić, »U ime naroda, Proces protiv profesora, svećenika i bogoslova Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu 1959-1960«. u: Marin Srakić., *Opjevajmo slavne muževe, Sabrana djela, I.*, Đakovo, 2013, str. 381-420.

kapelan u Zemunu, te trojica svećenika Vrhbosanske nadbiskupije: *Hrvoje Gašo, Anto Bajić, Zvonko Petrović*.

Sljedećih je dana UDBA dolazila i ponovno pretraživala prostorije uhićenih profesora, napose duhovnika. Slijedili su dani napetosti i iščekivanja. Dva dana nakon pretresa umro je umirovljeni đakovački biskup dr. *Antun Akšamović* kojega zbog njegova teškog zdravstvenog stanja nisu izvijestili o događajima u sjemeništu. Biskup Bäuerlein, aktualni rektor, držao je bogoslovima punkta i razmatranja mjesto duhovnika, ali je kao član BKJ često bio odsutan, a u upravi zamjenjivao ga je dr. Ilija Živković, profesor, kao vicerektor. Bogoslovi su sami organizirali zajednički život, a duktora je zamjenjivao i odsutne poglavare.¹⁵ Desetak dana nakon uhićenja pozvana je prva skupina bogoslova u Osijek na saslušanje. Svi su bogoslovi bili svjesni da državni organi budno prate što se događa u sjemeništu, s kim se bogoslovi i poglavari dopisuju i s kime kontaktiraju.¹⁶ Neki su počeli napuštati sjemenište, mlađi od straha što će se događati, a drugi zato što su »svoju ulogu« u sjemeništu odigrali. Na jednoj stranici *Duktorskog teftera* stoji napisano: »Danas nas je napustio kolega *Antolović Nikola*, bogoslov đak. biskupije. Sretan mu put!! Bilo mu sretno. Kamo sreće, da nas još netko napusti!«¹⁷ Naime, bogoslovi su bili svjesni da je među kolegama bilo doušnika (špijuna), ali, bez obzira na to, u zajednici ne smijemo stvarati psihozu (špijunaže).

Sjemenište treba sačuvati i poglavare osloboditi

Cijeli đakovački i srijemski prezbitarij bio je užasnut događajima u Bogoslovnom sjemeništu i oko njega i duboko zabrinut za ugledne i štovane profesore, mlade svećenike i bogoslove koji su optuženi i pritvoreni. Pitalo se što učiniti u toj teškoj situaciji. Neki su župnici odmah organizirali hranu za uhićene, npr. dr. Emil Mayer s kapelanom Ivicom Janešom, a drugi su smatrali da treba intervenirati kod državnih vlasti, treći da se ni u tom tragičnom času ne smije pokleknuti pred onima kojima nije stalo ni do istine ni do ljudskih prava, a kamoli do Crkve. Staleško udruženje svećenika (CMD) nudilo

¹⁵ Marin Srakić, *Duktorski tefter*, dne 18. X. 1959.

¹⁶ SUP je naredio pošti Đakovo, a istražni sudac Okružnog suda u Osijeku Živadin Grubešić izdao naredbu 5. listopada da zadrži i ovom sudu uz potvrdu primitka preda pisma, brzojave i druge pošiljke koje su poslana okr. Kos Ćirilu i ujedno se navode imena sedmorice uhićenih i dvadeset šestorice poglavara, profesora, časnih sestara bogoslova. Vidi: Ćiril Kos, *Osobni arhiv*, fascikl »Okružni sud u Osijeku«.

¹⁷ /Marin Srakić/, *Duktorski tefter*, dne 15. XI.

je svoje posredovanje kod državnih vlasti, ali većina svećenika bila je protiv toga jer to bi značilo priznati Svećeničko udruženje i povjeriti mu ulogu koja mu nipošto ne pripada.¹⁸ U brizi za sjemenište reagirali su *Stolni Kaptol đakovački i srijemski*¹⁹ i *Profesorski zbor Visoke bogoslovne škole*.²⁰

Svi su očekivali da se oglasi biskup **Stjepan Bäuerlein**, naime, on nije intervenirao ni za sjemenište ni za uhićene poglavare, čak nije htio primiti u audijenciju ni članove Vjerske komisije koji su, četiri dana nakon uhićenja profesora i bogoslova, u Đakovu prisustvovali sprovodu biskupa Antuna Akšamovića.²¹ Zbog takva biskupova postupka prigovorio je duhovniku Ćirilu i njegov sudac istražitelj, koji je pitao gdje je đakovački biskup, zašto se ne dolazi zanimati za svoje poglavare.²² Biskup se povjerio pojedinim bogoslovima i govorio: *Ovo nije proces protiv sjemeništa i poglavara nego protiv biskupa*. Mnogi svećenici i vjernici laici nisu mogli shvatiti biskupovo stajalište i postupak u času kad je sjemenište bilo pred zatvaranjem, a poglavari pred opasnošću da budu osuđeni na dugogodišnje kazne zatvora.²³ On ne samo da nije htio intervenirati kod državnih vlasti nego ni tražiti dopuštenje od sudskih vlasti da posjeti zatvorene svećenike i bogoslove, iako su oni to očekivali, kao što piše duhovnik: »Dođite jednom i Vi ovamo, prije nego odemo dalje. Vjerujem, da će to svima osuđenima biti jako drago, da će Vam uprava zatvora taj razgovor omogućiti – bilo pojedinačno, bilo zajednički -. Istina, mi svaki dan osjećamo toplinu Vaše posredne i teške brige za nas, ali ne sumnjam,

¹⁸ O svećeničkom udruženju duhovnik piše iz zatvora: »Što se tiče Udruženja, stao sam na stanovište, da je to neposlušnost biskupu i da oni nisu kompetentni rješavati pitanja općeg interesa«, u Pismo od 16. 1. 1960. Stjepan Bäuerlein, *Ostavština...*, fascikl »Proces«.

¹⁹ Usp. HR-NAĐ-63- Fond Stjepan Bäuerlein, *Ostavština...*, fascikl »Proces«.

²⁰ Prof. dr. Marinko Prepunić nakon nekoliko dana bio je zbog psihičke iscrpljenosti pušten iz istražnog zatvora te mu je dana mogućnost da se brani sa slobode.

²¹ Kanonik Ilija Anaković poslao je biskupu pismenu poruku: »Iza 8,30 je nazvao Ordinarijat tajnik Vjerske komisije Fried i molio, da li Vas može posjetiti prije funkcija... Dobro je, da ovo odmah znate. Možda će poslije svega doći Vam izraziti saučešće«, Đakovo, dne 10. X.1959. Ilija Anaković, u: *Dijecesanski arhiv u Đakovu*, fond Stolnoga kaptola, godina 1959.

²² »A nama posebno zamjeraju, što niste primili onu delegaciju (vjersku komisiju) kad je bila u Đakovu. Ja mislim, da će to biti prilikom predavanja odlikovanja pok. bisk. Akšamovića«, piše duhovnik biskupu, vidi: *Pismo Ćirila Kosa, duhovnika*, od 16. 1. 1960. str. 15. u: Stjepan Bäuerlein, *Ostavština...*, fascikl »Proces«.

²³ Neki su svećenici podržavali biskupovo stajalište: »Dragi Preuzvišeni! /.../ U prvom redu htio bih Vam od srca čestitati na Vašem držanju! Ćire mi je žao, ali sam čvrsto uvjeren, jer poznajem Ćiru dobro, da on sam sebe najmanje žali«, Nijemci, dne 9. II. 1960. Vidjeti: Stjepan Bäuerlein, *Ostavština...*, fascikl »Proces«.

da i 'Emaus' ima svoje posebno značenje.«²⁴ Biskup nije odgovorio ni na to pismo, a iz »Dnevnika« *Josipa Vranekovića*, krašićkog župnika, saznajemo da je iza takvoga biskupova stajališta stajao zatočeni kardinal Alojzije Stepinac koji je biskupu poručio: »Budite miran na sve što ovi poduzimaju protiv Vas i sjemeništa. Neka ga i ukinu i rasprše! To je njihova stvar, a mi ćemo se uz Božju pomoć opet snaći. Ništa si ne predbacujte, da ste možda u tom štogod nerazborito počinili, što bi bilo uzrokom njihova napadaja. To je njihov pakleni plan, koji oni silom hoće provesti. Ipak prikrivaju ga djelomično izvana tražeći tobožnji neki osnov-krivnju s naše strane. Neka im bude! Svršetak njihov isto nije daleko, pa pogotovo moramo ostati mirni.«²⁵

Mons. Bäuerlein daje zahvalu na službi đakovačkog biskupa. – Kroz cijelo to vrijeme rastao je pritisak na biskupa, zbog toga je on, 9. studenoga u 16.00 sati, sazvao sve kanonike na sjednicu na kojoj ih je izvijestio o tome da je napisao molbu Svetom Ocu da ga razriješi službe apostolskog administratora Đakovačke i Srijemske biskupije kojim ga je isti Sveti Otac imenovao nakon smrti biskupa Akšamovića. On je doista i tu zahvalu i napisao i kanio je poslati u Rim preko dr. Josipa Ujčića, beogradskog nadbiskupa i v. d. predsjednika Biskupske konferencije Jugoslavije.²⁶ Istog dana Stolni je kaptol na svojoj sjednici odlučio obratiti se istom nadbiskupu s molbom da on pri Svetoj Stolici podrži biskupovu molbu.²⁷ Stolni je kaptol 31. siječnja 1960. upravio Predstavku i Molbu i Izvršnom vijeću Sabora NRH. Komisiji za vjerske poslove Zagreb.²⁸

I beogradski nadbiskup dr. Josip Ujčić podnio je molbu Saveznoj vjerskoj komisiji u Beogradu,²⁹ a neki svećenici iz redova Staleškog udruženja

²⁴ *Ondje. Pismo od 4. Travnja 1960.*

²⁵ Josip Vraneković, *Dnevnik. Život u Krašiću zaslužjenog nadbiskupa i kardinala Alojzija Stepinca*, Zagreb, 2011, str. 776.

²⁶ *Ondje.* Nije poznato je li biskup Bäuerlein molbu za razrješenje službe administratora poslao (jedna kopija je nađena u zapečaćenoj kuverti s njegovim spisima). Najvjerojatnije ju je priložio kao dokument svoje odluke, jer je on, mjesec dana prije, tj. 12. Listopada 1959, a da on o tome još nije bio obaviješten, imenovan rezidencijalnim biskupom đakovačkim i srijemskim.

²⁷ Sutradan su mons. Josip Sokol i dr. Zvonimir Marković (dr. Rudolf Schütz kao vozač), kao delegati Stolnoga kaptola osobno odnijeli pismo u Beograd. Postoji bilješka da tu predstavku nisu uručili, jer nije bilo oportuno, ali je netko bilješku prekrizio. Vidjeti: *Dijecezanski arhiv u Đakovu*, fond Stolnoga kaptola đakovačkoga za godinu 1959.

²⁸ HR-NAĐ-12-Fond Stolnoga kaptola đakovačkoga za godinu 1959.

²⁹ BK-Br. 89/BK-1960, od 6. rujna 1960. Vidjeti: Stepan Bäuerlein, *Ostavština...*, fascikl »Proces«.

uporno su indirektno ili direktno zahtijevali od biskupa da intervenira kod Vjerske komisije u Zagrebu, odnosno kod predstavnika državne vlasti u Osijeku ili Đakovu.³⁰ Kad to biskup nije htio učiniti, oni su se sami obratili Okružnom sudu i Vjerskoj komisiji da zaštite sjemenište, a u jednoj predstavi osudili protunarodni rad optuženog Ćirila Kosa i drugih, »jer takovom neprijateljskom radu nema mjesta nigdje, a najmanje u jednoj vjerskoj odgojnoj ustanovi«. ³¹

Upravo to nije htio učiniti biskup Bäuerlein, tj. da na račun nedužnih poglavara, svećenika i bogoslova spašava sjemenište. To mišljenje dijelio je i branitelj dr. Zlatko Kuntarić koji nije pristao da se pravi pritisak na Vrhovni sud. On je smatrao da osuđeni nisu prešli granice službenog naučavanja Crkve i u tom je smjeru vodio obranu, a, ako sud ipak potvrdi presudu, tada se to mora prihvatiti kao »križ, pa makar križ mučeništva, jer su nam naši ideali vječni. A taj spor između zakona državnih i zakona naše vjere ne može riješiti nikada, niti svi naši biskupi, a još manje jedan biskup ili nekoliko nas pigmejaca, koje nas još dragi Bog samo drži na životu!«. ³² U međuvremenu, dok se to događalo u Đakovu, u Rimu je papa Ivan XXIII. izdao bulu 12. listopada 1959., kojom je biskupa Bäuerleina imenovao rezidencijalnim biskupom Đakovačke i Srijemske biskupije. ³³

Istraga

Na osnovi izviđanja koje je pokrenulo Okružno javno Tužilaštvo Osijek pokrenut je izviđaj 2. listopada 1959. U tu svrhu predvedeni su na saslušanje u 8.00 sati navedeni svećenici i bogoslovi. Načelnik odjeljenja DB-a (Državne bezbednosti) Ante Grdinić već je nekoliko dana nakon uhićenja i istrage podnio Državnom sekretarijatu izvještaj o stanju u Bogoslovnom sjemeništu. ³⁴ Ćiril Kos je od početka saslušanja tvrdio i da mu nije bila poznata neka neprijateljska djelatnost u Zavodu. U istrazi mu je prigovoreno to što je

³⁰ Stjepan Bäuerlein, *Ostavština...*, fascikl »Proces«.

³¹ M. M., Završeno suđenje proustaškoj grupi iz Đakova. Osuđeni su proglašeni krivim i strogo osuđeni za neprijateljski rad, u: *Glas Slavonije* od 9. II. 1960, str. 3.

³² HR-NAĐ-63-Fond Bäuerlein, Pismo od 19. lipnja 1960. Vidjeti: *Ostavština...*, fascikl »Proces«.

³³ Usp. Marin Srakić, *Cruce et labore – Križem i radom*, Sabrana djela, XII, Đakovo, 2014., str. 243-247.

³⁴ Tipkopisni prijepis, u: HDA, KOVZ, kut. 39, Pov. br. 48/1959. Navedeno prema: Miroslav Akmadža – Slađana Josipović-Batorek. *Nav. dj.*, str. 71.

upotrebljavao srpske izraze, a »on tvrdio da to nije činio s nakanom da nekoga bagatelizira«. Zamjeralo mu se da je kao urednik »Vjesnika« posjedovao i objavljavao članke Čedomila Čekade. Bogoslovi su komentirali odlikovanje biskupa Akšamovića riječima: »To mu nije trebalo.« Zagrebački nadbiskup Franjo Šeper, u razgovoru s članovima Vjerske komisije, izjavio je da je postupak protiv poglavara upravo smiješan, ali na taj način UDBA želi zaplašiti svećenstvo. Rekao im je da su pjesme koje su bogoslovi pjevali, a proglašene su nacionalističkim i ustaškim zapravo stare pjesme koje se pjevaju već više od stotinu godina, a ne neke ustaške pjesme.

Tijekom nekoliko godina prije tih događaja u sjemenište je dolazila školska inspekcija, u nakani da provjeri kakvo je stanje u Bogoslovnom sjemeništu i Visokoj bogoslovnoj školi. Neki podatci iz zapisnika tih inspekcija dobro su došli UDBA-i kao materijal za optužbu protiv poglavara i profesora, odnosno motiv za zatvaranje sjemeništa. Komisije su izvijestile da se u sjemeništu govori kako je ovo doba pokvareno, da se moderne kuće grade za rukovodioce, predsjednike i direktore, a sirotinja živi jadno! Narod je pokvaren, a za to su krivi komunisti, ali i svećenici. U razgovoru s inspekcijama bogoslovi su se žalili i protestirali što u pravima i povlasticama nisu izjednačeni sa svojim vršnjacima, gimnazijalcima i studentima, na državnim školama i učilištima, kao npr. u pravu odgode ili skraćivanja vojnog roka, u pravu na zdravstvenu zaštitu, povlastici na vlak i sl.³⁵ Drugi UDBA-ini izvori informacija bili su bivši bogoslovi, neki od njih svjesno su i hotimično surađivali s UDBA-om kao špijuni, drugi su davali informacije da se zauzvrat lakše upišu u srednju školu, odnosno na fakultet, a treći su to činili i ne znajući da UDBA bilježi svaku njihovu riječ.

Ćiril Kos je u jednome pismu naveo da tekst istrage ima 160 stranica, dakako da nisu sve pune. Teme istrage bile su:

- a) *Puncta i konferencije*. – Punkta i konferencije svrstani su u dva područja, prvo područje sadržavalo je dvadeset dvije točke označene slovima od a) do t), a odnosilo se na kritiku društveno-političkog sustava s nakanom njegova rušenja. Valja napomenuti da je duhovnik tijekom osam godina, u razdoblju od rujna 1951. do studenoga 1959. održao oko 1200 punkti i konferencija (sic!), a u vrijeme istrage nije mu omo-

³⁵HR-NAĐ, 63, Fond Bäuerlein, Ostavština biskupa Bäuerleina, uz spise Istrage. Istraga, *Osnovni spis UDBA-e*, skica iz razgovora i govora Kosa, Prepunića, i d.r. – Kad prilikom jednog susreta nije znala što da odgovori, Komisija je odgovorila: »Budite sretni što ste živi!«

gućeno pogledati u izvorni tekst svojih razmatranja i propovijedi. U većini slučajeva optužba glasi: »Neutvrđenog dana....«, kao po formuli: »Bila jednom jedna...«. Drugo je poglavlje imalo jednu točku, u kojoj je duhovnik vrijeđao oružane snage FNRJ.³⁶

- b) *Vojska i vojnici*. – U pouci bogoslovima koji su biti pozvani na odsluženje vojnog roka duhovnik je držao pouku o ponašanju bogoslova u vojsci, vrijeđao je Narodnu Armiju.
- c) *Akademija*. – UDBA se najviše okomila na akademiju naslovljenu »Pod Marijinom zastavom«.
- d) *Stalesko udruženje svećenika*. – Tijekom istrage ta je točka u optužnici ispuštena.
- e) *Kardinal*. – Posebna je točka optužnice bilo pismo od 3. srpnja 1959. što ga je nadbiskup Stepinac uputio duhovniku Ćirilu u kojemu zahvaljuje duhovniku i bogoslovima na čestitci u prigodi 25. obljetnice episkopata, ali je ta točka ispuštena iz optužnice.
- f) *Građanske slobode (Kopićeva anketa)*. – Čitanje domaćih novina; odlazak na izbore.
- g) *Vjesnik biskupije*. – Glavni i odgovorni urednik Vjesnika Đakovačke biskupije bio je dr. Zvonimir Marković, kanonik i profesor, a Ćiril Kos bio je stvarni urednik Vjesnika, koji je, prema sudu UDBA-e, objavio neke priloge »sumnjivih« autora, kao npr. Čedomila Čekade i sl.
- h) *Propovijedi*. – Propovijedi koje je Ćiril Kos držao po raznim župama u posebnim prigodama za koje je optužen da je vrijeđao politički sustav.
- i) *Unio cleri missionaria*. – Svećeničko udruženje, molitve i materijalne pomoći misijama. Statistiku članstva i uplaćenu članarinu vodio je duhovnik.
- j) *Operacija ormar*. – Riječ je o aferi na osnovi nekog anonimnog pisma u koju su neki bogoslovi htjeli uvući i duhovnika.

Optužnica

Istražni je postupak trajao tri mjeseca, tj. od 5. listopada 1959. do 8. siječnja 1960. godine, a nakon toga je Okružno javno tužilaštvo Osijek po-

³⁶HR-NAĐ-64-Fond Ćiril Kos, Mapa: Ćiril Kos 1959 – 62., *Optužnica Okružnog javnog tužilaštva*, od 4. 1. 1960., br. KTO: I.5/60, str. 2-5.

dignulo Optužnicu protiv uhićenih koja je bila sročena na 23 gusto strojem tipkane stranice. Iako je optužnica činila jednu cjelinu, svakom je uhićenome posvećena posebna točka, a zaključak istrage bio je sažet u Optužnicu koja u predmetu Ćirila Kosa započinje: »Ćiril Kos učinio je krivična djela u vremenskom razdoblju od 1. X. 1951. godine pa sve do 5. X. 1959. godine u Đakovu kao duhovnik na Visokoj bogoslovnoj školi, liceju i sjemeništu, pred bogoslovima prigodom održavanja punkta, konferencija, /nagovora/ i rekolekcija, te u razgovoru s pojedinim bogoslovima, osim toga i prigodom održavanja propovijedi u Đakovu, Osijeku i Aljmašu.«³⁷ Sav materijal odnosio se na dva područja. Prvo poglavlje Optužnice obuhvaćalo je 22 točke pod naznakama od a) do t), a drugo jednu točku: podcjenjivanje Jugoslavenske Narodne Armije. Obrazloženje je sažeto u sljedeće točke:

Protiv optuženih otvorena je istraga radi krivičnih djela opisanih u sudskoj odluci (dispozitivu). Pozvan na krivičnu odgovornost optuženi Ćiril Kos branio se izjavljujući da ne priznaje da je rekao »narod je prevaren od komunističara«, jer je u svojim nagovorima izbjegavao izraz »komunističari«; – 2. da ne priznaje da bi na propovijedi održanoj u rujnu 1959. godine u Donjogradskoj župnoj crkvi u Osijeku, govoreći o omladini, rekao »da ih današnji režim ružno odgaja«. Priznaje da je Ignaciju Abramoviću prigodom izlaska iz bogoslovije rekao da izvan bogoslovije ne će biti slobodan, ali da je pri tom mislio da će Abramović morati raditi kao profesor po nastavnom planu, pa ne će moći slobodno iznositi ono što misli; – 3) da ne priznaje da bi govorio kako se bogoslovci spremaju za časnijeg vojnika od vojnika u armiji i kategorički poriče da bi rekao da se ne bore za medaljone.³⁸ U istom svojstvu kao pod točkom 1/ neutvrđena dana i mjeseca u školskoj godini 1954./1955., u punktama održanim prilikom odlaska skupine bogoslova u Armiju, među ostalim, rekao im je »da budu svjesni svojih poziva, jer se spremaju za časnije pozive, nego što su ostali vojnici, nego što su vojnici u armiji; – 4. da se ne bore za medaljone, jer je časniji poziv vojnika za koga se spremate u službi Krista, dakle, izložio je poruzi oružane snage Federativne Narodne Republike Jugoslavije«.³⁹

U svoju obranu optuženi je naveo da na punktama i konferencijama, koje je sam prethodno sastavljao nije imao osjećaj da one neprijateljski djeluju, nego je smatrao da bogoslovima može i mora iznositi konkretno stanje

³⁷ HR-NAĐ-64-Fond Ćiril Kos, Mapa Ćiril Kos 1959. – 1962. *Optužnica od 4. I. 1960.*, str. 2-5.

³⁸ *Ondje*, str. 12. i 13.

³⁹ HR-NAĐ-64-Fond Ćiril Kos: OKRUŽNO JAVNO TUŽIOŠTVO OSIJEK, BROJ:KTO: I-5/60. Osijek, dne 4. I. 1960.gg. str. 4. Mapa: Ćiril Kos 1959. – 1960. *Optužnica*

odnosa između Crkve i države, a, budući da je to smatrao nekim tihim progonom, bogoslove je upozoravao na razne poteškoće. Nadalje, priznaje da se u svojim nagovorima osvrtao na prilike u svijetu i kod nas jer je smatrao da bogoslove kao buduće svećenike treba informirati o nekim aktualnim događajima, i jer su oni kod toga neposredno zainteresirani. Dopušta da je svojim nagovorima pridonosio tomu da u sjemeništu vlada atmosfera kako je današnji politički sustav negativan za Crkvu, pa i za djecu i mladež.

Nakon što je obrana završila svoju riječ, javni je tužitelj zaključio da je ona bez osnove, naime, djelomičnim priznanjem okrivljenoga kao i iskazima nekih svjedoka utvrđeno je da je duhovnik gotovo od svog dolaska na Visoku bogoslovnu školu u Đakovu, pa sve do dana uhićenja preko priprava za razmatranje (punkta) i konferencija koje je stalno držao bogoslovima, konstantno neprijateljski djelovao napose prikazujući da naša narodna vlast provodi progon svećenika te usađivao tu misao bogoslovima i sokolio ih da se protiv takve vlasti treba boriti. Kod toga valja imati na umu da je optuženi kao duhovnik sjemeništa imao nesumnjivi autoritet, a s time u vezi bio mu je omogućen i presudni odgojni utjecaj na bogoslove bilo u liceju, bilo na Visokoj bogoslovnoj školi. Stoga je očito da je optuženi stalnim i sustavnim širenjem neprijateljske propagande odgajao bogoslove za buduće neprijatelje našega državnog i društvenog poretka.

*Akademija »Pod Marijinom zastavom«.*⁴⁰ Istraga se posebno okomila na akademiju koju su bogoslovi priredili u povodu ustanovljenja blagdana Marije Kraljice Svijeta. Ćiril Kos je kao duhovnik neutvrđenog dana i mjeseca, za proslavu 31. V. 1954. ili 1955. godine u VBŠ u Đakovu, odobrio pismenu radnju koju je pod naslovom »Pod Marijinu zastavu« sastavio optuženi bogoslov Anto Bajić, a pozornicu je aranžirao Boško Radielović. Prema optužbi na pozornici bila je predstavljena Hrvatska u ruševinama, s granicama od Jadranskog mora, Bosne, uže Hrvatske, Slavonije, Srijema do Banata i Bačke. U tekstu se – prema tvrdnji UDBA-e – pozivaju mladi borci (bogoslovi) da spriječe to rušenje borbom protiv bezbožnoga komunizma polažući zakletvu toj borbi za ostvarenje ideje uspostave NDH u već navedenim granicama. Oni su govorom i napisom pozivali i podsticali na nasilnu i protiv ustavnu promjenu državnog i društvenog uređenja, na razbijanje bratstva i jedinstva

⁴⁰Neki dokumenti navode da je akademija održana pod naslovom »Pod Marijinom zastavom«, a neki »Pod Marijinu zastavu«. Koliko tužba na račun akademije vrijedi, svjedoči i nesigurnost kada je održana, naime, jedni navode 1954., drugi 1955. godine, a prema *Duktorskom teferu 1955/1956.*, ona je održana 31. svibnja 1956.

naroda Jugoslavije, te zlonamjerno i neistinito prikazivanje društvenih i političkih prilika u zemlji.⁴¹ U tom nizu optužbi inkriminirane su duhovnikove riječi »o domovini«, »o zakonima koji onemogućavaju djelovanje Crkve«, »o zločinima što ih čine radnici«, »komunisti varaju obećanjima«, »u našem sistemu narod teško živi«.⁴²

U načelu, tekstove akademija pregledavao je i odobravao prefekt za disciplinu, a ne duhovnik, iznimno su tekst navedene akademije bogoslovi predstavili duhovniku, koji je, pročitavši ga, rekao: »Gromko!«, ali to nije bilo odobrenje, kako su oni shvatili, nego njegov komentar. Pozornica nije bila aranžirana razbacanim crijepom i ciglama, niti je prikazivala Hrvatsku s granicama NDH. Kad je UDBA inzistirala da je akademija intonirana nacionalistički, i da je pozornica predstavljala NDH, obrana je pokazala fotografiju pozornice na kojoj nije bilo nikakvih tragova NDH, niti je tekst bio uvredljivo nacionalistički, što pokazuje činjenica da su je izvodili i nehrvati, npr. Andrija Šuljak, bogoslov, koji je bio Slovak, i bogoslovi Slovenci. Javni tužitelj nije htio uvažiti obranu, jer su optuženi Bajić Anto i Radielović Boško izjavili da su odobrenje teksta i izvođenje priredbe dobili od optuženoga Kos Ćirila. Stoga opisano i utvrđeno djelovanje optuženoga ima sve bitne elemente krivičnog djela iz člana 118. st.1. i čl. 174. KZ. Kada je na raspravi javni tužilac upitao Antona Peteka, zar naglašavanje da je Gospa 'Kraljica Hrvata', nije uvredljiva za Slovence, on je odgovorio: »I mi Slovenci smatramo da je ona Kraljica Slovenaca, i nitko nikoga ne vrijeđa«.

Udruženo neprijateljsko djelovanje. – Nakon što je zamjenik javnog tužioca iznio optužbu za svakog pojedinog optuženika, uslijedilo je obrazloženje zajedničke krivnje svih optuženih zajedno, dakako na čelu s Ćirilom Kosom, duhovnikom. Ta skupina širila je neprijateljsku propagandu, vjersku mržnju i razdor, negirala bratstvo i jedinstvo naših naroda, negirala razvoj socijalističke demokracije, radničko samoupravljanje, nije priznavala Jugoslaviju kao zajedničku državu, borila se za NDH, zlonamjerno i tendenciozno izvrtala istine, govoreći o progonu vjere, svećenika, mučenju, stradanjima, rugala se ekavštini, veličala ustašku ideologiju, poglavari su slušali kako bogoslovi pjevaju ustaške pjesme, kao »Oj ti, vilo, vilo Velebita« ili »Oj sinci Zvonimira«, a nisu reagirali, poglavari su odgajali bogoslove da budu jednoga dana svećenici protivnici današnjem društvenom uređenju, širili su ustaški

⁴¹ HR-NAĐ-64-Fond Ćiril Kos.; OKRUŽNO JAVNO TUŽIOŠTVO OSIJEK, BROJ:KTO: I-5/60. Osijek, dne 4. 1. 1960. str. 9. Mapa: Ćiril Kos 1959. – 1960. Optužnica.

⁴² *Ondje*, str. 2-5.

duh, veličali su ustaške emigrante... Na kraju zamjenik javnog tužioca izvlači zaključke o tim djelatnostima koje su inkriminirane u optužnici, uzroke, cilj tih djelatnosti i njihovu društvenu opasnost.⁴³ [Vidjeti Prilog br. 1]

Rasprava

Nakon istrage uslijedilo je čitanje Optužnice, a nakon što je ona pročitana, prešlo se na ispitivanje optuženih, i to točku po točku, u slučaju Ćirila Kosa, od točke a) do točke t). Nakon saslušanja okrivljenih uslijedilo je saslušanje svjedoka.

Obrana

Uhićenje profesora, svećenika i klerika sve je zateklo nepripravnima. Trebalo je tražiti branitelje. Biskup se obratio za savjet dr. Lavu Znidarčiću pravniku, koji mu je preporučio dr. Ivana Glowatzky iz Zagreba i Stjepana Asančaića iz Slavonskog Broda te Branka Arka iz Zagreba.⁴⁴ Obranu Ćirila Kosa preuzeo je i vodio *dr. Zlatko Kuntarić*, poznati odvjetnik iz Zagreba,⁴⁵ dr. Ivana Kopića branio je *dr. Zlatko Špringer*, odvjetnik iz Osijeka, Hrvoja Gašu i Antu Bajića *dr. Josip Košta* iz Vinkovaca, Radielović Boška i Petra Šokčevića odvjetnik *Julije Domac*, iz Osijeka, Ivicu Mršu i Petrović Zvonka po službenoj dužnosti trebao je braniti *Aleksandar Šakić*, odvjetnik iz Osijeka, ali je on zbog drugih obveza zatražio da ga se te dužnosti oslobodi, pa je obranu preuzeo dr. Ive Šeparović, odvjetnik iz Osijeka. Dr. Marinko Prepunić izabrao je za branitelja *dr. Zlatka Kuntarića*.

Od uručenja optužnice 8. siječnja 1960. do glavne rasprave *zakazane za 28. siječnja*, dakle u dvadesetak dana, trebalo je pronaći ostale odvjetnike, proučiti optužnicu, razgovarati s optuženima, pronaći svjedoke.

⁴³ *Ondje*, str. 22-23.

⁴⁴ HR-NAĐ-63-Fond Bäuerlein, Ostavština... fascikl »Proces«. Pismo /nepotpisano/ od 11. XII. 1959.

⁴⁵ Dr. Kuntarić je 5. XI. 1959. pisao biskupu Bäuerleinu: »Rado preuzimam obranu bilo koje osobe, koju ćete Vi preuzvišeni odlučiti... Ako bude više optuženih, bezuvjetno će biti potrebno nakon podignuća optužnice, da se odredi broj branitelja i njihova uloga. Smatram kod obrane u ovim stvarima važnim i to, da se obrambeni govori ne drže suviše dugo i da se na taj način izgubi efekat bilo prvoga bilo zadnjeg govornika... Da mora biti jedan branitelj iz Osijeka, to je nedvoumno, a to iz razloga, što netko mora pratiti spis u Osijeku, pa je najbolje da taj bude ujedno i branitelj.« Vidjeti: Stjepan Bäuerlein, *Ostavština...*, fascikl »Proces«.

Koordinator braniteljskog tima bio je *dr. Zlatko Kuntarić*, branitelj prvooptuženoga Ćirila Kosa.⁴⁶ Rasprava je bila javna, u velikoj »svečanoj« dvorani Okružnog suda u Osijeku. Ulaznice su dobili članovi obitelji, neki profesori iz Đakova i publika birana iz redova članova Komunističke partije pojedinih poduzeća koja je trebala stvarati »raspoloženje« u dvorani. Uglavnom je vladala ozbiljnost, no u nekim trenutcima publika je – povlađujući svjedocima ili negodujući protiv odvjetnikâ – ometala raspravu pljeskom i žamorom do te mjere da je dr. Kuntarić »otkazao punomoć za zastupanje svoga branjenika«, ali je to drugi dan opozvao.⁴⁷ Obrana je inzistirala na tome da se preslušaju i drugi svjedoci, klerici koji su tih godina bili u bogosloviji i koji su imali »bilješke« duhovnikovih punkta i razmatranja, fotografije pozornica pojedinih akademija, profesori koji su dali svoje iskaze, ali koji se nisu uzeli u obzir da se pozovu oni koji su uvijek bavili i pjevali inkriminirane pjesme (npr. »Oj sinci Zvonimira« itd.), da se nabave knjige i skripta iz kojih su držana predavanja, popisi privatnih biblioteka i oduzetih knjiga i časopisa. Međutim, u zapisniku glavne rasprave stoji: »Javni tužitelj se protiv preslušavanja ponuđenih svjedoka i opće provođenju dokaza obrazlažući razloge za to, a pogotovo time, što su brojne okolnosti već navedene u raznim radnjama optuženih, a druge okolnosti već dovoljno rasvijetljene već do sada provedenim dokazima. – Sud nakon vijećanja donosi rješenje, da se prijedlozi odbrane za nadopunu dokaznog postupka odbiju.«⁴⁸

Glavna rasprava

Glavna je rasprava pokazala da su odluke suda već donesene i da je sve svedeno na lakrdiju. Bila su pozvana dvadeset četiri (24) svjedoka, među njima i biskup đakovački i srijemski mons. Stjepan Bäuerlein, te devetnaest (19) bivših i tadašnjih klerika, tri žene i jedan svjetovnjak (kojega je UDBA podmetnula u zatvorsku ćeliju Hrvoju Gaši). Biskup Bäuerlein je izjavio da mu nije poznato da su optuženi poglavari i klerici govorili ono za što ih se optužuje, jer to doista i nisu govorili, potom, bogoslovima nitko nije branio da idu na izbore (glasanje). Štoviše, prefekt za disciplinu je to javno dao do znanja svima. Zatim, u knjižnici je postojao »Index« knjiga zabranjenih od Crkve, odnosno od države, no knjižnica je vrhunska znanstvena institucija i

⁴⁶ HR-NAĐ-64-Fond Ćiril Kos, *Osobni arhiv*, fascikl »Okružni sud Osijek«.

⁴⁷ *Ondje*.

⁴⁸ *Ondje*.

u njoj se ne uništavaju knjige koje nisu po ćudi neke države, ali to za komunistima nije vrijedilo.⁴⁹

Privedeni svjedoci-bogoslovi redom su svjedočili u prilog svojih poglavara i kolega iz sjemeništa. Neki su povukli izjave koje su dali u prethodnim saslušanjima, izjavljujući da su ih dali iznuđeno ili ne shvaćajući pitanja. I oni koji su vjerojatno bili zaduženi u sjemeništu da bilježe svaku riječ poglavara i bogoslova nisu bez krzmanja iznosili svoje dokaze.

Iz izvornog zapisnika glavne rasprave saznaje se da su uzimane u obzir izjave samo onih svjedoka koji su govorili protiv optuženih, i da su se materijalnim činjenicama, davala samovoljna tumačenja.

Opsežni materijal iz dugoga istražnog postupka mogao bi se sažeti u: a) punkta i konferencije, b) vojska i vojnici, c) akademije.

Duhovnik Ćiril Kos optužen je da je u punktama i konferencijama što ih je držao bogoslovima u razdoblju od 1951. do 1959. godine vrijeđao politički sustav i Jugoslavensku narodnu armiju. U svojoj obrani odbacivao je točku po točku, priznajući neke materijalne činjenice, ali opovrgavao inkriminaciju koja se pripisivala njegovim bilješkama ili riječima što ih je izgovorio. Mnogo toga rečenoga odnosilo se na svjetsku situaciju općenito, a ne na konkretne prilike u našoj zemlji, nikad nije govorio »o našem društvenom sistemu kao posebnoj temi«,⁵⁰ pogotovo nije javno govorio da postoji pritisak na Crkvu u našem društvu, nije vrijeđao armiju i sl.⁵¹ Sve su te optužbe done-sene samovoljno, pojedine rečenice vađene su izvan teksta, i kao takve doista su neprijateljski zvučale, ali ih duhovnik nije izgovorio u tom kontekstu.

Jedan je svjedok u istrazi izjavio da je u propovijedi na Veliku Gospu 1959. godine Ćiril Kos rekao: »Vi danas strepite nad djecom koju imate, hoće li ta djeca biti Božja djeca, ili će ona poći uzburkanim valovima današnjeg svijeta i postati vražja. Na svakom koraku nam danas prijeti opasnost ovoga svijeta da nam ne odvuku djecu krivim putem.« Kad je optuženi to odlučno zanijekao, javni je tužitelj predložio »da se u vezi navoda optužnice pod

⁴⁹ HR-NAĐ-64-Fond Ćiril Kos, Fascikl »Okružni sud Osijek«. *Zapisnik o glavnoj raspravi od 28. Siječnja 1960.*

⁵⁰ *Ondje.*

⁵¹ HR-NAĐ-fond 63 Ostavština Bäuerlein, Mapa *Sjemeništa*, »Praktične upute klericima prije odlaska na vojnu službu«. U njima su u deset točaka sažeti savjeti kako da se bogoslovi vladaju pri dolasku u vojsku, na odsustvu i sl. Nigdje tu nema porugljivih riječi ili vrijeđanja armije.

toč. i) sa propovjedi u Aljmašu reproducira ista propovijed koja je snimljena na magnetofonsku vrpcu. Ovom prijedlogu se udovoljava i vrši se reprodukcija cijele propovjedi u kojoj nije spomenuta inkriminacija pod toč. 1-i) optužnice.«⁵² Neki su prisutni nakon reprodukcije komentirali: »Baš smo se naslušali lijepe propovjedi.«

Završna riječ

Nakon što je javni tužilac pročitao Optužnicu, pojedini optuženik imao je mogućnost izreći svoju »završnu riječ«. Tako je postupio i Ćiril Kos, duhovnik. Budući da je nije imao napisanu kad ju je izgovorio, on ju je zabilježio prema sjećanju i priložio je u jednom pismu te poslao bratu blizancu Ivi Kosu. Izvorni tekst, pisan olovkom, pohranjen je u Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu.⁵³ Ovdje dajemo samo kratki pregled misli te završne riječi, a cijeli se tekst nalazi među priložima ovog rada. [Vidjeti: Prilog br. 2.]

Javni tužitelj u Optužnici Ćirila Kosa tereti da je napisom i govorom učinio inkriminirana djela, a u svojoj obrani on je odmah na početku istaknuo da su materijalistički i kršćanski pogled na svijet ideološki oprečni, pa je jasno da bi u njegovim napisima i govorima moglo biti i takvih stvari, koje nisu u skladu s naukom materijalizma. No on se zbog toga ne smatra krivim.

U svojim je nagovorima iznosio čiste istine Evandjelja i čisti nauk Kristove Crkve, on se ne stidi Evandjelja, i zato sa sv. Pavlom veli: »Non erubesco Evangelium« – »Ne stidim se Evandjelja«. On u svojim nagovorima bogoslovima nije pozivao na bunu, nego na molitvu, nije sijao mržnju, nego ljubav. Istine koje je iznosio nisu njegove, nego Kristove.

On moli Sud da pregleda cijeli tekst pa će se uvjeriti da nijedan njegov nagovor nije bio poticanje na rušenje našega društvenog uređenja.

Svojim govorom i napisom nije povrijedio ni bratstvo i jedinstvo naših naroda, što bi također optužba htjela staviti mu na teret. U njegovim nagovorima nema traga mržnji, ni poticanju na mržnju, a rušiti bratstvo bez mržnje nije moguće. On naglašava da je u Đakovačkom sjemeništu uz Hrvate bilo Slovenaca, Mađara, Albanaca, a prema svima jednako se odnosio. U Trnjanima, gdje živi uz katolike polovica stanovnika Srba, proveo je na župi 5 go-

⁵² HR-NAĐ-64- Fond Ćiril Kos, *Osobni arhiv*; Fascikl »Okružni sud Osijek«. *Zapisnik o glavnoj raspravi od 28. siječnja 1960.*

⁵³ HR-NAĐ-64-Fond Ćiril Kos, Kutija Ćiril Kos 1959 – 1960. Fascikl Ćiril Kos 1959 – 1960 – Žalba – Tisak, Završna riječ, održana 5. veljače 1960.

dina i nikada ni s kim nije imao nikakvih nepravilnosti i nikakva konflikta. Župni se dvor nalazi u susjedstvu srpske kuće s jedne i druge strane. A o njegovu vladanju i držanju prema njima može Sud ispitati svjedoke počevši od jedne strane sela na drugu.

On nikada nije s bogoslovima, pa ni s kojim od optuženih razgovarao o politici, djelokrug njegova rada bio je čisto duhovne i nutarnje prirode. Jedan je svjedok tvrdio da su novine bile zabranjene i preko praznika, što nije istina, naime, u *Pravilniku o praznicima* izričito stoji da je čitanje novina dopušteno jer je prefekt Ivan Kopačić s bogoslovima katkad put igrao na karte na stolu punom novina, a da uopće nije na to ni osvrtao pozornost, kao na nešto što bi bilo nedopušteno.

Javni je tužitelj u svojoj riječi ponovio ono što je u zapisniku izjavio optuženi Anto Bajić, tj. da duhovnik nije priznavao Jugoslaviju, a da to ne stoji, potvrđuje činjenica da je u Sjemeništu, na zidu pred duhovnikovom sobom *vis-a-vis* oglasne ploče bio popis bogoslova vojnika. Prema zamisli samog duhovnika u dvama redcima bila su nanizana imena vojnika koji su bili na odsluženju vojnoga roka, a u sredini je bila karta Jugoslavije. Isto tako, u duhovnikovoj radnoj sobi, na jednom slobodnom zidu, visjela je karta Jugoslavije, koja njemu uopće nije smetala.

Ćiril je na pojedine tvrdnje koje je izrekao na punktama priznao da ih je izgovorio, ali ih je on izrekao u sasvim drugom duhu i u drugom značenju. Duhovniku nije bio omogućen uvid u izvorni tekst nagovora i propovijedi i zato nije mogao dati tumačenje svojih riječi, napose i zato što su u Optužnici pojedine rečenice vađene iz konteksta i time dobivale sasvim drugi smisao od onoga što ga je on iznio. Nije ni čudo, jer naglašavamo da je duhovnik tijekom osam godina održao 1200 nagovora (punkti).

Od početka procesa i sudac istražitelj Ćirila Kosa i istražitelji drugih okrivljenika govorili su da je jedini cilj ovog procesa naći materijalnu istinu. Ćiril Kos je bio uvjeren da su i Sudu jedini cilj bile pravednost i istina. I nije sumnjao da će pravednost i istina u pogledu iznesenih inkriminacija – i za njega i za naše sjemenište – biti na našoj strani.⁵⁴ Oni koji su pratili glavnu raspravu bili su uvjereni da je obrana uspjela opovrgnuti inkriminacije Optužbe i da će uhićeni ili biti oslobođeni, ili da će im možda biti izrečene blage, odnosno uvjetne kazne.

⁵⁴Usp. Miroslav Akmadža i Slađana Josipović-Batorek, *Nav. dj.*, str. 92-94.

»U ime naroda« osuđuju se

Međutim, »8. veljače 1960. Okružni sud u Osijeku, u vijeću sastavljenom od predsjednika suda *Hodalić Dragutina* kao predsjednika vijeća, te *Maretić Vladimira*, suca Okr. suda, *Edjed Josipa*, *Vrbljanac Pavla* i *Šloser Pavla*, sudaca porotnika, kao članova vijeća */.../ presudio je:* da su prvo optuženi *Kos Ćiril*, zatim drugo optuženi: *Kopić Ivan*, *Radielović Boško*, *Gašo Hrvoje*, *Šokčević Petar*, *Mršo Ivan*, *Bajić Anto*, *Petrović Zvonko*, **krivi** i slijedom toga **osuđuju se:**

- *KOS Ćiril*, – na osnovu čl. 118 st. 1 KZ, a primjenom čl. 46 st. 1 toč. 2 KZ, na kaznu strogog zatvora u trajanju od 7 (sedam) godina.⁵⁵
- *Kopić Ivan*, */.../* na kaznu strogog zatvora u trajanju od 6 (šest) godina;
- *Gašo Hrvoje*, */.../* na kaznu strogog zatvora u trajanju od 6 (šest) godina;
- *Mršo Ivan*, */.../* na kaznu strogog zatvora u trajanju od 4 (četiri) godine;
- *Bajić Anto*, */.../* na kaznu strogog zatvora u trajanju od 2 (dvije) godine;
- *Petrović Zvonko*, */.../* na kaznu strogog zatvora u trajanju od 4 (četiri) godine;
- *Radielović Boško*, */.../* na kaznu strogog zatvora u trajanju od 3 (tri) godine;
- *Šokčević Petar*, ...na kaznu strogog zatvora u trajanju od 2 (dvije) godine i 6 (šest) mjeseci.«⁵⁶

ŽALBA

Žalbu su u zakonskom roku preko svojih odvjetnika uložili Vrhovnom sudu Narodne Republike Hrvatske samo osuđeni, dok je javni tužilac odustao od nje. U političkim procesima žalba se rješavala vrlo brzo, no u ovom slučaju osuđeni su morali čekati punih osam mjeseci. Bilo je to neobično, a odvjetnik dr. Zlatko Kuntarić to je tumačiotime da je i sam Okružni sud bio

⁵⁵ Član 118. st. 1 Krivičnog zakonika glasi: »Tko u namjeri da potkopa vlast radnog naroda, obrambenu moć zemlje ili ekonomsku osnovicu socijalističke izgradnje, ili da razbije bratstvo i jedinstvo naroda Federativne Narodne Republike Jugoslavije, crtežom, napisom, govorom na skupu ili na drugi način vrši propagandu protiv državnog ili društvenog uređenja ili protiv političkih, privrednih, vojnih ili drugih važnih mjera narodne vlasti, kaznit će se strogim zatvorom.«

⁵⁶ HR-NAĐ-64-Fond Ćiril Kos, *Osobni arhiv*, fascikl »Okružni sud Osijek«. *Presuda Okružnog suda u Osijeku*, br. K.14/1960-30, od 8. veljače 1960.

svjestan da su kazne pretjerano teške i da se htio iskupiti na taj način da pričekava intervenciju ili biskupa Bäuerleina ili cjelokupnog episkopata.

Ćiril Kos, duhovnik, odnosno njegov odvjetnik podnio je žalbu Vrhovnom sudu RH u Zagrebu protiv presude Okružnog suda u Osijeku od 8. veljače 1960. posl. broj K-14/1960-30., na 63 stranice, strojem pisane. Osim Žalbe koju su sastavili zajedno odvjetnik i Ćiril, Ćiril Kos napisao je svoju »Ličnu izjavu« u kojoj se, među ostalim, žalio što nije mogao pročitati cijeli tekst inkriminiranog materijala.

U žalbi Kos traži da se prihvati njegovo tumačenje, a ne da mu se sudi na osnovi samovoljnog tumačenja njegovih riječi i izjava.

On je s pravom od Vrhovnog suda u Zagrebu tražio da ga oslobodi svake krivnje, a ne da mu kaznu pretvori u uvjetnu, ili da je ublaži, nego da je preinači onako kako to traži objektivna istina i zakonska pravednost. Nažalost, Vrhovni sud oglušio se na njegovu molbu i ostao tvrdo pri svojoj odluci. Tek je djelomično ublažio svoju odluku tako što je 13. listopada 1960. prvotnu presudu Okružnog suda u Osijeku ublažio i presudio da se Ćiril Kos osuđuje na 5 (pet) godina zatvora; Kopic Ivan na 4 (četiri godine); Gašo Hrvoje na 4 (četiri) godine i 6 (šest) mjeseci; Mršo Ivica na 2 (dvije) godine i 6 (šest) mjeseci; Petrović Zvonko na 2 (dvije) godine i 6 (šest) mjeseci; Radielović Boško na 1 (jedne) godine i 6 (šest) mjeseci; Šokčević Petar u trajanju od 1 (jedne) godine.⁵⁷

Točno dvije i pol godine nakon uhićenja uprava Zatvora ili Kazneno-popravnog doma u Staroj Gradiški izdala je Sekretarijatu za unutrašnje poslove NOK-a Varaždin (obavijest) pod brojem 1816/1-V-1962. god. sljedećeg sadržaja: »Osuđenik ovog doma Kos Ćiril, sin Josipa..., osuđen po Okružnom sudu Osijek br. K-14/60 od 29.1.1960. zbog kažnjivog djela iz člana 118 KZ-a na kaznu str. zatvora od 5 godina pušten je današnjim danom na slobodu na temelju amnestije rješenjem Komisije za primjenu Zakona o amnestiji br. 1-81/62. od 3. IV 1962.«⁵⁸

Tim činom amnestije oslobođeni su i drugi zatočeni koji su se eventualno još nalazili na izdržavanju kazne. Dr. Marinko Prepunić zbog teške psihičke bolesti nije izveden pred sud, a neki od njih nisu doživjeli pad režima

⁵⁷ *Presuda u ime naroda od 13. listopada 1960*, br. KŽ 1419/60-4, vidjeti: Ćiril Kos, *Osobni arhiv*, fascikl »Okružni sud Osijek«.

⁵⁸ Vidjeti: Ćiril Kos, *Osobni arhiv*, fascikl »Okružni sud Osijek«.

koji je počivao na neistini i nasilju te živio u trajnom strahu od neprijatelja koje je izmišljao. Nisu doživjeli raspad sustava koji je desetljećima majstorski odvrtao pozornost naroda od pravih (socijalnih, moralnih i političkih) problema izmišljajući i inscenirajući procese poput procesa protiv svećenika i klerika Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu. Dokumenti o ovom procesu obuhvaćaju nekoliko stotina stranica, od kojih smo objelodanili samo neke, neka oni budu svjedočanstvo o jednom teškom razdoblju povijesti našega sjemeništa, biskupije, Crkve i našeg naroda, napose o životu onih pojedinaca koje je komunistički režim proglasio krivim i osudio »u ime naroda«.

Ćiril Kos – zatvorenik

Sveti Toma Akvinski kaže: »Omne ens agit secundum naturam suam« – »Svako biće djeluje prema svojoj naravi!«. Ako ta poslovice vrijedi općenito, onda vrijedi i u slučaju Ćirila Kosa, duhovnika. On je svojim životom, plemenitim djelovanjem pokazao kakvo je biće, kakva je osoba, kakav je čovjek, kakav je svećenik i biskup, ali i kakav je zatvorenik. On je i svoje tamnovanje promatrao je i doživljavao s pozitivne strane. To je izričito izrekao u pismu upravljenu biskupu Stjepanu Bäuerleinu.

Zatvor – »milost«. – Na pitanje kako je mogao podnijeti nepravde i optužbe koje su ga snašle u životu, znameniti hrvatski glazbenik i dirigent mo. Lovro Matačić je odgovorio: »Nije važno, koliko je čovjek zla pretrpio, nego kako zlo uspije preokrenuti u dobro.« Tako je razmišljao i duhovnik Ćiril. On piše biskupu Bäuerleinu:

»Ja mislim da je i taj udarac, uz sve negativnosti donio sjemeništu i dobrih plodova. Ako ih je otpalo samo 5, koji ne bi bili dobri svećenici, onda stvar nije propala, pa čak ako se uz njih nađe i koji, koji je otišao sa sigurnim zvanjem.

A što da kažem o nama, barem o sebi? 'Ego nescio, Deus scit' – 'Ja ne znam, Bog zna' (2 Kor 12, 2), ako je ta oluja bila potrebna, da i moje mjesto zauzme drugi – hvala Bogu! Ako konačno sve to urodi s malo više povezanosti i ljubavi klera i biskupa u Đakovu, i opet cijena nije velika. Zato, ja sve to gledam i smatram velikom milošću, koja nam je ušla ne samo razbijajući prozore, nego drmajuci temelje. I dao Bog, da svi uzmognemo reći, poput sv. Pavla, da i ta 'gratia externa inanis in nobis non fuit' – 'izvanjska milost nije bila uzaludna u nama' (1 Kor 15,10). To je moja najveća želja! Otkako sam došao, cijelu sam stvar našu u svojim molitvama povjerio prije svega Blaženoj Djevici, koja

je 'Advocata nostra' – 'Naša Odvjetnica.' Zašto je i ona dopustila, da se sve ovo dogodilo, upravo kad se prvi put skupili oko Nje, ne želimo ispitivati. Uvjereni smo, da će ona posredovati, jer svećenici, a prema tome i sjemenište nije nipošto nešto prema čemu ona ne bi bila zainteresirana.«⁵⁹

»Inače, što se tiče moje istrage, ona je trajala od dana hapšenja (5. X.), pa do 28. prosinca, dana Nevine djece. Prvi dan je trajalo do navečer, do 8 sati. Dalje se odvijalo lakše. Prije podne, poslije podne, a nekad i prije i poslije. U početku vrlo neugodno i napeto. Istražitelj mi je dao do znanja, da oni imaju dovoljno materijala, jer se u ovakvu stvar ne bi upuštali, kad ne bi imali. S vremenom je postajao sve taktičniji, sve bolji, sve prijazniji, pa katkada i prijateljski raspoložen. Ispočetka mi je govorio, da se svećenici vesele, što sam u zatvoru, da me mrze i oni i bogoslovi. Kasnije, nije više to ponavljao. Kako sam sklon da svakom vjerujem, tako vjerujem i njemu. On je zbilja bio poslije vrlo dobar, i ako se sve dobro svrši, ja to neću zaboraviti. On je svakako htio meni pokazati da je njima stalo do materijalne istine, i ništa više.«⁶⁰

Postupak prema zatvoreniku

Duhovnik je opisao i postupak zatvorskih vlasti, odnosno, u prvom redu svoga suca istražitelja (isljednika):

»Sudac istražitelj vlč. Ćirila Kosa bio je doista sve humaniji u svojim postupcima i još mu za vrijeme istrage omogućio susrete i razgovore s članovima obitelji... U razgovoru veli Ćiro⁶¹, da je istina; da su se on i isljednik 2-3 puta posvađali, ali konačno su ipak našli neki modus vivendi, da jedan drugome ne pravi nepotrebne smetnje. /.../ Špiro je toliko pohvalio obazrivost isljednika, da mu je pred bratom obećao, da ću mu pisati iz zatvora, makar na račun toga, da taj mjesec ne piše svojim.«⁶² Nakon izlaska iz KPD-a u Staroj Gradiški biskup Ćiril je razmjenjivao božićne i novogodišnje čestitke sa sucem istražiteljem Miljenkom (Milenkom) Miljevićem.

⁵⁹ Ćiril Kos, *Nav. mj., Pismo od 16. I. 60*, str. 7-9.

⁶⁰ *Ondje.*

⁶¹ To je bio nadimak Ćirila Kosa što su ga rabili njegovi vršnjaci i stariji svećenici.

⁶² Duhovnik Ćiril Kos ispunio je svoje obećanje. Svake godine za Božić i Novu godinu jedan drugomu su slali čestitke.

Za vrijeme izdržavanja kazne u Kazнено-poravnom domu (KPD) Stara Gradiška Ćiril Kos je obećao onima koji su prema njemu humano postupali da će im pisati kad izide i zatvora. To obećanje ispunio je prema *Popović Savi*, »referentu za prevaspitavanje«. U jednom pismu opisao je g. Savi i svoje dojmove iz zatvora:

»Prošlo je već punih pet mjeseci otkako sam ostavio Dom. Sigurno mi nije tamo bilo tako kao kod kuće na slobodi... Ali, nije mi bilo ni tako loše, da bih htio zauvijek sve zaboraviti i ne sjetiti se onih, koji su meni ipak bili dobri, pa tako i Vas./.../*Druga Milenka Miljevića*, suca isljednika iz Okružnog zatvora u Osijeku sam vidio nekoliko puta. On je uvijek isti: susretljiv, nasmijan i prema meni do krajnosti dobar. Vrlo mi je drago, da sam mogao iz Doma ponijeti onakve uspomene, kakve u sebi imam. Posve je druga stvar, *da li je bilo uopće potrebno da ja tamo dođem*, i o tome sada ne govorim. No, kad sam se već našao tamo, drago mi je, da mogu i sada svima reći: hvala! Na onoj susretljivosti i razumijevanju, koju su svi i uvijek – izuzevši dva-tri slučaja⁶³ – prema meni pokazali. Od starješina posebno Vi i šefovi odjela, kojima također preko Vas na svemu zahvaljujem. Drago mi je, da su i sami osuđenici uvijek bili toliko obazrivi i dobri, da mi nikada nijednom riječi niti kojim činom nisu ništa našao učinili/.../ Posebno pozdravljam šefove I. odjela, šefa Babića iz bravarije.«⁶⁴

U razgovoru s urednikom glasila *Politički zatvorenik* biskup Ćiril veli:

»Ja doživljam svoje zatvorske dane malo drugačije. Nisam bio saslušan noću. Nisam spavao izvan kreveta. Nisam bio u samici! Mogao sam se sam obrijati. Imao sam 4 deke, koje nisu bile poderane na istom mjestu! Doživljavao sam iskreno poštovanje od 'lopova' u svojoj sredini! Radio sam u 2. smjeni! Ali, nisam mogao moliti svoj časoslov! Nisam mogao primati katoličke novine i časopise! Nisam mogao slaviti Svetu Misu. Nisam mogao...«⁶⁵

⁶³ Prema izjavi samoga Ćirila, jedan takav neugodan slučaj dogodio se kad je Kazнено-poravni dom Gradiška posjetio savezni sekretar za unutrašnje poslove Svetislav Stefanović Čeća, koji se grubo i nekulturno ponio prema zatvoreniku Ćirilu Kosu.

⁶⁴ HR-NAĐ-64-Fond Ćiril Kos, Pismo Ćirila Kosa referentu za prevaspitavanje Popović Savi, 11. rujna 1962.

⁶⁵ Andrija Vučemil, »Razgovor s biskupom Ćirilom Kosom«, u: *Politički zatvorenik*, 49 (1996) str. 4-7.

Uz sve pogodnosti koje su mu omogućene u zatvoru, Ćirilu Kosu komunističke vlasti oduzele su najveću vrijednost jednog čovjeka, tj. SLOBODU. O njoj je posebno razmišljao kad je svakog jutra stizao kruh na kojem je pisalo »Sloboda«. ⁶⁶ No, čitajući njegova pisma, promatrajući njegove postupke, možemo s pravom zaključiti da je on i bez fizičke slobode uživao nutarnju slobodu, tj. »slobodu djece Božje«, koju mu nijedna ljudska sila nije mogla oduzeti, ni oni koji su mu oduzeli fizičku slobodu, ni oni koji su izmišljali pogrde na njegovu časnu osobu. Njemu je bilo drago što je iz Doma, koji je za neke pakao mogao ponijeti onakve uspomene kakve u sebi ima, ali se pitao: *Da li je bilo uopće potrebno da ja tamo dođem.*

Đakovačka biskupija i cijela crkvena javnost bile su šokirane tako strogom kaznom. Svi koji su poznavali i osuđene i stanje u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, znali su da se tu sudi biskupu Bäuerleinu, zatim Đakovačkoj biskupiji, a potom cijeloj crkvenoj vjerničkoj zajednici u Hrvatskoj, koja je bila trn u oku komunističkim vlastima i »najveći neprijatelj radnoga naroda«. Uzalud je sudac istražitelj više puta Ćirilu Kosu izjavio da se ne sudi njima kao svećenicima nego kao stvarnim neprijateljima naroda, sad je došlo na vidjelo da UDBA-i uopće nije stalo do pravde i istine nego da osude i strpaju u zatvor one koji su joj bili trn u oku, da pokažu u čijim je rukama vlast, pa makar to bilo i povredom građanskih prava.

Poznavatelj prilika u đakovačkom sjemeništu, slušajući tu optužbu i čitajući je u novinama, jednostavno nije mogao prepoznati ni to sjemenište, ni te poglavare, ni bogoslove. ⁶⁷ Ako je igdje bilo »bratstva i jedinstva«, bilo je u Đakovačkom sjemeništu u kojem je često odjekivala pjesma: sad slavonska sad bosanska, sad dalmatinska, sad bačka, sad slovenska, sad makedonska, ako ne »na trgu« pred duhovnikovom sobom, onda na dvorištu. Doslovno: »Od Vardara do Triglava...«, jer nas je bilo iz četrnaest biskupija i svih republika. O proslavi 175. obljetnice Bogoslovnog sjemeništa u Đako-

⁶⁶ *Pismo od 21. XI. 1959.* Vidjeti: S. Bäuerlein, *Ostavština...*, fascikl »Proces«.

⁶⁷ HR-NAĐ-Arhiv Bogoslovnog sjemeništa, Duktorski teftar. Dva dana nakon što je optuženima izrečena presuda, tj. 10. veljače 1960., umro je u svom rodnom mjestu Krašiću kardinal dr. Alojzije Stepinac. O tome je tadašnji sjemenišni kroničar zabilježio: »Mala šetnja. Pod večerom smo čuli od Preč. G. Dr. Zvonimira Markovića, da je danas poslije podne preminuo Njegova Uzoritost Dr. Alojzije Stepinac – kardinal – zagrebački nadbiskup! Jedno zlo za drugim. Možemo zajedno s učenicima sv. Martina reći: 'Cur nos deseris Pater?'. Zasjala je još jedna zvijezda na nebu. Nadamo se, da ćemo i mi doživjeti, da ga jednog dana vidimo na oltaru. To je želja cijelog našeg naroda – cijelog svijeta... 13. II. Sprovd! Odlazi, ali ne za dugo da nam se za par godina vrati s aureolom na glavi.«

vu, tj. 1981. godine, govornik je ustvrdio: »Đakovačko sjemenište nije moglo pružiti studentima prekrasne krajolike jednog Innsbrucka, bezbrojne biblioteke jednog Rima, fakultete, galerije, muzeje i kazališta dragog nam Zagreba, ali je – usprkos svim odgojno-obrazovnim propustima, nedorečenostima i promašajima – pružalo toplinu obiteljske atmosfere koje se je tijekom njegove povijesti s radošću sjećala većina njegovih bogoslova i pitomaca. Smatramo da je đakovačko sjemenište svagda nastojalo uliti u svoje pitomce ljubav prema Bogu, svome narodu i svojoj domovini.«⁶⁸ Takvo obiteljsko ozračje kroz osam godina stvarao je i podržavao Ćiril Kos kao duhovnik, duša i »factotum« Bogoslovnog sjemeništa koji je dvanaest godina nakon izlaska iz zatvora tijekom dvadeset tri godine kao dobri pastir uspješno predvodio Đakovačku i Srijemsku biskupiju. Taj mir jednoga dana pomutio je topot bakandži na sjemenišnim hodnicima koje su najavile nemir, nepovjerenje i zatvor.

Komentirajući Optužnicu i Presudu, biskup Ćiril Kos iskreno je priznao: *Nisam se prepoznao dva puta u životu, prvi puta, kad je javni tužilac pročitao Optužnicu prema kojom sam zbog ustaštva osuđen na sedam godina zatvora, a drugi puta, kad mi je Katolički bogoslovni fakultet dodijelio doktorat »Honoris causa«.* Ni mi, koje je on odgajao i koji smo mu bili suradnici u Optužnici osječkog Okružnog suda nismo prepoznali Ćirila Kosa, ali smo prepoznali samo Tužilaštvo koje je »blasfemno« »U ime naroda« proglašavalo osude nevinih ljudi. Pitamo se: »Kojega naroda«? Svojim postupcima to je Tužilaštvo rušilo ono što je izgrađivalo, koje je sve što nije Komunistička partija proglašavalo neprijateljem naroda, ili barem »opasnim elementom« na tkivu radničkog naroda.

Ćiril Kos je uvidio da Okružni sud ne najavljuje objektivni sud i zato poručuje Vrhovnom sudu Zagreb: »Pa sve i ako sud iznosi sasvim protivno svemu navedenom, ostat će brojni svećenici, bogoslovi i vjernici, s kojima sam dolazio u doticaj, koji će znati da takvi navodi ne odgovaraju istini, i koji će se teško pomiriti s činjenicom, da nije otkrivena prava istina i postignuta zakonska pravednost.«⁶⁹ Tim duhovnikovim riječima pridružuje se i ovaj znanstveni kolokvij i ovaj mali prilog koji želi pred javnost iznijeti istinu o Ćirilu Kosu duhovniku, svećeniku i biskupu.

⁶⁸ Marin Srakić, »175 godina Bogu i narodu«, u: Bogoslovno sjemenište Visoka bogoslovna škola Biskupijska gimnazija »J. J. Strossmayer«, 175 godina Bogu i narodu 1806 – 1981., Prilog Vjesnika đakovačke biskupije br. 2/1982 priredili profesori Visoka bogoslovne škole, str. 14-15.

⁶⁹ Ćiril Kos, Vrhovnom sudu RH Hrvatske Zagreb«, u: HR-NAĐ-64, Fond Bäuerlein, Fascikl Proces.

PRILOZI

1.

Udružena djelatnost protiv komunističkog režima

U završnom dijelu Optužnice Javni tužitelj je sva pojedinačna »zlodjela« spojio u jedno kumulativno djelo, udruženih zločinaca koji su imali namjeru rušiti tekovinu narodne oslobodilačke borbe.

U cjelokupnoj djelatnosti imamo djelatnost poglavara /duhovnika/, / prefekta, profesora/, imamo djelatnost bogoslova. Da li se ovdje radi o dvije neprijateljske djelatnosti. Ne, nego se obe te djelatnosti slivaju u jednu, čine jedinstvo. Evo kako to izgleda: bogoslov Petrović je angažiran, da preko nacionalističkih pjesama oživljava nacionalistički duh u VBŠ i sjemeništu i na taj način podstiče misao o NDH: bogoslov Bajić u svojim javnim nastupima na misijskim sekcijama, na akademijama podstiče misao o NDH, traži od mladih bogoslova, da na ovo ne smiju zaboraviti, poziva na zakletvu i u borbu za NDH. U ovome mu pomaže bogoslov Radielović, koji za takove pismene radnje Bajića daje odgovarajući izgled pozornice /Hrvatska u ruševinama/; bogoslov Mršo daje se na duhovnu obradu pojedinaca, obrađuje nacionalne probleme, ističe zloglasnu NDH kao »nacionalnu težnju« oduševljava se autonomnom Hrvatskom u Austro-ugarskoj, raspiruje šovinizam, izvodi ruglu ekavštinu pod izgovorom čistoće hrvatskog jezika i pravopisa; bogoslov Gašo sluša i prenosi u svoj komentar vijesti radio Madrida i drugih radiostanica neprijateljskog sadržaja; duhovnik Kos, prefekt Kopic i profesor Prepunic u nagovorima, punktama i u predavanjima ignoriraju rezultate postignute u postojećem poretku, negiraju bratstvo i jedinstvo naših naroda, veličaju ustašku ideologiju, zlonamjerno kleveću i govore o progonu svećenika i kao primjere ističu osuđenog Stepinca i osuđenog Astaloša⁷⁰; i napokon biskup i rektor Bäuerlein, koji u svojim uvodnim nastupima traži: »da se bogoslovi već u sjemeništu moraju vježbati i misliti na teškoće života, posebno u današnjim prilikama, kada se treba uhvatiti u koštac sa svojim protivnikom, koji ne zazire da svećenika na svaki način maltretira, podcjenjuje, stavlja u zatvore, ubija i slično.

⁷⁰ Josip Astaloš, (1897. – 1945.) svećenik Đakovačke biskupije, župnik u Dalju za vrijeme Drugog svjetskog rata koga je OZNA osudila na smrt vješanjem i obješen 5. Kolovoza 1925. Oni koji su poznavali prilike u Dalju i samoga župnika Astaloša svjedoče da on nije progonio nego zaštićivao Srbe, usp.: Miroslav Akmadža i Sladana Josipović-Batorek, *Nav. dj.*, 115-118, 121-127

Od čega su polazili optuženi u neprijateljskoj djelatnosti? Oni su polazili od toga, da pojam Jugoslavije kao zajedničke države ne priznaju, već da treba da se bore za novu NDH. O tome su diskutirali danas optuženi bogoslovi i niz drugih, koji su pripadali tako zv. ekstremnoj grupi. Ali, zar nije zato dan poticaj od poglavara VBŠ, liceja i sjemeništa. Bogoslov Bajić u jednoj svojoj radnji navodi »Jugoslavenska domovina« a rektor Bäuerlein podcrtava riječ »jugoslavenska« rekavši da se naša domovina zove Hrvatska. I bogoslov Bajić iz toga izvlači zaključak: »Hrvatska je kao država srušena i ne postoji, i on /Bäuerlein/ ne priznaje današnje rješenje, da Hrvatska s drugim republikama sačinjava našu Jugoslavensku domovinu«/.../

Ili drugi primjer: duhovnik Kos u svojoj radnji »Naša domovina« govori o Hrvatskoj od Sutle do Drine, od Jadranskog mora do Zemuna i Subotice. On ne priznaje FNRJ, ona za njega ne postoji.⁷¹

»Te ideje bačene su na pogodno tlo. Gašo, Petrović, Domitrović i drugi pripadali su raznim ustaškim organizacijama, križarima, obitelji su im idejno vezane za ustaštvo. Sve to skupa razvijalo je kod optuženih želju da dođe do ostvarenja NDH. Na čelu te države želili su da bude Hrvat – vjernik. Tko bi bio taj poglavar mišljenja su se razdvajala. Jedni su bili da se povrati Pavelić, a drugi nisu, ne zato što nisu idejno vezani sa Pavelićem, nego zbog toga, jer se Pavelić kompromitirao pred narodom za vrijeme svoje NDH. /Bajić str. 24 i 44/.

U ostvarenju ovih svojih želja optuženi su računali na emigraciju NDH u inostranstvu, na Pavelića, Artukovića i druge. Od tuda i dolazi do stalnog slušanja emisija radio Madrida, kao unutrašnje potrebe optuženih.

Optuženi, kako je to već istaknuto, neprijateljski djeluju širenjem neprijateljske propagande, negiranjem postignutih uspjeha u socijalističkoj izgradnji, raspirivanjem nacionalne, vjerske i rasne mržnje i razdora, negiranjem bratstva i jedinstva naših naroda, negiranjem razvitka socijalističke demokracije, naročito radničkog samoupravljanja, izgradnje i industrijaliza-

⁷¹ Ta je tvrdnja lažna i klevetnička, jer npr. uoči Dana Republike 28. 11. 1957. duhovnik u punktama kaže bogoslovima: »Dan Republike. Sutra je velik dan... Što ćemo mi toga dana učiniti? Mi, za koje kažu da smo izašli iz kolotečine? Hoće li itko sutra zamoliti 'Deus in adjutorium nostrum intende' 'Bože, u pomoć nam priteci'. Bilo bi veoma nelijepo, da jedini mi ne mislimo na svoju domovinu. Čiji je tako rad namijenjen narodu kao naš? Crkva uvijek daje svoju pomoć. Ona želi osnovati slogu i mir među ljudima. Ima li svećenik dati štogod za svoj narod? Ima. Svijetla, puta. ... Moli se da ljudi uvide misiju Crkve. Napravi kakovu žrtvu za domovinu. Osjećam li se ponosan konstruktivni član naše države?«

cije /industrializacije u Bosni i stvaranje radničkih naselja smeta optuženi-
ma Bajić str. 19/ kroz zlonamjerno i tendenciozno izvrtanje istine, govoreći
o progonu vjere svećenika, mučenju, stradanjima itd. Jednom riječi kako to
zaključuje i sam optuženi /Bajić str. 41./ ta djelatnost kosi se sa današnjim po-
retkom, jer je ta djelatnost direktno uperena protiv socijalizma kao doktrine
i vlasti, ili je kritika današnjeg uređenja i rukovodstva, ili želja za potpunim
rušenjem ovog uređenja, za stvaranjem novog poretka, a uvijek je dominirala
težnja za stvaranjem nove NDH.

Poglavari bogoslovije, liceja i sjemeništa često su slušali pjesme bogo-
slova: »*Oj ti vilo Velebita*« i druge, na akademijama recitacije i pjesme, na
seminarskim sjednicama seminarske radnje. Za ovakav rad bogoslovi od po-
glavara nisu kritikovani niti podvrgnuti osudi.

U knjižnici bogoslovije bilo je djela ustaških pisaca: Budaka, Pavelića /
Strahote zabluda/, ilustrovane novine, kalendari i druga djela izdanja NDH.
Sva ova djela mogao je tko je želio čitati, dobiti redovitim putem preko knjiž-
ničara. Povjerljivim bogoslovima knjižničari su davali ključ od knjižnice da
sami izaberu djela.

Nasuprot ovome u sjemeništu, liceju i bogosloviji zabranjena je naša
štampa /jer bogoslovi nemaju slobodnog vremena za čitanje i to bi uticalo
na rezultat učenja/ slušanje naših radio emisija, uključenje u društveni ži-
vot, ograničenje građanskih prava i sloboda / sastavci, zborovi, izbori itd./ U
predavanjima prilikom izvođenja nastave bogoslovi nisu upoznati ni sa naj-
osnovnijim pitanjima našeg razvitka, ustavnim načelima, osnovama našeg
državnog i društveno-političkog uređenja. O tome najbolje govori provedena
anketa u bogosloviji po poglavarima bogoslovije i anketa izvršena po pro-
svjetnoj inspekciji NOK-a Osijek.

Sve ove činjenice jesu u duhu đakovačke bogoslovije, u duhu klime koja
je u njoj vladala. A to rezultira iz utjecaja poglavara, utjecaja bogoslova bivših
pripadnika križarskih organizacija, bogoslova koji su u bogosloviju donijeli
svoje utiske i napokon iz nepoznavanja činjenica našeg razvitka i napretka.
Neprijateljska mišljenja su se mogla u ovim ustanovama širiti nesmetano.
Ove ustanove bile su oaza gdje se u »sigurnom kutu« provodila neprijateljska
djelatnost.

Cilj neprijateljske djelatnosti, osim onog što je već naprijed istaknuto,
bio je i taj, da bogoslove, buduće svećenike odgoji u nepomirljivog protivni-
ka današnjeg društvenog uređenja, protivnika naše socijalističke zajednice,

bratske domovine svih naroda Jugoslavije, ekstremno nacionalističko raspoloženog /šovinistu/, da ga pripremi na »ideološki rad« među masama po izlasku iz bogoslovije. Taj »ideološki rad« odvijao bi se »pod plaštem vjere«, širenjem ustaškog duha, veličajući ustaške emigrante vani, ističući potrebu rušenja postojećeg poretka i stvaranjem nove NDH. Ovaj rad provodio bi se na taj način, da bi ovu misao svećenici povjeravali na terenu jednom čovjeku, a on bi je dalje prenosio među svoje prijatelje. To znači, da bi ti budući svećenici bili nosioci ovih ideja i njihovi pokretači....

Optuženi su, kako je to već u dispozitivu ove optužnice inkriminirano, počinili teška krivična djela protiv naroda i države, protiv časti i ugleda, kao suizvršioци ili pomagači ili podstrekači ovih djela. Krivična djela su teška, činjena su kontinuirano, sa velikom upornošću i intenzitetom. Objekt napada u tim djelima je postojeći poredak, državno i društveno uređenje, bratstvo i jedinstvo naših naroda, ugled naše države, jednom riječi najveće tekovine narodne revolucije i socijalističke izgradnje. U tome se ogleda i društvena opasnost navedenih djela i društvena opasnost počinilaca tih djela.

Obzirom na dosad sve izloženo, na dokazanost počinjenih krivičnih djela, društvenu opasnost, određenost krivičnih djela u Zakonu, smatram da je optužnica opravdana i na zakonu osnovana.

Zamjenik okružnog javnog tužioca
potpis v. r.

M.P.

/Kalabar dr. Sadi/«

2.

Ćiril Kos: »Završna riječ«

- I. Optužnica me tereti, da sam natpisom i govorom učinio inkriminirana djela. Ističem odmah na početku, da su materijalistički i kršćanski pogled na svijet ideološki oprečni, pa je jasno, da će u mojim natpisima i govorima biti i takvih stvari, koje nisu u skladu s naukom materijalizma. No radi toga se ne smatram krivim.

U svojim sam nagovorima iznosio čiste istine Evanđelja i čistu nauku Kristove Crkve, prema riječima sv. Pavla: »Ne stidim se Evanđelja« (Non erubesco Evangelium).

Moji nagovori bogoslovima:

- nisu bili poziv na bunu
- nego poziv na molitvu

Oni nisu bili:

- poziv na mržnju,
- nego poziv na ljubav.

Istine, koje sam iznosio niti su moje, niti su od sada. One su Kristove i vrijede koliko traje kršćanstvo.

Krist je rekao: »Mene su progonili, i vas će progoniti...«. On je rekao: »Nije učenik veći od učitelja...«.

Petar je govorio o Kristu ugaonom kamenu, koji je tu za gradnju, a koji graditelja odbaciše, a sv. Pavao poziva sve vjernike, da budu čisti, sveti, neokaljani... da se odriču bezbožnosti i svjetovnih želja, da žive pravedno, trijezno i pobožno na ovom svijetu... (Tit).

Ja nikada nisam u svojim govorima i natpisima ni u kojem obliku porekao uvijek aktualne riječi Kristove: »Podajte dakle caru što je carevo i Bogu...«, kao ni riječi sv. Pavla: »Pokoravajte se vlasti«.

Nikada nisam ni u kom obliku zanijekao nauku Crkve »da su svi ljudi jedno u Isusu Kristu...«.

Nikada nisam ni u kom obliku zanijekao riječi sv. Pisma: »Radnik je dostojan svoje plaće...«, niti nauku Crkve, da je u nebo vapijući grijeh uskratiti radniku zasluženu plaću.

Molim stoga Sud, da izvoli pogledati cijeli tekst, pa će se uvjeriti, da nijedan moj nagovor ne znači podsticanje na rušenje našeg društvenog uređenja, nego znači čistu nauku Crkve i istinu Evanđelja, i da sam samo izvršavao Kristovu zapovijed: »Idite i naučavajte...«, što – dakako – mora odgovarati sredini, kojoj se govori.

II. Svojim govorom i napisom nisam povrijedio ni bratstvo i jedinstvo naših naroda, što bi također optužba htjela. Da mi stavi na teret.

Najveća i prva zapovijed Kristova je ljubav, i o toj zapovijedi ovisi sav zakon i proroci. I sv. Pavao pjeva u svojoj poslanici Korinćanima besmrtnu himnu ljubavi.

Ja sam svojim riječima i napisom uvijek isticao:

- da smo svi djeca istoga Oca,
- da smo svi braća Isusa Krista.

U mojim nagovorima nema traga mržnji, niti podsticanju na mržnju, a rušiti bratstvo bez mržnje je nemoguće.

Ako možda to izgleda previše teoretski onda naglašujem, da je u Sjemeništu uz Hrvate bilo Slovenaca, Mađara, Albanaca i da sam se prema svima jednako odnosio. U Trnjanima, gdje živi uz katolike polovina stanovnika Srba, proveo sam na župi 5 godina i nikada s nikim nisam imao nikakvih neprilika i nikakvog konflikta. Župni se dvor nalazi u susjedstvu srbske kuće s jedne i druge strane. A o mojem vladanju i držanju prema njima može Sud ispitati svjedoke počevši od jedne strane sela na drugi.

III. S obzirom na inkriminirane propovijedi osvrnut ću se posebno na onu održanu u Osijeku 3, a prilikom katehetske nedjelje. Ja sam osobno tu propovijed oglašavao na svim misama u nedjelju 6., 13. i 20. rujna prošle godine. Može li Sud povjerovati, da sam, prema tome, oglasio tu svoju propovijed 10 puta, da na koncu ustvrdim nešto, što tvrdi svjedok, na račun »današnjeg režima«.

Da sud vidi o kakvom se svjedoku radi, (potvrđuju) još 2 tvrdnje toga svjedoka, – neću reći da su zlonamjerne, – ali koje pokazuju vrijednost svjedočanstva toga svjedoka.

Ta ista Mara (Sabolić) tvrdi u svojem iskazu koji je dala organima SUP-a, da sam ja govorio u jednoj propovijedi »o Židovskom (?) koji je prekrštavao Židove«(!), a u crkvi u Osijeku I., da sam prilikom krizme stavio vjernicima

za uzor sv. Ivana, koji se nije stidio vjere, »kao što se stide ovi naši crvenaši« (!) Svakom je jasno, da takve izjave nisam uopće mogao dati.

IV. Ja se nikada u svojim nagovorima nisam ustezao pred bogoslovima isticati kao primjer:

- ljude velikih ideala,
- ljude velike energije,
- ljude velikih žrtava

pa i onda, kad nisu iz tabora ljudi katoličkog uvjerenja.

Na zadnjoj svojoj konferenciji koju sam održao polovinom kolovoza prošle godine, spomenuo sam

- uspinjaču u Sarajevu
- Pakleničko jezero
- jadransku magistralu

Svaki inkriminirani sastavak sam bogoslovima pročitao samo jedanput, a svake sam im godine govorio o činjenici, da se naš društveni sistem ne odrazuje negativno na njihovo zvanje, jer ga pročišćava od svega onoga što bi moglo narušiti njegov ideal.

V. Meni je poznato da je biskup Bäuerlein odlučno odbio u više navrata prijedlog, da se u sjemeništu osnuje Marijina Kongregacija.

Uvjeren sam da nikada ne bi dopuštao da se riječima ili djelima potstiče na neke misli ili djela, protivna našem uređenju, kad je zabranio osnivanje čisto duhovne M. Kongregacije.

Nikada nisam o bogoslovima, pa ni s kojim od optuženih razgovarao o politici, djelokrug moga rada je bio čisto duhovne i nutarnje prirode.

Jedan je svjedok rekao, da su novine i preko praznika bile zabranjene. To nije istina. U (pravilniku) o praznicima izričito piše, da je čitanje nova dopušteno. A sam sam vidio bogoslove na praznicima kako čitaju i kupuju novine. A prefekt (Ivan) Kopic je s njima koji put igrao karte na stolu punom novina, a da uopće nije na to ni osvrtao pažnju, kao na nešto, što bi bilo nedopušteno.

Da nije Javni tužioc u svojoj riječi opet ponovio ono što je u zapisniku izjavio opt. (Ante) Bajić (2), da ja nisam priznavao Jugoslaviju, ja se na to ne bih osvrtao.

Ne velim, da je to što ću iznijeti, neki presumptovni dokaz, ali će poslužiti Sudu za ilustraciju. U Sjemeništu smo imali na jednom hodniku vis-a-vis oglasne ploče popis bogoslova vojnika. U dva reda bila su nanizana imena vojnika, a u sredini karta Jugoslavije. Moglo se to načiniti i drugačije. A da je tako, ideja je bila moja.

U mojoj radnoj sobi, na jednom slobodnom zidu, visila je karta Jugoslavije, koja mene uopće nije smetala.

Danas je točno 4 mjeseca od dana našeg hapšenja. Tada su mi neki organi SUP-a (rekli), da je jedini cilj naći materijalnu istinu. Ja sam uvjeren, da je i Sudu jedini cilj pravednost i istina.

I ne sumnjam, da će one (pravednost i istina) – u pogledu iznesenih inkriminacija – i za mene i za naše sjemenište – biti na našoj strani.⁷²

⁷² Usp. Miroslav Akmadža i Slađana Josipović-Batorek, *Nav. dj.*, str. 92-94.

3.

Iz »Lične izjave« Ćirila Kosa Vrhovnom sudu Zagreb

Osim Žalbe koju je upravio Vrhovnom sudu Zagreb duhovnik Ćiril je uputio istome naslovu i svoju »ličnu izjavu« u kojoj je predstavio sebe onakvim kakav on jest.

Presuda stavlja mi na teret:

- da sam negirao naše državno uređenje; da sam rekao *da se radnicima servira laž i da počinjaju masu zločina*, da sam među bogoslovima svojim radom i riječima izazivao nezadovoljstvo i ogorčenje prema državnim uređenju;

Presuda mi stavlja na teret:

- da sam obitelj prikazivao ugroženom u našem društvenom uređenju;
- da sam govorio, da kod nas sada vlada nemoral;
- Ističem još jednom, da nijedan moj nagovor ne znači podsticanje na rušenje našeg društvenog uređenja, nego znači čistu nauku Evanđelja i Crkve.
- da sam ja rekao »da je kod nas vladala materijalna bijeda, koja je okupila milijune...«
- da sam negirao naše društveno uređenje, pozivao na otpor protiv odluka predstavničkog tijela i izvršnih organa, podsticao na protivustavnu i nasilnu promjenu društvenog i državnog uređenja. Na takve čine nisam nikada – ponavljam – ni pomislio.

Izričito velim:

- da nikada, ni 5 sekunda u životu, nisam bio ekstremistički nastrojen. Nijedna moja riječ ili napis ne daje pravo ocijeniti ga kao ustaški ili proustaški, niti svoj rad smatram neprijateljski usmjerenim.
- Nikada nisam mislio na »status« Hrvatske, koji bi bio drukčiji od sadašnjega, niti to proizlazi iz ijedne moje riječi i napisa.
- Iako sam Hrvat, iako sam bogoslovima govorio katkada kao budućim svećenicima u hrvatskom narodu, nikada kod toga nisam bio ekstremistički niti šovinistički raspoložen.
- Nikada ni s jednim bogoslovom nisam progovorio ni jedne riječi o politici, političkim prilikama, jer su mene u razgovoru i odnosu s njima

zanimale posve druge, za njih – kao buduće svećenike – važne i bitne stvari.

- Pa sve i ako sud iznosi sasvim protivno svemu navedenom, ostat će brojni svećenici, bogoslovi i vjernici, s kojima sam dolazio u doticaj, koji će znati da takvi navodi ne odgovaraju istini, i koji će se teško pomiriti s činjenicom, da nije otkrivena prava istina i postignuta zakonska pravednost.
- No ta vanjska disciplina nije spadala na mene. Ja se u nju – prema direktivama sv. Stolice – uopće nisam mogao miješati i zato se za to stanje – koje uostalom nisam smatrao ni neprijateljskim – uopće ne smatram odgovornim.
- Naglašujem, da je Biskup-ректор poduzeo niz mjera i više opomena i da nikada u sjemeništu ne bi dopustio nešto, što bi bilo protivno našem uređenju. Za mene je najveći dokaz činjenica, da je u nekoliko navrata odbio prijedlog, da se osnuje Marijina kongregacija bogoslova, koja je po svojem značenju posve duhovne naravi.
- Posebno se želim osvrnuti i na činjenicu, da sam u optužbi kao i na raspravu uveden kao prvi, kao neki idejni začetnik i sukrivac za krivice svih ostalih. Ako je tako, onda je i to činjenično stanje posve neosnovano i ničim ne dokazano, nego utemeljeno na običnoj pretpostavci.
- Ako sam dospio na čelo grupe radi toga, što sam najstariji, ili radi toga što sam bio duhovnik, ili jednostavno radi toga, što netko mora biti prvi, onda nemam na to ništa primijetiti. Ali, ako se želi time naglasiti moja suodgovornost za inkriminirana djela, onda se žalim i na tu činjenicu, što je cijeli proces okršten imenom: Kos i dr.
- Izuzevši toč. 13/, optužbe odnosno toč. 1-š/, presude, na koju sam se već osvrnuo, sve sam ostalo od suoptuženih čuo, pratio i vidio prvi puta kao i sud.
- Nijedan od suoptuženih ne može izjaviti, da sam ja svojim vladanjem i riječima uvjetovao njegov stav, ili bio na bilo kakav način podstrekač na inkriminirana djela. S nijednim od optuženih bogoslova-svećenika i bogoslova nisam, kako sam naglasio, vodio ni jednog razgovora – pa ni riječi – političke naravi. Nijedan od njih ne može to potvrditi.
- Uostalom, postoji još niz svećenika i bogoslova, kao i onih, koji su napustili bogosloviju i danas zauzimaju razne, pa i odgovorne položaje u zajednici, koji najbolje znadu, što je bio predmet mojih razgovora s njima.

- Ne smatram prema tome, da sam bilo čime sukrivac i jedne inkriminacije suoptuženih, pa čak ni one VI-optuženog Bajića, u kojoj sam indirektno i sudjelovao, čitajući i navodno »odobravajući« njegov sastavak.
- Presuda posebno ističe, da sam ja bio duhovnik VBŠ. u Đakovu, te da sam kao takav na svoj način nastojao prikazati naše društvene i državne odnose.
- I ja želim, da Vrhovni sud NR. Hrvatske ocjenjuje moj rad upravo kao duhovnika i svećenika. Mene su uvijek zanimali problemi vjere, ja sam se u svojim radovima na njih osvrtao i njih osvjetljavao i odnos društva i pojedinaca prema vjeri.
- Presuda ističe, da sam ja (i opt. Kopic) bili poglavari VBŠ. ... i da smo za takovu (neprijateljsku) svoju djelatnost pridobili i ostale optužene ... (presuda str. 37). Ja sam bio duhovnik, prema tome nikakav poglavar, što je svima bogoslovima bilo jako dobro poznato. A koliko je bio moj utjecaj i nastojanje za »predobivanje« ostalih suoptuženih, vidi se iz toga, što s njima nisam imao veze ni malo čvršće, ni malo drukčije, nego li s nizom drugih bogoslova njihovih godina, njihovih sposobnosti i njihovih krajeva.
- Tokom žalbe iznio sam svoje razloge i navode, iz kojih slijedi, da teret, koji mi stavlja na savjest presuda (str. 34-35) ne počiva na stvarnom činjeničnom stanju, kao ni njezin završetak (str. 37).
- Na glavnoj raspravi je moj branitelj tražio za mene oslobođenje od kazne. Ja sam u svojoj završnoj riječi apelirao na sud, da presuda bude osnovana na istini i pravednosti. Vjerovao sam naime, da će istina i pravednost biti na mojoj strani. Ja u to ne sumnjam ni danas.
- I zato ne molim Vrhovni sud niti da me riješi svake krivnje, niti da mi kaznu pretvori u uvjet, niti da je ublaži, nego da ju preinači onako, kako to traži objektivna istina i zakonska pravednost.⁷³

⁷³ Ćiril Kos, Vrhovnom sudu RH Hrvatske Zagreb«, u: HR-NAĐ-64, Fond Bäuerlein, Fascikl Proces.

Marin Srakić

I do not recognise myself!

The trial against teachers, priests and seminarians
of the Theological Seminary in Đakovo 1959–1960

S u m m a r y

A number of comprehensive and informative publications, books and articles have been published about the trial against teachers, priests and seminarians of the Theological Seminary in Đakovo 1959–1960.⁷⁴ Some of the defendants in this trial published their memories of these events,⁷⁵ and apart from that, several brief studies of the subject were published as well.⁷⁶ Ćiril Kos, priest at the time, and Bishop of Đakovo later, spoke reluctantly about this period in his life. In his own words: *I could write a whole book about this trial! It is however the best to forgive and forget. I have done so a long time ago. My only wish is for the District Court in Osijek to return to me Cardinal Štepinac's letter (a photocopy at least!), because this letter bears a particular 'criminal responsibility', both his and mine, though neither was the letter itself mentioned in the trial nor were any witnesses called to testify.*⁷⁷

This year, we mark Bishop Kos's 100th birth anniversary, 75 years since his ordainment, and 60 years since his arrest and the initiation of the proceedings before the District Court in Osijek. By organising this scientific

⁷⁴ Cf. Stjepan Sršan, (ed.), *U ime naroda. Sudski proces profesorima i bogoslovima Đakovačkog sjemeništa 1959./1960. godine*, Osijek, May 2009 – Miroslav Akmađža – Slađana Josipović-Batorek, *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije 1944. – 1960.*, Slavonski Brod – Đakovo, 2012.

⁷⁵ Petar Šokčević, *Zapisi iz olovnih vremena*, Self-published and Proventus natura d.o.o., Bošnjaci – Đakovo, 2015, 304 pp.

⁷⁶ Marin Srakić, *U ime naroda Proces protiv profesora, svećenika i bogoslova Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu 1959-1960.*, in: Marin Srakić., *Opjevajmo slavne muževe, Sabrana djela, I.*, Đakovo, 2013, pp 381-420. – *U ime naroda! Proces protiv profesora, svećenika i bogoslova Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu 1959. – 1960.*, in: *Diacovensia II* (1994) no. 1, pp 23-57.

⁷⁷ Sanja Rogoz- Šola (ed.), *Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini*. Working material, Đakovo, 2009, pp 284-285.

symposium and publishing the proceedings thereof, we wish to pay respect to this fine and proper man, and great bishop, who had as priest raised generations of candidates for priesthood from fifteen dioceses for eight years, and administrated the great Đakovo and Srijem Diocese in the capacity of bishop for twenty-three years. Our intention is to rescue from obscurity the events that may rightfully be included among the most dramatic ones in the history of the Theological Seminary in Đakovo. Monday the 5th of October will be remembered as D-Day for our Theological Seminary and for the Đakovo or Bosna and Srijem Diocese. This day was by far worse than the day when the foundations of the building were shaken by the earthquake or the walls destroyed by the fire. It was harder than the times when poverty, famine, or cold had to be suffered. In these times, it was feared for the very survival of the seminary.

Keywords: persecution of the Church; closing of the seminary; priest Ćiril Kos; D-Day; investigation; hearing; indictment; verdict *In the name of the people*; prison; treatment of prisoners; *I do not recognise myself!*

Mato ARTUKOVIĆ

Osuda duhovnika Ćirila Kosa u onodobnom tisku¹

Sažetak

Uz kratku analizu optužnice i presude u radu su predložena izvješća u novinama s montiranoga, političkoga sudskog procesa profesorima i bogoslovima Đakovačke bogoslovije 1959./1960. Cilj je toga procesa bio da se ukinu vjerska učilišta u Đakovu, ali i da se u proces uvuče i da se osudi kardinal Alojzije Stepinac, kako bi se spriječio njegov povratak na nadbiskupsku stolicu, jer se bližio kraj njegova zatočeništva. Sama optužnica i presuda koja je u najvećoj mjeri ponavlja, dokumenti su koji na najbolji način osuđuju totalitarni komunistički režim. Novinska izvješća s tog procesa jednako su dobar pokazatelj zločinačkog karaktera komunističkog režima kao i sudstvo. Duhovnik Ćiril Kos u tim je izvješćima predložen kao neprijatelj i rušitelj države, socijalističkog uređenja, neprijatelj i rušitelj JNA, neprijatelj temelja države, tj. »bratstva i jedinstva«, napose hrvatskoga i srpskog naroda. Označen je kao »proustaša«, odgojitelj budućih neprijatelja države, koje je odgajao »usađivanjem u buduće bogoslove mržnje prema pojedinim nacionalnostima i grubom zloupotrebom vjerskih osjećaja u političke svrhe«.

Ključne riječi: duhovnik Ćiril Kos, Bogoslovno sjemenište u Đakovu, suđenje profesorima i bogoslovima Đakovačkog sjemeništa, novinstvo u vrijeme komunizma, komunistički totalitarizam

Uvodne napomene

Nema boljeg pokazatelja o stanju sloboda u jednoj državi od toga kako se sudi građanima u toj državi. Totalitarni režimi 20. st., komunizam, fašizam

¹ Ovaj je rad nastao na temelju mojega prije objavljenog priloga pod naslovom: »Kako se sudilo u komunizmu ili riječ na optuženičkoj klupi (Primjer sudskog procesa profesorima i bogoslovima Đakovačkog sjemeništa 1959./1960.«, u: *Represija i zločini komunističkog režima u Hrvatskoj*, Zbornik radova Matice hrvatske, Zagreb, 2012., str. 173-206. Rad koji se ovdje objavljuje u mnogome je izmijenjen, proširen, opskrbljen je znanstvenim aparatom te dopunjen i novom literaturom i novom izvornom građom.

i nacizam, nastojali su ući u svaku poru života svojih podanika i kontrolirati ga od jutarnjeg buđenja do večernjeg lijeganja i pri tome ga isprepleli mrežom doušnika, osiguravši »zakonom« kontrolu misli, riječi i djela.

O montiranom političkom procesu profesorima, svećenicima i bogoslovima Đakovačkog sjemeništa, kojemu je cilj bio da se bogoslovija u Đakovu ukine, tek je u novije vrijeme pisano u hrvatskoj povijesnoj literaturi. Dr. Marin Srakić napisao je opširan i izvornom građom potkrijepljen članak, kojim opisuje jedno nasilničko vrijeme u kojem se na temelju konstruiranih, proizvoljno protumačenih izvadaka iz govora ili sastavaka beskrupulozno uništavala tuđa egzistencija. Posebno su vrijedni opširni izvadci iz pisama optuženoga duhovnika Ćirila Kosa, budućega biskupa Đakovačke i Srijemske biskupije, koje je ovaj iz zatovra na toaletnom papiru pisao biskupu Stjepanu Bäuerleinu.² Važne informacije o spomenutom procesu dao je dr. Srakić i u vrijednoj monografiji posvećenoj biskupu Stjepanu Bäuerleinu, *Cruce et labore – Križem i radom*.³ Dokumente s ovoga montiranog političkog procesa priredio je i objavio dr. Stjepan Sršan u knjizi pod naslovom *U ime naroda. Sudski proces profesorima i bogoslovima đakovačkog sjemeništa 1959./1960*. Izdavači su ove vrijedne knjige Državni arhiv u Osijeku i Đakovačko-osječka biskupija i metropolija.⁴ Vrijedne doprinose ovoj problematici dao je najbolji poznavatelj odnosa Katoličke Crkve i komunističkih državnih vlasti u Hrvatskoj dr. Miroslav Akmadža u samostalnim knjigama ili u suautorstvu s mladom već afirmiranom znanstvenicom Slađanom Josipović Batorek.⁵ U svojoj knjizi ovo dvoje autora donose i građu čiji su tvorci službeni nositelji vlasti, koja svjedoči o tome da je i sam pojam »hrvatski« u ovome procesu bio sumnjiv.⁶

² M. Srakić, »U ime naroda!«. Proces protiv profesora, svećenika i bogoslova Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu 1959-1960., *Diacovensia*, 1, Đakovo, 1994, str. 23-57.

³ Marin Srakić, *Cruce et labore – Križem i radom. Biskup Stjepan Bäuerlein i Đakovačka i Srijemska biskupija (1951.-1973.)*, Đakovo, 2014., str. 236-270.

⁴ *U ime naroda. Sudski proces profesorima i bogoslovima đakovačkog sjemeništa 1959./1960*. (priredio dr. Stjepan Sršan) (dalje: *U ime naroda...*), Osijek, 2009.

⁵ Miroslav Akmadža, *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji, sv. II, 1953.-1960.*, (dalje: *Dopisivanje i razgovori...*), Zagreb, 2010.; Miroslav Akmadža, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, Zagreb – Slavonski Brod, 2013.; Miroslav Akmadža, Slađana Josipović Batorek, *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije 1944.-1960.*, Slavonski Brod – Đakovo 2012.

⁶ U izvješću Sekretarijata unutrašnjih poslova kotara Osijek, načelnik Odjeljenja DB Ante Grdinić piše Državnom sekretarijatu za unutrašnje poslove NR Hrvatske u vezi s istragom

U uvodnom dijelu ovoga rada želimo ukratko predočiti optužnicu i presudu duhovniku Ćirilu Kosu, jer su one najbolji svjedok kako se u komunizmu sudilo. Te su dokumente pisali nositelji i čuvari komunističkog režima, pa su i najbolja slika i njih i režima uime kojega su presuđivali. Dio su toga istoga režima i mediji, koji su pod apsolutnom kontrolom totalitarnoga komunističkog režima. U ovom nas prilogu zanima ponajprije kako je ovo suđenje prikazano u novinama toga doba.

Ovaj događaj treba promatrati u kontekstu opće politike države prema Crkvi, kojoj je izvor beskompromisno odbijanje nadbiskupa Stepinca da odvoji Katoličku Crkvu u Hrvatskoj od Rimske Crkve, što je i bio razlog i njegova progona i osude kao tobožnjeg ratnog zločinca. Proganjanje katoličkih bogoslovnih škola počelo je ranih 50-ih godina 20. stoljeća: 1951. osuđeno je 16 poglavara i bogoslova Bogoslovije u Zagrebu na kazne zatvora od 1 do 13 godina, no Bogoslovija ipak nije zatvorena; Bogoslovija u Rijeci i sjemenišna gimnazija 1955. zatvorene su na 5 godina; u kolovozu 1956. Zatvoreno je na 8 godina Centralno bogoslovno sjemenište u Splitu, a Biskupska klasična gimnazija s dječjačkim sjemeništem i franjevačkim sjemeništem zatvoreni su na vrijeme od 5 godina.⁷ Bilo je jasno da se sustavno željelo uništavati i uništiti katolička učilišta, da se zaplaši potencijalne kandidate za svećenički poziv. Usto, bližio se kraj 16-godišnjemu Stepinčevu sužanjstvu, koje je trebalo svakako produljiti, pa se i njega željelo uvući u suđenje Đakovačkoj bogosloviji, kako bi mu se kazna produžio. Kod duhovnika Ćirila Kosa pronađena su neka njegova pisma kojima odgovara na pisma i čestitke svećenicima koje potiče na ustrajnost u zvanju i službi. UDBA je inzistirala na tome da se kardinala uvuče u proces. Ako ne može doći osobno na ročište, barem da dadne izjavu. Stepinac je oboje energično odbio. Dr. Srakić s pravom primjećuje: »Držanje kardinala i njegov odgovor vrhunac su njegove bitke za slobodu ljudskih prava i dostojanstva i posljednja izvojevana bitka prije smrti.« Kardinal Stepinac dobio je poziv da dođe dati izjavu 5. prosinca 1959. u zgradi milicije u Krašiću, što je on energično odbio ističući u pismu policiji

u Viskokoj bogoslovnoj školi u Đakovu da je jedan od optuženika pisao o hrvatskim misionarima u Indiji, te se kaže da se trebaju sjetiti »da su sinovi onog naroda koji ne zna graditi, a da ne zalijeva krvlju. Veoma mnogo ima raznih sastavaka, skripta, brošura i knjiga na temu 'slavne' hrvatske prošlosti i hrvatstva uopće. Takovih je materijala nadjeno i izuzeto po svim sobama u kojima su stanovali bogoslovi«, stoji u izvješću načelnika Grdinića: Miroslav Akmadža, Slađana Josipović Batorek, *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije 1944.-1960.*, Slavonski Brod – Đakovo 2012., str. 70.

⁷ Marin Srakić, n. rad, str. 24.

da u svemu stoji iza onoga što je pisao duhovniku Ćirilu Kosu. Nije počinio nijedan krimen protiv države, ali se ne slaže s komunističkom ideologijom. Čvrsto stoji iza odluke da se ne će odazvati pozivu na sud, a, ako bude prisilno ispitivan, uskratit će bilo kakav odgovor, te odbija svaku odgovornost ako zbog toga izbije skandal u svjetskom tisku.⁸

Uhićenja. Optužnica. Presuda

a) *Uhićenja*

Rano ujutro 5. listopada 1959.⁹ opkolilo je 50 policajaca sjemenište u Đakovu. Pretres je trajao do kasno uvečer i kao rezultat ove akcije bilo je uhićeno 10 osoba: Ćiril Kos, duhovnik bogoslova (poslije biskup Đakovačke i Srijemske biskupije); Ivan Kopic, prefekt Bogoslovije; dr. Marko Prepunić, profesor Bogoslovije; svećenici: Boško Radielović, Zvonko Petrović, Ante Bajić, Hrvoje Gašo; bogoslovi: Petar Šokčević, Ivica Mršo te Stjepan Sršan, maturant liceja, odnosno tada student prve godine Bogoslovije. Nakon ispitivanja tužiteljstvo je odustalo od optužnice protiv dr. Prepunića¹⁰ i Stjepana Sršana »zbog nedostatka dokaza«. Većina obavijesti o »neprijateljskoj djelatnosti« u Bogosloviji, prema jednom izvješću o istrazi i premetačini Visoke bogoslovne škole u Đakovu, potjecala je od svećenika Ante Bajića, koji je bio uhićen i zatvoren u zatvoru u Sarajevu. Sumnje su potvrdili i bivši polaznici bogoslovskog studija u Đakovu.¹¹ Kao »neprijateljski materijali« navedeni su: kompletna djela pisca Mile Budaka, veći broj ustaških novina u kojima su bile slike Pavelića, Musolinija i Hitlera, novine *Hrvatski narod*, knjige *Otac*

⁸ Marin Srakić, n. rad, str. 50; Miroslav Akmadža, Slađana Josipović Batorek, n. dj., str. 62-63.; v. i Miroslav Akmadža, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1960.*, Zagreb – Slavonski Brod 2013., str. 227-228.

⁹ UDBA je izbjegavala otvoriti progon protiv bogoslovije dok je bio živ biskup Antun Akšamović. Ovaj je, naime, bio krsni kum Jurici Ribaru, sinu Ivana Ribara, đakovačkog odvjetnika, visokopozicioniranoga jugoslavenskog političara koji je sprječavao otvoreni napad na biskupiju. O tome svjedoči vlč. Petar Šokčević, danas jedini živući optuženik i osuđenik u tom procesu: usp. Miroslav Akmadža, Slađana Josipović Batorek, n. dj., str. 59.

¹⁰ Dr. Prepunić, koji je inače bio fina i suptilna narav, doživio je velike zdravstvene poteškoće. Pušten je da se brani sa slobode, a kasnije je optužnica protiv njega povučena zbog slaboga zdravstvenog stanja: v. M. Srakić, n. rad., str. 48; državni su organi mislili da će mnogo toga naći pa su udarali po zidovima kako bi našli skrivene radiostanice pa čak i oružje. To je bilo toliko tragikomično da je zaplijenjen i jedan pištolj M-G, zapravo dječja igačka s dodatkom za gađanje muha, a proglašen je kao *corpus delicti* posjedovanja oružja: M. Srakić, *Cruce et labore – Križem i radom*, n. dj., str. 238-239.

¹¹ Miroslav Akmadža, Slađana Josipović Batorek, n. dj., str. 57.

domovine dr. Ante Starčević, Spomenica hrvatskog junaka, Izgradimo našu Hrvatsku, Što je komunizam i što nosi komunizam, Židovi i katolici, Nova komunistička taktika na djelu itd. Kod duhovnika Ćirila Kosa pronađeno je pismo koje mu je pisao utamničeni kardinal Alojzije Stepinac (3. srpnja 1959.) i još dva prijepisa kardinalovih pisama u kojima nadbiskup ohrabruje svećenike i bogoslove. Napose ističe kako kod bogoslova treba podržavati vedri optimizam.¹²

Nakon uhićenja biskup Bäuerlein našao se pod velikim moralnim pritiskom. Očito je bilo da vlasti ne će imati nikakva obzira prema uhićenima, ali je, usto, i samo sjemenište dolazilo u pitanje. Predsjednik NO-a kotara Osijek Mato Bunjevac poslao je poruku preko nekih svećenika biskupu da će daljnji postupak protiv sjemeništa biti obustavljen ako bi biskup osobno intervenirao kod Vjerske komisije u Zagrebu za obustavljanje progona optuženih poglavara, svećenika i bogoslova. Za takvu su ga intervenciju, prema preporuci beogradskog nadbiskupa Ujčića, molili i članovi Stolnog kaptola u Đakovu i Profesorski zbor Visoke bogoslovne škole i Sjemeništa u Đakovu. Molbe su potpisali svi članovi Kaptola i Profesorskog zbora.¹³ Biskup je odbio to učiniti! S mnogo zabrinutosti za sudbinu uhićenika, on se odlučio na taj teški korak nakon dugoga razmišljanja, ali i na poticaj kardinala Alojzija Stepinca. U pismu je molio papu da ga razriješi dužnosti Ordinarija i da imenuje drugoga biskupa. Sugestiju kardinala Stepinca biskup je poslušao jer je to bilo i njegovo mišljenje. Pisao je Papi: »Budući da se tu radi o dvojici mojih odličnih svećenika i o brojnim vrlo dobrim klericima, a povrh toga, kako mi je Njegova Uzoritost kardinal naš Al. Stepinac javio, da takve korake prema civilnoj vlasti nipošto ne treba činiti, jer bi to značilo i prije presude Narodnog suda moralno osuditi spomenute svećenike i klerike i s civilnim vlastima ući u vrlo pogibeljan kompromis, – u svojoj biskupskoj savjesti sve brižno razmotrivši, prosudio sam, da se želji Kaptola ne može udovoljiti. Zato ponižno molim Vašu Svetost, da me blagonaklono izvoli maknuti sa službe apostolskog administratora, i da istovremeno imenuje na upražnjenu biskupsku stolicu novog biskupa...«¹⁴ Biskup Bäuerlein ne samo da nije razriješen službe administratora nego je imenovan rezidencijalnim biskupom, što pokazuje da

¹² Miroslav Akmadža, Slađana Josipović Batorek, n. dj., str. 58-59.

¹³ Vidjeti o tome Marin Srakić, *Cruce et labore – Križem i radom. Biskup Stjepan Bäuerlein i Đakovačka i Srijemska biskupija (1951.-1973.)*, Đakovo, 2014., str. 240-242.

¹⁴ Marin Srakić, n. rad, str. 31-32; usp. i M. Srakić, *Cruce et labore – Križem i radom*, n. dj., str. 240-244.; Miroslav Akmadža, Slađana Josipović Batorek, n. dj., str. 60-61.

se u Vatikanu zaključilo da on u ovoj teškoj situaciji ispravno postupa, te je nastavljena borba za spašavanje sjemeništa. Važno je istaknuti jednu činjenicu. Državnim vlastima, Komisiji za vjerska pitanja NR Hrvatske, bilo je stalo do toga da ovaj slučaj iskoristi za podizanje ugleda Staleškog društva katoličkih svećenika, koje je stajalo pod nadzorom državnih vlasti, i koje bi se založilo da se bogoslovija u Đakovu ne ukine. Na sastanku 28. siječnja 1960. dogovoreno je među vodećim osobama Komisije za vjerska pitanja (Stjepan Iveković, Veljko Drakulić, Željko Dežmar) da se formira delegacija Društva katoličkih svećenika u koju bi se uključili kanonici i profesori Đakovačke bogoslovije, koja bi podnijela predstavku Komisiji u kojoj bi jedna od točaka bila i molba da se ne zatvara bogoslovija. Predviđeno je da se ta predstavka čita na sudu i time podigne ugled Društva katoličkih svećenika. Iz svega je jasno da je sud bio formalnost i da se odluka o presudi donosila na političkim tijelima.¹⁵ O suđenju i presudi i cijelom postupku protiv profesora i bogoslova Đakovačkog sjemeništa razgovarali su i nadbiskup Šeper i Stjepan Iveković 11. i 12. veljače 1960., kada se rješavalo pitanje pokopa kardinala Štepinca. Šeper je isticao da ne bi bilo dobro da na pokop Društvo katoličkih svećenika donese vijenac, i ustoj izrazio velike rezerve prema optužnici i sudskom postupku u Đakovu. Nakon dugog odbijanja da razgovara s vlastima u Osijeku, biskup Bäuerlein, u pratnji novoga rektora dr. Emila Majera, konačno se susreo 9. ožujka 1960. s predsjednikom i potpredsjednikom NOK-a Osijek Matijom Bunjevcem i Jugoslavom Vincencom. Biskup je branio svoje svećenike od optužbi, ističući napose nedužnost duhovnika Ćirila Kosa, kojega je dobro poznao i za kojega tvrdi da »nema ništa ustaškog u sebi«. Kos je doživio strahote od Talijana i došao je u Đakovo, gdje je završio bogosloviju. Biskup je istaknuo: »On je toliko antiustaški nastrojen, da je uvijek nastojao te tendencije razbiti. Poništio je sliku Ante Pavelića. Kao kapelan bio je u dobrim odnosima i sa Srbima, jer je među njima živio. Dakle on nije nigdje ispoljavao one tendencije radi čega je optužen. On je dobio 7 godina.« Biskup je, nadalje, istaknuo primjer u kojemu majka jednoga partizana izražava žaljenje zbog osude i piše kako je Ćiril Kos njezinu sinu, partizanu, pomogao u poteškoćama u koje je dospio za vrijeme rata.¹⁶

Bilo je zastrašivanja na raznim stranama. Vlasti su nastojale prikupiti podatke za presudu i od sjemeništara i bogoslova koji su bili na odsluženju

¹⁵ Miroslav Akmadža, Slađana Josipović Batorek, n. dj., str. 64-65.

¹⁶ Isto, str. 65-66; zapisnik s razgovora v. u Miroslav Akmadža, *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori...*, str. 316-320.

vojnoga roka. Jedan bogoslov tako piše o razgovoru s istražiteljima biskupu Bäuerleinu s molbom da list spali »da ne bi dospjeo u ruke nezvanih«. ¹⁷

b) *Optužnica i presuda*

Okružni javni tužitelj u Osijeku podigao je optužnicu 4. siječnja 1960. protiv 9 osoba: Ćirila Kosa, duhovnika u Bogosloviji u Đakovu; Ivana Kopačića, profesora i prefekta Bogoslovije; dr. Marinka Prepunića, profesora Bogoslovije, koji se branio sa slobode; svećenika Vrhbosanske nadbiskupije: Hrvoja Gaše, Ante Bajića, Zvonka Petrovića; uz njih uhićen je bio Boško Radielović, svećenik u Zemunu. Uz spomenute svećenike uhićeni su bili i bogoslovi: Ivica Mršo, Petar Šokčević, te maturant Liceja Stjepan Sršan, koji je ubrzo nakon privođenja pušten na slobodu. Istražni sudac izričito kaže da se »istraga otvara i određuje istražni zatvor« protiv osoba koje su »između sebe i pred slušaocima – bogoslovima **govorili...**« ¹⁸ Dakle, na optuženičkoj klupi bio je gotovo isključivo »verbalni delikt«, te slušanje »neprijateljskih« radiopostaja: Radio Madrid, Glas Amerike, Vatikan.

Da bi optužnici dao težinu i stvorio dojam da je riječ o nekoj opasnoj »organizaciji«, tužitelj je »poredao« optuženike. Tako je »prvookrivljeni« na toj optužnici bio duhovnik Ćiril Kos. Optužen je da je od 1. listopada 1951. pa sve do uhićenja 5. listopada 1959. kao duhovnik na Visokoj bogoslovnoj školi, a onda i kao propovjednik u Đakovu, Osijeku i Aljmašu govorio ono što mu se uzimalo kao krimen. Tako je na nagovoru »Ljubav prema domovini« održanom 6. ožujka 1952. **rekao:** »Domovina! Tko je nema, kako je izoliran i kako se osjeća osamljenim i u vrevi milijunskog grada i u salonu najbučnijeg društva. Na svakom koraku od Dubrovnika do Varaždina stare slave sjaj, na svakom koraku od Istre do Zemuna kulturna baština, koja ispunjava dušu ponosom«, zatim nastavio: 'I danas svećenike i bogoslove moraju boljeti sve rane na izmučenom tijelu majke Hrvatske; izdaje, klevete, otimačine, napuštena i ugašena ognjišta, srušeni tornjevi i oltari, pobijeni i zatvoreni svećenici, nesloga naroda, otpadnici, prazne crkve, prazni domovi, bijela kuga, zanemareno evanđelje, razrušeni i slomljeni križevi, na putevima i srcima, sve to mora imati odraza u našem srcu.« ¹⁹ Nadalje, Ćiril Kos je optužen da je u nagovoru 1. ožujka 1958. **rekao:** »Radnike varaju pod krin-

¹⁷ M. Akmadža, S. Josipović Batorek, n. dj., str. 106-107.

¹⁸ *U ime naroda...*, str. 42-43.

¹⁹ Isto, str. 91.

kom socijalizma, pod krinkom filozofije i nazovi znanosti.«²⁰ Pa onda da je u nagovoru 24. listopada 1958. **rekao**: »Narod je prevaren od komunista, a tome je kriv svećenik.«²¹ Na drugom nagovoru početkom 1959., »**govoreći** o našem društvenom sistemu« **rekao**: »Da narod gule, guše i istrebljuju ga do iznemoglosti.« Optužen je također da je na propovijedi u Aljmašu **rekao**: »Vi danas strepite nad djecom koju imate, hoće li ta djeca biti Božja djeca, ili će ona poći na uzburkanim valovima današnjega svijeta i postati vražja. Na svakom koraku nam danas prijeti opasnost ovoga svijeta da nam ne odvuку djecu krivim putem.« Usto, da je na jednom duhovnom nagovoru **rekao**: »... današnjica ne može pobijediti, jer su ljudi samo privremeno prevareni, nego da je pobjeda sigurna na strani Krista Kralja.«²² I dalje u delikt mu je upisano da je **rekao** da je »kruti materijalistički komunizam nemoguć, jer se protivi ljudskoj naravi, ali je moguć kršćanski duhovni komunizam koji mora da se konačno razlije u polje materijalnog života«. Slično mu je odmjereno kao zločin protiv države što je **rekao**: »I mi smo pozvani u prvom redu našem hrvatskom narodu. Pozvani smo da nastavimo rad naših predšasnika, pa da spasimo najveće vrijednosti koje možemo imati: a to je naša vjera, to je Božja čast, to je sveta Crkva, to su naša djeca, to su naše obitelji.«²³ I misao da je »Krist jedini prijatelj naroda i jedini koji ne sjedi na grbači naroda«, ubrojena je u »zlonamjerno i neistinito prikazivanje društveno-političkih prilika u zemlji«.²⁴

U grijeh mu je ubilježeno da je u punktama pri odlasku bogoslova u vojsku **rekao**: »Da budu svjesni svojih poziva, jer se spremaju za časne vojnike, nego što su ostali vojnici u armiji; da se ne bore za medaljone, jer je časniji poziv vojnika za koga se spremate u službi Krista«, čime je »izložio poruzi oružane snage Federativne Narodne Republike Jugoslavije«.²⁵ Naravno da je to bio smrtni grijeh za sustav koji je bio izrazito militaristički.

Iz svega ovoga tužitelj je zaključio da je optuženi Ćiril Kos »**napisom** i **govorom** poticao na nasilnu promjenu društvenog i državnog uređenja, na

²⁰ Isto, str. 210

²¹ Isto, str. 92.

²² Isto

²³ Isto, str. 93.

²⁴ Isto, str. 94.

²⁵ Isto

razbijanje bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije, te zlonamjerno i neistinито prikazivao društveno-političke prilike u zemlji.«²⁶

Ante Bajić, Ćiril Kos i Boško Radielović optuženi su uz to da su pripremili proslavu u Bogosloviji 31. svibnja 1954. ili 1955., koja je dala tužitelju priliku da razvije maštu i pokaže do koje je mjere imao istreniran refleks za prepoznati »kontrarevoluciju« i sačuvati »revoluciju«. Bogoslov Bajić optužen je da je napisao rad »Pod Marijinom zastavom«, koji je odobrio duhovnik Kos, a Boško Radielović je uredio pozornicu prema toj radnji. Tužitelj je u toj pozornici vidio »Hrvatsku u ruševinama«, i istaknute granice »počev od Jadranskog mora, Bosne, uže Hrvatske, Slavonije, Srijema, Banata i Bačke, pozivajući mlade borce (bogoslove) da spriječe to rušenje borbom protiv bezboštva (komunizma) polažući zakletvu toj borbi za ostvarenje ideje uspostave nove NDH u već navedenim granicama«. ²⁷ Iako je pozornica imala sasvim drugu, vjersku, poruku, i trebala sugerirati stanje vjere, tužitelj je zaključio da su okrivljeni »**govorom i napisom** pozivali i podsticali na nasilnu i protivustavnu promjenu državnog i društvenog uređenja«. ²⁸

Obrazlažući optužnicu, tužitelj je, naravno, negirao sve ono što je u obrani rekao pojedini optuženik. Za Ćirila Kosa je ustvrdio da je »on gotovo od svog dolaska u Visoku bogoslovnu školu u Đakovu pa sve do dana hapšenja« kao duhovnik, koji je imao utjecaja, »stalnim i sistematskim vršenjem neprijateljske propagande odgajao bogoslove za buduće neprijatelje našega državnog i društvenog poretka. Osim toga izložio je poruzi Jugoslavensku narodnu armiju.« ²⁹

Optuženima se stavlja u odgovornost da žele srušiti socijalizam, a kod njih je pritom »uvijek dominirala težnja za stvaranjem nove NDH«. ³⁰ To pokazuje i postojanje literature iz NDH u knjižnici Bogoslovije (Pavelić, Budak). Pri tome se nije uzimalo u obzir da je to znanstvena knjižnica, pa da je u takvoj knjižnici sasvim prirodno da postoje djela osoba različitih političkih uvjerenja. Po logici tužitelja morali bi biti uhićeni svi radnici Sveučilišne

²⁶ Isto, 94.

²⁷ Nije sačuvana slika te pozornice. Vlč. Radielović je nedavno autoru ovih redaka potvrdio, a oni koji ga poznaju, znaju da mu mogu vjerovati, da mu ni na kraj pameti nije bila misao i režija pozornice kakvu je u strahu i velikoj revnosti vidio tužitelj.

²⁸ U ime naroda, n. dj., str. 101.

²⁹ Isto, str. 105.

³⁰ Isto.

knjižnice koja je, sigurno, imala takvu literaturu, i zaplijenjene sve knjige iz NDH svih boljih knjižnica u Hrvatskoj. Bogoslovija u Đakovu označena je kao »oaza gdje se u 'sigurnom kutu' provodila neprijateljska djelatnost«. ³¹

Presuda je u najvećem dijelu ponovila od riječi do riječi ono što je u optužnici napisano, samo je u pojedinim dijelovima sistematizirana i proširena dodatcima iz obrane optuženih. Posebno su apostrofirani Ćiril Kos i Ivan Kopic da su »kao poglavari VBS vršili odgoj bogoslova u namjeri da od njih stvore neprijatelje našega državnog i društvenog uređenja u ranije navedenom cilju«. ³²

Vlč. Kos branio se, kad je govorio o granicama od Dubrovnika do Varaždina i od Istre do Zemuna, da time nije **mislio** na granice *NDH*, nego na granice u kojima žive Hrvati i granice Đakovačke i Srijemske biskupije. Spominjao je Istru, koja nije bila u granicama *NDH*, pa već to pokazuje da nije mogao misliti na njezine granice. Svoje egzorte pripremao je na temelju strane literature, pa je u kritici socijalizma, koju mu spočitava optužnica, mislio općenito, a ne na socijalizam u Jugoslaviji. Govoreći o zabludama socijalizma, mislio je samo na neke njegove zablude i misli da mu je slobodno to iznositi u obrani svoje vjere. ³³ Dajući izjavu da je »Krist najveći prijatelj naroda i jedini koji ne sjedi na grbači naroda«, Kos je tvrdio da je mislio na prilike u svijetu općenito, a ne u Jugoslaviji. Kad je govorio »kruti materijalistički komunizam je nemoguć, jer se protivi ljudskoj naravi« i »utoliko je moguć kršćanski duhovni komunizam, koji mora da se konačno razlije u polje materijalnog života«, ustvrdio je da je to nauk vjere, a ne protudržavna misao. ³⁴ Kad mu se u nekim dijelovima optužnice spočitava da je »pozivao u borbu«, branio se da je mislio na opće prilike u svijetu u kojem se neprijatelji Crkve (slobodni zidari, komunisti) organiziraju, pa to trebaju učiniti i vjernici. No nije mislio na fizičku borbu, već na osvajanje uvjerenjem i primjerom. Akademiji »Pod zastavom Marijinom« dao je izrazito vjerski karakter: pozornica nije prikazivala ruševine, nego narušenu vjeru; nije riječ o pokrajinama *NDH*, nego su prikazana područja u kojima su Marijina svetišta. Tvrdi da nije rekao da se bogoslovi u vojsci ne bore za medalje i da su vojnici JNA nečasni.

³¹ Isto, str. 119.

³² Isto, str. 288.

³³ Isto, str. 258.

³⁴ Isto, str. 259.

Svi optuženi su osuđeni. U presudi stoji da je Ćiril Kos »izvršio čitav niz radnji u kojima je **pisanjem i govorom**« kao duhovnik Visoke bogoslovne škole »negirao naše državno i društveno uređenje, te zlonamjerno i neistinito prikazivao društvene i političke prilike u zemlji. Prikazivao je da naša narodna vlast progona vjeru i svećenike, iznosio da je socijalizam, koji je osnov našeg društvenog uređenja zabluda, prozivao vlasti, prikazivao da je obitelj u našem uređenju ugrožena, iznosio da kod nas sad vlada nemoral, da se događa masa zločina, da se radnicima servira laž, da kod nas vlada materijalna bijeda, koja da je okupila milione, koji se sada iskorišćuju od neprijatelja crkve.«³⁵ Te je misli prenosio »na svoju brojnu okolinu, odgajao je istu u mržnji prema našem državnom i društvenom uređenju, podstičući kod njih nezadovoljstvo i ogorčenje. Odgajao je bogoslove kako bi oni u buduću kao svećenici na isti način utjecali u svojoj sredini.«³⁶ U ovakvom upornom djelovanju »nesumnjivo se ističe namjera I-opt. Kos Ćirila da **napisom i govorom** podstiče na nasilnu i protivustavnu promjenu društvenog i državnog uređenja, na otpor prema odlukama predstavničkog tijela i izvršnih organa, a koje su odluke od značaja za razvitak socijalističkog društva, te u namjeri da namjerno i neistinito prikaže društvene i političke prilike u zemlji.«³⁷

Odjeci suđenja u novinama

U totalitarnim režimima sva informativna sredstva i gotovo svi novinari bespogovorno slijede zapovijed partijskoga i političkog vrha. Oni unaprijed prepoznaju želje struktura vlasti i trse se da ih ne samo ispune nego i nadmaše njihova očekivanja. Otuda su izvješća novinara i s ovog suđenja, kao i sa svakoga sličnog suđenja, poltronska prema vlasti, i isto toliko bez bilo kakvog razumijevanja prema žrtvi koje se režim dočepao.

Suđenje je počelo 28. siječnja 1960. pred vijećem Okružnog suda u Osijeku, kojemu je predsjedao predsjednik Okružnog suda Dragutin Hodalić. Za »Glas Slavonije« izvješćivao je neki »M. M.«. Tekst koji je pisao uvijek je počinjao nadnaslovom »Suđenje proustaškoj grupi iz Đakova«. U prilozi-ma »M. M.« vrlo je malo konkretnih vijesti, sve vrvi od pristranog iznošenja vlastitih stajališta i optužbi, koji katkad nadmašuju i samu optužnicu. Da je riječ o »proustaškoj grupi profesora, svećenika i bogoslova«, novinar ne dvoji

³⁵ Isto, str. 283-284.

³⁶ Isto, str. 284.

³⁷ Isto.

ni trenutka. Da su s pravom optuženi za »neprijateljsku propagandu i raspirivanje vjerske, nacionalne i rasne mržnje i razdora«, također mu je izvan svake sumnje. Slobodno interpretirajući optužnicu, M. M. je pisao: »Oni su (tj. optuženi: M.A.) svojom širokom i organiziranom djelatnošću, u svakom činu, u školi i izvan nje, zloupotrebljavajući položaj profesora, poglavara i prefekata u školi i svećenika izvan nje, negirali postignute uspjehe u socijalističkoj izgradnji u našoj zemlji. Isto tako su u svojim predavanjima u školi i u propovijedima, koje su kao svećenici državli u crkvi i na raznim vjerskim manifestacijama, negirali bratstvo i jedinstvo naših naroda, negirali postojanje FNRJ kao države i zalagali se za restauraciju NDH i za povratak na vlast emigranata i narodnih zločinaca, koji su pobjegli iz zemlje.« Novinar M. M. dragovoljno je uskladio svoje misli s tužiteljstvom i u svojoj revnosti je i uvećao krivnju optuženih dodajući i ono što u optužnici ne stoji, pretvarajući se u još oštrijeg tužitelja. U prepričavanju optužnice on ističe kako su optuženi tvrdili »da u našoj zemlji vjerske slobode ne postoje, da se crkve progone i da se progone svi oni, koji ispovijedaju svoja vjerska uvjerenja«, »kako se u našoj zemlji progone svećenici i kako su crkve opustošene i zatvorene, jer da vlasti, navodno, progone vjernike, svećenike, crkvu i vjeroispovijesti.«³⁸ U članku je optužena cijela bogoslovija kao rasadište budućih neprijatelja države. »Kako se vidi iz optužnice, uvjeti u ovim školama bili su upravo takovi, da su optuženi profesori, poglavari i odgojitelji mogli da nesmetano razvijaju svoj neprijateljski i destruktivni rad, grubo zloupotrebljavajući ne samo svoje položaje u toj školi, već i vjerske slobode, koje su u našoj zemlji zajamčene i postoje.«³⁹ Napose je Ćiril Kos predodčen kao opasan neprijatelj države i društva, kojega se »tereti za njegov dugogodišnji neprijateljski rad, izražen kako u predavanjima, koja je držao bogoslovima i učenicima, tako i u propovijedima, koje je držao u crkvama i prilikom vjerskih svetkovina«. Istaknuo se, prema tvrdnjama M. M., »usađivanjem u buduće bogoslove mržnje prema pojedinim nacionalnostima i grubom zloupotrebom vjerskih osjećaja u političke svrhe. On ih je otvoreno pozvao u borbu protiv našeg društva, a za restauriranje NDH«. On i svi ostali su »pisali napise, držali propovijedi, širili među bogoslovima ustašku literaturu i štampu, veličali ustašku 'ideologiju', napadali današnji društveni poredak u našoj zemlji, vrijeđali radnike, društveno uređenje i SKJ, govoreći i pišući neistine, uvrede i provokacije«. Ćiril Kos i svi ostali optuženi su »pripremali djelatnost šovinistički ekstremnih

³⁸ M.M., Sudeње proustaškoj grupi iz Đakova. Osmoro optuženih odgovara zbog protunacionalnog rada, *Glas Slavonije*, 29.1-1960., br. 4557, str. 1.

³⁹ Isto.

bogoslova – koji su kasnije, kao svećenici, postali ekstremni baš zahvaljujući takovom svom odgoju u školi i sjemeništu.«⁴⁰ Dakle, i ovaj režimski novinar jasno kaže, iako toga nije svjestan, da je riječ samo o »grijehu« »govorenja« ili pak »pisanja«. Usto, nekoliko puta se ponavlja u ovom članku kako se svi optuženi bore »za povratak NDH«.

U klišeizirano ponašanje ubraja se i to da novinar kao glas tužiteljstva i režima želi prikazati obranu svih, osobito Ćirila Kosa, smiješnom. »Pritisnut dokazima« on se »ne sjeća«, tvrdi da je »govorio općenito« o »pustošenju crkve« i pritom »mislio na Kinu«. »U čitavoj svojoj djelatnosti optuženi Kos je sistematski tvrdio da su svećenici najpozvaniji da se 'bore protiv zabluda socijalizma', a na raspravi on tvrdi da je mislio na socijalizme u drugim zemljama, a ne u našoj.«⁴¹ Revni novinar tvrdi da je Ćiril Kos »u nekim svojim propovijedima u crkvi i na vjerskim svečanostima... harangirao protiv jedinstva Srba i Hrvata, govorio o 'obespravljenosti' Hrvata i slično, a na raspravi on poriče da je to rekao«. Kad mu je pokazana »njegova pismena radnja, iz koje se vidi da je on to doista tako govorio, on tvrdi, da je govorio 'općenito'... da nije 'baš tako mislio'.«⁴² Ćiril Kos odbija opravdanost optužbe, ističe novinar, ali »nije mogao smanjiti svoju odgovornost« što je kao duhovnik odobrio pisani rad jednog bogoslova po kojemu je priređena akademija »kojom su bogoslovi pobuđivani na djelovanje u prilog obnavljanju NDH«.⁴³

M. M. se dotiče i vlč. Kopicća. Navodno »pokršćavanje Srba« u NDH, koje mu očito novinar imputira kao ideal, »pokušao je da prikaže kao da se on zalagao za jedinstvo svih crkava i za uklanjanje vjerskih razlika.«⁴⁴ Kao knjižničar bio je odgovoran što bogoslovi mogu nesmetano čitati »mnogobrojne ustaške i nacističke knjige, časopise i listove, kojima je biblioteka bogoslovije bila krcata«. Kopicć je također morao biti »smiješan«. »Njegova izjava o 'naučnoj i povijesnoj vrijednosti' ustaške i nacističke literature – među ostalim i Pavelićevih 'Strahota zabluda' – izazvala je buru smijeha u dvorani«, pisao je M. M.⁴⁵ Očito je da novinar svjesno imputira, izmišlja i manipulira poluistinama. Da je Kopicć to i tako rekao, istog bi trena izrekao i najčvršću optužbu protiv

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto.

⁴³ M. M., Drugi dan suđenja proustaškoj grupi iz Đakova. Pod okriljem sjemeništa obavljao se protunarodni i šovinistički rad, *Glas Slavonije*, 30. 1. 1960., br. 4558, str. 2.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Isto.

sebe. »Pod okriljem đakovačkog sjemeništa«, tvrdi i novinar, bilo je zabranjeno slušati jugoslavenske radiopostaje, ali je Kopic dopuštao slušanje radiopostaja »poznatih po svojim programima neprijateljskim prema Jugoslaviji«. ⁴⁶

Treći dan suđenja »proustaškoj grupi Ćirila Kosa« nastavljen je ispitivanjem svjedoka. I ovaj članak u »Glasu Slavonije« nadmašio je optužnicu u opisivanju krivnje okrivljenika. Jedan od svjedoka, bivši bogoslov Abramović, tvrdio je da mu je Kopic dao slabiju ocjenu jer je čitao jugoslavenske novine. »Iz iskaza svjedoka vidi se, međutim, da je čitanje ustaških listova bilo dozvoljeno«, a ustaške su se knjige mogle čitati »bez smetnji«, npr. djela Mile Budaka. Jedan od tih svjedoka »izjavio je da je 'bila gužva u sjemeništu', kad su neki bogoslovi uhvaćeni kako čitaju jugoslavenske listove, pa su i oni kažnjeni umanjenom ocjenom iz vladanja«. Osobito je novinar »Glasa Slavonije« skrenuo pozornost na to da su Kos i Kopic »tendenciozno prikazivali izgradnju Jugoslavije, pokušavajući da uvjere bogoslove, kako se tobož izgrađuju neki krajevi naše zemlje na račun drugih«. ⁴⁷ Valja reći da je u sjemeništu bilo pravilo da se ne čita nikakav tisak, pa ni vjerski, što se u člancima M. M.-a ne spominje, pa je njegova vijest polu informacija koja ima ulogu da dezinformira i optuži. Neki su svjedoci izjavljivali da je »bila svakodnevna pojava, da se pjevaju proustaške pjesme«, da su neke, uz blagoslov poglavara, dapače, »čak i uvježbavane za zbor«. ⁴⁸ Na jednoj akademiji, nastavlja M. M. svoja »izvješća« sa suda, »prikazana je tendenciozna i šovinistička dramatizacija tobože vjerskog karaktera«. Poglavari nisu prigovarali tendenciji i karakteru te priredbe, premda su je »bogoslovi shvatili kao šovinističku i huškačku«. ⁴⁹

Ispitivanje svjedoka na suđenju »proustaškoj grupi Ćirila Kosa i drugih« završeno je 4. veljače 1960. i prešlo se na ispitivanje optuženih. Prema onome što nam je M. M. ostavio u svojim člancima, optuženi Gašo bio je član »nekakvog 'koordinacionog odbora', čije je središte u inozemstvu s nekim ratnim zločincem na čelu«. No, riječ je zapravo o činjenici, koju smo već spomenuli, da je Gašu uspio nagovoriti podmetnuti špijun, kriminalac, da napiše pismo nekom svećeniku u Austriju, u kojemu je opisao aktualno suđenje kao primjer progona svećenika. Ta ga je neopreznost stajala proširenja optužnice. Sve ostalo su konstrukcije i poluistine koje je sam M. M. izmislio.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ M. M., Suđenje proustaškoj grupi iz Đakova. Bogoslovi iz sjemeništa kažnjavani su ako su čitali našu štampu, *Glas Slavonije*, 3. 2. 1960., br. 4562, str. 3.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto.

Na ove Gašine ispovijesti o položaju svećenika i vlastitom progonu, M. M. je dodao i doprinos prof. Kopića tobože neistinitom prikazivanju stanja u zemlji. Utjecajni prefekt je »sistematski izbjegavao da bogoslovima makar i jednu riječ kaže o privrednim uspjesima zemlje, ali je međutim, široke ruke proizvoljno, zlonamjerno i tendenciozno uspoređivao životni standard u našoj zemlji sa životnim standardom u nekim drugim zemljama«. I sljedeći dan na sudskom procesu, prema tvrdnjama novinara M. M.-a, vidjelo se »kako su optuženi zlonamjerno prikazivali političku situaciju u Jugoslaviji, izlagali ruglu i podsmjehu naše društveno uređenje i omalovažavali privrednu izgradnju zemlje. Optuženi duhovnik Kos je, u svojim propovijedima šovinistički prikazivao stanje u našoj zemlji i govorio o tobožnjem progonu crkve i svećenstva«. »Optuženi Kopic«, kao profesor povijesti i zemljopisa, »sistematski je izbjegavao da bogoslovima makar i jednu riječ kaže o privrednim uspjesima zemlje, ali je, međutim, široke ruke proizvoljno, zlonamjerno i tendenciozno uspoređivao životni standard u našoj zemlji sa standardom u nekim drugim zemljama«. ⁵⁰ Dokle je tendenciozno pisao M. M., vidi se i iz toga što konstatira možda i istinitu činjenicu, da od 1945. nijedan bogoslov nije bio na izborima, ali odmah dodaje da je i ostvarenje toga građanskog prava biskup »tobože« preporučivao. Ističe kako se u nastavi ne obrađuju teme iz NOB-a, ali usto dodaje da je »u nizu pročitanih proustaških pjesama« citiran i ovaj stih: »Ako treba naših glava i krvcu ćemo lit«, što su optuženi »pokušavali prikazati kao patriotsku pjesmu«, dok su »'zaboravili' da izučavaju najborbenije poglavlje iz historije naših naroda«. ⁵¹ Time se M. M. pretvorio u još većeg tužitelja i branitelja optužnice, svjesno zanemarujući prvi postulat etike struke: minimum izvješća sa suda.

Peti dan suđenja »proustaškoj grupi Ćirila Kosa i drugih« imao je završnu riječ tužitelj, obrana i optuženi. Zastupnici optužbe Ante Balonek i Miroslav Lehner rekonstruirali su rad »proustaške grupe«. M. M. je to ovako prenio: »Oni (t.j. optuženi – M.A.) su stvarali unutar sjemeništa i drugdje ekstremističke grupice, koje su prilazile bogoslovima, ispitivale i vrbovale za svoju stvar, usađujući u njih šovinizam, vjersku i nacionalnu mržnju i netrpeljivost, stvarajući jaz između bratskog naroda srpskog i hrvatskog.« ⁵² Kao i

⁵⁰ M. M., Suđenje proustaškoj grupi iz Đakova. Svjedoci teško terete optužene, *Glas Slavonije*, 5. 2. 1960., br. 4563, str. 3.

⁵¹ Isto.

⁵² M. M., Suđenje proustaškoj grupi iz Đakova. Optuženi su se teško ogriješili o naše zakone, *Glas Slavonije*, 6. 2. 1960., br. 4564, str. 3.

tužitelj, tako i novinar nasilu hoće stvoriti »organiziranu« »grupu« ili barem »grupicu«, samo da prikaže dubinu i širinu opasnosti koja je od optuženih prijetila državi. Okrivljeni su optuženi da su umanjivali dosege razvoja i standarda Jugoslavije, da su onemogućivali bogoslovima proučavanje NOB-a, kritizirali i klevetali JNA, tvrdili da su radnici obespravljeni. Predstavnici optužbe jasno su istaknuli da djelatnost optuženih »ne može predstavljati opasnost za naš društveni poredak i državno uređenje, jer su naš poredak i naše socijalističko uređenje na čvrstim temeljima i uživaju snažnu podršku svih naših naroda i svih naših ljudi – ali da to ipak ne opravdava optužene, budući da su oni počinili teška krivična djela i teško se ogriješili o naše zakone«. ⁵³ Upravo ove riječi same najbolje pokazuju karakter totalitarnog režima u Jugoslaviji. Djelo optuženika nije kadro ugroziti sustav, ali optužene ipak treba kazniti. Kao »crvena nit« provlači se tendencija okrivljenih: »raspirivati vjersku i nacionalnu mržnju i šovinizam i boriti se za uspostavljanje NDH«. Prvo jednako tako nije dokazano koliko je drugo apsurdno. Zanimljiva je i napomena da se ovo događa baš u vrijeme kada se sređuju odnosi Crkve i države, što očito ekstremistima ne odgovara, citira M. M. zastupnike tužiteljstva. M.M. je u sljedećem članku u kojemu je prikazao rad suda naširoko prenio stajališta tužitelja i optužnice. Konstatirao je samo da su poslije zastupnika optužbe završnu riječ dali i branitelji optuženih, odvjetnici Kuntarić, Špringer, Košta, Šeparović i Domac. Nakon njih završnu su riječ dali i optuženi. No, revni M. M. nije posvetio ni redak prostora obrani i optuženima da nešto kažu da bi se i njihova riječ čula.

Presuda »proustaškoj grupi iz Đakova« izrečena je 8. veljače 1960. Obrazložio ju je Dragutin Hodalić, predsjednik Velikog vijeća Okružnog suda u Osijeku. M. M. ju je ovako prenio. Okrivljeni su »raspirivali vjersku i nacionalnu mržnju govorima i napisima, širili šovinizam i lažno prikazivali stanje u našoj zemlji. Dalje oni su propagirali restauriranje NDH i širili neprijateljsku propagandu, podcjenjujući i omalovažavajući uspjehe koje naši narodi postižu«. Optuženi su krivi jer su htjeli srušiti društveno uređenje »koje su naši narodi sami izabrali, dajući za njega milijunske žrtve«. ⁵⁴ Iako je najvjerojatnije riječ o uredničkoj i tiskarskoj pogrešci, ipak pravo svjetlo na karakter cijelog slučaja baca naslov koji je dala redakcija (ili novinar) članku M. M.-a. Članak je naslovljen »Osuđeni su proglašeni krivim«. I zaista, optuženi

⁵³ Isto.

⁵⁴ M. M., Završeno suđenje proustaškoj grupi iz Đakova. Osuđeni su proglašeni krivim i strogo osuđeni za neprijateljski rad, *Glas Slaavonije*, 9. 2. 1960., br. 4567, str. 3.

su osuđeni i prije nego je suđenje počelo. Nakon pročitane presude predsjednik suda je osječkim i drugim novinarima izjavio da je Okružni sud dobio tri pisma od predstavnika vjerskih organizacija. Najšire je obrazložio predstavku »Velike skupštine staleškog društva svećenika Hrvatske« Komisiji za vjerska pitanja i Okružnom sudu. »Udruženje svećenika«, koje je državna vlast poticala i blagonaklono gledala jer je njime mogla manipulirati, održavalo je po Slavoniji skupštine s kojih je molilo da Komisija za vjerska pitanja Sabora NRH poradi na tome da se sjemenište ne zatvori. Predstavku su potpisali i predali Franjo Didović, predsjednik Društva katoličkih svećenika Hrvatske, Lovro Knežević, potpredsjednik toga društva, Petar Masnić, predsjednik Društva katoličkih svećenika Srbije i Vinko Veber, tajnik Društva katoličkih svećenika Hrvatske. U njoj podsjećaju na tradiciju Đakovačkog sjemeništa i bogoslovije, na Strossmayera koji ju je otvorio, na Akšamovića koji se za nju brinuo. U predstavci se dalje obećava da će se smjer bogoslovije promijeniti jer »đakovačko sjemenište ne će dugo ostati pod sadašnjom upravom«.⁵⁵ U predstavci se, nadalje, ističe da Društvo katoličkih svećenika osuđuje rad Ćirila Kosa i drugih, »jer takovom neprijateljskom radu nema mjesta nigdje, a najmanje u jednoj vjerskoj odgojnoj ustanovi«. Članovi Društva ističu da ne mole za krivce, već za bogosloviju i obećavaju da će se oni, »članovi staleškog udruženja pobrinuti, da sjemenište i vjerske škole, koje su u njemu, provodi narodni odgoj budućih svećenika«. »Udruženje« si prisvaja pravo ustvrditi da je rad Ćirila Kosa i ostalih »plebiscitarno osuđen od ogromnog broja svećenika, a takova osuda se manifestirala na sjednici spomenute Velike skupštine«.⁵⁶ Uz ovo pismo Hodalić je spomenuo još dva pisma: jedno je Stolnog kaptola iz Đakova, a drugo je grupa svećenika potpisala i uputila Komisiji za vjerska pitanja Sabora NRH. No, u članku »Glasa Slavonije« nisu opširnije interpretirana.

I u napisima u »Večernjem listu« i »Vjesniku« jedine činjenice s tog suđenja jesu datumi i imena sudionika procesa. Autore priloga ne znamo. S prvog dana suđenja u »Večernjem listu« napisano je da je suđenje počelo 28. siječnja 1960. pred velikim krivičnim vijećem Okružnog suda u Osijeku kojemu predsjeda predsjednik suda Dragutin Hodalić te da se sudi osmorici optuženih »koji odgovaraju za neprijateljsku, proustašku djelatnost, odnosno za zloupotrebu vjerskih škola i poslova u političke svrhe«. Optužnica tereti Kosa, Kopačića i druge za neprijateljsku djelatnost, izazivanje mržnje,

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Isto.

lažno prikazivanje položaja Crkve i svećenstva »pozivajući bogoslove na otvorenu političku borbu protiv postojećeg društvenog uređenja i agitirajući za stvaranje nove NDH«. ⁵⁷ Novinar »Večernjeg lista« »K« generalizirao je krivnju i optužio cijelu Bogosloviju. Klima u Bogosloviji opisana je takvom da je stvarala »profesionalne protivnike društvenog uređenja FNRJ«, a nju su stvarali »proustaški orjentirani duhovnici, nastavnici i bogoslovi«. ⁵⁸ Novinaru je stalo istaknuti da je inicijativa za zle odluke potjecala od poglavara, pa tako i na slušanje stranih radiopostaja, čitanje tiska iz vremena NDH, a da su bogoslovi, odnosno dio njih, tražili »naše«.

Osobito je novinar »Vjesnika« B. Đorđević beskrupulozno napao na duhovnika Kosa: »Duhovnik Kos je kroz svoje duhovne nagovore, koristeći svoj položaj i autoritet, usađivao bogoslovima šovinizam i pozivao na otvorenu borbu protiv postojećeg društvenog uređenja, agitirajući za stvaranje nove državne tvorevine po uzoru na ustašku NDH.« ⁵⁹ U članku je istaknuto da je Kos »klevetao JNA«, a uz »njegovu pomoć i podršku« bogoslovi su »pjevali čak i ustaške pjesme«. »Ustašku ideologiju« podržavao je i prefekt Ivan Kopic. Ostali optuženi »pozivali su na borbu i stvaranje ustaške NDH«. ⁶⁰ U knjižnici je bogata ustaška literatura, a novinar Đorđević, koji nije u njoj bio, zna da je »na počasnom mjestu bila Pavelićeva knjiga 'Strahote zabluda'«. ⁶¹ Isti novinar, svjestan činjenice da je jedan od najčvršćih stupova režima i da otuda izvire sva njegova prava i slobode, unaprijed zna da »Kos pokušava da svojim tendencioznim govorima i klevetama u otvorenom propagiranju neprijateljske djelatnosti dade tobože 'crkveni karakter'«. ⁶²

Koliko je dopuštena bila »proustaška i ustaška literatura«, toliko je, kako saznajemo u novinskom članku iz pera E. C., bila nepoželjna literatura na ćirilici. Novinar prenosi svjedočenje Tomislava Marijanovića, bivšega bogoslova, da ga je prefekt Kopic ukorio što čita neku knjigu na ćirilici. ⁶³ Za-

⁵⁷ K, Suđenje u Osijeku. Proustaška djelatnost. Neprijateljski odgoj u đakovačkom sjemeništu, *Večernji list*, 29. 1. 1960., br. 179., str. 5.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ B. Đorđević, Suđenje u Osijeku. Neprijateljska djelatnost poglavara i bogoslova u Đakovu. Optužnica iznosi pojedinosti proustaške aktivnosti, *Vjesnik*, 29. 1. 1960., br. 4704, str. 3.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ E. C., Suđenje u Osijeku. Svjedoci terete optužene poglavare i bogoslove, *Vjesnik*, 2. 2. 1960., br. 4708, str. 6.

nimljivo da je bilo toliko povika na nesnošljivost prema ćirilici u bogosloviji, pa je opravdano i upitati se odakle tolike knjige na ćirilici u zavodu, i kako to da ih nacionalistički žar optuženih već ranije nije spalio?! I novinar »Vjesnika« ističe priredbe i naglašava jednu, »Pod Marijinom zastavom«, »ustaškog karaktera i sadržaja«. Tako je njezin tekst zamislio autor Ante Bajić, »a scenograf i režiser optuženi Boško Radielović posebno se trudio da se ustaški sadržaj igrokaza što bolje istakne«. ⁶⁴ E. C. optužuje ponajprije samog biskupa Stjepana Bäuerleina »da je znao za čitav niz ispada«. Ni slobodne interpretacije svjedoka koji su teretili optužene ne dopuštaju zaključak koji je E. C. kao novinar izveo, naime, da su sjemenišni poglavari »svojom djelatnošću išli za oživljavanjem i vraćanjem na ustaštvo i u tom duhu odgajali buduće svećenike pripremajući ih tako za budući rad, zloupotrebu crkve, vjere i svog zvanja«. ⁶⁵

U obrazloženju presude sudac Hodalić je najviše prostora posvetio obrazloženju zašto nije primijenjen član 22. Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica u FNRJ, tj. zašto nije zabranjen rad Bogoslovije i Sjemeništa u Đakovu. Takav zahtjev podnio je u tijeku suđenja zastupnik optuženice »jer se u tim zavodima omogućavao neprijateljski rad, a budući svećenici odgajani su u neprijateljskom duhu«. Novinar »Večernjeg lista« »H«, kao i »M. M.« u »Glasu Slavonije«, ostavljaju dojam da se to ima zahvaliti ponajprije »Staleškom društvu svećenika u Hrvatskoj«, koje je poslalo predstavku Komisiji za vjerska pitanja u kojoj »potpisnici osuđuju djelovanje optužene grupe i jamče da će se sistem odgoja promijeniti«. ⁶⁶ Time se svakako htio podignuti autoritet »Udruženja« i u narodu povećati njegova popularnost, jer su ga službeni krugovi Crkve osuđivali.

Naravno, i po manjim centrima i uredništvima jednako se pisalo o suđenju »proustaškoj grupi iz Đakova«. Informacija je i po lokalnim glasilima bila strogo kontrolirana. Kao što je običaj tada bio, predsjednik suda je određivao sadržaj izvješća novinara. Zato sva ta izvješća u svim novinama izgledaju identično. »Đakovački list« je istaknuo da su optuženi proglašeni krivima jer su »raspirivali vjersku i nacionalnu mržnju govorima i napisima, širili šovinizam i lažno prikazivali stanje u našoj zemlji. Dalje, oni su propagirali restauriranje NDH i širili neprijateljsku propagandu, podcjenjujući i

⁶⁴ E. C., Suđenje u Osijeku. Saslušano je oko 20 svjedoka, *Vjesnik*, 4. 2. 1960., br. 4709, str. 6.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ H, Suđenje proustaškoj grupi u Osijeku. Izrečene presude. Obrazloženje odluke suda, da se ne zatvore dvije institucije, *Večernji list*, 9. 2. 1960., br. 188, str. 5.

omalovažavajući uspjehe, koje naši narodi postižu.«. Za svoju »neprijateljsku djelatnost« pokušavali su pridobiti što veći broj osoba. I »Đakovački list« naširoko donosi predstavku Društva katoličkih svećenika, koju je opširno prikazao sudac Hodalić.⁶⁷ Ni »Brodski list« nije htio zaostati u pravovjernoj ocjeni o sudu i presudi »proustaškoj grupi iz Đakova«, čiji su članovi »propagirali restauriranje takozvane NDH«. »Brodski list« već u naslovu ističe da »Udruženje katoličkih svećenika osuđuje neprijateljski rad proustaške grupe iz Đakova«, ali se založilo da se Bogoslovija u Đakovu ne ukine, želeći tako stvoriti simpatije prema ovom udruženju koje je Crkva osuđivala kao sredstvo u rukama države.⁶⁸

I »Virovitički list, Organ Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske za kotar Viroviticu«, komentirao je presudu »proustaškoj grupi poglavara i bogoslova u Đakovu«. Novinar E. C. napose želi istaknuti značenje Udruženja katoličkih svećenika, koje da je spasilo đakovačku bogosloviju od zatvaranja. To se ističe u podnaslovu opširnog članka »Uzevši u obzir predstavku Staleškog društva katoličkih svećenika i garancije koje je dobio, sud nije donio odluku o zatvaranju Visoke bogoslovne škole«. ⁶⁹ U članku se ističe da su »optuženi sistematski neprijateljski djelovali i na isti način utjecali na svoju okolinu. Dvojica najodgovornijih rukovodilaca bogoslovije i grupica najistaknutijih bogoslova su se naročito iskazali u takovom radu.« Tijekom suđenja zastupnik optužbe podnio je zahtjev da se bogoslovsko sjemenište, visoka bogoslovna škola i licej (pripremni tečaj – završni razredi gimnazije) u Đakovu zatvore, pod optužbom da je »režim, odgoj i način života u ovim zavodima omogućio neprijateljski rad optuženih, te su ustanove zloupotrijebljene za takav rad, a budući svećenici odgajani su u njima u neprijateljskom duhu«. Još za vrijeme trajanja procesa Staleška društva katoličkih svećenika NR Hrvatske i NR Srbije uputila su jednu delegaciju Komisiji za vjerska pitanja NR Hrvatske na čelu s dr. Franjom Didovićem, potpredsjednikom Društva katoličkih svećenika Hrvatske, te kanonici Stolnog kaptola iz Đakova dr. Josip Sokol i dr. Zvonimir Marković. Pismenom predstavkom ovoj inicijativi pridružili su se i ostali kanonici đakovačkog Stolnog kaptola i Visoke bogoslovne škole. Delegacija je zamolila nadležne u Komisiji za vjerska pitanja da

⁶⁷ Završeno suđenje proustaškoj grupi iz Đakova. Optuženi su proglašeni krivima i strogo osuđeni za neprijateljski rad, *Đakovački list*, 13. 2. 1960., br. 291, str. 1-2.

⁶⁸ Udruženje katoličkih svećenika osuđuje neprijateljski rad proustaške grupe iz Đakova, *Brodski list*, 12. 2. 1960., br. 6, str. 4.

⁶⁹ Izrečena presuda grupi poglavara i bogoslova, *Virovitički list, Organ Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske za kotar Viroviticu*, 12. 2. 1960., str. 2.

prosljede njihove molbe Okružnom sudu u Osijeku »i obećali da će oni uložiti sve svoje snage kako se mladi svećenički naraštaj ubuduće više ne odgaja u protunarodnom duhu. Kanonici i profesori iz Đakova pridružili su se ovom obećanju i izjavili da će sa svoje strane učiniti sve da se promijeni sistem odgoja u ovom zavodima«, kako se ne bi ponovila djela zbog kojih je javni tužitelj zatražio njihovo zatvaranje. Komisija za vjerska pitanja prosljedila je ovu predstavku Okružnom sudu, te je ona pročitana na procesu.⁷⁰

I list »Novosti, Glasilo Saveza radnog naroda kotara Vinkovci« popratilo je komentarom presudu Okružnog suda u Osijeku »proustaškoj skupini bogoslova i poglavara iz Đakova«. List je donio informaciju i koliko je tko od okrivljenih dobio godina zatvora. Novinar M. B. ustvrdio je da je »jugoslavensko državno uređenje plod velike borbe u kojoj smo dali nebrojene materijalne i ljudske žtve. Prema tome, bilo bi apsurdno da se tek tako pređe preko neprijateljskog rada usmjerenog protiv naših stremljenja i uopće društvenog uređenja.« Prema čl. 22 Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, predviđeno je zatvaranje vjerskih škola koje bi zloupotrijebile svoja prava. Ove školske ustanove (Visoka bogoslovna škola, sjemenište i licej) u Đakovu omogućile su svojim odgojem »neprijateljski rad optuženih, a budući svećenici odgajani su i naučeni da mrze sve što je napredno i zasnovano na socijalističkim principima«. No intervencijom i predstavkama Udruženja katoličkih svećenika, koje je Okružni sud uvažio, spriječeno je zatvaranje učilišta.⁷¹

Presude koje su izrečene bile su drastične. Ćiril Kos osuđen je na 7 godina strogog zatvora, Ivan Kopic na 6, Hrvoje Gašo na 6, Ivan Mršo na 4 godine, Ante Bajić na 2 i pol godine, Zvonko Petrović na 4 godine, Boško Radielović na 3 godine i Petar Šokčević na 2 i pol godine strogog zatvora.⁷² Osuđeni su se žalili na presudu. U sličnim političkim procesima žalba se rješavala prilično brzo, no za ovaj slučaj nije bilo tako. Odluku Vrhovnog suda osuđenici su čekali punih osam mjeseci. Konačna presuda donesena je 13. listopada 1960. Vrhovni je sud prihvatio svu argumentaciju Okružnog suda, ali je umanjio kazne. Ćiril Kos osuđen je na 5 godina strogog zatvora, Ivan Kopic na 4 godine, Hrvoje Gašo na 4 i pol godine, Ivica Mršo na 2 i pol

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Osuđena grupa proustaških elemenata iz đakovačke bogoslovije, *Novosti, Glasilo Saveza radnog naroda kotara Vinkovci*, 13. 2. 1960., str. 7.

⁷² *U ime naroda*, n. dj., str. 255-257; usp. i M. Srakić, n. dj., str. 54-55.

godine, Zvonko Petrović na 2 i pol godine, Boško Radelić na 1 i pol godinu i Petar Šokčević na 1 godinu strogog zatvora.⁷³

Obrazloženje presude Vrhovnog suda Ćirilu Kosu možda je pravi koncentrat onoga sluganskog stanja u kojemu se nalazilo sudstvo u komunističko doba. Ono je cijeli proces u malom, pa ga vrijedi citirati: »Pri tom valja istaknuti da je prvostepeni sud pravilno utvrdio, da na sastancima, koje je držao opt. Kos Ćiril nisu raspravljana samo čisto vjerska pitanja, kako bi to htio prikazati ovaj optuženi, već se raspravljalo i o pitanjima koja se odnose na naše društveno i državno uređenje, a to često sa znatnim omalovažavanjem i krivim prikazivanjem naše stvarnosti. Posebno da se progoni kod nas vjera, da se osudjuju svećenici, onemogućuje djelovanje crkve, te da se mase varaju lažnim obećanjima i zabludama socijalizma. Zatim da se narod guli i istrebljuje, tjera u ropstvo, ističući pritom uspostavu Hrvatske u granicama tzv. Nezavisne Države Hrvatske. Pravilno je prvostepeni sud odbio i onaj dio obrane opt. Kos Ćirila da bi on navodio samo apstraktne citate bez aluzije na naše prilike, pošto je isti baš navodjenjem apstraktnih citata na naše konkretne prilike nastojao postići određene negativne efekte. Iz pojedinih usmenih izjava i pismenih sastavaka, a uzevši u obzir cjelokupno djelovanje opt. Kosa, pravilno je prvostepeni sud zaključio, da je taj optuženi navodeći dijelove naše zemlje od Dubrovnika do Varaždina i od Istre do Zemuna, imao u predodžbi baš 'NDH' pa je svako protivno tvrdjenje u žalbi neosnovano.«⁷⁴

Rješenjem Komisije za primjenu Zakona o amnestiji od 3. travnja 1962., Ćiril Kos je pušten iz zatvora 6. travnja iste godine. Nakon 2 i pol godine tamnovanja u Staroj Gradišci pušten je na slobodu.⁷⁵ Istim aktom oslobođeni su i drugi osuđeni koji su bili u zatvoru.⁷⁶

Zaključak

Nema boljeg pokazatelja o stanju sloboda u jednoj državi od toga kako se sudi građanima u toj državi. Totalitarni režimi 20. st., fašizam, nacizam i komunizam, nastojali su ući u svaku poru života svojih podanika, i kontrolirati ga od jutarnjeg buđenja do večernjeg lijevanja i isprepleli ga mrežom doušnika, osiguravši »zakonom« kontrolu misli, riječi i djela. Sva ova obiljež-

⁷³ *U ime naroda*, n. dj., str. 428-429; M. Srakić, n. dj., str. 55.

⁷⁴ *U ime naroda*, n. dj., str. 432-433.

⁷⁵ Isto, str. 454-455; v. i Srakić, n. dj., str. 57.

⁷⁶ *U ime naroda*, str. 456-457.

ja nalazimo i u montiranom političkom procesu profesorima, svećenicima i bogoslovima Đakovačkog sjemeništa 1959./60., koji je imao za cilj da se bogoslovija u Đakovu ukine. Optuženi tu nema nikakve šanse, on je tu samo da bude osuđen. Dovodi se samo jedan svjedok koji ga optužuje, iako ne prilaže za optužbu nijedan valjan dokaz, a ne dopušta se da dođu svjedočiti deseci drugih svjedoka; ispituje ga se cijele dane, podmeće mu se uhoda i denuncijant (jednako i svećenik i notorni kriminalac); u sudnicu se dovodi izdresirana publika koja plješće na svako uskraćivanje minimuma prava optuženom. Općenito, ova je optužnica okrivljene teretila za »nasilno obaranje državnog i društvenog uređenja«, »zlomamjerno i neistinito prikazivanje društveno-političkih prilika u zemlji«, »rušenje bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti«, »izvrgavanje poruzi Jugoslavenske narodne armije«, »pjevanje ustaških pjesama« (Oj ti vilo, vilo Velebita, U boj, u boj, Sinci Zvonimira, Pozdrav Domovini, Za dom i hrvatstvo), »slušanje stranih radio stanica« (Radio Madrid, Vatikan, Glas Amerike), »držanje u knjižnici i čitanje djela iz NDH, Pavelića, Budaka i Südlanda«. Kako je isticala zatvorska kazna kardinalu Stepincu, htjelo se i njega uvući u proces da mu se onemogući povratak na nadbiskupsku stolicu. Novinska izvješća s ovog procesa jednako su dobar pokazatelj zločinačkog karaktera komunističkog režima kao i sudstvo. Novinari svih analiziranih listova (»Glas Slavonije«, »Večernji list«, »Vjesnik«) na državnoj razini, kao i na lokalnoj razini (»Đakovački list«, »Brodski list«, »Virovitički list«, vinkovačke »Novosti«) dragovoljno su uskladili svoje misli s tužiteljevima i u svojoj revnosti su i uvećali krivicu optuženih dodajući i ono što u optužnici ne stoji, pretvarajući se u još oštrijeg tužitelja. Duhovnik Ćiril Kos u tim je izvješćima predöčen kao neprijatelj i rušitelj države, socijalističkog uređenja, neprijatelj i rušitelj JNA, neprijatelj temelja države tj. »bratstva i jedinstva«, napose hrvatskog i srpskog naroda. Predstavljen je kao odgojitelj budućih neprijatelja države, koje je odgajao »usađivanjem u buduće bogoslove mržnje prema pojedinim nacionalnostima i grubom zloupotrebom vjerskih osjećaja u političke svrhe«. Da bi cijela hajka dobila ozbiljnu notu, novinari kao i tužitelji formiraju na silu »organizirane grupe« i »grupice«, pa je onda iz dubine tobožnje opasnosti koja da je prijetila državi, duhovnik Ćiril Kos postao i »I. optuženi«. Izvješća su uvijek počinjala naslovima »Suđenje proustaškoj grupi Ćirila Kosa«, ili »proustaškoj grupi Ćirila Kosa i drugih« ili »proustaškoj grupi iz Đakova«. Najbolja ilustracija karaktera medija u vezi s ovim procesom ostavili su sami mediji. Naslov »Osuđeni su proglašeni krivim«, sve govori sam po sebi o medijima, o novinama, o novinarima i njihovoj savjesti. Sve je bilo u ovakvim slučajevima u službi jednoga zločinačkog režima.

Mato Artuković

Father Ćiril Kos condemned in the press of the time

S u m m a r y

(translated by Mica Orban Kljajić; revised by Gorka Radočaj)

This paper analyses the indictment and the verdict, as well as the newspaper reports from the staged political trial against secondary school teachers and seminarians of the Theological Seminary in Đakovo in 1959–1960. The aim was both to abolish the seminaries in Đakovo and to involve Cardinal Alojzije Stepinac in the trial, and consequently establish his guilt in order to prevent his return to the archbishop's throne upon the imminent conclusion of his confinement. The indictment and the verdict are, to a great extent, documents incriminating to the highest degree the totalitarian communist regime. The newspaper reports from the trial are an equally good indication of the criminal nature of both the communist regime and the judiciary. In these reports, Father Ćiril Kos was described as an enemy and demolisher of the state and the socialist system, an enemy and demolisher of Yugoslav National Army, an enemy of the very being of the state, i.e. of *brotherhood and unity*, in particular the one of Croatian and Serbian peoples in particular. He was described as being Pro-Ustasha, the educator of future enemies of the state, whom he educated *by inculcating hatred for certain nationalities into future seminarians and by gross misuse of religious emotions for political purposes*. The reports always started with titles such as *The Trial against the Pro-Ustasha Group of Ćiril Kos* or *To the Pro-Ustasha Group of Ćiril Kos and others* or *To the Pro-Ustasha Group from Đakovo*.

Keywords: Father Ćiril Kos; Theological Seminary in Đakovo; trial against secondary school teachers and seminarians of the Theological Seminary in Đakovo; journalism in communist times; communist totalitarianism.

Milan ŠIMUNOVIĆ

Katehetsko vijeće HBK-a i biskup Ćiril Kos

Veliko ime u jačanju hrvatskoga katehetskog pokreta
sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća

Sažetak

Autor opisuje profil biskupa Ćirila Kosa kao čovjeka vrlo neposrednoga, koji si nije umišljao da 'sve zna'. On ima povjerenja u one koji su u Katehetskom vijeću i koji su vični traženju i propitivanju znakova vremena u tim turbulentnim vremenima u Crkvi. Zato on sluša, osluškuje i prihvaća različita mišljenja i svojom neposrednošću postiže harmonizaciju različitih ideja i zamisli o katehetskom djelu Crkve u Hrvata. Zato su mogli izići potrebni dokumenti koji su onda po biskupijama poticali stvaranje potrebnih struktura i formaciju onih koji će prenositi vjerske sadržaje.

Ključne riječi: Ćiril Kos, Katehetsko vijeće, Katehetske ljetne škole, suradnici, dokumenti

Uvodna misao

Pisati o jednom biskupu koji je, u razdoblju od početka sedamdesetih do početka devedesetih godina prošloga stoljeća, uvelike obilježio moj život, na osobnom i znanstvenom planu, kao katehetičaru i pastoralnom teologu, veliko mi je zadovoljstvo.¹ To je mons. Ćiril Kos, biskup đakovački i srijemski. Pretpostavljam da bi i više katehetičara, iz starijih generacija, nešto slično mogli napisati jer su u ovome biskupu prepoznali čovjeka iznimno proročkoga duha, koji se očitovao ne samo u svojoj biskupskoj učiteljskoj službi već i u velikoj širini srca, vidovitosti i jednostavnosti. On se trudio, nadahnut i Drugim vatikanskim koncilom, čitati 'znakove vremena', radujući se svemu 'novome' što je na crti evanđelja Isusa Krista, učiteljstva Crkve, posebice oči-

¹ Biskup mons. Ćiril Kos bio je gotovo dvadeset godina (u više mandata) predsjednik Katehetskog vijeća BKJ (i posljednjih godina HBK u samostalnoj državi Hrvatskoj), dok sam ja kroz cijelo to vrijeme (u svim mandatima) bio član navedenoga Vijeća i ujedno posebnog njegovog 'tijela', najprije Pripremnog, a ubrzo Stalnog odbora za pripremu i održavanje Katehetskih ljetnih škola. Time sam imao čast biti mu jedan od prvih suradnika.

tovanoga i u pokoncilskim dokumentima. Taj se proces na svim razinama, posebice katehetskoj, 'zahuktao' na ovim prostorima već potkraj šezdesetih godina. Stoga će biti važno ovdje upozoravati na neke kontekste, na našoj i barem europskoj razini, s obzirom na razvoj pokoncilske misli u teološko-katehetskim promišljanjima i pothvatima.

Usudujem se, prethodno, reći da đakovački i srijemski biskup mons. Ćiril Kos 'stupa na širu scenu' 1974. u svojstvu predsjednika Katehetskog vijeća BKJ kao koordinator procesa izlaska iz često 'suhoparnog kršćanstva' koje je plod takvog poučavanja, odnosno vjeronauka koji se često svodio na određeni moralizam i juridizam, na ono minimalno i pojednostavnjeno što se mora prihvatiti, u kršćanstvo koje želi u čovjeku 'odjeknuti' (što je izvorno značenje riječi 'kateheza') da ga iznutra zahvati i pokrene, i to ne samo na razini uma nego i srca, jednom riječju, da mu bude radosna vijest koja mijenja život. Upravo je to duboko obilježilo pokoncilski katehetski pokret.

O njegovoj ulozi u hrvatskome katehetskom pokretu već sam pisao u dvama navratima, kako u đakovačkoj teološkoj reviji i još više u svojoj opsežnoj knjizi, posvećenoj katehezi i katehatici, te njezinoj hrvatskoj bilanci,² pa je razumljivo da se dobrim dijelom referiram na te izvore. Valja prelistati desetak zbornika Katehetskih ljetnih škola, veliki broj Biltena KLJŠ (materijali koji su na ciklostilu tiskani svakoga dana u vrijeme KLJŠ), gdje se mogu čitati biskupovi govori i interventi. Stoga držim da bi se mogla napisati povećana knjiga o njegovoj ulozi u rastu i jačanju pokoncilske kateheze i katehetike u Crkvi u Hrvata. Makar je po biskupskoj službi bio prvi učitelj, a to znači i 'prvi kateheta', on se često smatrao 'učenikom' koji još uvijek ima što naučiti od drugih, i mnogo mladih, koji se posebno bave određenim pitanjima u evangelizacijsko-katehetskom djelu Crkve. Svoj biskupski autoritet uvijek je stavljao u službu rasta drugih (što je i izvorno značenje toga pojma), osobito stručnjaka na ovome području i uspio je okupiti velik tim ljudi svih profila. Napominjem da je razumljivo što će u ovome radu biti dosta govora o *Katehetskim ljetnim školama* (KLJŠ), što je i razumljivo, jer je to bila glavna aktivnost *Katehetskoga vijeća* (KV), kojemu je on bio predsjednikom gotovo dvadeset godina.

² Milan Šimunović, Biskup Ćiril Kos i Katehetske ljetne škole u pokoncilskoj Crkvi u Hrvata. Naša kateheza neposredno poslije Drugog vatikanskoga koncila, u: *Diacovensia*. Teološki prilozi, Đakovo, II (1994.) 1, 68-79; Milan Šimunović, *Kateheza prvenstvena zadaća Crkve. Identitet i perspektive hrvatske pokoncilske kateheze i katehetike. U obliku bilance*, Zagreb, 2011., 50-200.

Osim toga, želim na početku istaknuti da se u poslijeratnom vremenu Đakovo posebno ističe na polju prenošenja vjere djeci i mladima, nakon što ga je komunistički sistem 1952. izbacio iz škole. Tu, posebnu ulogu ima tadašnji đakovački i srijemski biskup Stjepan Bäuerlein.³ Stjecajem okolnosti đakovački i srijemski biskupi, a potom đakovačko-osječki nadbiskupi do danas, bit će predvoditelji kateheze ili odgoja u vjeri na razini Crkve u Hrvata, te od početka devedesetih godina u okviru HBK-a u samostalnoj državi Hrvatskoj. Tako se ustalila praksa da ta služba na neki način pripada časnom nad/biskupskom sjedištu u Đakovu, očito i stoga što su je đakovački nad/biskupi, uz pomoć profesora, stručno provodili i još je provode.

1. Prijelomno vrijeme Drugoga vatikanskog koncila i u postkoncilskim godinama

Držim da je, prije daljnje rasprave, potrebno barem letimično 'baciti pogled' na razdoblje prije nego je biskup mons. Ćiril Kos preuzeo službu predvoditelja kateheze na širem planu. To je vrijeme dubokih promjena na crkvenoj razini, koje su započele Drugim vatikanskim koncilom. Naime, taj je koncil u prvoj polovici šezdesetih godina 'otvorio vrata' zauzetijemu promišljanju i stvaralaštvu u prenošenju vjere u svijetu koji se počeo uvelike mijenjati, što je, dakako, bilo popraćeno i nemalim nesigurnostima, pa i sporenjima s obzirom na 'stare' i 'nove' pristupe. Premda je bio izrazitije 'pastoralan', nije izdao neki zaseban katehetski dekret. Međutim, iz više njegovih dokumenata mogla se iščitavati potreba korjenitije promjene vjerskoga odgoja, posvećujući joj posebnu pozornost u dekretu o pastirskoj službi biskupa »*Christus Dominus*«, u kojem izričito naglašava kako

»katehetska poduka ide za tim da vjera u ljudima postane živa, svjesna i djelotvorna. Biskupi neka bdiju da se ta pouka s najvećom pomnjom i brigom pruži kako djeci i adolescentima, tako mladima i odraslima: da se pritom, poučavanju pazi na prikladan rasporedaj i metodu koja je pogodna ne samo s obzirom na gradivo koje se obrađuje nego i s obzirom na prirodne dispozicije, sposobnosti i dob i na životne okolnosti slušača. Konačno, neka paze da se to proučavanje oslanja sve Sveto pismo, predaju, liturgiju, učiteljstvo i na život Crkve«.⁴

³ Usp. Stjepan Bäuerlein, u: *Religijsko-pedagoško-katehetski leksikon* (ur. M. Pranjić), Zagreb, 61 (dalje: LEKSIKON).

⁴ DRUGI VATIKANSKI SABOR. DOKUMENTI, *Christus Dominus*, Dekret o pastirskoj službi biskupa (26. listopada 1965.), br. 14, Zagreb, 1970.

To je bio jasan signal da neki dotadašnji načini rada nisu više kadri odgovoriti na očekivanja djece i mladih, a posebice ne odraslih. Postala je jasnijom činjenica da se vjeronauk (termin kateheza nije toliko bio prisutan) ne može svesti na 'puko prenošenje formula', zapovijedi i propisa, i to uglavnom metodom 'pitanja i odgovora'. Još konkretnije se počelo postavljati pitanje

»je li vjeronauk sustavno učenje kršćanstva ili uvođenje u kršćanstvo, u vjeru i život kršćanske zajednice. Činjenica, da je za mnoge koji su čak prošli sustavno poučavanje vjera prestala biti glavnom okosnicom života, te da se življenje vjere povuklo u područje privatnog života bez posebnog utjecaja na okolinu, još je više obeshrabrivala pastoralne djelatnike.«⁵

Nakon više okupljanja pojedinih svjesnijih pastoralno-katehetskih djelatnika u pojedinim biskupijama,⁶ od kojih neke formiraju i posebna katehetska vijeća, Biskupska konferencija uviđa da je potrebno osnovati 'krovno tijelo', odnosno Katehetsko vijeće, što čini 17. studenoga 1970., a koje bi trebalo

»promicati katehezu i katehetski pastoral i koordinirati ga u što neposrednoj suradnji s ustanovama koje se bave tim područjem i sa strukturama zaduženim za taj vid pastorala u pojedinim biskupijama«.⁷

Ovaj je zaokret za Crkvu u Hrvata, u novonastalim okolnostima, bio iznimno težak jer se trebalo suočiti ne samo s agresivnim ateizmom već i otporom onih crkvenih krugova koji su ostali u najmanju ruku 'zburnjeni' usmjerenjima Drugoga vatikanskoga koncila, držeći se 'starih i prokušanih' načina rada, izražavajući pritom pretjerani strah zbog svega 'novoga' što je, raznim kanalima, pristizalo sa Zapada. Ipak nove crkvene i društvene prilike, te očekivanja ljudi, bile su jasan poziv i Crkvi u Hrvata na mnogo veće udruživanje svih snaga u promišljanju o novim načinima djelovanja. Jaka referentna točka u novome katehetskom gibanju postaje vatikanski dokument *Opći katehetski direktorij* (1971.). Uz ostalo, on upozorava na činjenicu da i odlično odgajani kršćani

»osjećaju teškoću s obzirom na način govora o vjeri za koji drže da je ili odveć povezan s predanim odnosno neobičnim formulama ili da je

⁵ Milan Šimunović, *Biskup Ćiril Kos i Katehetske ljetne škole ...*, str. 68

⁶ To je plod promišljanja te okupljanja pastoralno-katehetskih djelatnika, posebice na Čiovu, Bolu i u Makarskoj, te u časopisu »Katehist« (koji počinje izlaziti u Zagrebu 1963. (ur. I. Škrebilin), usp. Milan Šimunović, *Kateheza prvenstvena zadaća Crkve*, str. 40-45.

⁷ Usp. Pero Aračić, *Katehetsko vijeće BKJ*, u: LEKSIKON, str. 331.

odveć povezan sa zapadnjačkom kulturom. Oni stoga traže nov način izražavanja vjerskih istina, koji će biti više u skladu sa suvremenim položajem čovjeka i koji dopušta da vjera obasjava zbilju koja tišti suvremenoga čovjeka te omogućuje da se evanđelje utjelovi u različite kulture. Svakako je dužnost Crkve da sa što većom pozornošću promotri tu težnju ljudi.«⁸

Neposredno nakon izlaženja OKD-a u Rimu se održava II. međunarodni katehetski kongres (1971.), koji praktički potvrđuje da je kršćanska kateheza jedna od temeljnih zadaća služenja Riječi u Crkvi, koja se suočava sa znatnim zahtjevima zbog promjena u društvu i u samoj Crkvi. Osim *kerigmatskog pristupa* u teologiji i katehezi, a to znači veće otvorenosti Božjoj riječi (kerigmi), trebalo je nužno usvajati i *antropološki zaokret*. To znači da nije dostatan samo navještaj Radosne vijesti, odnosno nije dovoljno voditi brigu o 'sjemenu' koje se sije (Božja riječ), već i o 'tlu' na koje pada, a to su čovjek i njegov život. Štoviše, polazišna točka u odgoju vjere trebala bi biti upravo čovjekova situacija. J. kard. Wright⁹ jasno je naglasio da se Kristova poruka ne smije pojaviti kao nešto odsječeno od života kakvim žive mladi i odrasli. Oni žive u obitelji, u prijateljstvu, studiju, radu, imaju svoje specifične potrebe i prijedloge. Božja riječ koju kateheza mora navijestiti treba doći kao svjetlo koje će rasvijetliti život, kao odgovor na najdublje težnje koje nosi moderni čovjek. U tome smislu 'ljudske' teme o ljubavi, društvenoj pravdi, miru, o odgoju osobnosti imaju mjesto u katehizaciji, i to ne samo kao 'primjeri' za ilustraciju nego i kao pravi sadržaj kateheze koji Božja riječ treba osvjetliti. To je bila velika, može se reći, i 'revolucionarna' novost za pokoncilsku katehizaciju.¹⁰ Ova okrenutost čovjeku nije samo 'pedagoško sredstvo' već je temeljni zahtjev same Božje riječi, jer se događaj utjelovljenja Sina Božjega odnosi na stvarnoga čovjeka, što svakako uključuje i primjerenije naviještanje. Otuda proizlazi i čvrsto uvjerenje, kako se naglašava u navedenom katehetskom dokumentu OKD, da je u naviještanju i odgoju vjere nužno voditi brigu o temeljnome katehetskom načelu *vjernosti Bogu*, ali u isto vrijeme i *vjernosti čovjeku*.

⁸ Usp. SVETI ZBOR ZA KLERIKE, *Opći katehetski direktorij* (11. travnja 1971.), br. 8., Zagreb, 1972. (dalje: OKD).

⁹ On je u svojstvu u svojstvu prefekta Svetog zbora za klerike (poslije Kongregacije za kler, koji je imao poseban Odjel za katehezu) bio glavni moderator Kongresa.

¹⁰ Usp. *Atti del II. Congresso catechistico internazionale*, settembre 1971., Roma, 1972., str. 29-49.

BKJ uviđa da je prijeko potrebna stručno doškolovanje za novu katehizaciju preko katehetskih škola te rad na katehetskim planovima i programima, za što nisu bili dostatni Svećenički tečajevi u Zagrebu, pokrenuti pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu još u vrijeme Koncila. Tako su na velik odjek naišle prve višednevne Katehetske ljetne škole u Zadru (1971.), Splitu (1972.) i Dubrovniku (1973.), s nastupom više teoloških stručnjaka. Na djelu je obnoviteljski zamah Drugoga vatikanskog koncila na svim razinama (izdanje novoga prijevoda Biblije, početak rada Centra za koncilski istraživanja, izlaženja »Službe riječi« – građe za obnovljenu liturgiju, liturgijskih knjiga prema novom Misalu Pavla VI. i dr.). Mnogi, osobito neki istaknuti teolozi poput J. Turčinovića, smatrali su da je upravo živi val katehetske obnove u našoj Crkvi bio jedna od življih činjenica.

2. Biskup Kos – veliki moderator pokoncilskoga zamaha sedamdesetih i osamdesetih godina u vrijeme sporenja tradicionalističkih i suvremenih čimbenika

Koliko je Biskupska konferencija u KV-u vidjela jedan od značajnijih svojih pothvata, svjedoči i činjenica da su u njemu bila još trojica biskupa, u svojstvu članova (predsjedništva). Naime, tijekom vremena osjećala se potreba za još sustavnijom koordinacijom svih katehetskih pothvata jer se upravo kroz vjeronauk, odnosno katehezu na najkapilarniji način kršćanstvo 'usađuje' u ljude, počevši od dječje dobi. U to vrijeme događa se sve veće prodiranje europskih inovativnih zamisli, nakon što je u drugoj polovici šezdesetih i početkom sedamdesetih godina dobar dio svećenika i redovnika konačno mogao poći na teološke studije u inozemstvo, osobito u Rim, neki posebno na specijalizaciju u pastoralu i katehетици. Pristizanjem prvih stručnjaka (magistara ili doktora znanosti) došlo je i do smjelijih koncilskih iskoraka, ali i previranja i 'sporenja'.

Sudjelujući u tim događanjima, još kao specijalizant katehетике u Rimu u prvoj polovici sedamdesetih godina (i već 1973. pozvan za člana Katehetskog vijeća BKJ), te imajući pred očima sve što se događalo, držim da je bilo providonosno što je u tome razdoblju upravo biskup đakovački i srijemski mons. Ćiril Kos na Biskupskoj konferenciji (1974.) bio izabran za novog predsjednika KV-a. S njime postupno dolaze i 'nove snage', odnosno novi tajnici koji su imali važnu ulogu u sveukupnoj katehetskoj koordinaciji: mr. Franjo Gruić (1974. – 1980.), dr. Pero Aračić (1980. – 1985.), dr. Josip Baričević od 1985. dalje, potom mr. Marko Jerković, dr. Ivica Pažin potkraj

devedesetih (do danas), koji su, kako se vidi, svi, osim jednog, iz Đakova. A članovima KV-a postaju sve više kateheta i pastoralni teolozi, autori i izdavači katehetskih djela, te zauzetiji pastoralci, odnosno katehete i katehistice. Uključivanjem 'novih ljudi' osjeća se, po uzoru na Crkvu na europskoj razini, i u Crkvi u Hrvata potreba uspostavljanja sveukupnoga *katehetskog pokreta*. Naime, hrvatski su kateheta i ostali teolozi koji su bili osjetljiviji za katehetska pitanja smatrali da se moramo, nadahnuti na suvremenim europskim kretanjima, vodeći brigu o općem uvjerenju da 'nova' kateheza ne može biti djelo samo »pojedinih osoba, već više ili manje organizirano djelo sve većeg broja izravnih djelatnika, znanstvenika i animatora, međusobno povezanih akcijom i razmišljanjem, koji tvore i šire javno mnijenje, dovode do zakonodavstva i organizacije, do pregleda i promišljanja sadržaja i tekstova kateheze, do usavršavanja metoda, do međusobnog povezivanja povremenim spisima i udruženjima (tvoreći tako više ili manje organizirani pokret) i šireći ideja i iskustva.«¹¹

Kako raste krug kateheta i katehetski usmjerenijih teologa, KV, pod vodstvom predsjednika mons. Ćirila Kosa, kreće u značajnije iskorake. Prvi takav snažniji zaokret u promišljanjima i načinu rada događa se uvođenjem koordinirane pripreme predavanja, te timskoga rada, odnosno načina sudjelovanja po načelima dinamike grupe, počinje na IV. KLJŠ-u u Rijeci (1974.), koju prvi puta vodi nova katehetska ekipa KV-a, najprije kao Pripremni, a potom Stalni odbor.¹² Zanimljivo je da će mons. Marin Srakić, kasniji nasljednik mons. Ć. Kosa na biskupskoj stolici u Đakovu i na čelu Vijeća HBK-a za katehizaciju, govoreći o 15. godišnjici vjeronauka u školi (u Zagrebu 15. prosinca 2005.), naglasiti da se upravo na toj riječkoj školi dogodila određena prekretnica, odnosno da je

»ta Škola bila pravi pogodak i snažan odgovor Crkve na sve dotadašnje zabrane. Broj sudionika bio je doista impozantan, a tematika i više nego aktualna. Predavači su bili vršni stručnjaci iz svih teološko-pastoralno-pedagoških područja.«¹³

¹¹ *Katehetski pokret*, u: LEKSIKON, str. 321.

¹² Pripremni odbor (ubrzo Stalni) čine: Milan Šimunović (predsjednik), Josip Baričević, Pavao Crnjac, s. Anastazija Trobentar, o. Stanko Weissgerber, a poslije se u raznim mandatima uključuju (mijenjaju) i drugi: Šime Samac, Tonči Trstenjak, Aldo Starić, s. Consolata Rajković, Želimir Puljić i dr.

¹³ Marin Srakić, Hrvatski vjeronaučni hod, u: *Katehetski glasnik*, VI (2008.) 1, str. 23.

Katehetsko se višeće postupno preustrojava, ulaze novi ljudi svih profila, ali bez ikakve isključivosti, pa je bilo članova kako tradicionalnijih, tako i suvremenijih usmjerenja koji postaju sve brojniji. Na KLJŠ-u sve se više osjeća određena živost u cjelotjednim raspravama, u timskome radu i druženjima svećenika, redovnika i redovnica. Valja ipak notirati, ne bez čuđenja i postavljanja pitanja na razini KV-a i šire, da se redovničke poglavarice ubrzo odlučuju na pokretanje zasebnih katehetskih zimskih škola samo za redovnice, koje bi navodno bile njima primjerenije jer mnoge nisu imale višu naobrazbu da bi mogle slijediti 'preveliku stručnost i zahtjevnost' KLJŠ-a. Može se postaviti pitanje je li samo to bio glavni razlog, jer su i na zimskim školama predavali pojedini profesori kao i na ljetnim. No, ipak je veći dio redovnica nastavio sudjelovati i na KLJŠ-u, ne nasjedajući 'pričama' o nekom 'visokom teoretiziraju i modernizmu' ili nekim drugim pojavama, što su se, prema nečijim uskogrudnim interpretacijama, navodno 'znale pojaviti' na KLJŠ-u u ozračju tjednoga zajedništvovanja. Treba posebice istaknuti Milosrdne sestre sv. Križa (Sestre križarice) koje su iskazale veću dosljednost i gotovo u cjelini ostale redovite sudionice KLJŠ-a, očito želeći naglasiti važnost zajedništva s pastoralnim klerom i redovnicima u pastoralno-katehetskom programiranju i djelovanju, a vjerujem i privrženost svome 'prvom Ordinariju', tada biskupu Ćirilu Kosu.

Unatoč svim teškoćama KLJŠ postupno prerasta u 'jedinstveni stručni skup' svih pastoralnih djelatnika u Crkvi u Hrvata, sve do onih u hrvatskim katoličkim misijama, o čemu svjedoče i okvirne teme pojedinih KLJŠ.¹⁴ Kako se vidi, KV je smatralo da bi se KLJŠ trebale 'seliti' po pojedinim biskupijama, kako bi što više zahvaćale pastoralne djelatnike 'na njihovu terenu', ali i senzibilizirale za odgoj u vjeri veći dio Božjega naroda, jer su mnogi ugošćivali po-

¹⁴ Dovoljno je pregledati naslove okvirnih tema pojedinih Škola pa da se ustanovi kako govore o zaokretu u poimanju kateheze, koja se ne ograničuje na djecu i mlade, već smjera i prema odraslima, posebice obitelji i župnoj zajednici: *Odgoj u vjeri u kršćanskoj zajednici do 12. godina* (Rijeka, 1974.), *Kateheza kao permanentni odgoj kršćanske zajednice u našim prilikama* (Zagreb, 1975.), *Komuniciranje poruke i iskustva vjere u suvremenoj katehezi* (Rijeka, 1977.), *Kateheza ovdje i danas u svjetlu Sinode '77.* (Sarajevo, 1978.), *Prva ispovijed i pričest u procesu kršćanske inicijacije* (Subotica, 1979), *Mjesto i uloga obitelji u našoj katehezi* (Đakovo, 1980.), *Problem vjere mladenačke dobi* (Varaždin, 1981.), *Župska zajednica i kateheza* (Pazin, 1982.), *Krist otkupitelj u našoj katehezi* (Šibenik, 1983.), *Kateheza i liturgija* (Zadar, 1984.), *Naša kateheza i dvadeset godina koncilske obnove* (Sarajevo, 1985.), *Odgoj u vjeri i cjelovitost osobe* (Šibenik, 1986.), *Kateheza kao predanje vjere* (Subotica, 1987.), *Odgoj u vjeri i dijakonija* (Zadar, 1988.), *Naša kateheza i aktualne društvene promjene* (Đakovo, 1990), *Vjerski odgoj u školi i župnoj zajednici, s posebnim naglaskom na programima i profilu vjeroučitelja* (Zagreb, 1991), *Župna kateheza i vjerski odgoj u školi. Analiza dvogodišnjeg iskustva i perspektive* (Zagreb, 1993.).

jedine sudionike i sudjelovali na večernjim euharistijskim slavljinama. Naglasak se sve više pomiče na odrasle, štoviše, na cijelu župnu zajednicu kao glavnoga aktera u katehezi, a posebice na obitelj kojoj se na ovim prostorima počinje posvećivati sve veća pažnja u svim oblicima njezina poslanja.¹⁵

Već dosta govori činjenica da se u organizaciji KV-a, odnosno njegova Stalnog odbora za KLJŠ, udruživao velik broj ljudi raznih specijalizacija. Tako se može govoriti o gotovo stotinu ljudi: bibličara, kateheta i pastoralnih teologa, dogmatičara, moralista, liturgičara, filozofa, pedagoga i psihologa, glazbenika i ljudi drugih specijalizacija te angažiranih pastoralnih djelatnika.¹⁶ To je bila izvrsna prilika za uspješno udruživanje i prožimanje svih teoloških disciplina u promišljanju i djelovanju Crkve na crti suvremene evangelizacije i kateheze.¹⁷ Postaje sve jasnijom potreba dubljega proučavanja konkretne situacije, konkretnoga čovjeka (već djece i mladih), što je neodgodivi čimbenik u radu oko promišljanja i prericanja evanđeoske poruke. U isto vrijeme, posebice u hrvatskoj situaciji, svima se postavljao i zahtjev, kako primjećuje veliki teolog T. Šagi-Bunić, da

»uzmemo do znanja i zrelo promislimo što i kako treba postupiti u prezentiranju evanđeoske poruke ovim generacijama, s obzirom na zahtjeve što ih postavlja činjeničnost marksističke misaone komponente i marksističkog rječnika u našem opće suvremenom mentalitetu i u duhu mlađih generacija«.¹⁸

Valja imati na pameti da je to 'prericanje vjere', odnosno stvaranje novoga govora, na poseban način potaknuo (prilično osporavani) »Novi kate-

¹⁵ Upravo u Đakovu počinje sustavni obiteljski pastoral, s naglaskom na tečajevima pripreme za brak, štoviše, pokreće se i poseban Obiteljski institut, a pokretač i 'duša' svega je pastoralni teolog dr. Pero Aračić.

¹⁶ Bilo bi zanimljivo navesti imena brojnih ljudi raznih profila, ali je to ovdje nije moguće, da se vidi koliko je to bilo životno 'bogatstvo' za Crkvu u Hrvata. Tko ipak želi imati nešto konkretniji uvid u tu silnu 'plejadu' ljudi (s cijeloga područja ondašnje države), koji su usko surađivali u djelu Crkve, može pogledati: Milan Šimunović, *Kateheza prvenstvena zadaća Crkve*, str. 39-63 (osobito onih koji su izravno sudjelovali, kao predavači i animatori na KLJŠ-u, na str. 55-56.).

¹⁷ Valja se prisjetiti da je snažan zaokret u (novoj) evangelizaciji bilo III. Opće zasjedanje Sinode biskupa (1974.) o evangelizaciji, te dokument: PAVAO VI., *Evangeliu nuntiandi. Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu* (8. prosinca 1975.), Zagreb, 1976.

¹⁸ Tomislav Šagi-Bunić, Problemi evangelizacije u našim uvjetima, u: *Svjedočenje*, 97/1974., Zagreb, str. 7; usp. Frane Franić, Marksistička misaonost i naši mladi u sadašnjem času, u: *Putovi dijaloga*, Crkva u svijetu, 1973., str. 125-144.

kizam za odrasle« (tzv. holandski katekizam), s naglaskom na osvjetljavanju ljudskoga postojanja Božjom riječi, koja bi trebala odjeknuti na nov način, slijedeći i suvremene misaone tjemove u katoličkoj vjeri. Bio je to snažan zaokret u katehetskom pokretu, to više što se kateheza počela usredotočivati ne samo na djecu i mlade već i na odrasle kao glavne adresate. Valja posebice istaknuti što se misli pod 'novi'. Prema riječima nizozemskih biskupa

»to ne znači da su neki vidovi vjere promijenjeni, a drugi ostali kao i prije. U tom slučaju mogli bismo naprosto izmijeniti nekoliko strana starog katekizma. Nego, posrijedi je nešto sasvim drugo. Čitava poruka, sva vjera, ostaje ista, samo je nov pristup vjeri i svjetlo u kojem se ona promatra. Sve što živi treba da ostane isto, a ujedno da se i obnavlja. Kristova je poruka nešto živo. Zbog toga 'Novi katekizam' pokušava prikazati vjeru naših predaka u suvremenom obliku. Tako postavljen cilj zahtijevao je novu vrstu knjige. Nekoć su katekizmi donosili kratke obrasce koji su se lako pamtili. Ovaj prikaz vjere, prikaz za odrasle, postupa drugačije: svakodnevnim jezikom naviješta poruku, potanko iznosi njezinu pozadinu te svjetlom evanđelja osvjetljuje suvremena pitanja.«¹⁹

Razumljivo je da su u nas novi i drukčiji teološko-katehetski pristupi i u ovome katekizmu počeli još više 'uznemirivati' one pojedince ili krugove koji su nastojali ostati na 'starim pozicijama'. Štoviše, oni su u raznim situacijama, i u katoličkom tisku, počeli izražavati nepovjerenje s pitanjem: nije li riječ, možda, o nekim zastranjenjima, odnosno o udaljivanju od zasada vjere, o nekom horizontalizmu ili subjektivizmu, situacijskoj etici i dr.²⁰ Nema dvojbe da je to bio plod pogrešnih procjena na temelju pojedine izjave nekoga od predavača ili sudionika u timskome radu. Šteta je što se neki 'dežurni čuvari vjere' nisu više potrudili da uđu u taj proces rasta u teološko-katehetskim spoznajama na crti Drugoga vatikanskog koncila, a veći dio njih nije niti sudjelovao na KLJŠ-u pa su, dobivajući informacije 'iz druge ruke', lako upadali u napast da pojedine predavače sumnjiče za nevjernost Crkvi.

¹⁹ *NOVI KATEKIZAM. Pouka vjere za odrasle*, Zagreb, 1970., Predgovor, str. VII. Poznato je da je Kardinalska komisija iznijela neke zamjerke te predložila izmjene ili dopune koje su iznesene i na kraju hrvatskog izdanja.

²⁰ Ovdje se, zbog objektivnih razloga, ne navode pojedina imena, ali ipak treba reći da ih ipak nije 'bilo malo'; štoviše, oni su se smatrali utjecajnim piscima (ili novinarima) koji su pokušali to nepovjerenje prema 'novitetima', posebno izraženima na KLJŠ-u, prenositi i na pojedinoga biskupa ili redovničke poglavare i poglavarice. O tim pitanjima može se nešto više pročitati u knjizi: Milan Šimunović, *Kateheza prvenstvena zadaća Crkve*, str. 33-93.

Većina članova u KV-u te brojni drugi stručnjaci nisu se dali smesti, štoviše, sve su se više uvjerali da nema drugog puta nego jačati započetu obnovu, na temelju shvaćanja i definiranja naravi i zadaći kateheze u crkvenim dokumentima, posebice OKD (1971.), te napose u apostolskoj pobudnici pape Ivana Pavla II. »Catechesi tradendae« (1979.). Tomu je prethodila Sinoda biskupa o katehizaciji (1978.) koja doslovno kaže:

»Da bi kateheza mogla odgovoriti zahtjevima današnjeg vremena, morat će ne samo nastaviti nego i trijezno razvijati već započetu obnovu. Jednako je pogibeljno uobičajeno ponavljanje, koje otklanja svaku promjenu, kao i nepromišljena improvizacija, koja olako pristupa problemima. Nedostaci koji se susreću ili se događaju na području kateheze često proizlaze iz nedostatka realizma, koji u isto vrijeme znači nevjernost Evanđelju i čovjeku; radi se, naime, o katehezi u našem vremenu.«²¹

U međuvremenu KV smatra da je vrijeme krenuti u izradu katehetskih materijala i suvremenih katekizama koji bi bili odraz koncilskih prijedloga i nekih prijedloga na KLJŠ-u, pa makar, za početak, trebalo i prevoditi nama primjerenije strane katehetske priručnike. Dakako, u središtu pozornosti bila je činjenica kada se u katehetsko izdavaštvo izravnije uključuje izdavačka kuća *Kršćanska sadašnjost* u Zagrebu, koja se odlikuje suvremenim teološkim promišljanjem cjelokupne djelatnosti Crkve, jer je od početka počela stavljati naglasak na koncilsko istraživanje i izdavanje. Najprije to čini u suradnji s Katehetskim izdavačkim centrom (KIC) pri BKJ-u, potom pokreće vlastitu 'Pastoralno-katehetsku službu' (PAKS),²² kada počinju i druge inicijative za promicanje kateheze. Tu se najviše ističe Hrvatska salezijanska provincija koja osniva Katehetski salezijanski centar (KSC) 1975. koji se trebao baviti stvaranjem i izdavanjem katehetskih materijala i pomagala, pokretanjem stručnog časopisa za katehezu te drugim izdanjima stručne katehetske naravi, kao i animiranjem katehetskoga rada na širem području Crkve, dakako, u suradnji sa svim pastoralno-katehetskim djelatnicima, preko Katehetskog salezijanskog centra.²³

²¹ *Poruke Sinode Božjem narodu*, br. 6. Cit. prema prijevodu u: *Obnovljeni život*, 33 (1978.) 3, str. 254-255.

²² Josip Baričević, *Pastoralno-katehetska djelatnost Kršćanske sadašnjosti od početka do danas (1968.-2008.)*, u: *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti. Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja*, Zagreb, 2010., str. 127-176.

²³ Usp. Marko Pranjić, *Deset godina djelovanja katehetskog salezijanskog centra*, u: *Kateheza*, VII (1985.) 2, str. 69-73. N.b. 1979. KSC pokreće i »Katehezu« – časopis za katehezu i pastoral.

Pritom se pojavljuju i neki novi pisci (izdavači) koje su naglašavali da treba izdavati prikladniju katehetsku građu, odnosno primjerenije katekizme. Neki od novih ponuđača, posebice u okviru »Glasa Koncila« i »Malog Koncila«, smatrali su da 'novom apologetikom,' nasuprot širenju u svijetu, dijelom i u nas, tzv. teologije oslobođenja, uvelike osporavane, trebaju izložiti i obrazlagati i braniti kršćanstvo te utemeljiti novi, 'hrvatski katolički identitet'. Doduše, to je u vremenu marginaliziranja ili čak napadanja vjere, kao što je bio slučaj u vrijeme komunizma i osamdesetih godina, bilo čak i razumljivo i dobrim dijelom potrebno. Međutim, problem je nastao kada su se očitovale pretenzije da to budu novi, 'hrvatski katekizmi'. To je stvaralo nemalu zabunu jer se ta literatura nije mogla smatrati katekizmima, nego tek 'pomoćnom građom'. Naime, pokoncilski katekizam nužno mora voditi brigu o suvremenim kriterijima, odnosno o novoj 'pedagogiji vjere', iznesenoj u pokoncilskim dokumentima, s prožimanjem kerigmatskog i antropološkog kriterija, gdje je čovjek (počevši od djeteta) pozvan biti žarišna točka u tom procesu, a ne samo da pasivno prihvaća neki monološki govor (*ex cathedra*), makar i od sposobnoga pisca.

Tu se biskupu Ćirilu Kosu i cijelom KV-u otvara veliki zadatak koordinacije, katkad i ne tako laganog 'presuđivanja' u opredjeljivanju za jedne ili druge materijale/katekizme, posebice kada je bila riječ o onima koji nisu bili odraz promišljanja na KLJŠ-u, odnosno na crti postkoncilske obnove, prisutne i u europskome katehetskom pokretu. Naime, svjesnije i savjesnije pastoralne djelatnike i djelatnice zabrinjavao je raskorak u definiranju naravi i zadataka kateheze od pojedinih krugova, autora i izdavačkih kuća. Kako su se neki mogli pozivati na neku 'vjeronaučnu izdavačku tradiciju', poput Ćirilometodskog društva, upirući prstom na 'nepromišljenosti i neodgovorne pristupe' nekog od predavača na KLJŠ-u ili nova izdanja, a ne voditi brigu o zahtjevima Crkve, konkretno i u prethodno navedenoj *Poruci Božjemu narodu* (sa Sinode biskupa o katehezi 1977.), u kojoj je upozoreno da opsanost nije samo u nepromišljenom iskakanju u 'novo' nego i u uhodanom ponavljanju koje se čuva svake promjene.

Nema dvojbe da su autori ili izdavačke kuće, bilo oni tradicionalnog bilo suvremenijega usmjerenja, očekivali podršku ponajprije od 'autoriteta', konkretno predsjednika KV-a biskupa Ćirila Kosa. On je imao razumijevanja za sve, istodobno se pokazujući mudrim 'strategom'. On je jasno naglašavao da je ipak potrebno odvažiti se za nužne promjene, premda je, kako u pismima, tako i javnim nastupima, znao izraziti svoje kritičko razmišljanje ili

neslaganje s pojedinom 'prebrzom' inovativnom postavkom. Mi kao njegovi prvi suradnici (osobno i kao predsjednik Stalnog odbora KLJŠ-a gotovo 20 godina) u cjelokupnim događanjima uviđali smo da je biskup Ćiril Kos prije svega računao na veliku odgovornost sviju prema zadatku Crkve. Mogu posvjedočiti da mu nije bilo lako s jedne strane uvažavati nečije povijesne 'časne zasluge' u prošlosti, bilo pojedinaca bilo pojedinih centara ili izdavačkih kuća, ali je uvijek pozivao da su svi dužni imati na pameti spomenuti temeljni evangelizacijsko-katehetski kriterij »vjernosti Bogu i vjernosti čovjeku«, kako ga je shvaćala Crkva u cjelini. Pritom nikoga nije isključivao, štoviše, na čuđenje nekih, pozivao je u KN i neke tzv. tradicionalnije usmjerene osobe, koji su isticale činjenicu da im je izdavanje 'pučkih materijala' u njihovoj tradiciji i čak glavni (financijski) izvor opstojanja, što je kriterij koji se ipak nije mogao 'održati'. Postavljalo se, naime, i pitanje mogu li se tako čuvati 'pučke datosti', često s teološko-katehetskoga stajališta 'okamenjene', na način da se zaustavi promicanje suvremene teološke misli. Nema li Božji narod pravo čuti nova promišljanja o življenju vjere u suvremenom svijetu, a to znači svega onoga o čemu raspravlja i pokoncilaska teologija?

Naime, na KLJŠ-u se uporno isticalo da nije svejedno kakvu sliku o Bogu i kakvu sliku o čovjeku prenosi pojedini katekizam i kakvog se vjernika i čovjeka želi oblikovati. Zato je umjesto pružanja znanja u 'suhim' formulama,²⁴ zapovijedima i zabranama potrebno slijediti 'Božju pedagogiju', kako naglašava *Opći katehetski direktorij* (1971.). Definitivno je prošlo vrijeme katekizma kao 'dogmatike-moralke-prava u minijaturi'. S druge strane, stari, a dijelom i neki tzv. noviji katekizmi i dalje jako inzistiraju na 'metodi učenja napamet', a manje na čovjekovim pitanjima kako bi vjera postala 'nešto njihovoga', njihovo iskustvo, a ne samo 'znanje'. Već Ivan Pavao II. upozorava upravo na nedostatke i neprimjerenost takve metode učenja koja je forsirala memoriranje jer ne »omogućuje dovoljno prihvaćanje, katkada nikakvo, a

²⁴ »Prvi cilj katehizacije, naglašava Tomislav Šagi Bunić, nije da ljudi steknu što veće i što preciznije znanje o tomu što Crkva uči kao od Boga objavljeno, nego da što čvršće vjerom prihvate Božju objavu i što zbiljskije s Bogom i po Bogu u Crkvi žive. Katehizacija nije samo saopćavanje nekog suhog znanja, već prije svega uvođenje u jedan životni put, kako bi čovjek počeo 'hodati pred Gospodinom'.« (Tomislav Šagi-Bunić, *Katekizamske formulacije kao problem*, u: *Vrijeme suodgovornosti*. Knjiga prva, Zagreb, 1981., str. 505.). Nb. Ovo, kao i neka slična Koncilom nadahnuta usmjerenja, izrečeno je još na Katehetsko-liturgijskom tečaju u Zagrebu (1965.), ali veći dio onih koji su imali neku vodstvenu ili izdavačku ulogu to nisu čitali ili nisu 'mogli' razumjeti. – Tako neki nisu prepoznali ni značajnu novost koju su činili katehetski priručnici za mlade o. Stanka Weissgerbera.

cijelo se znanje svodi na ponavljanje formula bez dubljega shvaćanja.²⁵ Na taj se način stvara 'katehetska zasićenost', neintegriranost poruke u život, što lako potpomaže napuštanju kateheze u odraslijoj dobi, štoviše, odmah nakon slavlja sakramenta potvrde, što je postala najveća 'pastoralna muka'.

Očito se moglo konstatirati da neki krugovi ili pojedinci nisu posjedovali 'katehetsku autokritiku'. Umjesto tematskog 'raspršivanja', te inzistiranja pokatkad i na nebitnim pitanjima, naglasak, prema riječima stručnjaka, konkretno, bibličara B. Dude, trebalo je pomicati, u svakoj pojedinoj dobi, na ono bitno u kršćanskoj poruci, na nosive stupove sadržaja Božje objave, a to znači da katehezu treba obogatiti novim biblijsko-teološkim i egzegetskim spoznajama. Isti biblijski stručnjak ističe da se u novoj situaciji mora misliti na nove priručnike i osposobljene katehete koji će vjeronauk vratiti 'u obitelj i Crkvu', što mu je »najprirodniji okvir«.²⁶ Zacijelo u toj situaciji nije bilo lako uspostaviti pravi 'katehetski dijalog', kada je dio tradicionalnih krugova, a i pastoralnih djelatnika na terenu smatrao da su neki novi katekizmi (osobito se mislilo na one od Kršćanske sadašnjosti) 'rizični', ali i prezahtjevni, te da 'teren traži nešto lakšega'.²⁷ Polemika se posebno zaoštrava oko prijevoda suvremenih antropološki usmjerenih katehetskih priručnika za mlade kanadske BK »Snaga susreta« – 1. *Muško i žensko stvori ih*, te *Činiti istinu*, a 'imprimatur' je dao biskup Ć. Kos, kao predsjednik KV-a. Međutim, mnoge kritike (sve do Rima) nisu prošle.

Ipak je šteta što su se 'trošile snage' upravo u uvjeravanju čitateljske publike da pojedini stručnjaci ili krugovi (a mislilo se na na vodstvo KLJŠ-a te izdavačku kuću Kršćanska sadašnjost) želi 'uvesti nešto strano', dok se zanemaruje ono 'naše' što se tiče katekizama i uopće teoloških knjiga i ideja, bez obzira na to što su ti 'strani' katekizmi bili na crti Drugoga vatikanskog koncila i u mnogočemu prikladni i za našu djecu i mlade. Takav govor očito

²⁵ IVAN PAVAO II., *Catechesi tradendae*. Apostolska pobudnica (16. listopada 1979), hrv. izd., pretisak iz Glasa Koncila, Zagreb, 1994., br. 55 (dalje: CT).

²⁶ Usp. Bonaventura Duda, Biblijski temelji katehizacije, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* (1966), br. 2-5- str. Nb. B. Duda zasebno izdaje u Zagrebu ovaj prilog.

²⁷ Zanimljivo je da je na KLJŠ-u u Sarajevu (4. – 13. srpnja 1978.) na »Okruglom stolu« o problematici izdavanja katekizama, izazvao znatno iznenađenje i čuđenje predstavnik HKD-a sv. Ćirila i Metoda, na pitanje kako se mogu pretiskavati katekizmi (tzv. Kolarekovi), kada je očito da su nastali prije Drugoga vatikanskog koncila i da ne mogu više odgovarati 'danas i ovdje', odgovorio da će se tiskati dok ih 'teren bude tražio'. Dakle, jasno je da se nije marilo za Drugi vatikanski koncil i pokoncilske dokumente. Usp. *Izvještaj o radu sedme Katehetske ljetne škole u Sarajevu*, u: AKSA (1978.), br. 29., str. 1-3.

nije bio na crti istinskog katoliciteta, već nacionalnog samozatvaranja i nekih osobnih ili grupnih interesa.

3. Uloga biskupa Kosa u stvaranju prvoga katehetskog dokumenta kao uporišne točke nove kateheze

U ovoj kontroverznoj situaciji biskupu Ćirilu Kosu bilo je jako stalo da KV što prije pomogne Biskupskoj konferenciji u izradi prvoga katehetskog dokumenta. Nakon dugih timskih priprema 1983. izlazi »Radosno naviještenje Evanđelja i odgoj u vjeri«. Ovaj je dokument trebao poslužiti kao 'zajednički nazivnik' ili 'uporišna točka' u definiranju i ostvarenju nove evangelizacije i katehizacije, s usredotočivanjem na Riječ Božju i čovjeka (počevši od djece i mladih) u njegovoj situaciji. Bio je potreban stvaralački pristup kako bi se dogodio 'susret vjere i kulture', odnosno kako bi bilo vidljivije da je evanđelje radosna vijest za čovjeka i njegovu promociju, za *život* u punini, razvijen u svim njegovim dimenzijama (ljudskim i vjerničkim), što je bilo od presudne važnosti u ondašnjem podneblju gdje je vjera desetljećima iskrivljeno prikazivana, pokatkad ne i bez crkvene krivnje. Dokument se vodio uvjerenjem da se treba

»s jedne strane čuvati rutinskog, nekreativnog i tjeskobnog konzervativizma (ponavljanja staroga) i s druge strane nepromišljenih improvizacija i avanturizma u religiozno-odgojnom i katehetskom radu. Jedno i drugo bio bi znak nedovoljne vjernosti i evanđelju i čovjeku.«²⁸

Tako taj dokument postaje prekretnicom u shvaćanju kateheze u Crkvi u Hrvata, naglašavajući da smo svi pozvani pridonijeti svoj dio u stvaranju novoga svijeta, svijeta istinskih humanih odnosa među ljudima, a na temelju autentične biblijske slike o Bogu i čovjeku te posve novih odnosa Boga i ljudi. Upravo tim, 'novim odnosima' biskup Kos posvećuje maksimalnu pažnju, poštujući svakoga, bez obzira na to je li iz tzv. stare ili nove škole, uz uvjet da sada vodi brigu o novim polazištima i usmjerenjima Dokumenta

»za još zauzetije, sustavnije, stručnije i stvaralačkije zalaganje u radosnom naviještanju Evanđelja i trajnom odgoju svih članova naših kršćanskih zajednica u vjeri.«²⁹

²⁸ BISKUPI JUGOSLAVIJE, *Radosno naviještanje evanđelja i odgoj u vjeri. Temeljne smjernice o obnovi religioznog odgoja i kateheze*, Zagreb, 1983. (II. izdanje 1992.), br. 34. (u daljnjem tekstu: RNEOV).

²⁹ RNEOV, *Uvodna riječ*, str. 8-9.

KV, slijedeći taj dokument, smatra da suvremeni katekizam mora biti odjek 'zdravih' pokoncilskih promišljanja i plod suradnje stručnjaka više disciplina, kateheta, štoviše, i župnih zajednica. Dovoljno je navesti primjer da je već prije u prilagodbi prevedenih katekizama (*U tvojoj radosti Gospodine, Katekizam 3, 4, 5 i 6.*) sudjelovalo više stručnjaka, što se posebno ostvarilo u izdanju izvornih hrvatskih katekizama u kojima je sudjelovao niz suradnika iz različitih teoloških disciplina, te iz civilnoga područja, u interdisciplinarnom ozračju uz provjeru u praksi.³⁰ Ako se govorilo da su nam potrebni stručnjaci, zašto se to u praksi nije više poštovalo, a ne da ih se gotovo omalovažava jer da navodno ne 'razumiju teren', bez obzira na to što su mnogi od njih djelovali u konkretnoj pastoralno-katehetskoj praksi (čak i kao župnici)?

Pritom se KV-u i vodstvu KLJŠ-a prigovaralo da se više svrstava uz krug oko *Kršćanske sadašnjosti*, što je bilo svojevrsno 'podmetanje'. To što su se kretanja na KLJŠ-u velikim dijelom poklapala s teološkim usmjerenjima izdavačke kuće Kršćanska sadašnjost sasvim je razumljiva pojava jer im je 'zajednički nazivnik' bila pokoncilaska teologija, s novim shvaćanjem Božje objave i čovjekove situacije u svijetu koji se se sve više mijenjao, u odnosu prema prijašnjim shvaćanjima, posebice u vjeronauku. Stoga će, uz spomenuti dokument, i katekizmi Kršćanske sadašnjosti (*Pozvani na gozbu, Pođimo zajedno, Put u slobodu i Snagom Duha*) svojim sadržajem i suvremenom metodologijom biti za veći dio pastoraljno-katehetskih djelatnika jedna od uporišnih točaka nove hrvatske kateheze. Štoviše, uskoro će se pokazati da su bili od presudne važnosti pri utiranju puta da Crkva u Hrvatskoj može s većom sigurnošću ući u hrvatski školski sustav početkom devedesetih godina, to više što će oni u prvim godinama vjeronauka u školi biti temeljna vjeronaučna građa. Može se reći da su oni (i njihovi autori) 'izrasli' na KLJŠ-u, gdje se sve 'prorađivalo i provjeravalo' u timskim radionicama u kojima su svi mogli iznositi svoja mišljenja, koja su poslije bila vrednovana u izradi katekizama. I zato se nije čuditi što su uspjevali oni priručnici i materijali koji se nisu bojali 'vatrenog krštenja', to jest kritičke i konstruktivne prosudbe svih katehetskih djelatnika, a ne nastali u 'kabinetima'.

Treba reći da su neka nesuglasja, sve do sumnjičenja 'novih snaga' (i javnih napada od nekih jakih katoličkih 'pera' u ono vrijeme (u »Glasu Koncila«

³⁰ ODK (1997.), spominjući da bi kateheza trebala biti »udruženi posao mnogih katehetskih i teoloških stručnjaka«, upozorava na nužnost da se za savjet upitaju i »stručnjaci u drugim disciplinama bilo religioznim bilo antropološkim kao i druge pastoralne organizacije« (br. 119).

i »Veritasu«), osobito u povodu otkazivanja KLJŠ-a 1976., uvelike usporavala katehetski pokret. Poznato je da je to pitanje posebno mučilo predsjednika KV-a biskupa Ćirila Kosa. Očito su posrijedi bila neka do danas nedovoljno razjašnjena prijepona pitanja među nekim ljudima, bilo zbog 'ljudskog faktora', odnosno nekog prestiža, bilo što se tiče shvaćanja Objave, koncilskih zaokreta u pristupu suvremenom hrvatskom čovjeku, premda različitom, ali u mnogočemu sličnom onom europskom, s mnogim zajedničkim problemima i izazovima vremena. To nas je jako opterećivalo i na KLJŠ-u, to više ako je netko neka smionija promišljanja osobito mlađih katehetskih stručnjaka stalno 'stavljao u pitanje' i 'dizao prašinu',³¹ pa je dolazilo i do polemičnih tonova u raspravama, odnosno nužnih odgovora (u govorima na početku ili kraju KLJŠ-a) na pojedine prijeponne članke i u crkvenim medijima.³² Zato je opravdano pitati se nisu li katkad kod neke izdavačke kuće bili posrijedi prestiži i drugi interesi,³³ dok je kateheza zapravo bila u drugom planu.

Doduše, nemali broj pastoralnih djelatnika, koji nisu pratili i slijedili usmjerenja KV-a, odnosno KLJŠ-a, tražio je da dobije u ruke neki 'katekizam'

³¹ Teško je bilo oteti se dojmju da je u tim sporenjima bilo previše 'sukoba interesa', štoviše, i određene zavisti pa i 'hrvatskoga jala' koji je neke poticao na to da 'vrebaju' kako bi pronašli nešto pogrešno kod drugoga, pa i kada toga i nije bilo. Dakako, najuspješniji napad bio je nekoga označiti da nije 'crkven', da 'ruši tradiciju' koja je održala naš narod. Zanimljiva je činjenica da i u određenim 'višim krugovima' nije 'prozivalo' nekoga koji je svojim tradicionalnim promišljanjem (možda i nesvjesno) kočio razvoj crkvenoga života, konkretno i kateheze, odnosno izričito bio 'nevjeran' Drugom vatikanskom koncilu i pokoncilskim dokumentima. S druge strane činjenica je, a to se isticalo i na KLJŠ-u, da mnogi novi teološko-katehetski stručnjaci nisu godinama 'dobivali priliku' u glavnom katoličkom tisku za nastupe na nekim 'teološkim stupcima', u intervjuima i sl.

³² Usp. Vruća tema: vjeronauk. Uz temu: Naša katehetska htijenja i ostvarenja 20 godina poslije Koncila. Razgovor s predsjednikom Stalnog odbora KLJŠ M. Šimunovićem – vodio Mirko Mataušić, u: *Kana*, XVI (1985.) 10, str. 8-10. i 30-32. Objavljeno i u Zborniku: *Naša kateheza i Drugi vatikanski sabor*, str. 198-207. Isti je bio primoran i na pojedinim KLJŠ osvrutati se na slične probleme. Činjenica je, a što se isticalo i na KLJŠ, da neki teološko-katehetski stručnjaci nisu godinama 'dobivali priliku' u glavnom katoličkom tisku za nastupe u nekim 'teološkim stranicama', intervjuima i sl. Dobivao se dojam da je vladao svojevrsni 'embargo'.

³³ Sudionici KLJŠ-a pitali su se zašto se u našem tisku, posebno u katoličkom tjedniku, veća pozornost ne posvećuje pitanjima o kojima se govori na KLJŠ-u. Zar se jednotjedni rad i istraživanje npr. 300 kateheta i katehista može omalovažavati? Zašto se npr. nije povela veća akcija za upoznavanje biskupskog dokumenta »Radosno naviještanje Evanđelja i odgoj u vjeri«, tj. da ga u tisku komentiraju naši stručnjaci i praktičari? Zašto se ne oglašavaju i preporučuju npr. novi katekizmi u izdanju Kršćanske sadašnjosti, koji uvelike odgovaraju zahtjevima novih crkvenih dokumenata i vremena?

koji ne traži posebno zalaganje, a osobito ne neko posebno sudjelovanje djece i mladih po novijim metodama (jer je dovoljno imati kratka i jasna pitanja i odgovore). Te 'uveličavana potraživanja terena' isticali su i neki katolički novinari, ne bez određenih interesa, želeći staviti u pitanje suvremene katekizme, pa su češće isticali »da se sve veći broj vjeroučitelja vraća starim katekizmima, onima što su ih priređivali N. Kolarek, odnosno I. Pavić«. ³⁴

4. Presudna jednostavnost, ali i odlučnost biskupa Ćirila Kosa – 'oca hrvatske kateheze' – u okupljanju svih snaga i u smislu utiranja puta spremnijem ulaženju Crkve s vjeronaukom u školu

Pojava, jednostavnost (*simplicitas* – riječ u biskupskom geslu), iskrenost, ali i učiteljska odgovornost i odlučnost biskupa Ćirila Kosa imale je presudno značenje u tim turbulentnim gibanjima s obzirom na novo katehetsko stvaralaštvo. Njemu, kao Pastiru i Učitelju, nije bio problem javno reći na sjednicama KV-a i na KLJŠ-u da on nije stručnjak za 'ovo ili ono' pitanje ili neki cjelokupni projekt, već da se oslanja na ljude svih profila, i na njihovu svojevrsnu učiteljsku službu, prateći i usmjerujući pojedina kretanja. Može se s pravom reći da je on uz ostale,

»imao i karizmu *učitelja i učenika* u isto vrijeme, što je veliko iskustvo sviju koji su na nekom odgovornijem položaju. Svjestan da je 'učitelj vjere', odgovoran za usmjerenje katehizacije u Crkvi u Hrvata, nikada nije nastupao kao onaj koji ne mora dalje učiti, a pogotovo nije umanjio učiteljsku službu svojih suradnika.« ³⁵

Iz uvodnih i zaključnih govora, stručnih i povremeno njemu svojstvenih duhovitih 'izričaja', na početku sjednica KV-a, a posebice na KLJŠ-u, može se razabrati koliko je bio vidovit, čovjek s autoritetom koji je puno 'značio i zračio'. I nije mu bilo teško brojne dane i sate slušati tolika predavanja, izvješća iz timova u kojima je sudjelovao kao i svaki svećenik, redovnik, časna sestra ili poslije i laik, rješavajući čak i neke od zadataka u timskome radu. Znao je kada treba nastupiti i s ozbiljnim upozorenjem pa tako u povodu 20. obljetnice Drugoga vatikanskog koncila poziva na produblјivanje, obrađivanje, tumačenje, ali i ispravljanje pogrešnih shvaćanja Sabora, jer

³⁴ Urednik »Glasa Koncila« (Živko Kustić) na Okruglom stolu »Kateheze« i »Malog Koncila« na temu: Što se događa u našem vjeronauku?, u: *Glas Koncila*, 31-32 (od 4. – 11. kolovoza 1985.), str. 3.

³⁵ Milan Šimunović, *Biskup Ćiril Kos i Katehetske ljetne škole*, str. 71.

»antiduh Sabora zamijenio je u mnogim prilikama pravi Sabor. Dolazi do izražaja ta zamjena kao kriva nauka ili kao iskrivljena praksa. Katkada je izmiješano jedno s drugim.«³⁶

Sa svom sigurnošću može se reći da je biskup Ćiril Kos imao veliko povjerenje u ljude, od članova u KV-u do vodstva KLJŠ-a, pa i onda kada je izgledalo da 'ona dolazi u pitanje', što se dogodilo u povodu već spomenutog otkazivanja koje je došlo od Stalnog odbora KLJŠ-a 1976.³⁷ Trebalo je mnogo vremena, strpljenja i hrabrosti da se prebrode neki sporovi. Makar su se neke neke stvari mogle i drukčije postaviti i odigrati, kako je znao primijetiti i sam biskup Ćiril Kos, bili smo ohrabreni daljnjim povjerenjem BKJ, u nastojanju da se sve učini kako bi se što odgovornije izvršili postavljeni zadatci. On je smatrao da su rasprave na KLJŠ-u, premdasu neke nešto smionije 'iskakale', ipak na liniji traženja novih putova, i kao takve velika pomoć biskupima u njihovoj odgovornoj službi, pa će na početku KLJŠ-a u Zagrebu (1975.) reći:

»Vjerujem da će Duh Sveti u našim dušama djelovati, jer su svi predavači, koji su se odazvali zajedno s onima koji su pripremali teren i koji sačinjavaju Stalni odbor 'aptissima media' u rukama Duha Svetoga da se može to shvatiti i do nas prenijeti... Za uspjeh Škole osim Duha Svetoga jamči stručno znanje, bogato iskustvo i život onih koji će nam tu poruku predati. Bez toga mi ne bismo ništa doživjeli, promijenili. Ali mi imamo duboko povjerenje u njihovo znanje. Željni smo da rastemo u znanju, da nešto saznamo. Duboko vjerujemo u njihov Božji život kojim su raspaljeni. I stoga mislim da su 'aptissima instrumenta' da nam ovih dana Duh Sveti govori po njima.«³⁸

I u vrijeme kada su neki u Crkvi u Hrvata bili skloni 'metodi svrstavanja', odnosno kada su određeni pojedinci, čak i širi krugovi, pretjerano strahovali

³⁶ Milan Šimunović, *Biskup Ćiril Kos i Katehetske ljetne škole*, str. 71.

³⁷ O tom pitanju nije ovdje mjesto za pisanje jer bi zahtijevalo mnogo više prostora. Iz današnje perspektive može se reći da je bula riječ o nesporazumima na više razina, očito o 'prebrzoj' procjeni poneke izjave određenih stručnjaka (konkretno dr. Zvezdana Linića, kasnijega velikoga i priznatoga duhovnoga vođe i evangelizatora u 'Taboru' – Samobor), uz strah da se ne dogode neka 'strančarenja' ili svrstavanja, što je osobito dolazilo do izražaja u povodu osnivanja Teološkog društva Kršćanske sadašnjosti (TDKS) i sl. O tome pitanju može se nešto više pročitati u: Milan Šimunović, *Kateheza prvenstvena zadaća Crkve*, str. 57-58.

³⁸ *Uvodna riječ mons. Ćirila Kosa, predsjednika KV BKJ (KLJŠ, Zagreb)*, u: Permanentni odgoj kršćanske zajednice. Zbornik radova V. Katehetske ljetne škole (Zagreb, 7. – 12. srpnja 1975.), Zagreb, 1977., str. 20.

zbog prevladavanja 'horizontalizma' u teologiji i katehizaciji, što se moglo čitati u pojedinim člancima i u našem vjerskom tisku, biskup Ćiril Kos ni na jednog od njih više od stotinu predavača i animatora nije stavio prigovor da bude predavač. To ne znači da se sa svime što je rečeno uvijek slagao. Naprotiv, znao je ući u žustru raspravu i svojim interventima 'smirivati duhove' te usmjerivati rad KLJŠ-a tako da nije mogla prevladati ničija pojedinačna, nego zajednička opcija – opcija Crkve. Nemali broj pogrešno procjenjivanih stručnjaka obnašao je veoma odgovorne crkvene službe, čineći i glavne 'stupove' na našim crkvenim učilištima i sl. U tom je smislu biskup Ćiril Kos, u najosjetljivijem razdoblju života naše Crkve, najzaslužniji za stvaranje i podržavanje atmosfere povjerenja i zdravog pluralizma gdje su katehete zajedno, bez obzira na to jesu li iz redova dijecezanskog klera, redovnika, redovnica ili vjernika laika. Zanimljivo je da mu nitko od vodstva i drugih predavača i animatora nije odbio suradnju, makar se osjećao preopterećenim drugim zadacima ili je smatrao da možda svojim 'britkim' suvremenim rječnikom ne bi više 'ometao' cjelokupno provođenje katehetskoga pokreta. To vrlo dobro oslikava jedan od tajnika KV-a BKJ i od glavnih pokretača u katehetskom pokretu, posebno izdanja novih katekizama J. Baričević koji je, govoreći o dolasku biskupa Ćirila Kosa na službu predsjednika KV-a BKJ, poslije napisao:

»Novi je predsjednik posebnu brigu posvetio tome da se u okviru Katehetskog vijeća stvori atmosfera povjerenja i podržavanja svih onih koji se u našoj Crkvi na različite načine zalažu za promicanje pokoncilске pastoralno-katehetske obnove. Zahvaljujući takvoj atmosferi, ohrabrene su i podržane višestruke inicijative za našu noviju katehetsku obnovu, koje će pridonijeti sazrijevanju uvjeta za stvaranje doista novog i u našim konkretnim prilikama ukorijenjenog katehetskog plana i programa.«³⁹

Na temelju biskupovih izvješća, katkad i 'obrane' na saborima BK do kojih su 'doprle' poneke primjedbe, te osobnog sudjelovanja naših nadbiskupa i biskupa na jednoj ili više škola, Biskupska je konferencija uvijek uočavala veliku ulogu KV-a i Stalnog odbora KLJŠ-a. Tomu u prilog govore brojni pozdravni govori nadbiskupa i biskupa koji su sudjelovali na KLJŠ-u, od kojih valja istaknuti riječi zagrebačkog nadbiskupa Franje Kuharića koji u brzom pozdravu sudionicima u Zadru (1984.) KLJŠ naziva »prevažnim

³⁹ Josip Baričević, Naš katehetski plan i program i osposobljavanje pastoralnih djelatnika za njegovo ostvarivanje, u: *Kateheza*, 11 (1989.) 1-2, str. 126.

skupom za život Crkve u Hrvata«. ⁴⁰ A njezin domaćin mons. Marijan Oblak, nadbiskup zadarski, smatra da se Škola u našoj Crkvi potvrdila i utvrdila »služeći našoj Crkvi službi u najevanđeoskijem djelu«. ⁴¹ Slično se izražavalo i više drugih nad/biskupa.

Možemo s pravom reći da je ujedinjavanjem svih snaga, svojom učiteljskom vidovitošću biskup Ćiril Kos zaslužio da ga možemo nazvati *ocem pokoncilске kateheze*, pa i onda kada je trebalo 'izdržati' u katoličkoj javnosti u kritičkom promišljanju i stvaranju novih katehetskih programa i priručnika. Analiziramo li govore biskupa Ćirila Kosa na početku i kraju pojedinih KLJŠ-a, njegove intervente u raspravama, a osobito homilije na euharistijskim slavljenjima, možemo zaključiti koliko mu je jako stalo do lika katehete, do ljudskih i kršćanskih vrlina odgojitelja u vjeri. A, budući da je kateheza djelo Crkve, neprestano je isticao važnost principa 'sentire cum Ecclesia' (crkvenost), što je temeljna odlika pastoralno-katehetskog djelatnika.

Pozdravljajući organizatore KLJŠ-a u Đakovu (1990.), izražava im zahvalu što će stručnim izlaganjima osvijetliti problematiku našega katehetskog rada i uz sudjelovanje svih nazočnih pokušati odgovoriti na velik izazov sadašnjega trenutka. Bilo je to vrijeme velikih društvenih gibanja i očekivanja demokratskih promjena, a nadasve radosti zbog skoroga osamostaljivanja Republike Hrvatske. Sigurni u nastajanje 'novog doba' i za djelovanje Crkve, KV potiče na više razina raspravu o uvođenju vjeronauka u škole, najprije putem ugrađivanja religioznih sadržaja u odgovarajuće školske predmete. Podsjećajući katehete da se nalazimo u presudnom trenutku naše povijesti, biskup Ćiril Kos poziva sve da se hrabro suoče s novim prilikama »jer nas čeka veliki zadatak«. Zato postavlja pitanje: »Što nam je činiti? Imamo li dovoljno kvalificiranih osoba za novo katehetsko polje naše domovinske Crkve?« Upravo je 'očinski odnos', pun poštovanja prema svima, pa i onima s kojima se katkada nije mogao složiti, bio presudan da je mogao računati na znatan krug ljudi koji će se znalački moći nositi s nadolazećim izazovima. Bio je sretan kada je u našim nastojanjima prepoznao odlučnost da ćemo na 'njegovu riječ' znati krenuti i u taj 'iskorak'. Njegova se vidovitost očitovala i onda kada je od nas tražio posebnu pozornost prema vjernicima laicima kao budućim vjeroučiteljima, koji će jednoga dana u glavnini preuzeti službu vjeronauka u školama.

⁴⁰ Pozdrav kardinala Franje Kuharića, u: *Naša kateheza i Drugi vatikanski sabor*, Zbornik radova katehetskih ljetnih škola 1983-1985., Zagreb, 1987., str. 273.

⁴¹ *Naša kateheza i Drugi vatikanski sabor*, str. 271.

Hrvatski biskupi počinju samostalnije djelovati, dakako posebice skromnim osnivanjem Hrvatske biskupske konferencije. Predviđajući novo vrijeme i nove zadatke, biskup Ćiril Kos, na prijelomnici hrvatske povijesti u ime Biskupske konferencije, ima presudnu ulogu koordiniranja ponovnoga uvođenja vjeronauka u školski sustav, uz sve otpore 'suprotnih snaga' iz prethodnoga sustava, ali dijelom i određenog nerazumijevanja od nekih crkvenih pojedinaca i krugova. Zato poziva KV i nas iz organizacije KLJŠ-a da navrijeme započnemo s pripremama planova i programa za ulazak vjeronauka u školu. Makar smo se našli pred teškim zadatkom, bili smo svjesni da imamo i solidnu podlogu u suvremenim postavkama, sadržajnim i metodičkim, na temelju katehetskog kriterija 'vjernosti Bogu i čovjeku' u navedenome katehetskom dokumentu »Radosno naviještanje evanđelja i odgoj u vjeri«. Katehetičari i drugi teološki stručnjaci mogli su uvjerljivije nastupati u intenzivnim raspravama na više razina i na društvenom planu, s ljudima različitih, često i protivnih usmjerenja. Započinju i pregovori s odgovornim osobama za odgoj i obrazovanje u novoj, hrvatskoj situaciji (upravo u Đakovu u vrijeme KLJŠ-a 1990.). Biskup Ćiril Kos zalaže se na svim razinama da se što bolje precizira stajalište Crkve koja se nakon svih rasprava (na zasjedanjima BK, tribinama i u medijima) definitivno opredjeljuje za konfesionalni model vjeronauka u školi. U tom smjeru hrvatski biskupi izjavljuju

»Crkva se smatra pozvanom i dužnom upoznati sve ljude koji to žele s porukom kršćanske vjere o najdubljem smislu čovjekova života i svijeta. Ona to svoje poslanje na poseban način ostvaruje prikladnim oblicima sustavnoga vjerskog odgoja i obrazovanja (vjeronauka) ne samo u crkvenoj (župnoj) zajednici nego i u školi. Na taj način Crkva istodobno ispunja svoju zadaću naviještanja evanđelja i svoju djelotvornu ljubav na području odgoja i obrazovanja mladih naraštaja. Uvođenjem katoličkog vjeronauka u novi školski odgojno-obrazovni sustav u Hrvatskoj, katolička crkva u Hrvata može potpunije ostvarivati svoje bitno poslanje.«⁴²

KV, i preko KLJŠ-a, daje tomu izniman doprinos, pozivajući crkvena učilišta da pomognu u teološko-katehetskom doškolovanju svećenika za školski vjeronauk, a posebice u osnovnom osposobljavanju vjernički osvjeđoenijih laika s visokom stručnom spremom radi preuzimanja vjeronaučne službe, barem dok se ne školuju redoviti vjeroučitelji. Trebalo je ubrzano ra-

⁴² *Poruka hrvatskih biskupa o vjerskom odgoju u školi i župnoj zajednici* (lipanj 1991.), u: AKSA, br. 24, 14. VI. 1991., str. 19-21.

čiti na izradi temeljnih smjernica, vjeronaučnih planova i programa, vodeći brigu o školskim pravilima, te na postavkama župne kateheze, od tada na novim osnovama, što uz sve biskupske smjernice i stručne skupove nije išlo tako lako, sve dotle da neke teškoće i nedoumice traju i danas. Zato biskup Ćiril Kos češće navodi usmjerujuće riječi Ivana Pavla II. iz apostolske pobudnice »Catechesi tradendae« (1979.), uz ostalo, da je suvremena Crkva

»pozvana da katehezi posveti svoje najbolje zalihe u ljudima i snagama, ne štedeći napore, umore i materijalna sredstva«. ⁴³

U obliku zaključka

Zadatku nove kateheze biskup mons. Ćiril Kos, unatoč svim obvezama u svojoj mjesnoj Crkvi, posvećuje mnogo životnih energija, čak i onda kada su ga počele 'pritiskati godine' i zdravstvene tegobe. Nama je bilo dovoljno da je nazočan, jer nam je i svojom 'pojavom govorio' i bili smo nekako sigurniji, to više što se vidno veselio svakom pomaku, svakom čovjeku. I onda kada je sudjelovao u radu KLJŠ-a, u kasnim večernjim satima na sastancima Stalnog odbora i predavača, kada se analiziralo rad toga dana i planirala što kvalitetnija koordinacija, i kada su se oblikovali zaključci, a on zbog umora nije mogao biti prisutan, znao je reći: »To ćete vi sigurno dobro sami napraviti.« To nas je činilo još odgovornijima.

Može se sa sigurnošću ustvrditi da je oko biskupa Ćirila Kosa u Crkvi u Hrvata, a posebno u đakovačkoj i srijemskoj Crkvi, stasao veliki krug stručnjaka, profesora i drugih, koji su mu od početka bili 'pri ruci' u svim pastoralno-katehetskim promišljanjima i pothvatima, bilo kao tajnici KV-a, članovi Stalnog odbora KLJŠ-a, bilo kao pisci planova i programa te priručnika te stvaranja i inoviranja temeljnih programa za vjeronauk u školi (1991.). Biskup Ćiril Kos napušta tu službu (1973.), radujući se njezinu napretku, jer je predviđao da će ga i u tome djelu naslijediti novi Ordinarij u osobi mons. dr. Marina Srakića.

Premda je u ovome radu riječ o biskupu Ćirila Kosu, neka mi bude dopušteno istaknuti i velike zasluge (nažalost) prerano preminuloga jednoga od tajnika KV-a, konkretno mr. Marka Jerkovića, Đakovčanina, dragog mi prijatelja i iznimno marljivog radnika, zaslužnog u vodstvu KV-a upravo u vrijeme demokratskih promjena devedesetih godina. On nas je, s biskupom mons. Ćirilom Kosom i potom s biskupom mons. dr. Marinom Srakićem, s

⁴³ CT, br. 15.

njemu svojstvenim optimizmom, znao trajno poticati da budemo što složniji u nastojanjima oko ulaska vjeronauka u hrvatski školski sustav, te njegova daljnje usustavljenja s nizom pothvata, u vrijeme početka znatnih medijskih i drugih osporavanja.

Na kraju, s radošću se može konstatirati da timsko, odnosno udruženo i sinkronizirano djelovanje tajnika Katehetskog vijeća i vodstva KLJŠ-a, te brojnih stručnjaka, nije moglo ostati bez ploda. Stoga je 'dostojno i pravedno' istaknuti nemjerljiv doprinos Đakova, odnosno nad/biskupa đakovačke i srijemske biskupije, sada đakovačko-osječke crkve, za suvremenu katehizaciju. Uz ostalo, od posebnoga je značenja što su se oni, u okviru KV-a BKJ, potom Vijeća za katehizaciju HBK, odnosno danas Vijeća HBK-a za katehizaciju i novu evangelizaciju, založili da je Biskupska konferencija mogla izdati tri ključna katehetska dokumenta: biskup mons. Ćiril Kos (s tajnikom dr. Perom Aračićem) *Radosno naviještanje evanđelja i odgoj u vjeri. Temeljne smjernice o obnovi religioznog odgoja i kateheze* (1983.), nadbiskup mons. dr. Marin Srakić (s tajnikom dr. Ivicom Pažinom) *Župna kateheza u obnovi župne zajednice – Plan i program* (2000.), te nadbiskup mons. dr. Đuro Hranić (s istim tajnikom dr. Ivicom Pažinom) *Da vaša radost bude potpuna (Iv 15, 11). Kateheza i rast u vjeri u današnjim okolnostima* (2018.). Dakako, velika je odgovornost u današnjim prilikama, štoviše i zahtjevnijima, mons. dr. Đure Hranića i njegova neumornog tajnika, vrsnog znalca i koordinatora dr. Ivica Pažina, ujedno i u svojstvu predstojnika Nacionalnog katehetskog ureda HBK-a (a upravo sam njega 2002. predložio za svoga nasljednika). Oni u novim okolnostima uspijevaju okupiti 'stare i nove' stručnjake u velikim katehetskim pothvatima, posebice u koordinaciji izradbe školskih vjeronaučnih priručnika, katehetskih škola s novim postavkama, Pastoralno-katehetskog kolokvija za svećenike, te u stvaranju najnovijeg 'strateškog' katehetskog dokumenta, po mnogome originalnoga, i dr. Svi ti pothvati, u prošlosti i danas, mogu se 'svrstati uz bok' onih na europskoj pa i svjetskoj razini.

Premda je današnji svijet obilježen nizom otežavajućih okolnosti za prenošenje vjere, nema mjesta nekom pesimizmu i apatiji. Zato bih završio riječima zagrebačkog profesora I. Goluba, koji je, govoreći o papi Koncila, dobrom Ivanu XXIII. kako je volio 'svoje vrijeme', rekao: »I samo čovjek koji voli svoje vrijeme, može nešto učiniti. Tko kune svoje vrijeme neće mu ništa dati. Početak svake obnove jest prihvaćanje činjeničnog stanja. Tko ne prihvati činjenice, ne može započeti obnovu. Činjenice mogu biti krute, ne-

lagodne, ali ih treba prihvatiti da bi čovjek mogao bilo što obnavljati.«⁴⁴ To se može reći i za biskupa mons. Ćiril Kosa, 'dobroga i velikoga čovjeka' i na hrvatskom evangelizacijsko-katehetskom polju.

⁴⁴ Ivan Golub, *Ivan XXIII. – Spomen na papu Koncila*, u: Jeke jednoga Koncila. Radovi bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikanskog koncila (ur. Vlado Košić i Antun Peranić), Zagreb, 1984., str. 258.

Milan Šimunović

The Catechetical Council of Croatian Bishops' Conference and Bishop Ćiril Kos

A great name in building up Croatian catechetical movement
in the 1970s and the 1980s

S u m m a r y

The author describes Bishop Ćiril Kos as a very approachable person, who had no illusions of knowing everything. He had confidence in those who were involved in the work of the Catechetical Council, and skilled in seeking and questioning the signs of significance in those turbulent times for the Church. He therefore listened attentively and accepted different opinions. Thanks to his open-mindedness, he managed to harmonise diverse ideas regarding the catechetical activity of Croatian Church. This resulted in issuing the necessary documents, which helped stimulate the formation of the needed structures in dioceses, and the education of persons who were to transfer religion-related information to others.

Keywords: Ćiril Kos; Catechetical Council; catechetical summer schools; associates; documents.

s. M. Estera RADIČEVIĆ

Biskup Ćiril Kos, dar Božji zajednici Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu

Sažetak

Na osnovi arhivske građe, sjećanja pojedinih sestara i njihovih uspomena, kao i dostupne literature prikazan je aspekt života msgr. Ćirila Kosa, đakovačko-srijemskoga biskupa, to jest njegov odnos prema zajednici Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu.

Već u počecima ostvarenja svećeničkoga poziva, došavši 1939. godine u đakovačku bogosloviju, Ćiril Kos susreće Milosrdne sestre sv. Križa, koje su prema želji biskupa J. J. Strossmayera u Bogoslovnom sjemeništu vodile domaćinske poslove već od 1905. godine.

Kao kapelan u Srijemskoj Mitrovici (1944. – 1946.) surađuje sa sestrama koje rade u bolnici, ali surađuju i u župi. Ovdje je zajednica prisutna u njezi bolesnika od 1924. godine.

Kad je imenovan duhovnikom i profesorom, Ćiril Kos ponovno dolazi u Đakovo, u sjemenište, gdje i dalje vrlo kvalitetno i dobro surađuje sa sestrama. One su ga pratile i pomagale su mu na različite načine. Kad je bio osuđen i dane provodio u osječkom zatvoru, sestre su mu i tamo donosile hranu i brinule su se za njega, kao i za druge zatvorene svećenike, na različite načine.

Posebno poglavlje ovoga članka obrađuje odnos zajednice sestara i Ćirila Kosa nakon povratka iz zatvora te kao biskupa ordinarija, zatim kao umirovljenoga biskupa, a onda i kao bolesnika – do posljednjih dana njegova ovozemaljskog života.

Biskup Ćiril Kos osobito se brinuo za duhovni život sestara, kako u sjemeništu, biskupskom dvoru i katedrali, tako i u provincijalnoj kući pa i na filijalama na kojima su djelovale sestre. Svojom vedrinom, optimizmom, bratskom naklonošću koristio se svakom prilikom da sestrama pomogne prihvaćati životne nedaće i križeve. Bio je ispovjednik kandidatice i novakinja, držao je sestrama duhovne nagovore, egzorte, sudjelovao je kod samostanskih slavlja,

pri polaganju zavjeta i drugih proslava. Dijelio je sa sestrama žalosti i radosti, uspjehe i neuspjehe – bio je ponosan na »moje predrage sestre«, kako je uvijek govorio. »Bio nam je kao otac!« – napisala je u svojem osvrtu na njegov život s. Tihoslava Košec, provincijalna poglavarica od 1973. do 1979. godine, kada se godine 2003. preselio u vječnost.

Ključne riječi: biskup Ćiril Kos, Milosrdne sestre sv. Križa, suradnja, duhovni život sestara

Uvod

Čovjek u svojem životu, htio-ne htio, provodi selekciju među ljudima koje upozna ili s kojima je živio (ili živi), u smislu vlastita opredjeljenja, privrženosti i određenja osobina svakog čovjeka.

Prikazati jednu osobu, njezin život, rad, odnose prema drugim ljudima, pa i stvarima, nije nimalo lako ni jednostavno, to više što smo pokojnoga biskupa Ćirila Kosa svi poznavali, s njim smo dijelili život, žalosti i tjeskobe, nade i radosti.

Darovi Božje milosti neizmjerni su i neizbrojivi. O njima kao takvima gotovo i ne razmišljamo, čini nam se sasvim razumljivim i normalnim da ih imamo, da smo ih baštinili rođenjem ili stekli radeći s dobivenim talentima. Tek kad u životu nešto ili nekoga izgubimo, počinjemo osjećati što to znači, što smo imali, a sada više na posjedujemo.

Ovo svoje istraživanje o blagopokojnom biskupu Ćirilu Kosu podijelila sam na tri dijela:

1. Biskup Ćiril Kos i zajednica sestara u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu
2. Biskup Ćiril Kos i zajednica u provincijalnoj kući u Đakovu
3. Biskup Ćiril Kos i sestre u drugim mjestima i filijalama

Bilo je to istraživanje poput slaganja mozaika. Svaka uspomena, svaki pisani trag ili dokument, bio je kao kamenčić koji sam trebala uklopiti u sliku o biskupu Kosu. Ta slika nije ni dovršena. Jer, kad mislimo da je sve istraženo, gotovo uvijek izroni nešto novo, uvijek se netko nečega sjeti ili pronade u svojim bilješkama. Zato na ovaj rad ne stavjam točku.

1. Biskup Ćiril Kos i zajednica Milosrdnih sestara sv. križa u bogoslovnom sjemeništu i u centralnim ustanovama biskupije u Đakovu

Već više od stotinu godina zajednica Milosrdnih sestara sv. Križa prisutna je u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, a više od pola stoljeća i u drugim centralnim ustanovama Nadbiskupije – katedrali, nekada u ekonomatu, ordinarijatu, tiskanicama, sestre su bile vratarice-čuvarice biskupskoga dvora, pomoćnice biskupa i svećenika u različitim poslovima. Danas je opseg tih poslova bitno smanjen, pa je smanjen i broj sestara koje ovdje djeluju. Tako je od ulaska u sjemenište, tijekom školovanja, poslije u različitim drugim službama, Ćiril Kos bio upućen na Milosrdne sestre sv. Križa, kao i na suradnju s njima. One su mu bile najbliže suradnice, pomoćnice u mnogim potrebama; i kao čovjeka, i kao svećenika, i kao biskupa. Kronika zajednice sestara u Sjemeništu piše se od 1944. godine. Nažalost, zbog razumljivih razloga sestre su mnoge stranice uništile. Tako nam nedostaju dragocjeni datumi i događaji iz života ne samo Ćirila Kosa nego i iz života zajednice, sestara, i bogoslova. Tek nakon imenovanja Ćirila Kosa biskupom 1974. godine, kronika sjemenišne zajednice redovito bilježi sva događanja u vezi s biskupom, njegovim radom, njegovim odnosom prema zajednici i pojedinim sestrama. Sestre su se obradovale njegovu imenovanju za biskupa. U kućnu Kroniku tada je zapisano: »Svima nam je veselje što je Gospodin izabrao za Pastira Đakovačke Crkve preč. g. Kosa koji je uvijek bio dobar prema sestrama.«¹ One su se potrudile učiniti sve kako bi svečanost ređenja prošla u najboljem redu.

Prvo spominjanje njegova imena i službe u kućnoj Kronici zabilježeno je 24. siječnja 1964., kada je sestra zapisala sljedeće: »Dobili smo novog egzortatora preč. g. Ćirila Kosa, jer vlč. Relja više ne može zbog bolesti.«² Onda, pa slobodno se može kazati do posljednjih godina i svojih zadnjih snaga, Ćiril Kos redovito je sestrama držao nagovore, razmatranja, egzorte. Svake je godine tražio da dobije tzv. *Godišnju želju*, koju vrhovna poglavarica piše sestrama za svaku godinu, kako bi mogao na istu temu sestrama držati egzorte.

Tako je za početak nove, 1987. godine biskup sestrama iz obiju zajednica održao razmatranje na temu svjetla. Stavio je pred njih bezbrojna mjesta u Časoslovu koja govore i otkrivaju svjetlost.

¹ Arhiv provincijalne kuće Đakovo (dalje: APKĐ), Kronika zajednice sestara u Sjemeništu-Đakovo, br. II., str. 27.

² Isto, bilježnica br. I., str. 53.

Za početak korizme iste, 1987. godine biskup sestrama drži nagovor i potiče ih na molitvu, sestrinsku ljubav i pokoru.

Kada se, nakon imenovanja za biskupa, biskup preselio u biskupski dvor, još je više bio upućen na suradnju sa sestrama. A koliko mu je bilo stalo do duhovnoga života sestara, govori i činjenica da je svaku Novu godinu dočekaao zajedno sa sestrama u kapelici biskupskoga dvora, u klanjanju. Uvijek je, nakon klanjanja, održao prigodno razmatranje i podijelio sestrama blagoslov za početak novoga razdoblja. Katkada je znao imati i sv. misu u 23.30 sati, za početak nove godine.

Početakom 1995. godine, 3. siječnja, održao je sestrama nagovor na temu *Godišnje želje*, a te godine tema je bila »Lik i djelo majke Marije Terezije Scherer«, ususret njezinoj beatifikaciji.

Uzeo si je vremena za sestre. Nikada nije zaboravio imendan nijedne sestre, a najljepša čestitka bila je biskupova misa po nakani svečarice.

U sjemeništu je bilo sestara koje su dugi niz godina ovdje služile. To je biskup osobito cijenio. Među njima najdulje je ovdje boravila s. Kleofa Križetić. Ona je slavila dijamantni jubilej svojih zavjeta kao aktivna vrtlarica u sjemeništu 1983. godine. Posebno slavljena sv. misa bila je u sjemenišnoj kapelici, predvođena biskupom Kosom, poglavarima sjemeništa i uz prisutnost cijele bogoslovske zajednice. A kad se 1984. godine, nakon punih 49 godina služenja u ovoj zajednici, preselila u provincijalnu kuću, u svojoj propovijedi Biskup je zahvalio sestri što je njegovala tri vrta: vrt krsne milosti – svoje duše; vrt bogoslova – moleći i žrtvujući za njih, i vrt zemlje i povrća. Vječnost će pokazati je li ona više učinila tim tihim životom nego što su to činile riječi odgojitelja!

Punih četrdeset godina ovoj zajednici služila je i s. Monika Marković, na čijoj je službi Biskup bio veoma zahvalan. A na oproštaju sa s. Mihovilkom Čičić, u zahvalnoj riječi Biskup je rekao: »Mi smo katedrala, vrata, svijeća i knjiga – to je i s. Mihovilka kao sakristanka tijekom ovih deset godina službe u katedrali bila.«³

Oproštaj sa s. Manojlom Sorić, koja je dvadeset godina vodila brigu za svećeničku blagovaonicu, bio je dirljiv. Promatrajući njezin rad jednom je prilikom prijetio: »Ta sestra nije nikada nijedan korak uzalud učinila. Kod nje je sve imalo svoj smisao. Činiti male stvari cijeli život – izazov je za velike

³ Isto, bilježnica br. II., str. 120.

ljude.« A s. Manojla bila je velika žena, koja je svojim životom pokazala kako treba služiti ponizno, tiho, čitavim srcem.

Da je imao ne samo dobro nego i otvoreno oko za potrebe sestara, dokazao je na Staru godinu 1985. godine. Služeći sv. misu u kapelici sestara, prigodom imendana kućne poglavarice primijetio je da sestre nemaju novi Rimski misal za sv. misu. Istoga dana nabavio ga je i darovao sestrama.

Za Uskrs sljedeće, 1986. godine, nabavio je za sestarsku kapelicu novi križ i četiri svijećnjaka za oltar.

Biskup se pobrinuo i da se obnovi stambeni prostor sestrama. Godine 1988., vlastitim sredstvima, financirao je pregrađivanje velike sobe u kojoj su stanovale sestre. Nakon obnove svaka je sestra dobila svoju sobicu.

Gotovo svaku sestru koja je svojim životom i službom zadužila sjemenište i biskupiju Biskup je osobno ispratio na vječni počinak. Tako je putovao i u Rijeku 8. studenoga 1987., gdje je umrla i bila pokopana s. Snježna Radić, koja je također bila na službi u biskupskom dvoru i poglavarica u sjemeništu.

Nikada nije zaboravljao obljetnice dolaska sestara u sjemenište. Obilježavane su svečanom misom zahvalnicom, kao npr. za 80 i 90 godina rada – 1985. i 1995. godine.

I sestre su se uvijek potrudile da se slavlja godišnjicâ svećeničkoga ili biskupskoga ređenja, ili drugih svečanosti biskupa Kosa, proslave što svečanije. Tako je 3. travnja 1989. bilo proslavljeno 15 godina biskupske službe i imenovanje počasnim doktorom KBF-a u Zagrebu. Za tu prigodu sestra je u Kroniku zapisala: »Svi su bili oduševljeni programom, organizacijom i službom sestara i u kuhinji i kod stola. I sestre su rado dale svoj prilog, svaka na svom radnom mjestu i prema svojim mogućnostima. Sve možemo dok smo povezane s Raspetim i Uskrslim Gospodinom.«⁴ Ili, kada je Biskup primio odlikovanje predsjednika RH dr. Franje Tuđmana, 5. srpnja 1996., sestre su aktivno sudjelovale u pripremi i realizaciji ovoga slavlja.

Kada je biskup Kos 15. veljače 1997. predavao svoju službu biskupu Marinu Srakiću, na poseban je način zahvalio sestrama: »Zahvaljujem dobrim sestrama, koje su osobno i odgovorno sudjelovale u životu biskupije prema karizmi svoje zajednice i sve većih potreba Crkve.«⁵

⁴ Isto, br. II., str. 124.

⁵ APKĐ, Provincijalna kronika, 1997., str. 9.

Pojedinim je sestrama darovao put u Svetu zemlju. Njegova je pažnja došla do izražaja i u drugim prigodama. Tako je, odlazeći po moći sv. Anastazije u Zadar, 22. listopada 1976., uz Luku Strgara, svojega tajnika, i Luku Marijanovića, profesora, poveo na put s. Silvinu Kupčerić i s. Celinu Hlupić.

Sestre su s biskupom Kosom tijekom dugoga niza godina proživjele lijepe i teške dane. Trudile su se biti mu potpora u danima bolesti, starosti, umirovljeničkih (ne)snalaženja, u trenutcima iznenadnih i neočekivanih događaja, npr. smrti članova njegove obitelji, ili provale i požara u biskupski dvor, krađe njegovih biskupskih križeva i prstena. Sestra je Silvina u njegovoj najbližoj službi provela 12, a s. Zvonka Sremić 18 godina. Mnogo se toga se zbivalo i događalo – nešto je zabilježeno na papiru, mnogo više u srcu, duši i pamćenju. No, sve je urezano u Božji dlan i utisnuto u Božje Srce.

Kako je početak sjemenišnoga i svećeničkoga života bio povezan sa zajednicom sestara u sjemeništu, tako su i posljednje godine i dani biskupa Kosa bili usko povezani s ovom Družbom i sestrama ove zajednice. Već otprilike Biskup je pobolijevao i povremeno je boravio na bolničkom liječenju. No 2003. godina bila je osobito teška. Zbog zdravstvenih teškoća, češće je morao u bolnicu. Kada je boravio kod kuće, sestre su brižno bdjele nad njegovim potrebama. U pripremi za dolazak pape Ivana Pavla II. u Đakovo kuća se uređivala i obnavljala. Živo se zanimao kako teku radovi i pripreme, ali više nije bio u mogućnosti sam obilaziti kuću, pa je u pratnji ili uz pomoć sestre obišao radove i zanimao se što se sve priprema za dolazak Svetoga Oca. Kada su tegobe bivale teže, sestre su se i noću izmjenjivale kod njega i pomagale mu nositi križ bolesti.

Iako teško bolestan, došao je u salon susresti se sa Sv. Ocem. Brzo nakon toga završio je opet na liječenju u bolnici.

Dan prije odlaska u vječnost posjetila ga je u bolnici s. Zvonka. Ponijela mu je jednu ružu s njegova balkona, kojoj se vidno obradovao. Bio je to zadnji pozdrav iz njegova stana. U noći Gospodin ga je pozvao k sebi.

2. Biskup Ćiril Kos i zajednica u provincijalnoj kući u Đakovu

U ovom bih dijelu željela prikazati kakav je bio odnos biskupa Kosa sa zajednicom sestara u provincijalnoj kući, s provincijalnom upravom i s pojedinim sestrama.

Na dan smrti biskupa Kosa 6. srpnja 2003. sestra je u provincijalnu Kroniku zapisala:

»Blagopokojni biskup Ćiril Kos bio je povezan s našim sestrama kroz cijeli svoj svećenički život: kao bogoslov u Đakovačkom sjemeništu, zatim kao kapelan u Srijemskoj Mitrovici i duhovnik bogoslova u Đakovu. Kad je 1959. godine bio uhićen, s. Marijela Babić mu je nosila hranu u zatvor u Osijeku. O tim danima nije nikada, ili vrlo rijetko pričao. No jednom je prilikom s. Zvonki ispričao sljedeći doživljaj iz zatvora. Jednoga dana doveo ga je stražar na ispitivanje, gurnuo kroz vrata ureda i maknuo se. Nakon dugog i vrlo mučnog vremena ispitivanja vlč. Kos je dotičnom rekao: 'E kad bi ti znao što je danas, ne bi me to pitao.' 'Pa šta je to danas?' 'E danas je moj rođendan.' Tada mu je službenik pružio cigaretu da ju popuši. Kad je bio gotov, otvorio je vrata, dozvao stražara i na grubi način mu rekao: 'Vodi ga natrag!' Komentar biskupa Kosa bio je: 'Eto i među njima ima dobrih ljudi!'

Kao tajnik biskupa Bäuerleina, od 1962. godine surađivao je još više sa sestrama. i bio je ispovjednik naše redovničke mladeži. Za cijelo vrijeme svoje biskupske službe, od 1974. godine, slavio je s nama sva naša redovnička slavlja u Provinciji, sve jubileje sestara. Kad god je mogao, nastojao je na koncu duhovnih vježbi slaviti sa sestrama sv. misu. Bio nam je uistinu dobar kao otac. Bio je vrlo obljubljen i među vjernicima i svi su ga jednostavno zvali: 'Naš biskup Ćiril'.«⁶

Na dan posvete za biskupa, u svojem se govoru obratio također i sestrama, sljedećim riječima: »Na poseban način zahvaljujem i svim prisutnim redovnicama, na čelu sa Družbom sestara svetoga Križa! Vas je, po nauci II. vatik. Sabora Gospodin preuzimanjem evanđeoskih savjeta oslobodio od zapreka, koje bi vas mogle udaljiti od žara ljubavi i savršenijeg božanskog štovanja. Zajedno sa Saborom hvalim žene i sestre, koje u samostanima, ili u školama ili bolnicama, našim crkvama i sakristijama i u našim župskim domaćinstvima ustrajnom i poniznom vjernošću rese Kristovu Zaručnicu i svim ljudima čine plemenite i najrazličitije usluge.«⁷

Dugi niz godina Ćiril Kos bio je ispovjednik kandidatica i novakinja. U toj službi naslijedio je vlč. Mladena Relju. O toj njegovoj službi u svojim uspomename jedna sestra piše: »Bio je ozbiljan i zahtjevan, puno je ispitivao i tražio, posebno što smo taj dan razmatrale. Nismo rado išle k njemu, malo smo ga se bojale.«⁸

⁶ APKĐ, Provincijalna kronika, 2003., str. 65.

⁷ Vjesnik Đakovačke biskupije, god. 1974., br. 4., str. 79.

⁸ Uspomene s. Celine Hlupić, rukopis

Za vrijeme biskupske službe nije bilo nijedne svečanosti u provincijalnoj kući da on nije odvojio vrijeme i sudjelovao, imao misu. Za jubilarne zavjete – 50 i 60 godina – 1988. godine, u homiliji je život jubilarke usporedio s trostrukim *Angelusom*: *jutarnji Angelus* – sestre do 25 godine zavjeta; *podnevni Angelus* – život sestara između 25 i 50 godine te *večernji Angelus* – to su sestre jubilarke s 50 i 60 godina redovničkoga života.

Kada ga nije bio kod kuće, za slavlje 25. godišnjice zavjeta, 1981. godine, biskup je sestrama napisao čestitku, a, među ostalim, i ovo: »Ja vjerujem, da je to lijepi životni 'sag', satkan od sitnih niti, od tolikih molitava, žrtava i dobrih djela u službi braće ljudi. To je bila slika Krista Gospodina, koju ste slikale svaki dan, sa jednom kapljom svoga znoja, svoga života i svoje krvi. To je bila pjesma, sastavljena od najljepših riječi: Fiat! – Volo! – Magnificat! – Semper! – Tota! – Neka mi bude! – Hoću! – Veliča! – Uvijek! – Sva! I ustrajale ste punih 25 godina – dakako djelovanjem Duha Svetoga i svojom odgovornom suradnjom!«⁹

Više puta godišnje znao je posjetiti bolesne sestre, svaku osobno obići, zapitati za njezinu bolest i ohrabriti je u trpljenju.

U vrijeme Domovinskoga rata neprestance je sestrama preporučivao molitvu, a kad je pred katedralom započela molitva krunice za mir, malo je koji dan prošao a da Biskup nije sudjelovao i osobno predvodio molitvu, bez obzira na zamračenje ili opasnosti od granatiranja.

I svaka druga svečanost u samostanu bila je prilika da Biskup sestrama uputi svoju očinsku riječ. Primjerice, za imendan s. Veljke Zirdum, provincijalne poglavarice, 5. rujna 1993., došao je na svečanu akademiju i na kraju pozvao sestre »da sve budemo velike, najveće u poniznosti, ljubavi i služenju, jer MAXIMA znači VELJKA. Bila je mučenica u prvim kršćanskim vremenima, a ime joj znači NAJVEĆA.«¹⁰

Tako je i za imendan provincijalne poglavarice s. Miljenke Tadin, 1980. godine, u pismu napisao: »Svi se mi nalazimo, pa i Vaša zajednica, u velikoj borbi za Istinu. Svi smo pozvani da budemo vjesnici i glasnici Radosti. Svi smo pozvani da pomažemo bolesnima u službi Isusa Liječnika. Svi, posebno odgovorni, a osobito najodgovorniji.«¹¹

⁹ APKĐ, pismo sestrama za jubilej 27. travnja 1981.

¹⁰ APKĐ, Provincijalna kronika, 1993., str. 45.

¹¹ APKĐ, čestitka za imendan s. Miljenke Tadin, neprotokolirani spis, 29.9.1980.

Za 120. godišnjicu dolaska sestara u Đakovo, 1988. godine, Biskup je predvodio treći dan trodnevnice, koja je bila priređena za tu prigodu, i u povijesti podsjetio je na neke zgone iz života majke Marije Terezije. Zahvalio je upravi Provincije i svim sestrama za sve žrtve, molitve i rad za naš narod, osobito za Đakovačku biskupiju. Potaknuo je sestre na revnost i ustrajnost u pozivu.

Na svetkovinu Uzvišenja svetoga Križa 1994. godine Biskup je u samostanskoj crkvi proslavio sa samostanskom zajednicom svoju zlatnu misu. U toj prigodi sestre su mu, u znak zahvalnosti, pripremile svečanu akademiju. Zlatomisnika je pozdravila s. Marinagela Žigrić. U recitalu »Tri plamena« s. Zorka Kojaković prepjevala je čitav Zlatomisnikov život, a lijepo su ga izvele pjevanjem, ritmikom i recitiranjem sestre, novakinje i kandidatice. Bila je to uistinu dirljiva, lijepa i zahvalna svečanost.¹²

Osim svečanosti, koje su bile vezane za Crkvu – kao što su završetak duhovnih vježbi, polaganje ili obnavljanje zavjeta, jubileji sestara i zajednice – Biskup je uvijek bio spreman sudjelovati i u drugim događanjima. Tako je 27. rujna 1995. blagoslovio temeljni kamen za gradnju novoga vrtića u Đakovu, a 1998. godine blagoslovio je novo vanjsko igralište za djecu. Često je djevojčicama, kojima su sestre u *Betaniji*, kući za duhovne susrete i obnove u Đakovu, imale duhovne obnove, dolazio slaviti sv. misu, ispovijedati ih i znao se dulje vrijeme zadržati s njima u razgovoru. U Rimu je sudjelovao na beatifikaciji blažene sestre Ulrike Nisch te se pobrinuo da zlatna misnica, koju su sestre za tu prigodu izradile, bude darovana papi Ivanu Pavlu II.

Poslao je u Rim molbu za beatifikaciju majke Marije Terezije i sa sestrama sudjelovao je na činu proglašenja blaženom.

Za početak VI. provincijalnoga kapitula, 16. listopada 1996., imao je kapitulanicama sv. misu i poželio im milosni rad, da osluškuju potrebe vremena i u duhu Božjem uoče što je danas najvažnije i što danas Gospodin traži od nas. »Da vaše raspravljanje bude u dimenziji Božje Riječi, Konstitucija i zahtjeva današnjega svijeta!«

Velike potrebe Crkve, biskupije pa i svoje osobne potrebe preporučivao je sestrama u molitve. Tako je, primjerice, na kraju duhovnih vježbi 31. siječnja 1996., preporučio sestrama molitvu za razorene župe i vjernike, čiji je broj iz tih župa u izbjeglištvu neprestano rastao. Osobito je preporučivao

¹² APKĐ, Usp. Provincijalna kronika 1994., str. 108.

molitvu krunice. Tako i 22. veljače sestrama preporučuje u molitve prognane svećenike Baranje i Srijema, koji su tih dana u Đakovu imali sastanak.

Njegove riječi, upućene sestrama, bile su uvijek sadržajne, pune duha i ljubavi, poticale su na ustrajnost, požrtvovnost i dobrotu. U predgovoru za hrvatsko izdanje kratkoga životopisa o. Teodozija Florentinija, utemeljitelja Družbe, god. 1983., Biskup piše: »Misleći na svetački lik oca Teodozija posebna je potreba našeg vremena, da svećenici; duhovnici i ispovjednici budu prožeti istim duhom. Da onako vode, onako vole i onako služe redovničkim zajednicama, kao što je to činio o. Teodozije. Onda će u njima, nadamo se, naći suradnice, koje će svojim redovničkim životom, primjerom i apostolatom izvesti velike stvari. A vi, drage sestre, ogrijte se na tom ognju! Ljubav Kristova ovladala posve vama! I gonila vas kao Pavla, kao o. Teodozija, kao Ivana Pavla! Sestra sv. Križa. – Sva Raspetome, i zato: sva bližnjemu!«¹³

Sestre je uvijek poticao na veliku ljubav prema Crkvi i Sv. Ocu. Tako je u homiliji na polaganju doživotnih zavjeta (koji su se zbog obnove samostanske crkve polagali u katedrali) 1978. godine, među ostalim, sestrama preporučio: »Ja vas molim i pozivam da na poseban način molite za novog papu (bio je tada izabran Ivan Pavao I., nap. a.); obećajte da neće proći nijedan dan u vašem životu da se nećete pomoliti za novog papu i njegove velike nakane... Nastojte i obećajte da ćete biti sestre sv. Križa, da ćete ljubiti Isusa, da ćete ljubiti Crkvu i da ćete posebno ljubiti Sv. Oca.«¹⁴ U kontekstu kasnijih događaja ove njegove riječi zvuče proročki!

Nakon proslave stogodišnjice katedrale, 1982. godine, Biskup je u pismu provincijalnoj poglavarici napisao: »Časna Majko, drage i dobre sestre, uz sva nadahnuća, kojima je Gospodin nadahnjivao biskupa Strossmayera, svakako su najveća ona, koja su ga poticala, rasvjetljavala i hrabrila u zidanju 'živoga hrama'. (...) Prva generalica, pri dolasku u Đakovo 1869. godine, također nadahnuta, određuje: 'Voljela bih u ovom gradu osnovati novicijat, da dobijemo domaće sestre. One će onda djelovati potpuno u duhu Vašega naroda i strani će utjecaj biti isključen!' Danas gledamo i slušamo ispunjenje tih velikih odluka, u Družbi, koja se sa svojim članicama raširila po cijeloj zemlji. Kroničar piše da je kod proslave đakovačkoga slavlja kod posvete katedrale bilo izvanredno svečano, ali dodaje: 'Nu sve kuće natkrilio je kako prilikom svake svečanosti tako i sada samostan milosrdnih sestara. Ciel samostan sa

¹³ S. Gertrud Huber, *Otac Teodozije Florentini njegovo djelo u Ingenbohlju*, Đakovo 1983., prvo izdanje, str. 9.

¹⁴ Audiokaseta, propovijed biskupa Kosa, 1978.

svojom divnom rasvjetom i nakitom upravo je čovjeka občarao' (Glasnik, br. 19/1882., str. 181). I u ovom slavlju bili su svi 'občarani' Vašim darom, misnicom, i ojačani Vašim molitvama, žrtvama i svestranoj pomoći tolikih sestara. Ovom prilikom na svemu zahvaljujem! Želimo i molimo da Družba i dalje napreduje svetošću svih članica i brojem, da živi sveto Evandjelje i svoje zavjete, kao i karizmu svoje zajednice.«¹⁵

Na kraju duhovnih vježbi u veljači 1997. godine biskup Kos najavio je da mu je to posljednja misa kao ordinarija jer predaje službu svojemu nasljedniku, biskupu Marinu Srakiću. U povodu toga sestra je u provincijalnu Kroniku zabilježila: »Preuzvišenom gospodinu Ćirilu Kosu zahvaljujemo na svemu što je kroz 23 godine biskupske službe učinio za Biskupiju, posebice za našu Provinciju i svaku sestru, a novoga biskupa msgr. Marina Srakića preporučamo u svete molitve.«¹⁶

Godine 1999., 11. ožujka, predvodio je u samostanskoj crkvi svečani rekvijem za pokojnu provincijalnu poglavaricu majku Charitas Alt, koja je 1948. godine umrla u Ingenbohlu, a njezini posmrtni ostatci 9. ožujka 1999. bili su preneseni u Đakovo. Biskup je u kraćem nagovoru njezin život, koji je bio na poseban način obilježen križem, usporedio s trima osmicama: »Godine 1928. postaje provincijalna poglavarica, 1938. – odlazi u Kuću Maticu, 1948. – umire, a 1998. odlučeno je da se njezine posmrtne ostatke prenese u Đakovo.« Osobno je predvodio obred polaganja urne u poglavarsku grobnicu na samostanskom groblju.¹⁷

I nakon što je prestao s aktivnom službom ordinarija, Biskup je i dalje dolazio u našu kuću – ili predvoditi sv. misu, ili samo posjetiti zajednicu bolesnih sestara, kao i pojedine sestre s kojima je na različite načine bio povezan; imao je sv. mise za blagdan sv. Antuna, a za cijelo vrijeme boravka izbjeglica iz bosanske Posavine u zgradi velikoga konvikta, on je dolazio imati za njih sv. misu, donosio im je prigodne darove, osobito djeci, znao se s njima zadržati u razgovoru i slušati njihove tegobe.

Za početak nove zajednice sestara, osnovane u velikom konviktu, koji je prozvan »Dom majke M. Terezije«, biskup je u rano jutro, u 6 sati, 16. ožujka 2001., slavio sv. misu i sestrama poželio da ovo »bude zajednica molitve, križa i ljubavi«.

¹⁵ APKĐ, Pismo provincijalnoj poglavarici, 29. rujna 1982.

¹⁶ APKĐ, Provincijalna kronika 1997., str. 11.

¹⁷ APKĐ, Usp. Provincijalna kronika 1999., str. 9.

Odnos biskupa Kosa i sestara najbolje ilustrira osvrt pod nazivom »U spomen preuzvišenom Kosu«, koji je 16. srpnja 2003. napisala s. Celina Hlupić. Ovdje ga donosimo u cijelosti:

»U rano nedjeljno jutro dne 6. srpnja 2003. 'još za mraka' pozva Gospodin k sebi našeg dragog i voljenog biskupa Ćirila Kosa. Da, on je bio i dalje ostaje naš Biskup, a mi njegove sestre, Sestre sv. Križa. Ta, nas je ovamo pozvao njegov predšasnik veliki biskup J.J. Strossmayer prije točno 135 godina. Od tada sestre djeluju ne samo u biskupskom gradu Đakovu, nego i u cijeloj Đakovačkoj biskupiji i domovini Hrvatskoj. Tu su one suradnice svih biskupa i svećenika u služenju Crkvi i narodu. Na poseban način i kroz dugi niz godina trajala je vrlo skladna suradnja sa pokojnim biskupom preuzvišenim Ćirilom. Počela je još od bogoslovskih dana u Đakovačkom sjemeništu, pa u biskupskom dvoru i prije i poslije biskupskog ređenja. Naročito opet za vrijeme njegove bolesti i nemoći.

Kroz sve to vrijeme uživali smo njegovu pažnju, ljubav i povjerenje. Pratio je i sudjelovao u svim našim redovničkim svečanostima i blagdanima. Poticao nas, bodrio i budio interes za prave duhovne vrednote. Mi smo ga poštivali i voljeli zbog njegove jednostavnosti, spontanosti i poniznosti. Njegova biskupska lozinka: 'ljubavlju, poniznošću i jednostavnošću života' jasno odražava sliku njegovog značaja. Voljeli su ga svećenici, suradnici, djeca i svi vjernici. Svi su ga nazivali 'naš Biskup'.

Bio je pravi Božji apostol. Poučavao je riječima i još više primjerom. Na što je druge poticao, sam je u sebi duboko proživljavao. Kroz dugi i bogat život prilike ga nisu štedjele. Proživljavao je progonstvo i zatvor. Bio je mudri upravitelj duhovnih dobara i sa sv. Pavlom mogao ponavljati: 'dobar sam boj bio, trku završio, vjeru sačuvao ...' Sve nevolje iskoristio je za duhovno sazrijevanje.

Čvrsto vjerujemo da ga je Gospodin patnjama i kušnjama pročišćena uveo već u društvo svojih Nebesnika. Da će nas on i dalje pratiti očinskom brigom na putu našega dozrijevanja. Rado ga nosimo u dragom sjećanju, zahvalno i molitveno s njime povezani, posebno kroz 139. psalam.

Hvala vam, dragi naš Oče Biskupe, za Vašu veliku pastirsku brigu, očinsku dobrotu i ljubav. Hvala za svaku riječ, duhovitost i šalu. Mi ostajemo i dalje Vaše sestre, a Vi naš Biskup i zagovornik kod Nebeskog Oca.«¹⁸

¹⁸ APKĐ, Uspomene s. Celine Hlupić, rukopis

3. Odnos biskupa Ćirila Kosa prema sestrama u drugim mjestima i filijalama

Nisu samo zajednice sestara u Bogoslovnom sjemeništu ili u Provincijalnoj kući bile u bližem odnosu s biskupom Kosom. On je kao ordinarij obilazio župe svoje biskupije, a za vrijeme njegove biskupske službe gotovo u svakoj župi sestre su imale vjeronauk, brinule su se za liturgijsko sviranje i čistoću crkve, vodile su župna domaćinstva. Ako sestre i nisu stanovale u župnom domu, Biskup nije nikada došao u župu a da ne bi posjetio zajednicu, raspitao se za život i rad sestara, s njima podijelio njihove brige, uputio im svoju očinsku riječ. Listajući kronike filijala, na kojima su sestre tada živjele i radile, uočila sam jedno: svaki put zapisan je posjet biskupa Kosa, a neki su drugi događaji preskočeni. To je samo dokaz što je za sestre značio njegov posjet.

Biskup Kos zaista je bio dar Božji našoj mjesnoj Crkvi, biskupiji, dar našoj redovničkoj zajednici. Svaka sestra, ili barem velika većina sestara, ima svoje osobne doživljaje o susretima s Biskupom. Ovdje donosim i neke nepoznate pojedinosti iz života biskupa Kosa, koje govore o njegovoj veličini, njega kao čovjeka, svećenika i kao biskupa, a usko su povezane sa zajednicom sestara, ne samo u provincijalnoj kući.

Kao mladomisnik Ćiril Kos bio je u Srijemskoj Mitrovici, u službi kapelana. U bolnici su radile Milosrdne sestre sv. Križa, kojima je on bio duhovnik. S. Petronija Cesarec bila je tada mlada sestra, pred doživotnim zavjetima. Zbog ratnih okolnosti, veza s Đakovom i provincijalnom kućom bila je prekinuta. Bilo je nemoguće poslati molbu i ishoditi dopusnicu za polaganje doživotnih zavjeta. Kapelan Ćiril preuzeo je na sebe zadaću da ode do Đakova i donese sestri dopuštenje. Nije bilo nikakvih prometnih sredstava pa je kapelan pješice došao u Đakovo, dobio dopusnicu provincijalne poglavarice i ponovno se pješice vratio u Mitrovicu. Iste je večeri, 7. lipnja 1945., s. Petronija položila doživotne zavjete pred nadstojnicom s. Emerencijanom Kuzmić i kapelanom Ćirilom Kosom. Takvo što ne bi svatko učinio!¹⁹

Ubrzo nakon biskupskoga ređenja, koje je bilo 17. ožujka 1974., Biskup je posjetio sestre u Domu starih u Germeringu, 23. travnja. U njegovoj su pratnji bili preč. Vilko Huršenhauser te dr. Stjepan Fratrić i njegova supruga Dubravka. Povod putu bilo je đakonsko ređenje osmorice bogoslova koji su studirali u Eichstātu, a Biskup ih je zaredio u crkvi sv. Pavla u Münchenu. Gosti su stanovali kod sestara te je Biskup s prelatom Franzom Müllerom,

¹⁹ APKĐ, Uspomene s. Petronije Cesarec, rukopis

duhovnikom Doma, koncelebrirao sv. misu na nakanu sestara, na latinskom jeziku, ali propovijed je bila na hrvatskom. Potaknuo je sestre da ostanu vjerne svojemu poslanju prema Isusovim riječima: »Idite po svem svijetu«, te im je progovorio o tajni križa i trpljenja. Cijeli posjet prošao je u radosnom raspoloženju, a osobito su starci bili sretni kada su mogli pozdraviti biskupa. Svaki dolazak i posjet sestara je zabilježila, bez obzira na to koliko je dugo trajao.

Posjećujući hrvatske katoličke misije u Njemačkoj za dijeljenje sakramenata, Biskup je uvijek odsjedao u (Unterpfaffenhofenu) Germeringu, sudjelovao je i u događanjima Doma, kao primjerice pri posveti novoga dijela 1987. godine, zatim u prigodi proslave 25. godišnjice rada sestara, kao i za neke druge prigode. Njegova srdačnost i vedrina premostile su jezične barijere. Još pri prvom posjetu zajednici, sestra je u kućnu Kroniku zapisala (pisala ju je na njemačkom jeziku): »Hochw. Herr Bischof ist noch immer der Menschenfreundliche, einfache Herr, wie er es immer war.«²⁰

Na putu iz Njemačke biskup se obvezno zaustavljao kod sestara u Krapini. Tu je uvijek mogao naići, i kad se nije najavio, jer nikada nije tražio nešto posebno. Bio je sasvim zadovoljan kad je za objed ili večeru bilo neko sasvim obično jelo i kad je mogao sa sestrama, jednostavno i neopterećen protokolom, sjesti za stol i objedovati, biti s njima u rekreaciji.²¹

Vrhovac (Zagreb) također je bio mjesto kamo je veoma rado dolazio. Bilo je to vrijeme kad biskupi, dolazeći na zasjedanja biskupske konferencije, nisu imali smještaja (kao danas), nego su uglavnom stanovali u redovničkim zajednicama. Tako je biskup Ćiril bio uvijek drag i dobrodošao gost u zajednici sestara na Vrhovcu. Osobito se veselio mladim sestrama, kojih je tada u Zagrebu bilo dosta, i znao im je očinski dati pojedini savjet ili opomenu. Nikada nije izostavio posjetiti bolesne sestre. I tu se osjećao kao kod kuće. Prvi i posljednji pozdrav bio je uvijek sestrama u kuhinji. Svaku bi sestru pozdravio, nitko mu nije bio nevažan. U sobi smo ga uvijek našle s krunicom ili s Časoslovom u rukama.²²

Svoja sjećanja na Biskupa zabilježila je s. Ksenija Majstorović, koja je 1980. godine bila katehistica u župi Preslavnoga Imena Marijina u Vrbanji.

²⁰ APKĐ, Kronik Unterpfaffenhofen 1972.-1981., str. 74s.

²¹ APKĐ, Usp. Kronika zajednice sestara u Krapini br. I., II.

²² APKĐ, Usp. Kronike zajednice sestara Vrhovac-Zagreb

Tada se ta župna zajednica pripremala za dolazak biskupa Kosa za podjelu sakramenta potvrde. Ona piše:

»Dovoljno je čuti samo ove dvije riječi i znati tko ih izgovara: 'predobre sestre!' Ne zaboravlja nas (biskup) ni u jednoj proslavi, ni na jednom skupu, ma kakav on bio, niti na ulicama Đakova i nikada mu nije bilo teško odazvati se našem pozivu. Voli sestre sv. Križa, voli djecu s kojom one rade i uvijek zna pronaći lijepu riječ za svakoga.

Sjećam se krizme u Vrbanji 1980. godine. Bila je to Godina djeteta. Bila je to godina jubileja našeg kršćanstva.

Bile su ozbiljne pripreme cijele župske zajednice kroz punu godinu dana za pohod Duha Svetoga, za susret s biskupom. Živjeli smo za to. Djeca, roditelji, mladi, sestre i sam župnik i dekan preč. Martin Dakić imali su svoj zadatak i ulogu. Organizirali smo kateheze i molitve po obiteljima, grupa mladih molitelja je neumorno bdjela u zazivanju Duha razuma, mudrosti, savjeta ... Plodovi nisu izostajali...

Djeca, kandidati za sakrament sv. potvrde marljivo su sticali znanja, polagali svaka tri mjeseca ispit znanja i takmičili se tko će dati točnije i ljepše, ali svoje odgovore. Znali su u kojem i kakvom vremenu žive. Oni su razumjeli to što su naučili. Znanje je bilo životno i praktično.

U susretu s biskupom nije bilo straha, krivih odgovora. Bili su sretni i nisu dopuštali da ih se prekida, htjeli su dati cjelovite odgovore. Nakon dugog ispitivanja, rekla bih srdačnog razgovora nije izostala ni pohvala našeg dobrog biskupa. Rekao je otprilike ovako: 'Znali su vjeronauk bolje nego što sam igdje čuo u zadnjih pet godina. Svaki odgovor je za me bio iznenađenje i otkriće. Tu nije falila ni Godina djeteta, ni jubileji, ni bilo što drugo. A i organizacija – savršeno. Sudjelovanje u liturgiji, od početka do kraja i kumovi i krizmanici. Nešto divno!'

(...) Djevojčica koja ga je trebala recitacijom pozdraviti sasvim je krivo izgovarala riječi, umjesto biskup ona je uporno govorila bispuk. Ali nije se dala smesti iako je imala samo četiri godine. Ni biskup se nije dao smesti. Uzeo ju je u krilo, a ona se nije više odvajala od njega. Biskup je u svojoj jednostavnosti i pristupačnosti razoružao svaki strah, zbunjenost i neznanje.

Takvim ga bezbroj puta doživljam i zahvaljujem Bogu za dar Neba našoj biskupiji u osobi oca biskupa Ćirila Kosa. Želim mu ovim putem zahva-

liti za svu dobrotu, za svako osvježenje u susretima, što nas sestre sv. Križa nikada i nigdje ne previdi.«²³

Kao predsjednik Vijeća BK za katehizaciju, susretao se s našim sestrama u mjestima gdje su katehizirale, kao i prilikom ljetnih i zimskih katehetskih škola. Uvijek je bio srdačan, neposredan i poletan. Podržavao ih je u radu i poticao na hrabrost i ustrajnost u tome važnom djelovanju za vjerski odgoj našega naroda, osobito mladeži.

Biskup je u vremenu Domovinskoga rata obilazio prognanike gdje su se raselili. Posjetio ih je u Njivicama i u Haludovu. Doslovce je plakao s njima, slušajući njihove prognaničke priče. Sestrama je ostavio novac da bi onim najpotrebnijima mogle pomoći.²⁴

Odlazio je u Madžarsku. Tako je 8. ožujka 1992. godine u Pečuhu podjelo sakramente krštenja, prve pričesti i krizme. Tu su sa svećenikom Markom Bubalom radile s. Snježana Kmet i s. Ignacija Ribinski. Toga su dana ovdje bila oba đakovačka biskupa, i biskup Kos i biskup Marin. Bilo je 18 novokrštenika, 30 kandidata za krizmu, a većina je primila i Prvu sv. Pričest. Bila je to nezaboravna svečanost.

Misa u bolnici, gdje je za oltar poslužio bolnički ormarić, ranjenicima je značila više od komadića kruha. Biskup je svakoga obišao, sa svakim porazgovorio, svakoga utješio. U jednom staračkom domu, daleko izvan Pečuha, našli su i starce iz Hrvatske. Neizmjerne ih je radost obuzela kada su u nevjerici gledali biskupe kako ih obilaze, razgovaraju s njima hrvatskim jezikom, dijele im sakramente. Nekima je to bilo posljednje, jer su bili tako slabi i brzo su se preselili u vječnost.²⁵

Biskup je trpio sa svojim vjernicima, prognanim svećenicima i drugim ljudima koji nisu mogli u svoje domove. U molitvi je crpio snagu da zajedno s njima izdrži.

Na krizmi u Drenovcima 1993. godine, kad je vidio da su sestre ostale u župi, bio je veoma sretan i rekao im: »Drago mi je što vas vidim s ovim ljudima koji teže osjećaju ratne strahote – što stojite uz njih da ih ohrabrite i da njihovo slavlje uzveličate.«²⁶

²³ APKĐ, Uspomene s. Ksenije Majstorović, rukopis, Fascikl-materijali sestara katehistica

²⁴ APKĐ, Usp. pisma s. Marije Bajić iz Sv. Vida s. Veljki Zirdum, prov. poglavarici u Đakovo

²⁵ APKĐ, Usp. Dnevnik s. Snježane Kmet iz Madžarske 1991.-1992.

²⁶ APKĐ, Kronika – sestre Drenovci 1946.-1995., str. 92.

Zaključak

Svaka sestra, koja je poznavala blagopokojnoga biskupa Ćirila, ima svoje uspomene na njega i svoja sjećanja. Čitajući ove prikupljene »kamenčiće« – bilo pisane, bilo usmeno prenesene – nekome će se možda učiniti da na neki način glorificiramo njegovu osobu i ulogu u našem životu i radu. Međutim, to nije tako kako se čini. I on je bio čovjek podvrgnut slabostima, s kojima se borio i koje je hrabro nosio. Zato je iz vlastita iskustva borbe mogao hrabriti i poticati druge na ustrajan hod u vjeri. Jednu njegovu karakteristiku ne bismo smjeli zaboraviti, a to je njegova zahvalnost. Bio je uistinu zahvalan sestrama za sve što su mu učinile, osobito posljednjih godina života, u bolesti i nemoći. Gotovo svakoj je osobno pisao čestitku uz imendan, suosjećao s njom u njezinim obiteljskim križevima, katkada i tragedijama koje su ih pogadale. Mnoge još čuvaju njegove čestitke. Njegovi darovi sestrama u raznim prigodama bili su znakoviti. Sestri Ulriki Mariji Bence za doživotne zavjete darovao je knjigu Paula Tourniera *Poslanje žene* s posvetom: Dragoj sestri Ulriki Mariji na dan sv. doživotnih zavjeta: ispuniti poslanje sestre i žene u službi braći u Kristu!, 3.VI. 1995.

»Mnogo je toga lijepoga i dobrog izrečeno i napisano prigodom njegove smrti i ukopa. Između ostaloga naglašeno je da je bio *čovjek susreta, čovjek srca*, a srcem se vidi najbolje! Upravo takvoga doživljavale smo ga i mi, sestre sv. Križa. Svoju brigu, poštivanje i potporu našem radu pokazivao je prigodom nebrojenih susreta s našom zajednicom (...). Uvijek s jednakim oduševljenjem otkrivao nam je ljepotu posvećenoga života i poticao nas na vjernost, prema koncilskom dokumentu *Perfecte caritatis* i apostolskoj pobudnici Ivana Pavla II *Vita consecrata*. (...)

Narodu bliz i obljubljen, do kraja života bio je i ostao njihov biskup – naš biskup Ćiril! Hvala Vam, naš dragi oče Biskupe, za Vašu plemenitu ljubav i dobrotu, za radost i oduševljenje, kojim ste nas podupirali. Posebna hvala za primjer Vašega prokušanog i pobožnog svećeničkog života, za sve križeve i patnje, koje ste hrabro podnosili.«²⁷

I što na kraju kazati? Bio je uistinu naš Biskup, a mi njegove sestre.

Bio nam je dar Božji kroz godine mnoge!

²⁷ APKĐ, s. Tihoslava Košec, rukopis, In memoriam mons. Ćirilu Kosu, biskupu (19. studenoga 1919. – 6. srpnja 2003.)

LITERATURA

- Arhivski materijali iz arhiva provincije i pojedinih filijala
- Huber, s. Gertrud, Otac Teodozije Florentini njegovo djelo u Ingenbohlu, Đakovo, 1983., prvo izdanje
- Diacovensia, god XI, br. 1(11), 2003.
- Pavlović Ante, Stotinu reverendi, Životopisi biskupa i nekih svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije koji su rođeni izvan nje, Slavonski Brod, 2008.
- Vjesnik Đakovačke biskupije, revija za pastoralnu orijentaciju svećenika, broj 4, travanj 1974., god. XXVII (CII).
- Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije, godište CXXXI, br. 7-8., 2003.
- U znaku Križa, List Milosrdnih sestara sv. Križa – Đakovo, br. 3/2003.
- Uspomene pojedinih sestara

s. M. Estera Radičević

Bishop Ćiril Kos, God's gift to the community of the Sisters of Mercy of the Holy Cross in Đakovo

S u m m a r y

Based on archive material, memories of the sisters, their memorabilia, and the available literature, the paper presents one particular aspect of the life of Msgr. Ćiril Kos, Bishop of Đakovo and Srijem – his relationship with the community of the Sisters of Mercy of the Holy Cross in Đakovo.

In the early days of his priesthood, when he came to the seminary in Đakovo in 1939, Ćiril Kos met the Sisters of Mercy of the Holy Cross, who had, according to the wish of Bishop J. J. Strossmayer, been housekeepers at the Đakovo Theological Seminary since 1905.

During his time as chaplain in Srijemska Mitrovica (1944–1946), Ćiril Kos cooperated with the sisters, who worked at the hospital there; the cooperation was extended to the parish as well. The community of the sisters had been present in patient care since 1924.

When he was appointed priest and teacher, Ćiril Kos returned to Đakovo, to the seminary, where he continued his high-quality cooperation with the sisters. They followed, supported and assisted him in various ways. When he was sentenced to prison, they visited him in the prison in Osijek, brought him food and cared for him, as well as for other imprisoned priests.

A separate chapter in this paper tackles the relationship between the community of the sisters and Ćiril Kos after his release from prison, in the time he was bishop ordinary, later retired bishop, and finally patient – until the last days in his life.

Bishop Ćiril Kos was particularly concerned about the spiritual life of the sisters – not only at the seminary, the chancery and the cathedral, but also at the house of the order and the branches managed by the sisters. With his serenity, optimism, and brotherly kindness, he used every opportunity to be of help to the sisters in coping with the difficulties and crosses in life. He was confessor of candidates and novices; he furthermore participated in

the festivities held at the monastery, on the occasions of taking vows, and in other celebrations. He shared joys and worries, successes and failures with the sisters – he was very proud of *his dearest sisters*, as he always referred to them. *He was like a father to us*, wrote s. Tihoslava Košec, head of the order from 1973 to 1979, in her text about Bishop Kos in 2003, when he departed this life.

Keywords: Bishop Ćiril Kos; Sisters of Mercy of the Holy Cross; cooperation; spiritual life of the sisters.

Pavo JURIŠIĆ

Apostolski upravitelj Vrhbosanske nadbiskupije

Sažetak

Đakovački biskup mons. Ćiril Kos imenovan je apostolskim administratorom Vrhbosanske nadbiskupije 7. travnja 1990., a dekret imenovanja i primopredaja između njega i umirovljenog nadbiskupa dr. Marka Jozinovića obavljena je u Vrhbosanskom ordinarijatu u Sarajevu 19. travnja 1990. Biskup Kos ostao je na ovoj dužnosti do ustoličenja novog vrhbosanskog nadbiskupa 19. siječnja 1991. Službu apostolskog upravitelja obavljao je punih devet mjeseci, te je tijekom svoje službe u ovoj nadbiskupiji stekao velike simpatije kako kod dijecezanskog klera, tako i kod redovnika.

Ključne riječi: apostolski administrator, Ćiril Kos, Marko Jozinović, Vrhbosanska nadbiskupija, Apostolska nuncijatura.

Uvod

Godina 1990. bila je za Vrhbosansku nadbiskupiju prilično turbulentna, ali u isto vrijeme i godina smirivanja i svojevrsnog otrežnjenja u suočavanju sa stvarnošću podjela i nesuglasica koje su sve više rasle tijekom trinaest godina uprave nadbiskupa Marka Jozinovića ovom mjesnom Crkvom. Početkom ove godine nadbiskup Jozinović zbog svoga zdravstvenog stanja ponudio je Svetom Ocu ostavku na mjestu nadbiskupa u Sarajevu, što je u Rimu bilo i prihvaćeno, tako da je već početkom travnja te iste godine đakovački biskup Ćiril Kos bio imenovan apostolskim upraviteljem Vrhbosanske nadbiskupije do imenovanja novoga nadbiskupa. Mons. Ćiril Kos iz poslušnosti je preuzeo ovu tešku zadaću, te je tijekom devet mjeseci nastojao biti graditelj mira i pripravljeni teren za novoga nadbiskupa, moleći da se njegovo imenovanje dogodi što prije kako bi se oslobodio ovoga dodatnog bremena u svojoj pastirskoj službi.

U ovom se radu na temelju arhivske građe kroz nekoliko naslova prikazuje teško stanje Vrhbosanske nadbiskupije, koje je uslijedilo nakon Drugoga svjetskog rata u vremenu od 1945. do 1990., kao i peripetije s kojima su se biskupi i svećenici morali suočavati pod diktaturom komunističkih vlasti

koje su Crkvi oduzeli materijalnu osnovu za normalan život i djelovanje, te se neprijateljski odnosila prema članovima Crkve, posebno prema svećenstvu i redovništvu, otežavajući im i onemogućujući im rad. U daljnjem izlaganju prikazuje se vrijeme upravljanja apostolskog administratora mons. Ćirila Kosa Vrhbosanskom nadbiskupijom, gdje nastojim označiti određene inicijative koje je poduzimao u pastirskom služenju ovoj mjesnoj Crkvi, gdje se vidi kako se nije štedio, iako je imao na brizi dvije dijeceze s velikim brojem katolika, među kojima je djelovalo nekoliko stotina svećenika i redovnika.

1. Stradanja, usponi i padovi u Vrhbosanskoj crkvenoj pokrajini od 1945. do 1990.

1.1. PREŽIVLJAVANJE NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA

Nakon preživljene patnje i stradanja koji su obilježili Crkvu u hrvatskom narodu tijekom Drugoga svjetskog rata i u poratnom vremenu, šezdesetih je godina nastupilo vrijeme svojevrsnog zatišja i za Crkvu i za hrvatski narod. Crkvi je prethodno oduzeta imovina, pozatvarane su škole, zabranjena djelatnost izvan crkvenoga prostora i izdavanje bilo kakvih tiskovina, a pojedini su biskupi, mnogi svećenici, redovnici i redovnice bili po zatvorima. Velik broj njih bio je ubijen u ratnim i poratnim zbivanjima. Sada su se nakon smirivanja rane počele pomalo liječiti. Živjelo se i radilo povučeno, dok je svećeničko djelovanje bilo pod budnim okom državnih sigurnosnih službi pod stalnom prijetnjom od mogućih progona, prije svega onih koji bilo iz uvjerenja bilo zbog poslušnosti Crkvi nisu pristajali uz svećenička udruženja koja su osnivana i podupirana od komunističkih vlasti. U samoj je Crkvi nastupilo vrijeme svojevrsne letargije u koju je bilo zapalo svećenstvo i redovništvo pod diktaturom protucrkvениh komunističkih vlasti i života u »sakristijskom«
prostoru. Svijetao primjer otpora i snage u teškom položaju Crkve, koji je dolazio iz Krašića, gdje se nakon robijanja u Lepoglavi nalazio uznik u kućnom pritvoru, kardinal bl. Alojzije Stepinac, zagrebački nadbiskup, preminuo je 10. veljače 1960., ali je i nakon smrti njegov primjer bio svjetionik Crkvi na ovim prostorima.

Iako je život za Crkvu u komunističkoj Jugoslaviji, gledajući općenito, bio težak, čini se da je stanje u Bosni i Hercegovini bilo još i teže. Redovnice su protjerane, a mogle su ostati samo one koje su htjele u državnim bolnicama i školama raditi u civilu. U prvih dvadesetak godina iz Bosne i Hercegovine iselilo se u Republiku Hrvatsku više od 100 000 hrvatskoga katoličkog življa, a poslije će se otvaranjem granica prema Zapadu ta tendencija iselja-

vanja nastaviti. Mnoge su župe nakon rata ostale bez svećenika. Oni koji su preživjeli rat, bili su velikim dijelom pozatvarani, a oni koji su još ostajali na slobodi, opsluživali su po nekoliko župa i tako ih održavali na životu. Vrhbosanski nadbiskup dr. Ivan Šarić¹ umro je u izbjeglištvu 16. srpnja 1960. Rezidencijalnim nadbiskupom postaje dr. Marko Alaupović koji je nakon rata upravljao nadbiskupijom, najprije kao generalni provikar, a zatim od biskupskog ređenja 1950. kao generalni vikar.² I ovdje šezdesetih godina prošloga stoljeća progoni počinju polako jenjavati, pa se život polako vraćao u djelovanje vrhbosanske Crkve.

Dolaskom nadbiskupa dr. Smiljana Čekade, najprije za nadbiskupa koadjutora 1967. godine, a od 1970. i kao rezidencijalnog nadbiskupa, započinje novo razdoblje u Vrhbosanskoj nadbiskupiji.³ U to se vrijeme (1969.)

¹ Nadbiskup dr. Ivan Evangelist Šarić rođen je 27. rujna 1871. u Docu kod Travnika. Gimnaziju je pohađao u Travniku, a teologiju je počeo u Travniku, završio u Sarajevu. Za svećenika je zaređen 22. srpnja 1894. Godine 1896. postao je kanonik Vrhbosanskog kaptola. U Zagrebu je na Katoličkom bogoslovnom fakultetu završio postdiplomski studij 1898. i postao doktor teologije. Godine 1908. imenovan je pomoćnim biskupom vrhbosanskim, a četiri godine nakon smrti nadbiskupa Stadlera (+ 1918.) vrhbosanskim nadbiskupom i metropolitom imenovan je 2. svibnja 1922. Od 1945. živio je u emigraciji, najprije u Austriji, a zatim u Madridu u Španjolskoj. Umro je 16. srpnja 1960. u Madridu, te je tamo bio i pokopan. Njegovi posmrtni ostatci preneseni su 26. travnja 1997. u domovinu, te su položeni u grobnicu kripte u župnoj crkvi sv. Josipa na Marindvoru, koju je sam dao sagraditi. Usp. *Gdje su oni stali, mi nastavljamo. Pokojni svećenici Vrhbosanske nadbiskupije od 1882. do 31.12.2012.*, drugo dopunjeno izdanje, Vrhbosanska nadbiskupija, Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski, Sarajevo 2013., 118.-119.

² Nadbiskup dr. Marko Alaupović rođen je 10. svibnja 1885. u Busovači. Gimnaziju je završio u Travniku, a teologiju u Sarajevu. Za svećenika Vrhbosanske nadbiskupije zaređen je 15. rujna 1907. Nadbiskup Stadler ga 1913. šalje u Rim na studij. Nakon dvije godine boravka u Rimu, zbog rata s Italijom Alaupović 2015. godine odlazi u Innsbruck, gdje je doktorirao 21. kolovoza 1916. Ubrzo nakon toga bio je imenovan kanonikom Vrhbosanskog kaptola. Postavši kanonikom, već 1918. preuzima uređivanje »Vrhbosne«, a od 1932. godine uređuje i »Svijet«. Godine 1935. postao je prepošt Vrhbosanskog kaptola i provikar Vrhbosanske nadbiskupije. Bio je službenik u kancelariji Nadbiskupije i ceremonijar. Od 1945. kao generalni provikar u odsutnosti nadbiskupa Šarića vodio je nadbiskupiju, da bi 21. svibnja 1951. bio imenovan naslovnim biskupom i apostolskim administratorom vrhbosanskim. Za biskupa je posvećen u Beogradu 24. rujna 1950., a 7. rujna 1960. postaje Vrhbosanskim nadbiskupom i metropolitom. Bio je sudionik na Drugom vatikanskom saboru. U mirovinu je otišao 13. siječnja 1970., a umro je 18. travnja 1979. u Sarajevu, te je pokopan u Sarajevskoj katedrali. Usp. Isto, 14.-15.

³ Nadbiskup dr. Smiljan Franjo Čekada rođen je 29. kolovoza 1902. u Donjem Vakufu u obitelji s petero djece, od kojih su trojica odabrala duhovno zvanje. Gimnaziju je pohađao u Travniku, a teologiju na Bogosloviji u Sarajevu, te je nakon završenog studija zaređen

ponovno otvara Nadbiskupijsko bogoslovno sjemenište u Sarajevu, najprije u onom dijelu zgrade koji nije bio oduzet, a godine 1972. nadbiskup Čekada otkupljuje od tadašnjih vlasti oduzeti studentski dio zgrade, tako da je od tada cijela Bogoslovija bila opet u rukama Vrhbosanske nadbiskupije. Biskupi Vrhbosanske metropolije vraćaju svoje svećeničke kandidate u Sarajevo, te time započinje i nov zamah u crkvenom životu u Vrhbosanskoj nadbiskupiji. U to je vrijeme ponovno pokrenuto službeno glasilo »Vrhbosna«, otvara se Misijska središnjica u zgradi Vrhbosanskog kaptola, a pokrenut je i časopis »Vrelo Života«. S vremenom se u Nadbiskupiju vraćaju i časne sestre, tako da su ponovno bile uočljive dok su u svojoj redovničkoj odjeći hodale i radile kako po župama Vrhbosanske nadbiskupije, tako i po državnim zdravstvenim i socijalnim ustanovama u kojima su radile.

Iako su politički progoni polako jenjavali, i dalje se osjećao pritisak na vjerske zajednice, kako na prostoru Bosne i Hercegovine, tako i u cijeloj državi. Na vlasti je bila samo jedna partija, ona komunistička, koja je i dalje težila ostvariti svoje ciljeve, među kojima se isticalo nastojanje eliminacije nacija u zemlji i njihova pretapanja u jugoslavenstvo, a usto i eliminiranje religije iz srca ljudi i s ovih prostora. Iako su se sve religije odupirale ovom planu komunističkih vlasti, ipak su članovi Katoličke Crkve imali u tome najviše uspjeha, ali su zato i najviše osjećali represalije režima. Brojni su se biskupi i svećenici našli na montiranim sudskim procesima i završavali po zatvorima. Kako progoni nisu davali neki uspjeh, pa ni formiranje tzv. staleških udruženja vjerskih službenika s pomoću kojih su komunisti manipulirali i ostvariva-

za svećenika Vrhbosanske nadbiskupije 1925. Nakon ređenja preuzima župu Jelaške, ali ga već sljedeće godine nadbiskup Ivan Šarić šalje na studij u Rim, gdje je studirao na Papinskom sveučilištu Gregoriana, te je ondje doktorirao 1928. Nakon povratku u Sarajevo bio je imenovan vjeroučiteljem i odgojiteljem u konviktu »Kralj Tomislav« Hrvatskoga kulturnog društva »Napredak«, a od 1928. do 1933. bio je i urednik »Katoličkog tjednika«. Te godine odlazi u Bosanski Brod za župnika, gdje ga je već sljedeće godine 1939. zateklo imenovanje za pomoćnog biskupa u Sarajevu. Godine 1940. imenovan je biskupom skopsko-prizrenskim i na toj dužnosti ostaje sve do 1967., kada je imenovan vrhbosanskim nadbiskupom koadjutorom nadbiskupu Marku Alaupoviću. Čekada je iz Skoplja bio imenovan privremenim upraviteljem Banjolučke biskupije 1946., kada je u izbjeglištvu umro banjolučki biskup Josip Garić, te je tom biskupijom upravljao sve do 1949. U vrijeme forsiranja tzv. svećeničkih udruženja od komunističkih vlasti, Čekada je bio proganjan i zlostavljan, te mu je čak bio zabranjen dolazak u Bosnu i Hercegovinu. Vodstvo Vrhbosanske nadbiskupije preuzima 1970. Preminuo je 18. siječnja 1976. u Sarajevu. Prema vlastitoj želji pokopan je u obiteljskoj grobnici na sarajevskom gradskom groblju Bare, ali nakon zadnje obnove sarajevske katedrale njegovi su posmrtni ostatci preneseni u grobnicu sarajevskih nadbiskupa u sarajevsku katedralu. Usp. Isto, 34.-35.

li svoje političke ciljeve i interese, dok su istaknutiji službenici Crkve stalno osjećali prisutnost praćenja. Zloglasna se Služba državne sigurnosti (UDBA) doušnicima služila u borbi protiv disidenata i kritičara režima, među kojima su kao potencijalni državni neprijatelji posebno praćeni svećenici. Sve u svemu, mučno je to poglavlje i naše crkvene povijesti, jer se kod obrade ovih tema još uvijek lome koplja i događaju podjele, posebno pri obradi uloge svećeničkih udruženja kao i crkvenih ljudi koji su bilo milom, bilo silom bilo pak ucjenom postali suradnici komunističkih sigurnosnih službi.

Drugi vatikanski sabor (1962. – 1965.), koji je, među ostalim, temama stavio i naglasak na ekumenizam i dijalog s drugim religijama i sa samim ateizmom za dobro svih ljudi, sigurno je pomogao tomu da su se i našoj Crkvi događali određeni pomaci u dijalogu s društvom i drugim religijama. Ali naslijeđene podjele otežavale su život i narušavale sklad u samoj Crkvi, tako da je zbog toga bio onemogućen unutarcrkveni dijalog u traženju rješenja i postizanju sklada koji joj je u tadašnjim prilikama bio toliko potreban za uspješno izvršavanje zadaće koju je Krist Gospodin povjerio svojim učenicima.

Nakon smrti nadbiskupa Smiljana Čekade u Vrhbosanskoj je nadbiskupiji zbog unutarnjih previranja i naslijeđenih problema nastupilo još burnije razdoblje. Otvoreni sukobi među klerom povremeno su izbijali na površinu. Tako su se uzaludno trošile snage u unutarnjim polemikama, a podijeljenost među klerom još će dugo biti kušnja u ovoj mjesnoj Crkvi.

Do imenovanja novoga nadbiskupa dr. Marka Jozinovića⁴ nadbiskupijom je upravljao pomoćni biskup dr. Tomislav Jablanović kao kapitularni

⁴ Nadbiskup dr. Marko Jozinović rođen je 28. ožujka 1920. u Devetinama, Župa Radunice (danas župa Globarica). Nakon četverogodišnjega osnovnog školovanja u Maglaju odlazi u Travničko sjemenište, gdje završava gimnaziju 1940. Teologiju studira u Sarajevu, gdje je i zaređen za svećenika 29. 6. 1944. Kao mlad svećenik određen je za zamjenika u Župi Zavidovići od 18. 4. 1945. do 26. 6. 1946. Nova ga je komunistička vlast ubrzo uhitila i zatočila u zloglasni zenički zatvor. Na robiji je bio od 26. 6. 1946. do 15. 3. 1951. Nakon izlaska iz zatvora ponovno je imenovan zamjenikom župnika u Zavidovićima, te tom župom upravlja kratko (19. 3. 1951. – 7. 6. 1951.), a nakon toga bio je imenovan župnikom na Uzdlu, gdje ostaje do 29. 1. 1956. Sljedećih je pet i pol godina bio župnik u Morančanima kraj Tuzle (3. 2. 1956. – 15. 8. 1961.), te je ukratko nakon dolaska u lipnju 1956. bio ponovno suđen i osuđen na petnaestodnevnu zatvorsku kaznu. Iz Morančana ga nadbiskup Alaupović šalje na studij u Rim, gdje na Teološkom fakultetu Papinskog sveučilišta Gregoriana postiže doktorat iz teologije. Povratkom u Sarajevo dobiva niz zaduženja i službi. Bio je profesor moralne teologije na Vrhbosanskoj bogosloviji od 1969. do 1977., kanonik Vrhbosanskog kaptola i prepošt. Izabran je za vrhbosanskog nadbiskupa 27. lipnja 1977., a posvećen 23. listopada iste godine u Sarajevu. Obnovio je Nadbiskupsko bogoslovno sjemenište i katedralu. Na vla-

vikar.⁵ Jablanović je bio pomoćni biskup nadbiskupu Čekadi, a ne biskup s pravom nasljedstva, pa se više od godinu dana čekalo na novog nadbiskupa. Biskup Jablanović je kao kapitularni vikar, uz pismeni poticaj nuncija iz Beograda Michelea Cechinija, 23. svibnja 1977. osnovao Župu Haljinići koja je bila izdvojena iz župe Kraljeva Sutjeska, što je produbilo napetost između franjevac a biskupijskih svećenika u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, a to će obilježiti čitavu pastirsku službu nadbiskupa Jozinovića koji je kratko nakon toga bio imenovan.⁶

1.1. STANJE U VRHBOSANSKOJ NADBISKUPIJI ZA VRIJEME NADBISKUPA JOZINOVIĆA

Nadbiskup dr. Marko Jozinović imenovan je vrhbosanskim nadbiskupom 30. svibnja 1977., a ređenje i ustoličenje u sarajevskoj katedrali održani su 23. listopada iste godine. Tijekom svečanosti ređenja i ustoličenja u katedrali su se među pukom pojavili protestni natpisi koje su protivnici osnivanja Župe Haljinići unijeli sa sobom u crkvu da bi na taj način iskazali svoje negodovanje i protivljenje novom nadbiskupu. Bio je to predznak događanja koja će uslijediti i kojima će biti obilježeno vrijeme pastirskog djelovanja nadbiskupa Jozinovića u Vrhbosanskoj nadbiskupiji.⁷

Jozinović je prije imenovanja nadbiskupom bio kanonik Stolnog kaptola vrhbosanskoga i profesor moralne teologije na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji. Kao nadbiskup bio je energičan u pronalaženju rješenja nekih pita-

stiti zahtjev, a zbog zdravstvenih razloga, pošao je u mirovinu 19. travnja 1990. Umro je 11. kolovoza 1994. u 75. godini života, te je pokopan u sarajevskoj katedrali. Usp. Isto, 69.-70.

⁵ Mons. dr. Tomislav Jablanović rođen je 21. svibnja 1921. u Župi Dolac kod Travnika. Osnovnu školu završio je kod sestara milosrdnica u Docu, a gimnaziju u Nadbiskupskom dječjačkom sjemeništu u Travniku. Teologiju je završio na sarajevskoj Bogosloviji 1944. godine. Za svećenika je zaređen 30. studenoga 1943. Od 13. lipnja 1945. do 13. lipnja 1953. bio je zatvoren od komunističkog režima, a zatvorsku kaznu služi u Zenici. Nakon što je pušten, pet godina je bio lišen svih građanskih prava. Pomoćnim biskupom vrhbosanskim imenovan je 16. studenoga 1970. Kao predstavnik Biskupske konferencije bivše države sudjelovao na sastancima Francuske biskupske konferencije koji su obrađivali tematiku o međureligijskom dijalogu. Kao predsjednika Vijeća BK za inozemnu pastvu, boraveći u Njemačkoj za pastoralnog posjeta hrvatskoj dijaspori, ondje ga je 10. rujna 1986. zatekla smrt u dobi od 65 godina. Pokopan je na zagrebačkom groblju Mirogoju u Zagrebu. Usp. Isto, 64.-65.

⁶ To opisuje Mato Zovkić u knjizi *Iskustvo svećeničkog poziva u Bosni od 1963. do 2013. godine*, radovi 16, Katolički bogoslovni fakultet, Sarajevo – Glas koncila, Zagreb, 2014., 147.-154.

⁷ Usp. Isto, 149.

nja u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, te je svjesno ulazio u nove odnose s klerom. Kako nije bio zadovoljan pastoralnim radom i duhovnim stanjem pojedinih svećenika, posebno u velikim župama, nije se ustručavao provoditi premještanje i usprkos protivljenju na koje je nailazio kod pojedinih župnika koji su poticali vjernike na pobunu i neposluš. Isto je tako pristupao komadanju velikih župa kako bi osnovao nove radi lakše komunikacije i rada svećenika s vjernicima. Tijekom svojega upravljanja Vrhbosanskom nadbiskupijom utemeljio je osamnaest novih župa.⁸ Svećenike koji nisu držali vjeronauk u župi pozivao je na odgovornost, a najčešće bi ih premještao.

Nadbiskup Jozinović primio je nadbiskupiju u teškom stanju, bez sredstava za održavanje, s dosta dugova, te uz veliku nesloge koja je vladala među klerom. Uz napetost s franjevcima, koja je tijekom njegova upravljanja stalno tinjala i produbljivala se, postojala je i podijeljenost među biskupijskim klerom, a razbuknula se »aferom« u povodu istrage trošenja crkvenog novca tijekom obnove Vrhbosanskog bogoslovnog sjemeništa u Sarajevu u vremenu od 1974. do 1975. Ta se podijeljenost sve više produbljivala strančarenjem i međusobnim optužbama i procesima. U takvim je okolnostima obnašao svoju biskupsku službu, što je polako djelovalo na njegovo zdravstveno stanje koje se sve više pogoršavalo. U svom izvješću koje je kao nadbiskup upravio Svetoj Stolici u siječnju 1990. godine podnio je dokumentirano izvješće o svome zdravstvenom stanju te zbog toga ponudio ostavku. Mons. Mato Zovkić u svojoj knjizi *Iskustvo svećeničkog poziva u Bosni od 1963. do 2013. godine* piše kako pretpostavlja »da se nadao kako će mu biti odgovoreno neka nastavi onoliko koliko mu zdravlje dopušta, a ostalo delegira suradnicima«.⁹ Međutim, odgovor iz Rima uslijedio je i prije nego što se nadbiskup nadao. Sveta Stolica prihvatila je odmah njegovu ostavku i imenovala mons. Ćirila Kosa, biskupa Dakovačke i Srijemske biskupije, apostolskim administratorom »ad nutum Sanctae Sedis« Nadbiskupije vrhbosanske.¹⁰ Tim je činom započela kratka epizoda upravljanja biskupa Kosa kao apostolskog upravitelja Vrhbosanskom nadbiskupijom.

⁸ Te su župe: Čajdraš, Turbe, Ularice, Kopanice, Grbavica-Sarajevo, Sijekovac, Novi Travnik, Ilijaš, Briješće, Globalarica, Dragunja, Drijenča, Šikare, Par Selo, Tarčin (osnovana 1980. kao samostalna kapelanija, a 1992. uzdignuta na razinu župe), Gornja Komušina, Lug-Brankovići i Lovnica.

⁹ Zovkić, 243.

¹⁰ Dekret o imenovanju br. 3262/90 od 7. travnja 1990., koji je 19. travnja 1990. Usp. »Zapisnik proglašenja apostolskog administratora 'ad nutum Sanctae Sedis'«, Arhiv Nadbiskupskog ordinarijata vrhbosanskog (ANOV), br. 469 od 19. travnja 1990.

2. Imenovanje mons. Ćirila Kosa apostolskim administratorom Vrhbosanske nadbiskupije

Ostavci nadbiskupa Jozinovića u siječnju 1990. prethodili su neki događaji u Vrhbosanskom ordinarijatu, koje je i danas, kada na sve to gledamo s distancije od tri desetljeća, teško razumjeti.¹¹ Sjednice Ordinarijata, dopisi i pisma koja su kružila i prosljeđivana svećenicima, profesorima i bogoslovima u Bogosloviji, ljudi smjenjivani sa službi na koje su nedavno bili imenovani, sve je to pomalo mutilo pamet i produbljivalo razdor među svećenicima, koji je od već spomenute »afere« oko trošenja crkvenog novca u obnovi Bogoslovije stalno tinjao.¹² Nadbiskup je 28. ožujka 1990. četvoricu potpisnika tužbe razriješio njihovih službi u Ordinarijatu i nadbiskupiji, među kojima je bio generalni vikar mons. Mato Zovkić, koji je isto tako bio potpisnik tužbe. Nakon toga potpisnici se obraćaju Pronunciju¹³ s upitom kako se ponašati u ovakvoj situaciji da bi mogli obavljati svoje svećeničke dužnosti, jer kako osjećaju da nisu učinili ništa loše te da ne znaju zašto su ovako žestoko kažnjeni, a želja im je spriječiti nove podjele među svećenicima.¹⁴

Mons. Mato Zovkić, koji je bio ne samo svjedok nego i sudionik tih događaja, piše o tome u svojoj »tematskoj biografiji«, kako je u uvodu nazvao već spomenutu knjigu o svom svećeničkom iskustvu rada u Vrhbosanskoj nadbiskupiji.¹⁵ U knjizi svojih sjećanja donosi kako je nakon ovih događaja

¹¹ »Neki problemi u Nadbiskupiji vrhbosanskoj«, *Arhiv Stolnog kaptola vrhbosanskog* (ASKV), od 6.11.1989. [bez signature]; »Dopis Nuncijaturi o poteškoćama u Nadbiskupiji«, ASKV od 9.11.1989.; »Zapisnik konzistorijalne sjednice«, ASKV, br. 68 od 8.11.1989.; Dopis nadbiskupa Jozinovića Kaptolu Vrhbosanskom, ANOV br. 403 od 28.3.1990.; Dopis trojice članova Ordinarijata nunciju u Beograd, ASKV br. 23 od 29.3.1990.

¹² U arhivu postoje dopisi tih prepiski koje su započele potkraj 1989. godine, no ovdje ih ne obrađujem detaljnije. Te događaje opisuje mons. Mato Zovkić u svojoj knjizi onako kako ih je on kao svjedok vremena vidio i doživljavao. Usp. Zovkić, 242.-244.

¹³ U nekim dokumentima kao i knjizi mons. Gabriel Montalvo navodi se kao »apostolski nuncij«, no njegova je služba u Beogradu bila služba »pronuncija«, kako u svojim dopisima ispravno navodi nadbiskup Marko Jozinović. Pronuncij je stalni diplomatski predstavnik Svete Stolice u državi primateljici koja papinskom predstavniku ne daje automatski status doajena diplomatskoga zbora, kao što je to bio slučaj u socijalističkoj Jugoslaviji. Zato se u ovom radu koristim tadašnjim službenim naslovom predstavnika Svete Stolice »pronuncij«, kako se potpisivao i sam predstavnik Svete Stolice, a ostavljam naziv »nuncij« u citatima kako su ga autori rabili pišući svoje dopise.

¹⁴ Upit Apostolskoj nuncijaturi, ASKV br. 23 od 29.3.1990.

¹⁵ »Kolega Pranjić smatrao je da je vrijeme za tužbu Svetoj Stolici preko nuncija Gabriela Montalva u Beogradu. On i dr. Pero Sudar, koji je kao sudski vikar te kasnije rektor Vrhbo-

razrješenja službe generalnog vikara prema savjetu dvojice pravnika pošao u Beograd Pronunciju na razgovor o ovim najnovijim događajima i pitanjima koja su se pojavila glede daljnjeg njegova rada u Nadbiskupiji. Pronuncij je primio dokumente o imenovanju i razrješenju, te mu je tom prilikom povjerio tajnu da je nadbiskup Jozinović podnio ostavku i da mu je priopćio datum završetka nadbiskupove službe. Tu autor zaključuje da je ta tajna procurila i prije njegova povratka u Sarajevo.¹⁶

Sve u svemu, usred svih ovih turbulencija u Vrhbosanskom nadbiskupskom ordinarijatu, ubrzo je uslijedilo imenovanje biskupa Ćirila Kosa apostolskim administratorom Vrhbosanske nadbiskupije. Prema onome što se može iščitati između redaka dokumenata u arhivu može se zaključiti kako biskup Kos nije bio baš oduševljen tim imenovanjem te da je to prihvatio iz poslušnosti, te je cijelo vrijeme svoga upravljanja ovom mjesnom Crkvom priželjkivao imenovanje novog nadbiskupa. Zovkić piše kako je mons. Ćiril Kos bio imenovan na sugestiju mons. Želimira Puljića,¹⁷ koji je 14. siječnja 1990. bio imenovan dubrovačkim biskupom, a koji je prije toga bio profesor i poglavar u Vrhbosanskom bogoslovnom sjemeništu u Sarajevu. Kada je zbog svojega imenovanja za dubrovačkog biskupa bio pozvan u Nuncijaturu u Beograd na razgovor s Pronuncijem, ovaj mu je u toj prigodi spomenuo da traži nekoga za apostolskog upravitelja Vrhbosanskom nadbiskupijom, te ga upitao koji bi od hrvatskih biskupa bio prikladan da u prijelaznom razdoblju bude upravitelj ove važne nadbiskupije. Uz ovu sugestiju razlog imenovanja biskupa Kosa na ovo mjesto bilo je i uvjerenje kako on najbolje poznaje sve-

sanske teologije bio član Ordinarijata, sastavili su dva dokumenta na hrvatskom: jedan kratak s više točaka u kojima je samo navedeno što po prosudbi sastavljača nadbiskup čini protiv propisa, a drugi na nekoliko stranica s obrazloženjem tih točaka. Ponudili su Petroviću [kanonik Miroslav Petrović, m. o.] i meni da se pridružimo potpisom i mi smo to učinili, a zatim meni predali tekst da poštom pošaljem nunciju uz kratko osobno obrazloženje. To sam i učinio. Sudar je znao da u takvim slučajevima Sveta Stolica pošalje tekst 'optuženom' na tumačenje i zato je primjerak tako potpisanog teksta unaprijed dao nadbiskupu. Uslijedila je brza reakcija jer je dopisima od 28. Ožujka 1990. Nadbiskup mene razriješio službe generalnog vikara, člana Ordinarijata i člana Zbora konzultora, a ostalu trojicu potpisanih službe člana Ordinarijata. Dakako, nije odmah imenovao novog generalnog vikara.« Zovkić, 242.-243.

¹⁶ Usp. Isto, 243.

¹⁷ Mons. Želimir Puljić, aktualni nadbiskup zadarski, rođen je 7. ožujka 1947. u mjestu Kamena kod Mostara, gimnaziju je završio u Dubrovniku, a teologiju u Splitu i Rimu. Za svećenika je zaređen 1974. u Rimu. Bio je profesor i odgojitelj u Sarajevskoj bogosloviji. Godine 1989. imenovan je dubrovačkim biskupom, a 2010. zadarskim nadbiskupom. Za predsjednika Hrvatske biskupske konferencije izabran je 2012.

ćenike i pastoralne prilike u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, jer je velik dio tadašnjih aktivnih svećenika Vrhbosanske nadbiskupije u đakovačkoj bogosloviji završio svoj studij i formaciju u vrijeme kada je biskup Kos bio duhovnik u tom sjemeništu.¹⁸

Prema svjedočenju tadašnjih članova Ordinarijata, kao i prema dokumentima koji su prošli kroz protokol, u četvrtak 19. travnja 1990. u zgradi Nadbiskupskog ordinarijata u Sarajevu bila je, blago rečeno, prilično radna atmosfera. Nadbiskup Marko Jozinović toga je dana napisao novi dekret s dopunom članova Konzultorskog zbora¹⁹ u koji je uvrstio i one članove koje je u prethodnom sazivu izostavio²⁰, a koji su prije toga bili u sastavu Zbora, a to je učinio na »zamolbu« Pronuncija koji je s biskupom Kosom stigao u Ordinarijat u Sarajevu oko 11.00 sati.²¹ Dva dana nakon toga u dopisu Nadbiskupskom ordinarijatu napisat će kako je Pronuncij prešućivao istinu »kada je želio dopunu konzultora prema prvošnjem dekretu«, a da mu on to nije mogao odbiti jer se nadao da će više ljudi u Zboru biti bolje. Nadbiskup kaže u svom dopisu kako je to bila smišljena prijevara, te da opoziva svoj potpis na dopisu »br. 468/90 Ordinarijata o konzultorima«, te da tako ostaje na snazi jedino akt br. 396/90 sa 7 ondje navedenih konzultora i da se to dadne kleru na znanje.«²² Isto navodi i u dopisu upućenu kancelaru Vrhbosanskog ordinarijata mons. Marku Kamenjašu, navodeći još kako dekretirani administrator nije predočio konzultorima dekret o svom imenovanju, te da je imenovao mons. Zovkića u nazočnosti »Pronuncija i spomenutih ostalih«, te da je taj dekret nevaljan i da je razlog za utok Svetoj Stolici. Navodi da ni gospodin »pronuncij nije postupao po kanonskim uputama ... nego po osobnim vezama ...«, te da ovo piše zato što »iako umirovljen« ne može »po savjesti pustiti da se ovako izigravaju jasni propisi Crkve i to sa strane onih koji su po svojoj službi pozvani da je zastupaju, čuvaju i brane«. Nadbiskup Jozinović zaključuje kako će biti potrebno obavijestiti »naš kler« o

¹⁸ Usp. Zovkić, 243.

¹⁹ Usp. ANOV br. 468/90.

²⁰ Usp. ANOV br. 396/90.

²¹ Mons. Zovkić zapisuje: »Na dan primopredaje, 19. travnja 1990. godine morao sam zbog ranije preuzete obveze biti izvan Sarajeva. Kolege su mi rekli da je nuncij s biskupom Kosom stigao u Ordinarijat oko 11 sati te odmah zamolio nadbiskupa Jozinovića da napiše dekret s dopunom članova Konzultorskog zbora u kojem je tražio da i ja budem uvršten.« Zovkić, 243.

²² ANOV br. 496/90

tome.²³ Umirovljeni nadbiskup Jozinović to je i učinio pismom »prečasnoj i velečasnoj gospodi konzultorima ostalim svećenicima u vezi s postupkom na prepad 19. IV. 1990. beogradskog pronuncija i đakovačkog biskupa« koji su pokušali »riješiti bez nas naše probleme kao da smo njihova bespravna raja, a ne ravnopravni članovi iste Crkve«. ²⁴ Sve je ovo izazvalo dosta priča i zakulisnih rasprava po Nadbiskupiji. Neki su svećenici pisali i slali dopise i Ordinarijatu i pojedinim osobama u znak podrške ili kao prigovor na sve što se događalo. Tako npr. vrhbosanski svećenik mons. dr. Anto Lutter piše u pismu biskupu Kosu: »Slučaj nadbiskupa dr. Marka Jozinovića me je duboko potresao kao svećenika, jer kada se tako postupa s nadbiskupom, čije je apostolsko dostojanstvo utemeljeno u svetom pismu, što se može dogoditi s nama običnim svećenicima« te moli apostolskog administratora da se zauzme za čast i dostojanstvo bolesnog nadbiskupa. ²⁵ Zahvaljujući mirnom stilu i razboritosti biskupa Kosa stanje se u Nadbiskupiji ipak polako smirivalo. A možda i zbog toga što su se u to vrijeme odigravale demokratske promjene u europskim zemljama realnog socijalizma, a ovdje se već nazirali sukobi koji će ubrzo postati krvava stvarnost, pa je sve to nekako zaokupljalo pozornost ljudi u Nadbiskupiji tako da su bili prisiljeni misliti više na druge stvari koje su bile od životne važnosti. ²⁶

2.1. PROGLAŠENJE APOSTOLSKOG ADMINISTRATORA I PRIMOPREDAJA

Istoga dana nakon dolaska Apostolskog pronuncija s biskupom Kosom, koji su 19. travnja 1990. u pratnji kanonika iz Đakova Luke Strgara stigli u Nadbiskupski ordinarijat u Sarajevu, gosti su najprije pošli nadbiskupu Jozinoviću kojega je pronuncij Gabriel Montalvo²⁷ nagovorio da potpiše dekrete

²³ ANOV br. 498 od 23. 4. 1990.

²⁴ ANOV br. 545 od 4. 5. 1990.

²⁵ ANOV br. 641 od 22. 5. 1990.

²⁶ Biskup Kos je odgovorio na pismo mons. Luttera u kojemu mu zahvaljuje na poticajnim riječima, te da ni on ne želi povrijediti dostojanstvo o Nadbiskupa, iako se tako nekome može činiti zbog okolnosti koje mu nisu poznate, a stvar nadbiskupije mora teći dalje. »Posebno želim naglasiti, da je Nadbiskup – od nikoga prisiljen – tražio umirovljenje i da ga je nestrpljivo očekivao. Kada je do njega došlo, Nuncij je – po mom uvjerenju – učinio sve što je smatrao najpotrebnijim i najbezbolnijim, u smislu rješenja Svete Kongregacije, odnosno Svetog Oca ... Do duhovnog dobra i napretka Nadbiskupije i meni je stalo isto toliko koliko i Tebi!« ANOV br. 641 od 22.5.1990.

²⁷ Mons. Gabriel Montalvo Higuera rođen je 27. siječnja 1930. u mjestu Santafe de Bogota u Kolumbiji. Za svećenika je zaređen 1953., a za biskupa 1974., nakon imenovanja za titular-

o dopuni članova Zbora konzultora. Nakon toga Pronuncij je zamolio kancelara mons. Marka Kamenjaša da za 12.00 sazove čelnike katoličkih institucija u Sarajevu. U naznačeno vrijeme u Ordinarijat su uz gore naznačene osobe došla trojica kanonika Vrhbosanskog kaptola, kancelar Vrhbosanske nadbiskupije Marko Kamenjaš, 22 redovnička i dijecezanska svećenika Vrhbosanske nadbiskupije i pet redovnica koje su bile predstavnice redova u Nadbiskupiji. Apostolski je pronuncij objavio dekret u kojem se navodi da je Sveta Stolica prihvatila ostavku vrhbosanskog nadbiskupa dr. Marka Jozinovića, te je dekretom po Apostolskoj nuncijaturi br. 3262/90 od 7. travnja 1990. imenovala apostolskim administratorom »ad nutum sanctae sedis« Vrhbosanske nadbiskupije mons. Ćirila Kosa, biskupa Đakovačke i Srijemske biskupije.²⁸

Nakon objave dekreta apostolski je administrator uputio svoju riječ nazočnima, zaželjevši da bude ispunjeno geslo pokojnog nadbiskupa Smiljana Čekade »non administrari sed administrare«, te da u tom očekuje svećeničku i bratsku suradnju dijecezanskog i redovničkog klera. »Iako ga je imenovanje zateklo, on je na njega pristao iz poslušnosti svojim poglavarima, ali se nada, kako mu je priopćio Ap. Pronuncij da će imenovanje novog nadbiskupa biti uskoro. Ako bi bilo kakvih poteškoća, Administrator se nada da će ga njegovi Poglavari razumjeti ako bude tražio da se dužnost uprave Nadbiskupijom uistinu riješi imenovanjem novog nadbiskupa.«²⁹

Nakon uobičajenog čestitanja i završne molitve administrator je imenovao osobe koje će u njegovo ime obavljati administrativnu službu u Nadbiskupije. Tako je imenovao dr. Matu Zovkića »delegatom Apostolskog administratora Vrhbosanske nadbiskupije s ovlastima generalnog vikara u upravi Nadbiskupije,«³⁰ a mons. Marka Kamenjaša (kojega je kratko prije toga nadbiskup Jozinović bio imenovao generalnim vikarom nakon što je razriješio

nog nadbiskupa Celene i apostolskog nuncija u Nikaragvi i Hondurasu. Godine 1980. imenovan je za apostolskog pronuncija u Alžiru i Tunisu te apostolskog delegata u Libiji. Od 1986. do 1994. bio je apostolski pronuncij u Beogradu, također od 1993. do 1996. apostolski nuncij u Bjelorusiji. Od 1998. do 2005. službu apostolskog nuncija obnašao je u Sjedinjenim Američkim Državama. Od 1993. do 1998. mons. Montalvo bio je predsjednik Papinske crkvene akademije u kojoj se svećenici pripremaju za diplomatsku službu Svete Stolice pri nuncijaturama ili Državnome tajništvu. Umro je 3. kolovoza 2006. Usp. *Informativna katolička agencija* (IKA), vijest od 8. 8. 2006.

²⁸ Zapisnik s proglašenja apostolskog administratora »ad nutum sanctae sedis«, AVON br. 469/90 od 19. travnja 1990.

²⁹ Isto.

³⁰ AVON br. 470/90 od 19. travnja 1990.

Matu Zovkića te službe) potvrdio za kancelara Nadbiskupije i zamjenikom generalnog vikara Mate Zovkića u njegovoj odsutnosti.³¹ U gore navedenom izvješću stoji kako su se okupljeni uputili na zajednički objed, dok će umirovljeni nadbiskup Jozinović iznijeti komentar kako je na tom »zajedničkom objedu« ostalo malo onih koji su bili nazočni u Kancelariji ordinarijata prilikom objave dekreta, »pa je blagovaonica zjala prazninom«.³²

2.2. NAKNADNI PRIGOVORI UMIROVLJENOG NADBISKUPA

Iako je nadbiskup Marko Jozinović prihvatio umirovljenje, ipak je naknadno prigovarao na sam postupak primopredaje i na valjanost nekih čina koji su uslijedili. Zato je uputio nekoliko dopisa višim crkvenim dostojanstvenicima i o svemu obavijestio svećenstvo Vrhbosanske nadbiskupije. Jedan je dopis uputio biskupu Kosu u kojemu navodi kako na primopredaji nije bilo nazočno ni pola konzultora (samo četvorica od njih jedanaest), pa zbog toga on nije mogao kanonski ispravno preuzeti upravu Vrhbosanske nadbiskupije. Umirovljeni nadbiskup drži da je nezakonito (a, prema tome, i nevaljano) što je odmah napisao dekret svom odabraniku kojim ga imenuje svojim »delegatom« s ovlastima generalnog vikara u upravi Nadbiskupije. Nadbiskup piše kako je tim činom »izričito dao kontru« njemu i »njegovu dekretu«, što je on mogao »prihvatiti samo kao izazov koji traži uzvrat«. U dopisu biskupu Kosu preporučuje da gospodinu Pronunciju vrati svoj dekret.³³ Drugi je dopis, kako sam navodi, uputio Apostolskom pronunciju u kojemu mu je na završetku pisma rekao kako bi mu »drugdje bilo pogodnije«, vjerojatno sugerirajući kako nije pogodan za službu i mjesto na kojem se nalazi. Treći dopis sastavio je za Biskupsku konferenciju.³⁴ S tim je dopisima krenuo na put, te najprije stigao u Zagreb, gdje je u Tajništvu tadašnje Biskupske konferencije ostavio ta tri dopisa, a nakon toga je 23. travnja 1990. nastavio put u Rim. On piše: »Tako nisam imao vremena predati materijal advokatu, nego sam 25. izjutra na brzinu napisao i po svršetku generalne audijencije Sv. Ocu osobno uručio svoje primjedbe i usmeno mu kratko iznio o čemu se radi. Budući da utok njemu ide preko Vatikanskog Državnog Tajništva, sastavio sam ga po kan. 1405 § 1,3 i uz najnužniju dokumentaciju uručio ga 26.IV. u

³¹ AVON br. 471/90 od 19. travnja 1990.

³² Usp. ANOV br. 545/90 od 3. svibnja 1990.

³³ Usp. Isto.

³⁴ Usp. Isto.

istom Tajništvu Mons. Franku. Time sam ovo sa svoje savjesti prebacio na Vatikansku.«³⁵

A arhivu Vrhbosanskog kaptola nalazi se kopija toga dopisa umirovljenog nadbiskupa Jozinovića Svetom Ocu s gore navedenim prigovorima i gotovo istim sadržajem. Tu navodi kako su mons. Kos i Apostolski pronuncij »per tu« te da u đakovačkoj kuriji postoji podrum s »dobrim vinom«. ³⁶ Iz Vatikana mu je 18. svibnja 1990. u ime Svetoga Oca odgovorio nadbiskup Angelo Sodano ³⁷ koji je u to vrijeme bio desna ruka državnog tajnika kardinala Agostina Casarolija. ³⁸ Nadbiskup Sodano u odgovoru piše kako je Sveti Otac pomno ispitao njegova razmišljanja koje je iznio u svojim dopisima, te mu zahvaljuje za trinaest godina vjernog upravljanja povjerenom Vrhbosanskom nadbiskupijom. Zatim progovara o njegovu teškom zdravstvenom stanju koje je narušeno i apostolskim radom, zbog čega je bilo potrebno imenovati apostolskog administratora kako bi se osigurala uprava ovom mjesnom Crkvom, zbog čega ga Papa moli da s vjerom prihvati ovu odluku te time dadne dobar primjer prihvaćanja crkvene discipline. Na kraju kaže kako Sveti Otac vjeruje da mu je stalo do duhovnog dobra nadbiskupije, te da svoje patnje i molitve prikaže kao žrtvu za pomirenje u Nadbiskupiji, te da će izbjegavati svako djelovanje koje bi poticalo nove napetosti u Nadbiskupiji. ³⁹

Prije nego što je stigao odgovor iz Rima, 3. svibnja 1990. bila je sazvana sjednica Konzistorijalnog vijeća u Vrhbosanskoj nadbiskupiji na kojoj je apostolski administrator predočio svoj dekret Kongregacije za evangelizaciju naroda o svom imenovanju za apostolskog administratora. Konzultori su mogli iznijeti svoje mišljenje, a apostolski se administrator osvrnuo na dopise umirovljenog nadbiskupa, prokomentirao ih, te je na sjednici pročitao svoj pismeni odgovor umirovljenom nadbiskupu. ⁴⁰

Stvari su se tako počele polako smirivati, što se vidi i po odgovoru Mate Zovkića na pismo župnika Župe sv. Josipa na Marindvoru Ante Jelića, koji je

³⁵ Isto.

³⁶ Usp. AVSK br. 60/90 [bez oznake datuma].

³⁷ Kardinal Angelo Sodano rođen je 23. studenoga 1927. Bio je državni tajnik Svete Stolice od 1991. do 2006.

³⁸ Kardinal Agostino Casaroli rođen je 24. studenoga 1914. Bio je državni tajnik Svete Stolice od 1979. do 1990. Umro je u Vatikanu 9. lipnja 1998.

³⁹ Usp. Isto.

⁴⁰ Usp. ANOV br. 580/90 od 14.5.1990.

Ordinarijatu u pisanom obliku poslao prigovor »na neistinito pisanje umirovljenog nadbiskupa vrhbosanskog preuzvišenog gospodina Marka Jozinovića« u vezi s njegovom osobom.⁴¹ Mato Zovkić, kao delegat apostolskog administratora i generalni vikar Nadbiskupije piše kako je na sjednici Ordinarijata 9. svibnja 1990., kojoj je predsjedao apostolski administrator mons. Ćiril Kos, zaključeno da mu se (župniku) odgovori da će »razumjeti zašto ne smatramo potrebnim nastavljati polemiku o predmetu o kojem pišete«.⁴²

Apostolski je administrator nastavio obnašati povjerenu mu službu. Početkom svibnja napravio je raspored krizme po župama Nadbiskupije, rasporedio i dekretirao djelatnike sakramenta svete potvrde, dok je sam preuzeo devet krizmi toga ljeta.⁴³ Usto je prihvaćao i druge obveze, kao i pozive svećenika na koje je mogao odgovoriti i uskladiti s poslovima koje je imao u Đakovačkoj biskupiji.

3. Nekoliko pitanja koja je apostolski administrator morao rješavati

3.1. PRIMOPREDAJA MISIJSKE CENTRALE

Među prvim stvarima koje je Apostolski administrator Vrhbosanske nadbiskupije morao rješavati bila su neriješena pitanja kod primopredaje uprave misijske središnjice u Sarajevu.⁴⁴ Godine 1988. vlč. Stipo Miloš imenovan je nacionalnim direktorom Papinskih misijskih djela čija je središnjica bila u Sarajevu.

Ured Misijske centrale ustanovljen je u Sarajevu u vrijeme nadbiskupa Smiljana Čekada, kada je »Misijska pisarna« iz Zagreba prenesena u Sarajevo. Nadbiskup Čekada je 1969. na prijedlog Biskupske konferencije Jugoslavije bio imenovan nacionalnim ravnateljem Papinskih misijskih djela, jer je Bosna i Hercegovina bila pod upravom Kongregacije za evangelizaciju naroda. Misijska pisarna djelovala je u Zagrebu od 1931. godine, a nadbiskup Čekada prenosi je u Sarajevo, te ona ovdje dobiva novo ime »Misijska centrala«. Ov-

⁴¹ Usp. ANOV br. 556/90 od 8. 5. 1990.

⁴² ANOV br. 556/90 od 26. 5. 1990.

⁴³ ANOV br. 580/90, isto.

⁴⁴ U Arhivu Nadbiskupskog ordinarijata vrhbosanskog nalazi se čitav svezak spisa i prepiski vezanih za ovu primopredaju koja je bilo uzrokom mnogih neugodnih stvari koje su se događale 1989. i 1990. godine, da je u njihovo rješavanje bila na kraju uključena i Kongregacija za evangelizaciju naroda.

dje 1972. počinje izlaziti i misijski informativni list pod imenom »Radosna vijest«. Odluku o njegovu pokretanju donijelo je Misijsko vijeće Biskupske konferencije Jugoslavije na svom zasjedanju u siječnju 1972. Nadbiskup Čekada je 1974. uređivanje i izdavanje »Radosne vijesti«, kao i brigu oko glasila, čija je svrha bila misijska animacija u tadašnjoj državnoj zajednici, izuzevši Sloveniju, povjerio novom tek imenovanom nacionalnom direktoru Papinskih misijskih djela dr. Zvonimiru Baotiću. Kako je godine 1988. vlč. Stipo Miloš imenovan novim nacionalnim direktorom Papinskih misijskih djela, on je trebao preuzeti Misijsku centralu u Sarajevu od dr. Zvonimira Baotića, ali to preuzimanje nije moglo proći bez poteškoća. Zbog toga je tadašnji generalni tajnik BKJ dr. Vjekoslav Milovan uputio dopis Vijeću BKJ za misije u kojemu kaže: budući da »zbog izuzetnih okolnosti, novoimenovani nacionalni direktor PMD vlč. g. Stipo Miloš nije do danas mogao u praksi preuzeti sve svoje kompetencije nad cjelokupnom misijskom djelatnošću u nas, što je očito štetno za cijelu našu Crkvu, naši su biskupi na svome plenarnom saboru u Đakovu 4. listopada o. g. odlučili da se pobrine kako bi se ostvarili ovi zadaci:

- a) Vlč. dr. Zvonimiru Baotiću valja zahvaliti na njegovom dosadašnjem radu na uređivanju lista 'Radosna vijest', a vlč. Stipo Miloš treba odmah preuzeti cjelokupnu skrb i kompetenciju nad uređivanjem toga misijskog lista.
- b) O gornjoj odluci Vijeće BKJ za misije treba obavijesti Vrhbosanski nadbiskupski ordinarijat te svećenike dr. Zvonimira Baotića i vlč. g. Stipu Miloša.
- c) Neka se novi nacionalni direktor za PMD vlč. Stipo Miloš odmah pobrine za oblikovanje uređivačkog odbora 'Radosne vijesti'; biskupi žele da se njihov budući rad odvija u tijesnoj suradnji s dijecezanskim direktorima PMD naših biskupija i Vijećem BKJ za misije.
- d) Potrebno je da prostorije Misijske centrale u Sarajevu služe isključivo svrsi misijskog rada, pod punom odgovornošću i kompetencijom nacionalnog direktora PMD vlč. Stipe Miloša.«⁴⁵

Čini se da ni ovo nije išlo tako glatko. Bivši je direktor PMD-a dr. Zvonimir Baotić želio svakako zadržati za sebe uređivanje glasnika »Radosna vijest«, a time i prostorije u kojima je djelovala Misijska centrala, u kojima je vlč. Stipi Milošu kao nacionalnom direktoru PMD-a ostavljen samo ravnate-

⁴⁵ Kopija dopisa BKJ br. 290/BK-1989 od 5. listopada 1989. nalazi se u ASKV uz spise (1989.) vezane za problem oko primopredaje bez signature.

ljev ured. U to se tada umiješao i nadbiskup Marko Jozinović. On je podržavao Baotića u njegovim nastojanjima da uz uređivanje misijskog lista zadrži i određene kompetencije u prostorijama Misijske centrale gdje se uređivala »Radosna vijest«. Nadbiskup piše vlč. Stipi Milošu: »Vama je Kongregacija za evangelizaciju naroda svojim dekretom br. 1636/88 povjerila samo Papinska misijska djela ... a ni riječi o preuzimanju kojeg misijskog lista ili ureda.«⁴⁶ Dakako da je ovakvim stajalištima bio otežan rad vlč. Stipe Miloša koji se našao u nezgodnoj situaciji. On je pet dana prije nadbiskupova umirovljenja dobio dopis u kojem mu nadbiskup priopćuje da mu ostaje najavljena suspenzija koju mu je nadbiskup Jozinović već bio najavio.⁴⁷

To je pitanje oko primopredaje Misijske centrale zatekao biskup Ćiril Kos, pa ga je htio ili ne htio morao rješavati. U to rješavanje ulazile su i prostorije Centrale koja se nalazila u zgradi Vrhbosanskog kaptola, kao i uređivanje misijskog lista »Radosna vijest. Korespondencija je išla između biskupa Kosa i bivšeg ravnatelja PMD-a dr. Zvonimira Baotića, kao i novog ravnatelja vlč. Stipe Miloša kojemu je bio onemogućen rad u prostorijama Misijske centrale. Uz Misijsku centralu tu je bilo i pitanje uređivanja časopisa za duhovnost »Vrelo života«.

Zvonimir Baotić stupio je u akciju šaljući dopise, ustrajući u svojim namjerama. Od njegovih dopisa ovdje izdvajam dva koja je uputio biskupu Kosu. Jedan je naslovio »protest protiv vrijeđanja dobrog glasa« (dopis od 11. kolovoza 1990. na šest stranica u 23 točke)⁴⁸, a drugi »poziv da se opovrgnu klevete« (od 19. rujna 1990. na dvije stranice) u kojem iznosi i svoj odgovor na navodne klevete. Tu on vlč. Stipu Miloša naziva »suspendiranim

⁴⁶ ANOV br. Ad 1679/89 od 22.12.1989.

⁴⁷ ANOV br. 466/90 od 14.4.1990. Usp. Br. 404/90 of 29.4.1990. Dopis u kojem nadbiskup vlč. Stipi Milošu, nacionalnom direktoru PMD-a, daje praeceptum da u roku od tri dana nakon primitka ovoga dopisa uredno vrati neovlašteno odnesene spise Misijske centrale, poimenice urudžbeni zapisnik i popis darovatelja te da više uopće ne boravi u prostorijama. Vlč. Stipo Miloš se glede ove suspenzije obratio apostolskom administratoru da se pismeno izjasni o kazni koju mu je nadbiskup Jozinović izrekao zbog »nepoštivanja zakona Crkve«, na što mu je biskup Kos 12. lipnja 1990. odgovorio ovo: »Izjavljujem, da kazna nije bila zakonita, jer je povezana sa prilikama u 'misijskom centru', koje nisu riješene. Ako se radi o nekorektnostima, onda ih ima i na drugoj strani. Ako je kazna bila valjana, u smislu spomenutog Dekreta, onda je – preuzimanjem službe – dokidam, jer bi za nas bila velika sablazan, da nacionalni direktor PMD, koji aktivno obavlja svoju službu, bude udaren takvom kaznom.« ANOV br. 466/1990. od 12. 6. 1990.

⁴⁸ Usp. ANOV br. 1102 od 13.8.1990.

svećenikom« i da ne sluša nadbiskupa.⁴⁹ Biskup Kos strpljivo odgovara Baotiću na njegove točke, a kako nije moglo sa strpljivošću, morao je nastupiti i sa snagom autoriteta kako bi upozorio svećenika da način kojim se služi u dokazivanju svojih stajališta nije prikladan i da su ga napustili darovi Duha Svetoga, mudrost i razboritost. Biskup Kos piše: »Primio sam Tvoje pismo od 4. rujna ove godine, i tvoj 'posljednji krik'. Vjerojatno je ovaj odgovor isto tako moj 'posljednji krik' ... Sve što se dogodilo, dogodilo se na Tvoje prvo pismo i Tvoju prvu izjavu, na kojoj su se temeljili moji 'dekreti' ili 'Izjave' (Deklaracije). Dakako, po želji i napatku Kongregacije, dvaput izražene pismeno. Poslije si sve porekao, povukao, osporio i protestirao. Ne toliko radi sebe, koliko radi g. Miloša! I krug se počeo vrtjeti od početka! Da Tvoje posljednje pismo nije napisano 'afflatu' Spiritus i iskrene ljubavi dokazuju izrazi: 'Vaš štićenik, samoincijativno nazvao magistrum, sukob sa Nadbiskupom, Vaša podrška, suspendirani svećenik, crni dani, sramota je što radite, vaša naivnost' itd. itd. Zato molimo zajedno, da Gospodin što prije pošalje Vrhbosanskoj Crkvi Pastira po svojem Srcu, na duhovnu korist Vrhbosanske biskupije i metropolije.«⁵⁰

Na kraju se bivši ravnatelj PMD-a primirio i prepustio ravnateljstvo vlč. Stipi Milošu. Ipak se morala umiješati Kongregacija za evangelizaciju naroda, kojoj je biskup Kos prosljedio spise i prigovore, a koja je nakon toga pozvala Baotića da odustane od daljnjeg poricanja novog nacionalnog direktora PMD-a, da treba predati Misijski centar svome nasljedniku i da se mora suzdržati od bilo kakvog upletanja u misijski list, prema zaključcima BKJ.⁵¹

U svemu se ovdje pokazuje velika strpljivost i razboritost biskupa Kosa, ali i ozbiljnost pristupa ljudima, jer ne podliježe pritiscima ni starim poznavateljima, ali ne želi ni povrijediti onoga koji mu se obraćaju osobno ili dopisima koji nisu uvijek odisali ni bratskim ni crkvenim duhom.

3.2. PASTORALNE AKTIVNOSTI APOSTOLSKOG ADMINISTRATORA U VRHBOSANSKOJ NADBISKUPIJI

U devet mjeseci upravljanja Vrhbosanskom nadbiskupijom, od 19. travnja 1990. do proglašenja novog nadbiskupa mons. Vinka Puljića 7. prosinca 1990. (odnosno njegova ustoličenja u sarajevskoj prvostolnici 19. si-

⁴⁹ Usp. ANOV br. 1192 od 22.9.1990.

⁵⁰ ANOV br. 1192 od 22.9.1990.

⁵¹ Dopis prefekta Kongregacije za evangelizaciju naroda od 25. listopada 1990., ANOV br. 1534 od 12. 11. 1990.

ječnja 1991.) Apostolski je administrator uz pastirske obveze u Đakovačkoj biskupiji bio prilično aktivan i na području Vrhbosanske nadbiskupije. Već je početkom svibnja bio objavljen raspored podjeljivanja sakramenta svete potvrde, u kojemu je Apostolski upravitelj imenovao trojicu delegata kao djelitelje potvrde,⁵² a od trideseto sam župa, u kojima je toga ljeta bila krizma, sam je preuzeo devet.⁵³

Uz krizme, tu su bili i pozivi s pojedinih župa ili iz redovničkih zajednica, koji su mu upućivani da dođe na proslave njihovih župnih ili jubilarnih slavlja. Na neke se zbog prije preuzetih obveza nije mogao odazvati, a na neke je mogao pozitivno odgovoriti i sudjelovati u njihovu slavlju.

- 1) Te je godine Župa sv. Josipa na Marindvoru (Sarajevo) proslavljala 50 godina svoga postojanja, o čemu je župnik Anto Jelić obavijestio biskupa i pozvao ga da sudjeluje na tom jubileju, ali biskup je 17. svibnja uputio pismenu čestitku župljanima i njihovu župniku, izražavajući žaljenje što osobno ne može doći na to slavlje.⁵⁴
- 2) Župa sv. Ante Padovanskog Rastičevo te je godine obilježavala 90 godina svoga postojanja (osnovana 1900.), pa je u povodu toga župnik Ilija Matanović pozvao biskupa Kosa da u Rastičevu 10. i 11. kolovoza predvodi misna slavlja, što je on rado prihvatio.⁵⁵
- 3) Župnik Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije Komušina vlč. Ante Meštović uputio je poziv Apostolskom administratoru da u ovom Gospinu svetištu predvodi misu bdjenja 14. kolovoza 1990. Naime, uobičajena je praksa bila da u ovom nadbiskupijskom Gospinu svetištu vrhbosanski ordinarij predvodi misu bdjenja, na kojoj se okupi velik broj hodočasnika.⁵⁶ Apostolski je administrator to prihvatio, iako je u

⁵² Kao djelitelje sakramenta svete potvrde biskup je imenovao svoga delegata s ovlastima generalnog vikara i kanonika dr. Matu Zovkića, zatim kanonika preč. Peru Pranjčića i profesora na Bogosloviji dr. Zvonimira Baotića. Usp. ANOV br. 557/90 od 8. 5. 1990.

⁵³ Usp. isto.

⁵⁴ ANOV br. 623 od 19.5.1990.

⁵⁵ Usp. Poziv župnika od 18. 5. 1990. i dopis od 2. 7. 1990., te odgovor biskupa Kosa ANOV br. 945 od 13. 7. 1990. Župnik je bio uputio poziv i pronunciju Montalvu, no on je preko apostolskog administratora odgovorio da neće u to vrijeme biti u zemlji svoga poslanja. Usp. ANOV br. 1195 od 23. 8. 1990. Inače svi dopisi upućeni na apostolskog administratora išli su preko njegove đakovačke adrese, koje je on naknadno donosio u Sarajevo te su unošeni u Knjigu protokola i pohranjeni u arhiv.

⁵⁶ Usp. ANOV br. 964 od 25. 7. 1990.

vremenu od 10. do 15. kolovoza imao već dosta preuzetih obveza, ali kako je planirao tada svakako biti na teritoriju Vrhbosanske nadbiskupije, javio je župniku da će doći i preuzeti euharistijsko slavlje u svetištu.⁵⁷ Zovkić u navedenoj knjizi bilježi da je na toj misi uoči Velike Gospe bilo oko 20 000 hodočasnika.⁵⁸

- 4) Te su godine trojica nadbiskupa s područja bivše države bila na području Vrhbosanske nadbiskupije. S njima su najprije pregovarali župnici župa na koje su trebali doći, a nakon toga im je apostolski administrator uputio poziv i zamolbu da dođu.
 - Tako je župnik Župe sv. Leopolda Mandića iz Maglaja obavijestio biskupa Kosa da će 12. svibnja 1990. misu u svetištu ovoga hrvatskoga sveca predvoditi mons. dr. Petar Perkolić, barski nadbiskup.⁵⁹ Njemu je apostolski administrator uputio pozdrav i dobrodošlicu, a župniku, svećenicima i cijelom Božjem narodu uputio je blagoslov uz molitvu sv. Leopoldu da »izmoli Crkvi vrhbosanskoj, koja mu je izgradila tako divno svetište, dobrog pastira koji će je voditi i ljubiti ljubavlju Presvetog Srca kojemu je posvećena i katedralna crkva u Sarajevu.«⁶⁰
 - Dana 5. lipnja 1990. župnik Župe Kraljeva Sutjeska uputio je dopis apostolskom administratoru u kojemu ga je izvijestio da će tih dana u Kraljevu Sutjesku doći u goste beogradski nadbiskup mons. Franc Perko, pa ga moli za dopuštenje da nadbiskup Perko podijeli sakrament svete krizme u toj župi. Biskup Kos mu je odgovorio da ga ne samo poziva nego i moli da podijeli potvrdu u toj župi. Usto, piše župniku da vodi računa da kandidati budu dobro pripremljeni za primanje sakramenta svete krizme. U toj župi zbog dugogodišnjega spora vezanog za osnivanje Župe Haljinići dugo nije bilo krizme, pa zato biskup Kos upozorava: »Budući da se radi i o starijim osobama, uvjeren sam da ste ih za sakrament dobro pripremili. Isto tako Vas molim, da se pridržavate ostalih propisa u Nadbiskupiji u pogledu milostinje i ostalih običaja.«⁶¹
 - Vrhbosanska nadbiskupija prema običaju slavi svoj patron Srce Isusovo nedjeljom nakon kalendarskog slavlja svetkovine, a to je 1990. bilo

⁵⁷ Usp. ANOV br. 1198 od 23. 7. 1990.

⁵⁸ Usp. Zovkić, 244.

⁵⁹ Usp. ANOV br. 561 od 8. 5. 1990.

⁶⁰ Usp. Isto.

⁶¹ Usp. ANOV br. 712 od 14. 6. 1990.

ujedno na blagdan Rođenja sv. Ivana Krstitelja, 24. lipnja. Za patron Nadbiskupije apostolski je administrator bio u Sarajevu. Sutradan nakon proslave blagdana pohodio i Župu Stup, jer je trebao dogovoriti sa župnikom proslavu blagdana Uznesenja Blažene Djevice Marije na nebo, budući da ga je prethodno župnik sa Stupa bio pozvao da predvodi misno slavlje u ovom Gospinu svetištu. Tom prigodom župnik mu je rekao kako je pozvao kardinala Franju Kuharića da na Malu Gospu, kada se isto tako okupi velik broj vjernika, predvodi misu u ovoj župi, te da je kardinal načelno pristao, ali je tražio da ga to zamoli i nadležni Ordinarij. Nakon toga biskup Kos piše kardinalu Kuhariću pismo moleći ga da prihvati ovaj poziv vrhbosanske Crkve, te dodaje: »Možda će do toga vremena ona imati i novoga pastira, ali ako ga – ne daj, Bože! – do toga vremena ne bi dobila, Vaša bi prisutnost bila i ohrabrenje, i radost i nada!«⁶²

- 5) Sestre Kćeri Božje Ljubavi obilježavale su 1990. 100. obljetnicu smrti s. Luke Liengitz koja je umrla u Sarajevu na glasu svetosti,⁶³ pa je provincijalna glavarica ove družbe uputila biskupu poziv na svečanu akademiju i svetu misu u Sarajevu 27. svibnja 1990. Biskup Kos prihvatio je to rado, pišući sestri kako je uspio unijeti u svoj raspored i ovu proslavu

⁶² Pismo upućeno iz Đakova br. SA-P-VI-1990. Od 29. 6. 1990.

⁶³ S. Luka Liengitz rođena je 9. siječnja 1861. u austrijskoj pokrajini Koruška. Krsno joj je ime bilo Elizabeta. S dvadeset godina ušla je u mladu redovničku zajednicu Kćeri Božje Ljubavi koju je 1868. godine osnovala službenica Božja M. Franziska Lechner. Nakon položenih redovničkih zavjeta u Beču, 22. kolovoza 1883., Majka Franziska šalje je u Bosnu, zemlju koja je za sestre ove Družbe bila prvo misijsko područje djelovanja, gdje su došle raditi na odgoju i školovanju ženske mladeži. Došavši u Sarajevo, s. Luka je u Zavodu sv. Josipa na Banjskom Brijegu obavljala službu na porti. Bilo joj je teško jer je znala samo njemački jezik. Pomagala je siromasima raznih vjera i narodnosti te školskoj djeci. Bila je vrlo pobožna, posebno je voljela pobožnost Srcu Isusovu. Zbog iscrpljenosti i teškoća u poslu bije je odlučila vratiti se u Austriju. Jednom se molila pred likom Srca Isusova, kod molitve je osjetila kako je Isus sokoli i obećava joj da će je uskoro učiniti sretnom, zbog čega je odlučila ostatu u Sarajevu. U siječnju 1890. razboljela se od tuberkuloze. Liječila se, ali liječnici joj nisu mogli pomoći. Umrla je na Cvjetnicu 30. ožujka 1890. glasu svetosti u 29. godini života. Njezin se grob nalazi u Sarajevu na sestarskom groblju na Betaniji, koja posjećuju katolici, pravoslavci i muslimani, nazivajući je spontano »sveta Luka«. Kip Srca Isusova pred kojim je s. Luka doživjela posebnu milost, premješten je u crkvu Kraljice sv. krunice u Sarajevu. Usp. s. M. Snježna Stjepandić, »S. M. Luka Liengitz – revna u ljubavi«, www.kblj.hr/novosti-i-dogadanja, objava 7. 3. 2016.

te da će rado zajedno sa sestrama »zahvaljivati Gospodinu na darovima njegove ljubavi«. ⁶⁴

- 6) U Vrhbosanskoj je nadbiskupiji uobičajeno da na blagdan sv. Petra i Pavla u sarajevskoj katedrali bude ređenje mladih svećenika. Biskup Ćiril Kos te godine nije mogao imati ređenje u Sarajevu, jer je vjerojatno toga dana bilo ređenje i u Đakovu. Zato je jednom prilikom upitao najprije umirovljenog nadbiskupa dr. Marka Jozinovića bi li on mogao rediti svećenike, na što mu je ovaj odgovorio kako bi to rado prihvatio, ali da ne može dati konačan pristanak, jer ne zna kakvo će mu biti zdravstveno stanje. Kako nije bio siguran da će nadbiskup Jozinović moći rediti svećenike, zamolio je mostarskog biskupa mons. Pavla Žanića da to on učini, ali to ni on nije mogao prihvatiti zbog istih obveza u svojim biskupijama. ⁶⁵ Na kraju je zamolio novoimenovanog dubrovačkog biskupa dr. Želimira Puljića, koji je prihvatio poziv te je te godine redio svećeničke kandidate Vrhbosanske nadbiskupije i Franjevačke provincije Bosne Srebrene. ⁶⁶ Apostolski je administrator prethodno obavio razgovore s ređenima, te je prije ređenja uputio svakom ređeniku pismeni poziv da dođe na ređenje. Ovaj biskupov poziv bilo je nešto novo u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, što je od tada postalo praksom. Poglavlari pripravljuju svu potrebnu dokumentaciju za ređenje kandidata, a biskup je nakon toga svakom ređeniku upućuje poziv na ređenje.

4. Demokratske promjene u zemlji

Kako su se već potkraj 1988. počele nazirati određene promjene u odnosima Istoka i Zapada, koje su se odražavale na sveukupnu društvenopolitičku situaciju u europskim državama. Pod pritiskom međunarodne situacije i demonstracija u Istočnoj Europi počeli su se ljuljati svi režimi. U rujnu 1989. godine širom Istočne Njemačke izbile su demonstracije, a već u studenom ljudi su samoinicijativno počeli fizički razbijati dijelove Zida u Berlinu kao znak kao znak početka brzog urušavanja totalitarnih sustava komunističkih

⁶⁴ ANOV br. 656 od 22.5.1990.

⁶⁵ Usp. ANOV br. 655 od 28. 5. 1990.

⁶⁶ Usp. ANOV br. 713 od 12. 6. 1990. Mato Zovkić u svojoj knjizi pogrešno navodi: »Toga ljeta biskup Kos je redio nove prezbitere za Nadbiskupiju.« Generaciju svećenika 1990. redio je biskup Želimir Puljić. Budući da je Zovkić pisao ovu knjigu prema sjećanju, vjerojatno mu se zbog toga potkrala ova pogreška. Te je godine 6. prosinca 1990. biskup Kos u Sarajevu redio đakone. Usp. Zovkić, 244.

režima u Europi, gdje će se vlasti s pomoću demokratskih procesa ubrzano i mirno smjenjivati. Ponovno službeno ujedinjenje Njemačke uslijedilo je 3. studenoga 1990.

U Rumunjskoj će tijekom demonstracija doći do krvoprolića na ulicama glavnog grada, a smjena vlasti završit će egzekucijom bračnog para Ceausescu na Božić 1989.

U ostalim zemljama Istočne Europe dolazilo je do smjene vlasti bez krvoprolića, no jedino su se u socijalističkoj Jugoslaviji u procesu demokratizacije društva počeli nazirati crni dani. To je počelo još 1988. »dogadanjima naroda« pod utjecajem srpskog nacionalizma koji će rušenjem pokrajinskih vlasti u Vojvodini, zatim na Kosovu, te konačno i u Crnoj Gori, izražavati svoje nezadovoljstvo navodnim neravnopravnim položajem Srba, a sve će završiti raspadom države i dugogodišnjim krvavim ratnim sukobima na ovim prostorima.

Suočeni s nadolazećim društvenim promjenama u zemlji hrvatski su biskupi pozivali vjernike na izbore da »svjesno i odlučno odlučujemo o budućnosti svoga naroda«, kao i »na zauzetu molitvu za sretan ishod demokratskih promjena u našoj domovini, za mirna i sigurna vremena«. ⁶⁷ Takav poziv biskupi Vrhbosanske metropolije uputili 9. ožujka 1990. vjernicima za Uskrs, u kojem su isto tako izrazili radost »svakoj promjeni na bolje. Svakom uspostavljanju prava pojedinca i naroda, svakom promicanju istinske slobode i demokracije. Posebno se radujemo što je do ovih promjena uglavnom došlo bez prolijevanja krvi, mirno i dostojanstveno, 'revolucijom svijeta'. U tim promjenama prepoznajemo providnost Božju i utjecaj Duha Svetoga kojega Crkvi i svijetu šalje uskrsli Krist.« ⁶⁸ Ovaj početak koji je mnogo obećavao i optimizam koji se nazirao bit će suočen s krutom stvarnošću »prolijevanja krvi«, što će uslijediti već sljedeće godine nakon prvih slobodnih i višestranački izbora. Biskupi Vrhbosanske crkvene pokrajine pozvali su katoličke vjernike da se pripreme na izbore i da na njima glasaju po svojoj kršćanskoj savjesti i svome osobnom uvjerenju »za onu stranku koja ima i garantira najbolji politički, društveni i ekonomski program u duhu načela i smjernica crkvenog učiteljstva«. Uz potpise svih biskupa Bosne i Hercegovine nalazi se na prvom mjestu potpis Apostolskog administratora biskupa Ćirila Kosa. ⁶⁹

⁶⁷ »Predizborno pismo katoličkih biskupa iz SR Hrvatske«, *Vrhbosna* br. 3/1990., 3.-4.

⁶⁸ »Mir uskrslog Krista. Poslanica biskupa Metropolije vrhbosanske vjernicima za Uskrs 1990.«, *Vrhbosna* br. 2/1990., 2.

⁶⁹ Usp. »Slobodno i odgovorno na izbore«, *Vrhbosna* br. 3/1990., 1.

U arhivu Ordinarijata Vrhbosanske nadbiskupije nalazi se i jedan intervju biskupa Kosa koji je 25. lipnja 1990. dao sarajevskoj televiziji u kojem je progovorio o tome što za Crkvu znače procesi demokratizacije u društvu, koji su već započeli, što se vidi i po nazočnosti vjerskih sadržaja u medijima koji su donedavno bili samo u službi službene ideologije, gdje su se izbjegavali događaji vezani za život Crkve. Tu je progovorio i o tome da je njegova uprava Vrhbosanskom nadbiskupijom privremena do izbora novoga nadbiskupa, rekavši kako Sveta Stolica radi na tome, jer je i njoj stalo da to bude što prije, ta kako svi trebamo moliti na tu veliku potrebu ove Nadbiskupije.⁷⁰

5. Nesreća u rudniku Kreka

U godini demokratskih promjena u svijetu Bosnu i Hercegovinu potresla je velika žalost zbog nesreće koja se 26. kolovoza 1990. dogodila u rudniku »Kreka« u Tuzli. Bila je to najveća nesreća u povijesti rudarstva ne samo u Bosni i Hercegovini nego u cijeloj bivšoj državi Jugoslaviji. Tog je dana nekoliko sati nakon ponoći u ranim jutarnjim satima u rudniku eksplodirala ugljena prašina. U nesreći je život izgubilo 180 rudara iz najmlađe smjene tog rudnika, preživio je samo jedan koji je pretrpio teške ozljede. Bila je to cijela smjena koja je te večeri sišla u jamu. Prosjek dobi poginulih bio je 27 godina. Iza poginulih rudara ostale su obitelji s 365 djece. Katolička Crkva sa svojim pastikom Apostolskim upraviteljem pokazala je sućut i riječju i djelom. Biskup Kos je preko Izvršnog vijeća Skupštine općine Tuzla i preko župnog ureda u Tuzli uputio brzojav sućuti ovim riječima: »Povodom teške nesreće u Rudniku Kreka sa svim ožalošćenim obiteljima dijelimo žalost preporučujući sve preminule Božjem milosrđu.«⁷¹

Na adresu Apostolskog upravitelja pristizali su brzojavi sućuti, među ostalima, od Svetog Oca,⁷² od ljubljanskog nadbiskupa Alojzija Šušlara⁷³ i zagrebačkog nadbiskupa kardinala Franje Kuharića.⁷⁴ Kardinal Cassaroli piše: »Sveti Otac, duboko potresen viješću nesreće u rudniku u blizini Tuzle, preporučuje svim srcem sve nastradale Božjem milosrđu. Moli Vas da izrazite duboku sućut ožalošćenim obiteljima i moli Gospodina da On sam pridigne

⁷⁰ Usp. ANOV br.722 od 16.6.1990; br. 936 od 20. 7. 1990.

⁷¹ ANOV br.1238 od 3. 9. 1990.

⁷² ANOV br. 1238 od 3.9.1990.

⁷³ ANOV br. 1238 od 3.9.1990.

⁷⁴ ANOV br.1238 od 3.9.1990.

ranjene i sve osobe pogođene tako strašnom kušnjom. Njegova Svetost zazi-
va na njih utjehu Božjeg blagoslova.«⁷⁵

Poginuli rudari u ovoj nesreći bili su u većini muslimani, no među njima bilo je i katolika i pravoslavaca, pa su na vjerskom ispraćaju posmrtnih osta-
taka u Tuzli bili zastupljeni najviši predstavnici ovih triju vjerskih zajednica,
a Katoličku je Crkvu zastupao apostolski administrator Vrhbosanske nadbi-
skupije Ćiril Kos. Katolička Crkva u hrvatskom narodu nije se zadržala samo
na izrazima sućuti nego je pokrenula akciju prikupljanja novčane pomoći
obiteljima poginulih. Kardinal Kuharić je u svom brzojavu sućuti s obiteljima
pogođenim tom nesrećom pozvao katoličku javnost na solidarnost koja u toj
nesreći treba zbližiti ljude u međusobnom poštovanju i pomoći.⁷⁶ U Vrhbo-
sanskoj nadbiskupiji, a prema prijedlogu i dogovoru biskupa u biskupijama
Metropolije, pomoć za stradale u rudniku Kreka skupljana je u nedjelju 9.
rujna 1990.⁷⁷ A arhivu među izvješćima o poslanoj pomoći nalazi se i jedno
pismo koje je uime naših radnika »privremeno zaposlenih u inozemstvu«,
a koji putuju autobusom na relaciji München – Slavonski Brod – Đakovo –
Osijek, potpisao gosp. Ante Ivković iz Slavenskog Broda, uz priloženi prilog
1.235,00 DM. Pismo i novac upućeni su preko biskupa Kosa sa željom da se
taj novac podijeli »jednoj katoličkoj i jednoj muslimanskoj čestitoj obitelji«,
što je bilo i učinjeno.⁷⁸

6. Osnutak Karmela u Sarajevu

U povijesti Vrhbosanske nadbiskupije nije bilo kontemplativnih redo-
va, pa je nadbiskup Marko Jozinović pokrenuo inicijativu da jedan takav red
presadi u Vrhbosansku nadbiskupiju. U njegovo je vrijeme 1989. bio uteme-
ljen prvi takav samostan u Brestovskom. Četiri sestre klarise iz samostana sv.
Klare u Splitu došle su u Bosnu na poziv provincijalata Franjevačke provincije
Bosne Srebrene već u listopadu 1988., te su sedam mjeseci boravile kod otaca
franjevaca u Visokom, dok nije bila završena njihova kuća u Brestovskom.

Nekako u isto vrijeme nadbiskup Jozinović stupio je u kontakt sa se-
strama karmelićankama u samostanu Brezovica te s njima razgovarao o

⁷⁵ ANOV br. 1238 od 3.9.1990.

⁷⁶ Usp. ANOV br.1238 od 3.9.1990.

⁷⁷ Usp. »Kolekta za obitelji nastradalih rudara u Kreki«, ANOV br. 1240/90 od 3.9.1990.

⁷⁸ Usp. ANOV br. 1343 od 12.9.1990.

mogućnosti osnivanja samostana na području Vrhbosanske nadbiskupije.⁷⁹ Planirano je da to bude na teritoriju Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije na Stupu, gdje je postojala prikladna lokacija na crkvenom zemljištu u dijelu župe s naseljima u kojima je bio većinom naseljen hrvatski katolički živalj. Tadašnji župnik te župe vlč. Stjepan Mišura razmatrao je sa svojim vijećnicima u župi mogućnost njihova doseljenja na područje župe, pa su 1989. pismeno dali pristanak i izrazili radost da se na teritoriju te župe podigne Karmel.⁸⁰ Nadbiskup Jozinović pisao je 31. prosinca 1988. poglavarici Karmela u Brezovici: »Nakon dosta razmatranja u obostranom dijalogu, kao i na sjednicama ovoga Ordinarijata ... te imajući u vidu velike potrebe naše Crkve kao i duhovnu korist od kontemplativnog života u našoj Nadbiskupiji, ovim Vam u smislu kan. 609 § 1 pismeno dajem potrebni pristanak da na području ove Nadbiskupije na teritoriju župe Stup – Sarajevo osnujete svoju redovničku kuću, prethodno dobivši odobrenje Sv. Stolice ... U smislu kan. 1215 § 3, ovim se ujedno daje odobrenje za gradnju crkve koja bi u početku – prema sporazumu između Vas i župe – služila za formiranje nove župe (s preko 900 obitelji). Ta bi nova župa imala onda graditi svoju crkvu, a ovu ostaviti samostanu u sklopu se kojega i gradi u prvom redu za samostan.«⁸¹

Nakon što je i Generalna uprava Reda iz Rima isto tako dala pisano dopuštenje za otvaranje Karmela na Stupu, a 1990. i općina Ilidža dala svoju suglasnost za izgradnju samostanskog objekta, poglavarica Karmela iz Brezovice s. Ilijana Cvetnić pisala je 6. srpnja 1990. biskupu Kosu: »Provedbeni plan je tu, kako nam reče u zadnjem susretu nadbiskup Jozinović. Postoje i namjenska sredstva za Karmel koja bi pokrila otprilike 1/3 gradnje, saopćio je Otac nadbiskup. Sve je uređeno kako bi se ovih dana započelo s gradnjom. Prema zamisli ing. Jerka Bošnjaka, voditelja gradnje, jedan dio samostana bi se izgradio odmah, tako da bi sestre mogle do svibnja 1991. preseliti tamo.«⁸² Priorica je pisala apostolskom administratoru da u tome očekuju njegovo »očinsko razumijevanje, podršku i pristanak za gradnju Karmela na Stupu«.⁸³

⁷⁹ Prema pismu priorice Karmela u Brezovici s. Ilijane Cvetnić biskupu Kosu: »Još godine 1987. pozvao nas je preuzvišeni gospodin Dr. Marko Jozinović da na teritoriju njegove Vrhbosanske nadbiskupije osnujemo Karmel. Između više nadbiskupija, nakon molitve i razmišljanja, naša red. Zajednica prihvatila je ovaj poziv. Godine 1988. Otac nadbiskup nas je i službeno o tome obavijestio.« ANOV br. 839 od 20.7.1990.

⁸⁰ Usp. isto.

⁸¹ ANOV br. 1551/88 od 31.12.1988.

⁸² ANOV br. 839 od 20.7.1990.

⁸³ Usp. Isto.

Biskup Kos odgovorio je sestri kako je dobro upoznat s time da je »Mons. dr. Marko Jozinović, vrhbosanski nadbiskup u miru već godinama« sa sestrama u vezi »sa željom da se na području Vrhbosanske nadbiskupije osnuje Karmel« i da »to znadu i svi njegovi suradnici, kako u Sarajevu, tako i u nadbiskupiji«. Piše kako je i sam bio na Stupu i da ga je župnik upoznao s planovima gradnje, te je radostan zbog planiranja takvoga duhovnog središta u Sarajevu. Navodi i poteškoću što umirovljeni nadbiskup nije svojim suradnicima u Nadbiskupskom ordinarijatu, a još manje njemu kao administratoru, iznio svoj plan niti obavio primopredaju osiguranog fonda. Biskup Kos iznosi kako nitko ne želi, a najmanje on, mijenjati ili sprječavati ovu veliku nakanu, ali kaže kako bi bilo veoma korisno da bude kanonski nastavljena, barem sporazumno s onima koji u međuvremenu vode tekuće poslove u Nadbiskupskom ordinarijatu.⁸⁴

Sredstva za izgradnju samostana bila su povod jednoga pisma koje je biskup Kos uputio umirovljenom nadbiskupu Jozinoviću, u kojem piše: »Obzirom na gradnju Karmela, kao i obzirom na sredstva koja su u tu svrhu osigurana, mislim da bi bilo bezuvjetno potrebno s time upoznati članove Biskupskog ordinarijata, ili koje drugo 'tijelo' po Vašem izboru. Radi se o sredstvima, koja se smatraju 'namjenskim', tj. isključivo u svrhu gradnje Karmela, pa to treba izričito svima reći i pokazati ili dokazati.«⁸⁵ Prema svemu sudeći, umirovljeni nadbiskup Jozinović zadržao je realizaciju ovoga projekta za sebe, jer iz arhivske građe i pokušaja da se ima uvid u sredstva oko Karmela ne vidi se da je to urodilo plodom. Tako je 17. listopada 1990. biskup Kos uputio dopis direktoru Privredne banke u Opuzenu tražeći uvid u pologe Nadbiskupskog ordinarijata u toj banci: »Budući da do danas nemamo uvida u pologe Nadbiskupskog ordinarijata kod Vaše banke, koje je učinio umirovljeni Nadbiskup, niti o eventualnim kreditima na teret Nadbiskupije, lijepo Vas molim da mojemu delegatu (i zamjeniku) g. dr. Mati Zovkiću, dadete uvid u imovinsko stanje kod Vaše banke na računu Nadbiskupije.« U pismu kaže da se time ne želi imati uvida u osobnu imovinu umirovljenog nadbiskupa, nego samo onu koju je on kao nadbiskup uložio u banku i na koju Nadbiskupija i njezin upravitelj ima pravo uvida.⁸⁶ Iz navedene je banke stigao odgovor da Nadbiskupija tamo nema položenog novca ni dugova.⁸⁷

⁸⁴ Usp. Isto.

⁸⁵ ANOV br. 1141 od 20. 8. 1990.

⁸⁶ ANOV br. 1454 od 22. 10. 1990.

⁸⁷ Usp. Isto.

Iz jednog dopisa biskupa Kosa kardinalu Kuhariću u Zagreb može se uočiti napetost koja je vladala između umirovljenog nadbiskupa i članova Ordinarijata. U pismu stoji da je delegat Apostolskog administratora dr. Mato Zovkić 8. rujna 1990. uputio neko pismo kardinalu Kuhariću vezano z poziva koji je kardinal Kuharić dobio za blagoslov kamena temeljca Karmela na Stupu. Biskup Kos mu piše da ostaje kod svoga mišljenja o tom blagoslovu, kao što mu je već prije u telefonskom razgovoru rekao, da bi to bilo dobro zbog sestara, te da ne drži tvrdnju kako bi kardinalov dolazak i blagoslov kamena temeljca značio »podržavanje« nadbiskupa Jozinovića u njegovu postupku, iako je problem koji mu je Zovkić iznio u pismu točan, ali mu pretpostavka nije ničim dokazana. Biskup Kos je ostavio kardinalu Kuhariću da sam donese odluku o tome.⁸⁸

Kamen temeljac i gradilište ipak je na kraju blagoslovio umirovljeni nadbiskup Jozinović na zamolbu apostolskog administratora, o čemu je priorica samostana s. Ilijana izvijestila biskupa Kosa. »Prisustvovala sa dvije sestre istom blagoslovu, u utorak dne 30. listopada ove godine u 11.00 sati prije podne. Sve je bilo jednostavno i tiho, uz velečasnog župnika Stjepana Mišuru, nekolicine obližnjih svećenika, ing. Jerka Bošnjaka i nekoliko obližnjih župljana ... Obzirom na našu deviznu knjižicu, o kojoj smo govorili telefonom, sada imamo 700.000,- DM uštedeno za gradnju i 3.000,- dolara. Ostalo povjeravamo Božjoj Providnosti i darežljivosti naših dobročinitelja.«⁸⁹ On joj u svom odgovoru zahvaljuje na poslanom izvješću te se u pismu pohvalno izražava o koncepciji samostana koje je arhitekt napravio, moleći da Gospodin projekt prati svojim blagoslovom.⁹⁰ U pismu joj zahvaljuje i na izvješću o deviznoj ušteđevini, no nadodaje: »Molim Vas, budite dobri, pa u tom pogledu nadopunite podatkom: koliko ste u svemu primile novca od Nadbiskupa, i kad je taj novac prebačen na Vašu deviznu knjižicu.«⁹¹ To upućuje na to da umirovljeni nadbiskup Jozinović nije prihvatao miješanje ljudi iz Ordinarijata o gradnji Karmela, te je i nakon umirovljenja u tom pogledu sam nastavio suradnju sa sestrama u Brezovici.⁹²

⁸⁸ Pismo zaključuje riječima: »Oprostite što Vas zamaram tim problemom, ali želim olakšati Vašu odluku o blagoslovu. Mislim da Božji blagoslov može cijeloj stvari samo pridonijeti, i da ne nosi sa sobom nikakve posljedice, niti krive zaključke.« Usp. ANOV br. 1191. od 12. 9. 1990.

⁸⁹ ANOV br. 1518 od 5.11.1990.

⁹⁰ Usp. ANOV br. 1535 od 7.11.1990.

⁹¹ Usp. Isto.

⁹² Užurbano se radilo na izgradnji samostana, koju je podržao i novoizabrani vrhbosanski nadbiskup Vinko Puljić. Radovi su se izvodili do jeseni 1992., do kada je dovršen prvi dio

7. Imenovanje Vinka Puljića vrhbosanskim nadbiskupom

Biskup Ćiril Kos željno je očekivao imenovanje novoga vrhbosanskog nadbiskupa te je često tražio i od svećenika i od puka da se na tu nakanu mole, kako bi ova mjesna Crkva dobila svojega stalnog pastira.

Nagađanja o mogućim kandidatima ne možemo navoditi u sklopu ovoga rada, ali zanimljiva je koincidencija da je delegat apostolskog administratora dr. Mato Zovkić uputio dva pisma biskupu banjalučkom Franji Komarici u kojima ga moli da odvoji jednoga svećenika za rad u odgojnoj ekipi u Vrhbosanskoj bogosloviji. U prvom je pismu spomenuo trojicu svećenika kao moguće kandidate za odgojnu ekipu,⁹³ dok u drugom pismu govori da je služba prefekta povjerena svećeniku kojega je dodijelio mostarski Ordinarij, a od biskupa Komarice traže vlč. Vinka Puljića za službu vicerektora.⁹⁴ Na ovaj dopis biskup Komarica je odgovorio pozitivno, rekavši da Vrhbosanskoj bogosloviji stavljaju na raspolaganje dvojicu svećenika, vlč. mr. Tomislava Matanovića za profesora crkvene povijesti i vlč. Vinka Puljića za vicerektora Bogoslovije.⁹⁵

Sve u svemu, spomenuti su svećenici početkom nove akademske godine 1990./91. došli u Bogosloviju. Ovdje je banjalučkog svećenika Vinka Puljića zateklo imenovanje za nadbiskupa vrhbosanskog. O tome je apostolski pronuncij Gabriel Montalvo obavijestio biskupa Ćirila Kosa 6. prosinca 1990., rekavši mu da će imenovanje »velečasnog gospodina svećenika Vinka Puljića« biti objavljeno 7. prosinca 1990. u 12.00 sati i u Rimu i u Jugoslavi-

samostana: privremena kapelica, knjižnica, kuhinja i 11 sobica za sestre. Upravo u to vrijeme 11 sestara trebalo se useliti u novoizgrađeni samostan, no nesretni rat te rušenje mosta na Savi između Slavonskoga i Bosanskoga Broda to su spriječili. Nadbiskup Puljić predložio je sestrama da s dolaskom na Stup pričekaju do proljeća kako bi vidjeli kako će se razvijati situacija. Strahote ratnoga vihora pogodile su i novoizgrađeni samostan na Stupu koji je devastiran, miniran i uništen. Otuđen je i sav građevinski materijal. Završetak rata donio je i inicijativu za ponovnu izgradnju samostana. Područje je očišćeno od mina, zatim se krenulo u obnovu. Završen je 2000., tako da se u njega moglo useliti osam sestara: s. Franciska od Božje Ljubavi, s. Mihaela od Dobrog Pastira, s. Lucija od Gospe Fatimske, s. Marija Margareta od Presvetog Srca Isusova, s. Alojzija od Isusa Krista, S. Marija s. Antonija od Marije Pomoćnice i s. Irena od Presvetog Sakramenta. Usp. www.zupastup.com/karmel.

⁹³ Riječ je o svećenicima Berislavu Grgiću, Vinku Puljiću i Vladislavu Ošapu. Usp. ANOV br. 619/90 od 26. 5. 1990.

⁹⁴ ANOV br. 726/90 od 18. 6. 1990.

⁹⁵ Usp. Isto.

ji.⁹⁶ Dana 6. prosinca 1990. apostolski je administrator u Vrhbosanskoj bogosloviji redio nove đakone, te je na ručku pozvao bogoslove i svećenike da sutradan (7. 12.) u 11.30 dođu u sjemenišnu crkvu sv. Ćirila i Metoda na misu pod kojom će proglasiti važnu vijest. »Odabrao je votivnu misu u čast Srcu Isusovu uz redovna čitanja adventskog vremena. Koncelebrirali su profesori i odgojitelji iz bogoslovije. Iza pričesti pročitao je prijevod dopisa Nuncijature br. 3900/90 od 6. prosinca ove godine. U tom dopisu pronuncij Gabriel Montalvo javlja Apostolskom administratoru vrhbosanskom, da je Sveti Otac imenovao za nadbiskupa vrhbosanskog Mons. Vinka Puljića, koji je dosada obavljao službu vicerektora u Vrhbosanskom bogoslovnom sjemeništu. Čim je pročitano ime novoimenovanog Nadbiskupa, crkvom se prolomio pljesak prisutnih bogoslova i svećenika. Zatim je Apostolski administrator izrekao prigodni nagovor o važnosti nadbiskupske službe.«⁹⁷ Mons. Ćiril Kos je po obavijesti Pronuncija ostao još apostolski administrator Vrhbosanske nadbiskupije do njezina preuzimanja od novog nadbiskupa, te je tim činom završila njegova epizoda upravljanja ovom mjesnom Crkvom.

Zaključak

Mons. Ćiril Kos upravljao je Vrhbosanskom nadbiskupijom kao apostolski administrator punih devet mjeseci, i to u vremenu od preuzimanja uprave 19. travnja 1990. do ustoličenja novog nadbiskupa Vinka Puljića u Sarajevu 19. siječnja 1991. On ovo nije želio ni htio, ali je iz poslušnosti Crkvi prihvatio ovaj zadatak i savjesno ga obavljao kroz cijelo vrijeme svoje uprave. U tom je vremenu nastojao smiriti stanje u Nadbiskupiji, smanjiti tenzije među klerom u Nadbiskupiji, koji je bio podijeljen u sebi, te povoljno i pravedno rješavati naslijeđene probleme koji su stajali pred njim. Njegov način rada i pristup svećenstvu i puku u Nadbiskupiji bio je pozitivno usmjeren, tako da je moglo nastupiti mirnije razdoblje pri imenovanju novoga nadbiskupa Vinka Puljića, koji će se nastupom u službu morati uhvatiti ukoštac s drugim problemima koji su stajali pred njim, a to su oni krvavi događaji Domovinskog rata koji su pogodili ovaj prostor, Vrhbosansku mjesnu Crkvu, hrvatski narod i cijelu novonastalu državnu tvorevinu Bosnu i Hercegovinu.

⁹⁶ Usp. ANOV br. 1167 od 7. 12. 1990.

⁹⁷ Usp. »Obavijest o imenovanju novog nadbiskupa«, ANOV br. 1680 od 15. 12. 1990.

Pavo Jurišić

The apostolic administrator of the Archdiocese of Vrhbosna

S u m m a r y

Msgr. Ćiril Kos, Bishop of Đakovo, was appointed apostolic administrator of the Archdiocese of Vrhbosna on 7 April 1990. The decree of appointment and the takeover of office between him and the retired Archbishop Dr. Marko Jozinović took place at the ordinariate of Vrhbosna in Sarajevo on 19 April 1990. Bishop Kos held this office until the appointment of the new archbishop of Vrhbosna on 19 January 1991. He held the post of apostolic administrator for nine full months, during which time he gained sympathies of the diocesan clergy and of the monks in this archdiocese.

Keywords: apostolic administrator; Ćiril Kos; Marko Jozinović; Archdiocese of Vrhbosna; Apostolic nunciature.

Antun JAPUNDŽIĆ

Ekumenski rad biskupa Ćirila Kosa

Sažetak

U radu se nastoji prikazati ekumensko djelovanje đakovačkog biskupa Ćirila Kosa te se to istražuje i analizira kroz dva razdoblja: prvo je razdoblje od početka biskupske službe do 1991. godine, a drugo od početka Domovinskog rata, odnosno od 1991. do 1997. Godine, kada je Kos umirovljen. Đakovački biskup u svome je radu nailazio i na poteškoće koje su se dobrim dijelom odrazile upravo za vrijeme Domovinskog rata. Okolnosti i napetosti koje su nastajale u to vrijeme imale su svoga odjeka i na religioznom planu, odnosno loše su se odrazile na ekumensku suradnju. Valja ipak naglasiti da time nije potpuno dokinuta ekumenska suradnja, ali čini se da je smanjen intenzitet ekumenskog djelovanja. Unatoč tomu Kos ostaje ustrajan i uporan u svojim ekumenskim naumima i pothvatima.

Ključne riječi: ekumenizam, ekumenski rad, ekumenski dijalog, Ćiril Kos.

Uvod

Ekumenski rad đakovačkog biskupa Ćirila Kosa iščitavamo ponajprije iz njegovih govora, propovijedi i pozdrava koje je imao u raznim prigodama. Osim toga, i njegovo djelovanje išlo je u smjeru ekumenske suradnje i otvorenosti posebice u odnosu prema Srpskoj pravoslavnoj Crkvi. Ekumensko djelovanje biskupa Kosa mogli bismo promatrati pod raznim vidicima, a ovdje ćemo nastojati prikazati njegovo djelovanje na ekumenskom planu promatrajući njegov rad kroz dva razdoblja. Prvo je razdoblje bilo bi od početka njegove biskupske službe pa do početka Domovinskog rata, a drugo od 1991. godine pa do kraja njegove biskupske službe.

1. Ekumensko djelovanje prije Domovinskog rata

Još prije negoli je postao biskup, Kos pokazuje svoju otvorenost i svoje zanimanje za ekumensku suradnju. Tako, trenutačno umirovljeni profesor Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu i kanonik Stolnoga kaptola u Đakovu, mons. mr. sc. Luka Marijanović zapaža da je Ćiril Kos već kao župnik

imao interesa za ekumenski dijalog i suradnju te u tom smislu za Kosa, ističe: »Od 1946. do 1951. župnik je veoma zahtjevne i prostorno raspršene župe Trnjani. Katolici su tu bili izmiješani s pravoslavnim pučanstvom. U takvoj sredini s mjesnim parohom Kosićem, župnik Kos je uspostavio i održavao vrlo dobre ekumenske odnose. To je onda bila ekumena održavana na terenu. Njegov vrsni i zauzeti pastoralni rad nije tu mogao ostati nezapažen.«¹ Čini se da se ovaj ekumenski žar i interes koji je Kos imao još kao svećenik nastavio i poslije, kada je bio đakovački biskup, odnosno u razdoblju obavljanja biskupske službe od 6. veljače 1974. do 6. veljače 1997. godine.

1.1. EKUMENSKI INTERES S POČETKA BISKUPSKE SLUŽBE

Svoj ekumenski duh biskup Kos nastoji širiti već od prvoga dana svoje biskupske službe. U tome smislu u svome govoru na dan svojega biskupskog ređenja i ustoličenja tada novi biskup Ćiril Kos, među ostalim, ističe: »Među prisutnom braćom u episkopatu ne mogu ne istaknuti i prisutnost episkopa sestrinske Pravoslavne Crkve, Njegovo Preosveštenstvo, episkopa Makarija, sremsko-karlovačkog episkopa, jer je njegova prisutnost jamstvo i zalag sretnog ekumenskog gibanja i iskrenog nastojanja oko ispunjenja Isusove molitve, da svi budu jedno, i da tako svijet vjeruje da nas On šalje.«² Time zapravo ukpozorava i na važnost autentičnoga kršćanskog svjedočenja evanđelja, što je više puta pokazao i isticao za vrijeme svoje biskupske službe.

1.2. MEĐUFAKULTETSKI EKUMENSKI SIMPOZIJI

Među mnogim ekumenskim pothvatima biskupa Kosa u ovome, prvom razdoblju njegove biskupske službe, kako smo to podijelili, jedan veliki događaj posebno je obilježio njegovo ekumensko djelovanje, a dogodio se upravo u Đakovu. Bilo je to održavanje Osmog međufakultetskog ekumenskog simpozija. Podsjetimo se da su Međufakultetske ekumenske simpozije organizirali i na njima su sudjelovali pravoslavni i katolički teolozi s područja bivše Jugoslavije, a simpoziji su se održavali svake druge godine u razdoblju od 1974. do 1988. (1990.) godine. Zasigurno da je to bio važan ekumenski pothvat koji je biskup Kos svesrdno podržao i organizirao.³

¹ Luka Marijanović, Msgr. Ćiril Kos, u: *Zbornik muzeja đakovštine* (2003), str. 237.

² Biskupsko ređenje i ustoličenje novoga đakovačkog biskupa Mons. Ćirila Kosa, u: *VDB*, XXVII (1974) 4, str. 78.

³ Usp. Niko Ikić, *Ekumenske studije i dokumenti. Izbor iz ekumenskih dokumenata Katoličke i Pravoslavne Crkve s popratnim komentarima*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2003., 235-244.

Glede ekumenskog djelovanja, biskup Kos nije živio na staroj slavi biskupa Strossmayera, »preteče ekumenizma«⁴ na našim područjima, kako su ga mnogi nazivali, nego je i sam činio značajne korake u svojem ekumenskom radu i djelovanju. Jedan od značajnijih takvih koraka bio je, zasigurno, Osmi međufakultetski ekumenski simpozij koji je održan u Đakovu od 13. do 16. rujna 1988. na temu »Euharistija u vjeri i životu Crkve«.⁵ Biskup Kos je organizaciju toga simpozija, ne samo podržao nego pripomogao da se taj simpozij održi u Đakovu i tražio sredstva kako bi se pokrili troškovi organizacije ovoga skupa, koji, za ondašnje prilike, i nisu bili baš tako mali. U tom smislu i tadašnji dekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu izv. prof. dr. sc. Josip Ćurić, DI, zahvaljuje biskupu Kosu⁶ i kaže: »Naše je Fakultetsko vijeće na svojoj I. redovitoj sjednici od 22. listopada o. g. razmotrilo sve što se događalo u pripravi i odvijanju VIII. međufakultetskog ekumenskog simpozija koji smo – zahvaljujući Vašoj dobroti – održali pri Vašoj Visokoj bogoslovnoj školi, afiliranoj našem Fakultetu. Fakultetsko Vam vijeće najsrdačnije zahvaljuje za tu Vašu dobrotu kao i svega Vašeg prezbiterija, osobito profesora i odgojitelja i svega osoblja Vaše Bogoslovije. Smatramo da je bilo providencijalno što se baš ovaj simpozij odvijao u sjeni katedre i katedrale velikog biskupa Strossmayera.«⁷

S obzirom na održavanje međufakultetskog ekumenskog simpozija u Đakovu, Ivan Miklenić pišući u »Glasu Koncila«, 25. rujna 1988., zapaža: »U povijesnom trenutku koji je označen političkom krizom nacionalnih odnosa opasnim ekstremizmima i podvajanjima održan je ekumenski skup srpskih pravoslavnih te katoličkih slovenskih i hrvatskih teologa koji je protekao u radnom i prijateljskom ozračju, ne zaobilazeći, makar samo u neslužbenim, ali otvorenim razgovorima, najteža pitanja današnjice.«⁸ te nastavlja: »Đa-

⁴ Usp. Antun Japundžić, Jedinstvo Crkve i ekumenska nastojanja biskupa Strossmayera, u: Grgo Grbešić – Darija Damjanović (ur.), *Josip Juraj Strossmayer 1815. – 2015.*, Katolički bogoslovni fakultet, Đakovo, 2017., str. 186-187.; Andrija Šuljak, Biskup Josip Juraj Strossmayer (1850.-1905.) – pastir svoje biskupije, u: *VĐSB*, CXXXIII (2005) br. 5, str. 388; Tomislav Z. Tenšek, Josip Juraj Strossmayer preteča modernog ekumenizma, u: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, *Međunarodni znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti. Zagreb, 19. svibnja 2005. – Đakovo, 20. svibnja 2005.*, Zagreb, 2006., str. 537.

⁵ Usp. HR-NAĐ-10-700/1988.

⁶ Dopis je datiran na 26. listopada 1988. pod brojem 658/88. Usp. HR-NAĐ-10-700/1988.

⁷ HR-NAĐ-10-700/1988.

⁸ Ivan Miklenić, »Euharistija u vjeri i životu Crkve«, u: *Glas Koncila*, XXVII (1988) 39, str. 1.

kovački ekumenski susret teologa privukao je do sad najveći broj sudionika (oko 120), među kojima su bila dva pravoslavna episkopa Amfilohije (Vršac) i Vasilije (Srijemski Karlovci), a uz domaćina, đakovačkog biskupa Ćirila Kosa, u radu znanstvenog skupa zauzeto je sudjelovao i beogradski nadbiskup, metropolit dr. Franc Perko.«⁹ Na tragu ovoga važnog događaja uočavamo da je biskup Kos pokazao ne samo svoju susretljivost i ekumensku otvorenost nego i radost zbog moguće ekumenske suradnje.

1.3. RADOST EKUMENSKE SURADNJE

Tako se u svojem govoru i riječima pozdrava na otvorenju toga, Osmoga međufakultetskog ekumenskog simpozija održanog u Đakovu od 13. do 16. rujna 1988. Kos poziva na Strossmayera koji je katedralu posvetio »jedinstvu crkava« ističući da je o 100. obljetnici te posvete (1982.) bio »značajni ekumenski simpozij«¹⁰ koji je okupio predstavnike i drugih Crkava. Također i 1100. godišnjicu smrti svetoga Metoda koja je obilježena 1985. godine biskup Kos promatra kao »europski ekumenski simpozij«.¹¹ U tom smislu i Osmi međufakultetski ekumenski simpozij promatra kao »dio blagoslovljene i spasonosne istine«.¹²

U svome odgovoru i osvrtu koji upućuje Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu u vezi s Osmim međufakultetskim ekumenskim simpozijem Kos, među ostalim, piše: »Radosni smo što se Osmi međufakultetski ekumenski simpozij održao ovdje u Đakovu. Smatram to posebnim događajem u gradu biskupa Jurja Strossmayera, koji je bio providencijalni preteča ekumenskog gibanja koje se temelji na volji Kristovoj i na aktivnom zalaganju svakog člana Crkve. zajedno s Vama dijelim zahvalnost svim našim profesorima i ostalim suradnicima za uspješno održavanje simpozija.«¹³

Osim toga, Kos svoju radost ekumenske suradnje izražava više puta i prije toga. Tako npr. u prigodi prenošenja jednog dijela moći sv. Anastazije iz Zadra u Srijemsku Mitrovicu u župnu crkvu sv. Dimitrija, 24. listopada

⁹ Ivan Miklenić, »Euharistija u vjeri i životu Crkve«, u: *Glas Koncila*, XXVII (1988) 39, str. 7.

¹⁰ Riječi pozdrava biskupa domaćina Ćirila Kosa na otvorenju simpozija u dvorani svetoga Metoda u svećeničkom domu: 13. rujna 1988., u: *VĐSB*, XLI (1988) 10, str. 171.

¹¹ Riječi pozdrava biskupa domaćina Ćirila Kosa na otvorenju simpozija u dvorani svetoga Metoda u svećeničkom domu: 13. rujna 1988., u: *VĐSB*, XLI (1988) 10, str. 171.

¹² Riječi pozdrava biskupa domaćina Ćirila Kosa na otvorenju simpozija u dvorani svetoga Metoda u svećeničkom domu: 13. rujna 1988., u: *VĐSB*, XLI (1988) 10, str. 171.

¹³ HR-NAĐ-10-700/1988.

1976.¹⁴, u svome pozdravnom govoru Ćiril Kos je rekao: »Posebna mi je radost, posebna mi je čast, da ovdje uz prisutne biskupe i Božji narod mogu pozdraviti i našu braću u Kristu, svećenike sestrinske Pravoslavne Crkve. I pravo je, draga naša braćo u Kristu, da s nama dijelite ovu zajedničku radost, jer nam se nakon toliko vremena vraća sv. Stošija, vraća nam se sv. Anastazija, zajednička svetica Sjevera i Juga, Istoka i Zapada, Carigrada i Rima.«¹⁵

Uočavamo da je Kos svaku prigodu, u kojoj je njegova ekumenska zauzetost dolazila do izražaja, shvaćao kao dužnost, ali i kao obvezu i radost jer ga je ta suradnja istinski radovala i ispunjala.

1.4. PREPOZNAVANJE ZNAKOVA VREMENA I POTREBA CRKVE

U prigodi posvećenja pravoslavne crkve sv. Dimitrija u Dalju, 14. svibnja 1989.,¹⁶ na svečanosti na kojoj je sudjelovao i srpski patrijarh German, biskup Kos u svome svečanom govoru na ovoj svečanosti prigodom ručka, među ostalim, je rekao: »Znam, da su oči vjerničkog srpskoga naroda, i Srpske pravoslavne Crkve upravljene danas i prema 'svetom Gradu Jeruzalemu', – prema glavnom gradu Beogradu, gdje se upravo dešava predivno zdanje hrama Svetoga Save. Dao Gospodin, da se i taj posao sretno dovrši, i da okuplja sve ljude kojima su oči usmjerene prema nebu, a srce ispunjeno ljubavlju prema svakom bratu i prema svakoj sestri, bez razlike vjere, nacije ili rase. Što bih mogao još poželjeti i što bih mogao zajedno s Vama moliti negoli da i u ovom Novom Beogradu i Pravoslavna i Katolička Crkva dobije malo prostora

¹⁴ Taj dan, 24. listopada 1976., zaređena su i šestorica đakona: Đuro Gašparović (Golubinci/Srijem), Marko Kljajić (Duboševica/Baranja), Stjepan Krekman (Nijemci), Marko Loš (Hrtkovci/Srijem), Berislav Petrović (Slavonski Brod), Stjepan Vinojčić (Duboševica/Baranja). Usp. Pozdrav biskupa – ordinarija mons. Ćirila Kosa na glavnoj svečanosti 24. listopada u župskoj crkvi u Srijem. Mitrovici, u: *VĐB*, XXIV (1976) 11, str. 206.

¹⁵ Pozdrav biskupa – ordinarija mons. Ćirila Kosa na glavnoj svečanosti 24. listopada u župskoj crkvi u Srijem. Mitrovici, u: *VĐB*, XXIV (1976) 11, str. 204.

¹⁶ Iste, 1989. godine, u prigodi 750 godina grada Đakova i biskupije na središnjoj proslavi Kos, među ostalima, pozdravlja i delegate pojedinih episkopa Srpske pravoslavne Crkve koji su bili prisutni tom prigodom. Tako je protojerej Petar Paraklis iz Klokočevika zastupao Njegovo Preosveštenstvo episkopa Slavonskog Lukijana; protođakon Marko Španović koji je prorektor bogoslovije iz Srijemskih Karlovaca zajedno s profesorom spomenute bogoslovije i parohom iz Novog Sada Dušanom Petrovićem, zastupao je episkopa srijemskoga Vasilija. Istim povodom episkop šumadijski Sava poslao je svoje čestitke. Usp. *Okružnice i obavijesti biskupskog ordinarijata u Đakovu*, X-XI/1989., str. 243.

u kojem će se sabirati vjernici jedne i druge vjere u molitvi Gospodinu koji nam jedini 'kuću gradi i grad čuva'.¹⁷

Osim toga, Kos je prepoznavao i potrebe Crkve, što je i isticao u raznim prigodama. Tako na ovom skupu najavljuje: »Sutra počinje tjedno zborovanje kršćanskih Crkava u Bazelu. Ekumensko zborovanje, sa programom znanstvenim, kulturnim, ali naročito molitvenim.«¹⁸

U svojoj riječi prilikom prvoga broja teološkog časopisa »Diacovensia«, koji je objavila tada Visoka bogoslovna škola u Đakovu, Kos ističe bogatstvo tradicije u biskupiji, Vjesnik đakovačko-srijemske biskupije, brojne autore znanstvenih i drugih radova, a, uz ostalo, kaže: »No, da ne bismo živjeli samo od prošlosti, profesorski zbor izdaje ovaj časopis, prilagođen novim prilikama, novim vremenima, novim teološkim vidicima; posebno onima koje je otvorio Drugi vatikanski sabor sa svojim, Duhom Svetim nadahnutim, Dokumentima.«¹⁹ Opažamo da je biskup Kos bio ne samo na tragu Drugoga vatikanskog koncila nego da je znao prepoznati okolnosti i potrebe vremena u kojem je živio i djelovao. Stoga za biskupa Kosa možemo reći da je osluškivao potrebe Crkve i prepoznavao znakove svoga vremena.

Uočavajući potrebe Crkve u svome vremenu u kojem je djelovao, biskup Kos odobrava 1990. godine u Domu umirovljenika u Osijeku otvaranje »ekumenske kapelice«, odnosno prostora za liturgijske i molitvene susrete kako katoličkih, tako i pravoslavnih vjernika koji je na korist umirovljenicima koji su u domu, a u to vrijeme boravilo je više od 400 umirovljenika u domu.²⁰ Isto je tako također otvorena »ekumenska kapelica« u okružnom zatvoru u Osijeku 29. rujna 1990., što je za vjernike katoličke vjeroispovijesti značilo da mogu imati duhovnika.²¹ Otvaranje ovih dviju »ekumenskih kapelica« svakako je pridonijelo još boljem duhovnom rastu i suradnji među kršćanima na ovim prostorima.

¹⁷ Pozdravni govor biskupa Ćirila Kosa, u: *VĐSB*, XLII (1989) 6, str. 108.

¹⁸ Pozdravni govor biskupa Ćirila Kosa, u: *VĐSB*, XLII (1989) 6, str. 108.

¹⁹ Ćiril Kos, Biskupova riječ, u: *Diacovensia*, 1 (1993.) 1, str. 9.

²⁰ Usp. HR-NAĐ-10-1700/1990.

²¹ Usp. HR-NAĐ-10-2057/1990.

2. Poteškoće u ekumenskom djelovanju

U svome ekumenskom djelovanju, mogli bismo reći da je biskup Ćiril Kos, na tragu velikoga našeg biskupa Josipa Jurja Strossmayera, bio optimist glede odnosa prema drugim Crkvama. U tom smislu Kos 4. srpnja 1987. na svečanoj akademiji u katedrali kaže sljedeće: »Slavi Božjoj prikazujemo ovu večer i ovu našu proslavu jer nam Gospodin učini velika djela. Jedinstvu Crkava koje nikada u povijesti nisu bile okupljene u tolikom broju, u nadi i ljubavi! U nadi da ćemo pri sljedećem susretu i Euharistiju slaviti zajedno, i u ljubavi, najvećoj i prvoj zapovijedi Našega Gospodina.«²² Međutim, unatoč svojem optimizmu i nastojanju oko dobre ekumenske suradnje, suočavao se i s poteškoćama u svome ekumenskom djelovanju, što uočavamo u drugom razdoblju Kosova djelovanja, kako smo to podijelili na početku.

2.1. PRIMJER DOBRE EKUMENSKE SURADNJE

Kapucini su redovito organizirali molitvenu osminu za jedinstvo kršćana tijekom koje je biskup Kos bio redovito pozivan kao predsjedatelj središnjega slavlja. U to vrijeme kapucini su organizirali i pozivali predstavnike drugih kršćanskih zajednica na molitvenu osminu za jedinstvo kršćana.²³

Čini se da do većih poteškoća u ekumenskom djelovanju za vrijeme biskupa Kosa dolazi 1991. godine. Iako je molitvena osmina za jedinstvo kršćana protekla u dobroj organizaciji i uz sudioništvo mnoštva i katoličkih i pravoslavnih vjernika, ipak su se tijekom 1991. godine pojavile poteškoće u ekumenskoj suradnji između katolika i pravoslavaca.

Središnje slavlje tijekom molitvene osmine za jedinstvo kršćana 25. siječnja 1991. vodio je, kao i prethodnih godina, biskup Kos. Napomenimo da je na slavlju, među ostalima, bio prisutan i episkop srijemski Vasilije, šestorica pravoslavnih svećenika te predstavnici ostalih Crkava i crkvenih zajednica grada Osijeka.²⁴ Nakon osmine, tadašnji gvardijan kapucinskog samostana

²² Pozdrav biskupa Ćirila Kosa na svečanoj akademiji u katedrali 04. VII. 1987., u: *VĐSB*, XXXVIII (1985) 7-8, str. 116.

²³ Tako je npr. bio pozvan od gvardijana u Osijek i na molitvu za jedinstvo kršćana koje su organizirali kapucini i 1990. godine, a na to nakon središnjega slavlja tijekom osmine biskup Kos u svome dopisu od 23. siječnja 1990. godine odgovara: »Drago mi je, što je susret bio liturgijski lijepo pripremljen, i što su bili prisutni predstavnici triju kršćanskih Crkava – na različit način.« HR-NAĐ-10-335/1990.

²⁴ U svome dopisu od 6. ožujka 1991. gvardijan kapucinskog samostana u Osijeku navodi imena pravoslavnih svećenika koji su bili prisutni na molitvenoj osmini 25. siječnja 1991.

fra Serafin Turčin u svome dopisu datiranom 8. veljače 1991. zahvaljuje biskupu Kosu što je predvodio i sudjelovao u završnoj svečanosti molitvene osmine za jedinstvo kršćana, na što biskup Kos, među ostalim, odgovara »podržavam svaku inicijativu da se ti susreti nastavljaju, da se bolje upoznamo, više ljubimo – poštujući vrednote svake religije i svakoga čovjeka, i čvrsto vjerujući što ispovijedamo u svojem Vjerovanju, i na što smo pozvani u svojem ljudskom i kršćanskom poslanju. Veoma sam radostan što Vas taj događaj ispunja nadom, i potiče na trajno i odgovorno djelovanje na tom putu.«²⁵

U izvještaju o molitvenoj osmini za 1991. Godinu, koji je priredio gosp. Zorislav Horvat i osobno donio u Đakovo, stoji da je crkva kod kapucina bila ispunjena gotovo do posljednjeg mjesta, što upućuje na činjenicu da je uz biskupa Kosa, episkopa Vasilija te prisutne katoličke i pravoslavne svećenike, bilo prisutno i mnoštvo vjernika laika.²⁶ Prisutnost mnoštva vjernika potvrdio je i sam biskup Kos u svojim pozdravnim riječima i istaknuo: »Na ovim susretima do sada nikada nije bilo prisutno toliko predstavnika kršćanskih Crkvi, kao što je to večeras.«²⁷

U svojoj propovijedi na središnjem molitvenom slavlju kod kapucina 1991. godine Kos je naglasio: »Od mnogih različitih susreta i svečanosti, ja dajem izuzetno značenje i poseban naglasak ovome skupu. Ovo je skup koji je okupio vas, draga braćo i sestre, zajedno s predstavnicima drugih kršćanskih Crkvi, posebno naglašeno Srpske pravoslavne Crkve na čelu sa episkopom, da zajedno sklapamo ruke i da se zajedno Gospodinu Bogu molimo da nas upravi putem razumijevanja i putem međusobnog razgovaranja, putem međusobne ljubavi,...«²⁸

Pred kraj slavlja obratio se i episkop srijemski Vasilije te je u svome obraćanju rekao: »Zajednička molitva je imperativ svih ljudi na zemlji, sve

Prisutnost ovih pravoslavnih svećenika svakako upućuje na dobru suradnju ne samo pravoslavnih s kapucinima, nego upozorava na ekumensku dimenziju susreta za vrijeme djelovanja biskupa Kosa. Tako su ondje bili prisutni uz episkopa Vasilija i pravoslavni svećenici: protojerej Srećko Leskovac, arhijerejski namesnik osječki; protojerej Đorđe Volarević, arhijerejski namesnik šidski; protojerej Ratko Petrović iz Bijelog Brda; Stojan Mišić, proto-namesnik i paroh donjogradski (Osijek); jerej Todor Katić, paroh tenjski; jerej Dobrivoje Filipović, paroh markušički. Usp. HR-NAĐ-10-324/1991.

²⁵ HR-NAĐ-10-324/1991.

²⁶ Usp. HR-NAĐ-10-324/1991.

²⁷ HR-NAĐ-10-324/1991.

²⁸ HR-NAĐ-10-324/1991.

čeljadi koju je Gospod prizvao na ovaj svet. U isto vreme nas je pozvao i da se zajednički molimo Njemu i da Mu upućujemo iskrene molitve, a ujedno i molitve jednih za druge«²⁹, te nastavio poticajnim mislima: »Zato smo mi pozvani da se molimo zajednički jer Hristos je rekao 'Gde su dvoje ili troje u ime moje, ja sam tu.'«³⁰ Osim toga, episkop Vasilije vrednuje ovaj susret kao nešto dobro i pozitivno: »Ovo je po prvi put, ovde u našim eparhijama, u eparhiji preuzvišenog gospodina biskupa Kosa i mojoj eparhiji – sremskoj, da se na ovakav način priziva Ime Božje, a mislim da je to velika stvar, pogotovo u ovo današnje naše vreme koje je itekako obremenjeno raznim nedaćama i nevoljama i pomalo bolestima svakoga od nas.«³¹ Zasiurno da u svemu tome nije bilo ni najmanjih problema ni poteškoća kao što se može vidjeti i iz, do sada navedenog, teksta. Međutim, određene poteškoće pojavljuju se kada episkop srijemski dobiva otvoreno pismo.

2.2. SVOJEVRSNA PREKRETNICA U EKUMENSKOM DJELOVANJU

U otvorenom pismu episkopu srijemskom gospodinu Vasiliju koje potpisuje pravoslavna omladina Beograda 1991. godine traži se od episkopa objašnjenje u vezi s njegovim sudjelovanjem na Molitvenoj osmini za jedinstvo kršćana u kapucinskom samostanu u Osijeku, 25. siječnja 1991.³² Te godine na Molitvenoj osmini kod kapucina bilo je prisutno još šest pravoslavnih svećenika, kao i određeni broj vjernika laika. Zbog sudjelovanja na toj osmini pravoslavna omladina Beograda traži od episkopa srijemskog da objasni razlog svoga sudjelovanja.

Nadalje, u otvorenom se pismu pozivaju i na izvještaj iz »Glasa Koncila« od 17. veljače 1991. u kojem je vijest o održavanju molitvene osmine za jedinstvo kršćana naslovljena riječima samog episkopa Vasilija: »Zajednička molitva je imperativ«.³³ To su ujedno riječi episkopa Vasilija kojeg omladina zbog toga, kao i zbog njegova nastupa u Osijeku, proziva i traži objašnjenje. Tako u pismu stoji: »Toliko je izvjestitelj oduševljen Vašim učešćem da je svoj izvještaj i naslovio vašim riječima 'Zajednička molitva je imperativ'. Na tom mjestu i u tom trenutku to bi značilo da za nas predstavlja imperativ zajed-

²⁹ HR-NAĐ-10-324/1991.

³⁰ HR-NAĐ-10-324/1991.

³¹ HR-NAĐ-10-324/1991.

³² Usp. HR-NAĐ-10-324/1991.

³³ Usp. »Zajednička molitva je imperativ«, u: *Glas Koncila*, XXX (17.02.1991.) br. 7, str. 8.

nička molitva sa nepravoslavnima.«³⁴ Također prozivaju episkopa Vasilija da je svojim nastupom i govorom narušio temelje pravoslavne ekleziologije i pneumatologije te da onim što je izrekao u svome govoru krši dogmate i kanone Pravoslavne Crkve.³⁵

Među prigovorima episkopu Vasiliju koji se navode u otvorenom pismu nailazimo i na sljedeći problem koji omladina Beograda prepoznaje u tome što je biskup Ćiril Kos služio misu za Stepinca u Krašiću, 10. veljače 1991.,³⁶ te kažu: »O toj neiskrenosti svjedoči i činjenica da je Vaš domaćin, biskup đakovački Ćiril Kos, desetak dana prije skupa u Osijeku, služio sa svojim nasljednikom svečanu spomen-misu u povodu godišnjice smrti ozloglašenog nadbiskupa Stepinca i to u rodnoj mu župi – Krašiću.«³⁷

Istodobno navode da pravoslavni vjernik ne može sudjelovati na molitvenom skupu »jeretika«³⁸ pozivajući se pritom na oca Justina Popovića, uglednoga srpskog pravoslavnog teologa, koji ekumenizam promatra kao »svejerez«.³⁹ Štoviše, na kraju svoga pisma pravoslavna omladina Beograda pita episkopa je li čitao knjigu Justina Popovića i preporučuje istome episkopu knjigu Justina Popovića naslovljenu *Pravoslavna crkva i ekumenizam*.⁴⁰

2.2.1. Utjecaj Justina Popovića na ekumensko djelovanje

Napomenimo ovdje da je poznati teolog otac Justin Popović (1894. – 1979.) utjecajni srpski pravoslavni teolog koji je, među ostalim, ostavio svoga traga na mnogim područjima u srpskoj pravoslavnoj teološkoj misli,⁴¹ a isto tako i s obzirom na području ekumenskog dijaloga. Međutim, s obzirom na

³⁴ HR-NAĐ-10-324/1991.

³⁵ Usp. HR-NAĐ-10-324/1991.

³⁶ U Zagrebu je 10. veljače 1991. u povodu obljetnice smrti kardinala Alojzija Stepinca svetu misu predvodio kardinal Franjo Kuharić, u Krašiću biskup Ćiril Kos, a u Rimu kardinal Augustino Innocenti. Usp. Stepinac – simbol krivo optuženog naroda, u: *Glas Koncila*, XXX (17.02.1991.) 7, str. 1, 3.

³⁷ HR-NAĐ-10-324/1991.

³⁸ Usp. HR-NAĐ-10-324/1991.

³⁹ Usp. J. ПОПОВИЋ, *Православна црква и екуменизам*, Цвета Гора Атоска ²1995., str. 123.

⁴⁰ Usp. HR-NAĐ-10-324/1991.; J. ПОПОВИЋ, *Православна црква и екуменизам*, Цвета Гора Атоска ²1995., str. 5-142.

⁴¹ Usp. Antun Japundžić, *La visione ecclesiologica del teologo serbo-ortodosso padre Justin Popović (1894-1979)*, Romae, 2015., str. 40-99.

ekumenska stajališta nije bio baš raspoložen za dijalog s nepravoslavnima. Svoje mišljenje i stajališta u odnosu prema nepravoslavnima iznio je ponajprije u knjizi *Pravoslavna crkva i ekumenizam*⁴² te će ta stajališta ostati prisutna i bit će nadahnuće mnogim teolozima nakon njega, a onda i mnogim mladima. Spomenuti je Justin Popović u Srpskoj pravoslavnoj Crkvi postao »simbol anti-ekumenizma«⁴³, kako piše pravoslavni teolog Radovan Bigović te je sama Srpska pravoslavna Crkva često promatrana kao antiekumenskom upravo pod prizmom ovoga teologa koji je uživao veliki teološki i duhovni autoritet u Srpskoj Crkvi.⁴⁴

Čini se da su autori otvorenog pisma upućena episkopu Vasiliju bili u određenoj mjeri upravo pod dojmom Popovićeva mišljenja i stajališta u odnosu prema nepravoslavnima. Stoga su takvo stajalište i pritisak javnosti narušili u određenoj mjeri ekumenske odnose koji su postojali u doba Ćirila Kosa. Doduše, ekumenska suradnja nije potpuno prekinuta, ali čini se da je njezin intenzitet malo smanjen nakon spomenutoga pisma.

2.2.2. Pokušaj reakcije biskupa Kosa

Biskupu Ćirililu pristigla je kopija otvorenog pisma beogradske omladine te, usto, jedno kraće popratno pismo koje nije potpisao episkop srijemski Vasilije i u kojem se se kaže: »Poštovani biskupe Ćirile, imate u rukama otvoreno pismo upućeno episkopu srijemskom Vasiliju Vadiću. Šaljemo ga i vama jer ste direktno spomenuti u njemu. Istovjetne kopije upućene su još i Nj. Sv. Pavlu, Sv. Sinodu i Saboru.«⁴⁵

Nadalje, u spomenutom se pismu navodi: »Neka vam iz njega bude znano bar toliko da se bez mirne savjesti, čista srca i iskrenog pokajanja ne može niti pomišljati na ekumenizam među nama. Svjesni smo da ovi preduslovi neće biti ispunjeni ni brzo ni lako, zato i vama kažemo: (ostaje nam)⁴⁶ samo usrdna molitva, a Bog neka upravi naše riječi, djela i namjere. Molitva da, ali ne zajednička i obesnažena formalizmom.«⁴⁷

⁴² J. ПОПОВИЋ, *Pravoslavna crkva i ekumenizam*, Цвета Гора Атоска ²1995., str. 5-142.

⁴³ P. БИГОВИЋ, *Pravoslavna teologija ekumenizma*, Хришћански културни центар, Београд, 2010., str. 209.

⁴⁴ Усп. P. БИГОВИЋ, *Pravoslavna teologija ekumenizma*, Хришћански културни центар, Београд, 2010., str. 209.

⁴⁵ HR-NAĐ-10-324/1991.

⁴⁶ Tekst u zagradi je dopisan rukom u pismu.

⁴⁷ HR-NAĐ-10-324/1991.

U svojem dopisu od 17. travnja 1991. biskup Kos odgovara episkopu srijemskom u vezi s otvorenim pismom koje je uputila pravoslavna omladina Beograda 5. travnja iste godine, govoreći: »Uz kopiju pisma, primio sam i manje pismo upućeno meni sa objašnjenjem o čemu se radi. Taj postupak hvalim i smatram veoma kulturnim. Što se tiče samog 'otvorenog pisma' i njegova sadržaja, zaista žalim ako Vam je donijelo neke teškoće ili smetnje, ali sam uvjeren da taj susret nije za osudu. Mogli bismo odgovoriti mladima: 'Uistinu, ja se ne stidim Evanđelja...' (Rim 1, 16) i 'Živite u ljubavi kao što je i Krist vas ljubio...' (Ef 5, 2).«⁴⁸ U tom duhu Kos je nastojao popraviti i reagirati na nastale napetosti i neugodnosti koje su, kako vidimo, došle pod utjecajem jednog dijela javnosti potpisane kao pravoslavna omladina Beograda, međutim, na ovaj dopis, koliko nam je poznato, Kos nije dobio odgovor.

2.3. USTRAJNOST U EKUMENSKIM NASTOJANJIMA

Unatoč određenim poteškoćama koje su nastale u ekumenskoj suradnji, treba reći da je i nakon toga bilo značajnih pothvata na ekumenskom području među ovim dvjema Crkvama, što upućuje na ustrajnost u ekumenskim nastojanjima unatoč poteškoćama i napetostima koje su se pojavljivale. Stoga je ovdje važno spomenuti susret poglavara Katoličke Crkve i Srpske pravoslavne Crkve koji se dogodio u Srijemskim Karlovcima, 7. svibnja 1991. Na tom susretu, među ostalima, bio je prisutan i biskup Ćiril Kos koji je također jedan od supotpisnika izjave koja je taj dan potpisana. U toj tzv. *Izjavi za javnost* uočavamo zajednička nastojanja crkvene hijerarhije obiju Crkava oko pozivanja na mir, toleranciju i nenasilje među narodima. Prisjetimo se da je to vrijeme bilo vrijeme Domovinskog rata te je ova izjava uistinu bilo snažno svjedočanstvo i zalaganje za mir predstavnika obiju Crkava.

U *Izjavi za javnost* koju upućuju svim vjernicima kardinal Franjo Kuharić i srpski patrijarh Pavle, zajedno s drugim supotpisnicima, 7. svibnja 1991.,⁴⁹ među ostalim stoji: »Imajte mir među sobom (usp. Mk 9,50), očinski

⁴⁸ HR-NAĐ-10-324/1991.

⁴⁹ Spomenuta *Izjava za javnost* potpisana je 7. svibnja 1991. u domu patrijaršije u Srijemskim Karlovcima. Ovaj susret poglavara Srpske pravoslavne Crkve i Katoličke Crkve u Jugoslaviji dogodio se na mjestu gdje su se 25 godina prije toga susreli poglavari ovih dviju Crkava, patrijarh srpski German i kardinal Franjo Šeper. Sada, četvrt stoljeća nakon toga, tj. 1991. godine, susreću se kardinal Franjo Kuharić koji je bio zagrebački nadbiskup i ujedno predsjednik Biskupske konferencije Jugoslavije te metropolit karlovački i patrijarh srpski Pavle koji donose ovu *Izjavu za javnost* te u njoj pozivaju i potiču na mir. Osim njih dvojice, supotpisnici Izjave su: (1) kao predstavnici Katoličke Crkve: pomoćni biskup zagrebački dr.

se obraćamo vama, Kristovim vjericima, kršćanima pravoslavnim i rimokatolicima, kao i svim vjericima drugih vjerskih zajednica, te svim ljudima dobre volje, da vas upozorimo na potrebu ljudskih i bratskih odnosa u ovom ozbiljnom i teškom vremenu.«⁵⁰

Prepoznajući situaciju i potrebu mira u tom vremenu u spomenutoj *Izjavi* se apelira: »mir, nenasilje i toleranciju, kao minimum kršćanskog, demokratskog i uopće čovjeka dostojnog ponašanja, hoćemo i moramo preporučiti kao jedino mogući put za budućnost.«⁵¹ Osim toga, u *Izjavi za javnost* vjernici su pozvani i na molitvu: »Mi zajednički suosjećamo sa patnjama svih koji danas stradavaju u našoj zemlji i zajednički upućujemo molitve Gospodinu za pokoj duša svih poginulih u oružanim sukobima.«⁵²

Biskup Kos je, čini se, ovaj susret uistinu držao kao nešto što je važno i značajno u danom trenutku kako za katolički, tako i za pravoslavni narod te je bio pod dojmom toga susreta, što će poslije istaknuti i potvrditi u svome dopisu od 17. svibnja 1991. upućenu episkopu srijemskom Vasiliju.⁵³ Međutim, iako je spomenuta izjava uistinu bila značajna za narod na ovim, našim područjima u tom trenutnu povijesti, čini se da nije našla odjeka u javnosti niti je bilo onih vidljivih plodova na koje su pozivali i poticali predstavnici Katoličke Crkve i Srpske pravoslavne Crkve. To nam potvrđuje i sam kardinal Kuharić pri svojem dolasku u Slavonski Brod, i to nedugo nakon susreta na kojemu je potpisana *Izjava za javnost*. Tako kardinal Kuharić svoj govor u franjevačkom samostanu u Slavonskom Brodu 24. kolovoza 1991., naslovljen *Žarki vapaj Bogu i ljudima*, započinje riječima: »Nakon našeg susreta u Srijemskim Karlovcima, dne 07. svibnja o. g. i nakon našeg poziva, koji smo tada uputili svima, predlažući 'mir, nenasilje i toleranciju kao minimum kršćanskog demokratskog i uopće čovjeka dostojnog ponašanja' događaji su u našim biskupijama i eparhijama, osobito: zagrebačkoj, đakovačko-srijem-

Đuro Kokša, đakovačko-srijemski biskup dr. Ćiril Kos, nadbiskup beogradski dr. Franc Perko, šibenski biskup dr. Srećko Badurina, subotički biskup Janos Penzes te (2) kao predstavnici Srpske pravoslavne Crkve: metropolit zagrebačko-ljubljanski gospodin Jovan, episkop niški Irinej, episkop dalmatinski Nikolaj, episkop srijemski Vasilije, episkop bački Irinej i episkop gornjokarlovački Nikanor. Usp. HR-NAĐ-10-995/1991.; Marko Nedeljkov, Poziv na mir, u: *Večernji list*, srijeda, 8. svibnja 1991., str. 5.

⁵⁰ HR-NAĐ-10-995/1991.

⁵¹ HR-NAĐ-10-995/1991.

⁵² HR-NAĐ-10-995/1991.

⁵³ Usp. HR-NAĐ-10-995/1991.

skoj, riječko-senjskoj, zadarskoj, šibenskoj i splitsko-makarskoj, odnosno mitropoliji zagrebačko-ljubljanskoj, eparhijama gornjo-karlovačkoj, slavonskoj, dalmatinskoj, osječko-poljskoj i baranjskoj – krenuli još tragičnije prema ponoru, prema strašnom ratnom stradanju i razaranju. Naša riječ ostaje 'glas vapijućeg u pustinji'. Gorčina ispunja naše duše i pitamo se: 'Tko povjerova našoj poruci?' (Rim 10, 11; usp. Iz 53, 1).⁵⁴ Iako, dakle, nije bilo željenih rezultata, na koje su biskupi i episkopi apelirali i pozivali, đakovački biskup tu nije odustao od svoga ekumenskog nastojanja nego je pokazao svoju upornost u ekumenskom radu. Međutim, čini se da su upravo događaji 1991. godine bili svojevrsna prekretnica u ekumenskom djelovanju te se čini da se od tada intenzitet ekumenske suradnje malo smanjio zbog, kako smo rekli, raznih izvanjskih društveno-političkih okolnosti koje su nastale u to vrijeme.

Zaključak

Ekumenski rad i ekumensko djelovanje đakovačkog biskupa Ćirila Kosa možemo spoznati ponajprije na temelju njegovih govora, propovijedi te na temelju susreta koje je imao tijekom svoje biskupske službe s predstavnicima drugih kršćanskih Crkava. U tom smislu vidimo da je cjelokupan njegov rad obilježen i prožet jednom ekumenskom dimenzijom te on kao suvremenik Drugoga vatikanskog koncila nastoji i djelovati u svojoj biskupiji u skladu i u duhu samoga koncila.

Na temelju ovoga istraživanja mogli smo uvidjeti da je đakovački biskup Ćiril Kos bio otvoren ekumenskom djelovanju, što je pokazao na razne načine mnogo puta tijekom svoje biskupske službe. Na tragu Drugoga vatikanskog koncila i sam je prepoznavao znakove vremena i u skladu s tim nastojao djelovati u evanđeoskom i ekumenskom duhu. U tom smislu, a na tragu onoga što je činio, može se ustvrditi da je bio ekumenski osviješten i osjetljiv. Ekumenski dijalog i suradnja, napose u odnosu prema Srpskoj pravoslavnoj Crkvi, bili su mu uistinu na srcu te je to pokazivao u svakoj prigodi kada je to bilo moguće.

Od mnoštva ekumenskih aktivnosti koje je činio, posebno je vrijedno zapaziti Osmi međufakultetski ekumenski simpozij koji je privukao najveći broj katoličkih i pravoslavnih teologa, a dogodio se upravo u Đakovu. Isto tako je i molitvena osmina za jedinstvo kršćana 1991. godine u Osijeku okupila, uz biskupa Kosa i episkopa srijemskoga Vasilija, i mnoštvo katoličkih i

⁵⁴ HR-NAĐ-10-1592/1991.

pravoslavnih svećenika i vjernika. Sve je to znak dobre ekumenske suradnje biskupa Kosa s predstavnicima drugih Crkava i crkvenih zajednica, a napose s pripadnicima Srpske pravoslavne Crkve.

Antun Japundžić

Bishop Ćiril Kos's ecumenical work

S u m m a r y

In the paper, the author intends to present the ecumenical activity of Ćiril Kos, Bishop of Đakovo. He studies and analyses it through two periods: the first period covers the time between the beginning of his bishop's office and the year 1991, whilst the second covers the time between the beginning of the Homeland War, i.e. 1991, and the year 1997, when Kos retired. The Bishop of Đakovo came occasionally across obstacles in his work, and in particular during the Homeland War. The circumstances and tensions that came to be at that time were reflected on the religious plan too, that is to say they had a bad impact on ecumenical cooperation. It needs pointing out that ecumenical cooperation had thereby not been entirely abolished. However, the intensity of the ecumenical activity was reduced. Despite everything, Kos remained persevering and untiring in his ecumenical intentions and projects.

Keywords: ecumenism; ecumenical work; ecumenical dialogue; Ćiril Kos.

s. Finka TOMAS

Biskup Ćiril Kos i promicanje kulta sv. Ćirila i Metoda

Sažetak

Rano postkoncilsko vrijeme u kojemu je biskup Ćiril Kos započeo i obnašao svoju biskupsku službu oblikovalo je način njegova razmišljanja i proširilo obzore njegova djelovanja u perspektivi otvorenosti za suradnju sa svim ljudima. Dostojanstvo čovjeka jedna je od najistaknutijih vrijednosti koju je gajio i za koju se u svojemu pastirskom djelovanju zauzimao. Gorljiv u svojoj službi znao je biti i »učitelj i učenik«, svjedoče njegovi suvremenici i suradnici. Držao je da su svi ljudi pozvani dati svoj udio u stvaranju istinskih, humanih međusobnih odnosa kao posve novih odnosa između Boga i ljudi. Upravo tim, »novim odnosima« Biskup je posvećivao najveću pažnju, poštujući svaku osobu i njezino dostojanstvo.

U tom duhu prihvatio je i širio kult Svete braće, Ćirila i Metoda, koji su davno prije Koncila i njegovih ekumenskih smjernica zauzeto djelovali zauzimajući se za dostojanstvo drugih naroda za njihovu kulturu i jezik, te promicali slavljenje liturgije na domaćem jeziku. Sveti muževi bili su svjesni da se Bog obraća svakom čovjeku upravo na njegovu materinskom jeziku i tako uspostavlja odnos s njime. Iz toga proizlazi da ga čovjek smije slaviti kroz liturgiju upravo na tome jeziku. Ovakvo shvaćanje i razumijevanje još nije bilo zaživjelo u tradiciji zapadne Crkve, te se trebalo boriti za njegovo prihvaćanje, što se potpuno ostvarilo tek s Drugim vatikanskim koncilom.

Biskup Kos promicao je kult Svete braće osobito kroz slavlja jubileja, vezanih za njihove osobe kao i kroz obilježavanja godišnjica njihova djelovanja među Slavenima, što su često poduprli crkveni dokumenti. Zasluge i doprinos hrabrih evangelizatora, nošenih željom da naviještaju evanđelje kako bi ga svi ljudi razumjeli, promatrao je biskup Kos u duhu ostvarenja ideja Koncila, koji je upozorio na nove vidike evangelizacije, kao i na poimanje samog ekumenizma. Zato je kult Svete braće promicao i vrednovao njihova stajališta te tako ostao na liniji svojih prethodnika, osobito Strossmayera, najvećega promicatelja kulta sv. Ćirila i Metoda u drugoj polovici 19. stoljeća.

Ključne riječi: Slavenki apostoli, promicanje kulta, dostojanstvo čovjeka, postkonzilsko vrijeme, ekumenska gibanja, evangelizacija, liturgija na domaćem jeziku

Uvod

Biskup Kos kao snažan pokoncilski obnovitelj, svojim je autoritetom štitio i branio čovjeka, osobito onda kad su bila ugrožena njegova prava i pogaženo njegovo ljudsko dostojanstvo.¹ Na čelu Đakovačke biskupije bio je od 1974. do 1997., tj. pune 23 godine. Vođen vrijednostima istaknutima u biskupskom geslu: *Ljubavlju, poniznošću i jednostavnošću života*, svojom je pojavom, načinom rada, a ponajviše velikim strpljenjem »bio biskup koji je iznutra gradio crkveno jedinstvo«. ² Budući da je svrha ovog izlaganja osvijetliti širenje kulta sv. Ćirila i Metoda u vremenu njegove biskupske službe, kratko ćemo se osvrnuti na značenje same riječi *kult*. Prema Hrvatskom općem leksikonu, riječ dolazi od latinske riječi *cultus* koja ima tri značenja: 1. obožavanje, veličanje, slavljenje, 2. štovanje osobe, ili osoba, heroja i 3. javni organizirani izraz religioznosti, bogoštovlje.³

U izlaganju ću se temeljiti na drugom značenju riječi, tj. na štovanju svetih muževa, sv. Ćirila i Metoda, na promicanju njihova kulta na našim prostorima. Prisjetit ćemo se ponovno njihova značenja za slavenske narode, što i danas otvara nove perspektive.

To je potvrdio i papa Ivan Pavao II. svojim apostolskim pismom *Izvršnici kreposti (Egregiae virtutis)* kojim je sv. Ćirila i Metoda proglasio suzaštitnicima Europe, uz sv. Benedikta. Time je htio istaknuti njihov neprocjenjiv doprinos naviještanju evanđelja slavenskim narodima, kojima su donijeli pismenost i kulturu. Svojim pismom papa je htio »kršćane i sve ljude dobre volje kojima je na srcu dobro, sloga i jedinstvo Europe, upozoriti kako su i danas aktualni svijetli likovi sv. Benedikta, Ćirila i Metoda te da su oni pravi primjeri i duhovni potporanj kršćanima našeg vremena, a napose narodima europskog kontinenta, koji su već dugo, osobito po moli-

¹ Zahvalna riječ biskupa Marina Srakića na pogrebnom oproštaju s biskupom Kosom, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* (2003), 7-8, str. 511.

² »Zahvaljujemo Bogu za dar biskupa Ćirila Kosa«. Homilija mons. Josipa Bozanića, nadbiskupa zagrebačkog i predsjednika Hrvatske biskupske konferencije, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* (2003), 7-8, str. 487.

³ *Hrvatski opći leksikon*, Leksikografski zavod Miroslava Krležę, Zagreb, 1996, str. 515.

tvi i djelu ovih svetaca, svjesno i na poseban naćin ukorijenjeni u Crkvi i u kršćanskoj predaji«. ⁴

1. Slavenski apostoli – biografski podatci

Rođeni u Solunu, koji je u 9. stoljeću bio važno trgovaćko, prosvjetno, vojno i politićko središte Bizantskoga carstva⁵, u kojemu su zbog granice sa slavenskim zemljama živjeli brojni Slaveni, Konstantin i Metod, kao i drugi građani Soluna, uz grćki, ućili su i govorili i slavenskim jezikom.⁶

Konstantin je od mladosti pokazivao iznimnu nadarenost, bistrinu i sklonost ućenju, pa je nakon poćetnog školovanja u Solunu nastavio odgoj na carskom dvoru⁷ te studij na carskom sveućilištu u Carigradu pod vodstvom tada najpoznatijih grćkih intelektualaca i znanstvenika: Lava Matematika i Focija.⁸ Stekao je znanje u svim tadašnjim znanostima, svjetovnim i bogoslovnim, napose u filozofiji i teologiji, te je 847. god., tj. nakon 5 godina završio studije u Carigradu. Konstantin je i dalje nastavio proućavati bogoslovne spise grćkih crkvenih pisaca, napose sv. Grgura Nazijanskoga, ćiji ga je pri-

⁴ Papa Ivan Pavao II, Apost. pismo *Egregiae virtutis* (31. prosinca 1980): AAS 73 1981, str. 258-262. Hrvatski prijevod: *Izvršni kreposnici*, u: *Dokumenti o sv. Ćirilu i Metodu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985, str. 52-56.

⁵ Bio je to i u vrijeme sv. Pavla, koji je ovdje navješćivao evanđelje U svojim dvjema poslanicama on hvali Solunjane i postavlja ih za uzor drugim kršćanskim zajednicama, jer su bili ustrajni i strpljivi u mukama i progonstvima zbog Božje rijeći i odlikovali se živom vjerom, ljubavlju i požrtvovnošću (2 Sol 1, 3 – 7).

⁶ Car Mihajlo koji će povjeriti Konstantinu i Metodu misiju među Slavenima kao jedinima koji će je dobro obaviti kaže ovako: »Vas ste dvojica Solunjani, a svi Solunjani dobro slavenski govore« Usp. Franz Grivec, *Sveti Ćiril i Metod. Slavenski blagovjesnici*, Zagreb, 1985., str. 49.

⁷ Nakon smrti oca Leona, visokoga vojnog carskog ćasnika, brigu za obitelj od 7 sinova preuzela je majka Marija, u ćemu će joj oko odgoja najmlađega, Konstantina, koji je tada imao 14 godina, pomoći oćev prijatelj, Teoktist, kancelar carice Theodore. Njegovim posredovanjem Konstantin će doći na carski dvor i biti odgajan zajedno s carevićem Mihajlom, budućim carem Mihajlom III, sinom carice Theodore, koja je, zbog njegove maloljetnosti, vladala umjesto njega od 842. do 856. god. U vrijeme Konstantinova dolaska u Carigrad na dvor, carević je imao oko 6 ili 7 godina. Usp. Josip Bratulić, *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela*, Zagreb, 1998., str. 33.

⁸ Lav Matematik, bio je profesor i solunski metropolit, kojemu je bila povjerena uprava škole; Focije, kao najveće ime bizantske znanosti 9. st. nekoliko je puta obnašao službu carigradskog patrijarha. Usp. Josip Bratulić, *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija*, (ŽK) str. 34.

mjer života snažno nadahnjivao,⁹ ali i klasična djela grčkih filozofa i pjesnika, osobito Homera.¹⁰

Metod, brat Konstantinov, najstariji u obitelji od 5 djece, primio je pravno obrazovanje i posvetio se državnim poslovima. Upravljao je jednom pokrajinom na rijeci Strumi u Makedoniji, čije je stanovništvo bilo većinom slavensko. Tu je službu obavljao vjerno i odano tijekom više godina, te se u doba prevrata na dvoru svrgnućem carice Teodore i ikonoklasnih borbi, povukao u manastir na Olimp, postavši monahom, te kroz dulje vrijeme obavljao službu opata.¹¹

Nakon završetka studija Konstantin je zaređen za svećenika te mu je povjerena služba bibliotekara Carigradske patrijaršije – Sv. Sofije, ali je i nje ga privlačio monaški život.¹² Zbog njegova širokog znanja, pozvan je da preuzme službu profesora filozofije na carskom sveučilištu i tako naslijedi svoga učitelja Focija. Opsežno znanje i stečenu mudrost prenosio je gorljivo na svoje učenike te zadobio časni naslov: 'Filozof', kako će ga nazivati svi stariji latinski i slavenski spomenici. Taj rijedak naslov koji je označivao veleučenog i genijalnog čovjeka¹³ Konstantin je prihvaćao u jednostavnosti i skromnosti, držeći da filozofija, kao *ljubav prema mudrosti*, znači zapravo *Bogoljubnost i krepost*, kako su držali i grčki filozofi, osobito Sokrat i Platon, a dopunili grčki i latinski oci. Tako su, prema učenju Grgura Nazijanskog i Ivana Zlatoustog, pravi filozofi zapravo sveci, jer svetost je plod prave životne mudrosti.¹⁴ Čvrstu povezanost filozofije s kršćanskom svetošću Ćiril je originalno izrazio riječima: filozofijom želi *tražiti praotacke časti*, o čemu će biti govora poslije.

Odavde se može razumjeti Konstantinova velika želja za učenjem, kao i poticaji papa našega vremena, osobito Benedikta za ponovnim učenjem filozofije¹⁵ u njezinu izvornom značenju.

⁹ Usp. Franz Grivec, *Sveti Ćiril i Metod*, str. 17-18.

¹⁰ Usp. Franz Grivec, *Sveti Ćiril i Metod*, str. 18.

¹¹ Usp. Franz Grivec, *Sveti Ćiril i Metod*, str. 30.

¹² Povjerena mu je služba bibliotekara Carigradske patrijaršije u Sv. Sofiji, po kojoj je uz arhivski i knjiški bio posao i tajnik patrijarha Ignacija te imao pravo glasa u različitim crkvenopravnim pitanjima. Usp. Josip Bratulić, *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija*, (ŽK), str. 35.

¹³ Usp. Franz Grivec, *Sveti Ćiril i Metod*, str. 19.

¹⁴ Franz Grivec, *Sveti Ćiril i Metod*, str. 21.

¹⁵ Usp. Joseph Ratzinger/Benedikt XVI., *Vjera i budućnost*, 61.

2. Misija među Slavenima

Misija Solunske braće među Slavenima započinje 863. godine kada bizantski car Mihajlo III. odgovara na zamolbu moravskoga kneza Rastislava i šalje one koji će na domaćem jeziku podučavati narod u kršćanskoj vjeri, kako je to Rastislav pismom zatražio. U pismu stoji:

»Naši su se ljudi odrekli poganstva i pridržavaju se kršćanskog zakona ali mi nemamo takvog učitelja koji bi nam našim jezikom pravu kršćansku vjeru objasnio...«¹⁶

Carski dvor, odlučivši udovoljiti molbi, odredi za tu službu prikladne ljude, dvojicu braće Konstantina Ćirila i Metoda, iskusne u takvim službama, a koji su poznavali slavenski jezik.¹⁷

Iako je Metod živio kao monah, obavljajući službu opata u manastiru Polihron na Olimpu, bio je zajedno s bratom uključen u misije vezane za crkvenu i državnu politiku Bizanta. Svojoj želji da i sam postane monah, Konstantin nije mogao udovoljiti, jer je zbog studija na carskom učilištu imao obavezu biti u službi poslova carskoga dvora.¹⁸ Njegova će želja biti ostvarena tek na kraju života, u Rimu. Misija među Slavenima odredit će daljnji tijek života braće Ćirila i Metoda, ali će uvelike utjecati i na tadašnja povijesna gibanja u cijeloj srednjoj Europi.¹⁹

2.1. VJEROVJESNICI EVANĐELJA NA SLAVENSKOM JEZIKU

Došavši u Moravsku među Slavene sa svojim učenicima i noseći relikvije sv. Klementa, narod je Solunsku braću kao misionare oduševljeno primio. Uočio je da su to apostoli koji ne uče samo razumljivom riječju nego i primjerom uzorna života. Misionari su započeli sa slavljenjem liturgije na domaćem jeziku, prema knjigama koje su preveli, te s odgojem mladeži i klera. Nadarene mladiće učili su čitati i razumijevati Svete knjige i oni su u Bož-

¹⁶ Josip Bratulić, *ŽK*, str. 69.

¹⁷ Prema izvješću *Žitija*, Konstantinu Ćirilu su prije dolaska među Slavene bile povjerene još neke važne državne misije koje će obaviti sam ili zajedno s bratom Metodom, kao što su odlazak među Saracene i misija među Kazarima. Usp. Josip Bratulić, *Predgovor Život Konstantina Ćirila i Metodija*, str. 7.

¹⁸ Franz Grivec, *Sveti Ćiril i Metod*, str. 27.

¹⁹ Usp. Josip Bratulić, *ŽK*, str. 7.

joj riječi postupno pronalazili svjetlo.²⁰ Temelj vjerske pouke za narod bilo je tumačenje liturgijskih obreda i molitava.

Slavljenju liturgije na slavenskom jeziku ubrzo su se usprotivili germanski kler i državni velikaši koji su, svladavši kneza Rastislava, nadzirali područje Moravske, te govorili da nije dostojno slaviti liturgiju na drugim, osim na za to određenim jezicima: hebrejskom, grčkom i latinskom. Konstantin Ćiril usprotivio se ovakvom shvaćanju te energično branio stajalište i uvjerenje o ravnopravnosti svih jezika.²¹ Bio je, naime, nošen dubokom sviješću, koju tumači Žitije, tj. da »Krist koji rasvijetljuje svaku dušu, mora doći u intimnu vezu s njom preko onoga što je u svakom čovjeku najneposrednije, najprirodnije i najprikladnije sredstvo saobraćanja a to je materinski jezik, narodni jezik«²², iz čega proizlazi da svaki narod može dostojno slaviti Boga na svom jeziku.

Godine 867., nekoliko godina nakon plodnog i mukotrpnog rada, sumnjičenja i borbi, Braća polaze u Rim s nakanom da izlože svoje djelo Svetom Ocu te zatraže odobrenje za smjele pothvate. Papa Hadrijan dade priznanje njihovu radu, a Svete knjige na slavenskom jeziku dade izložiti u bazilici sv. Marije Velike, te im odobri služenje sv. mise na slavenskom jeziku u više rimskih crkava, za vrijeme njihova boravka.²³ Prije povratka među Slavene papa je imenovao Metoda biskupom Sirmiuma, poslavši ga da obnovi život drevne rimske biskupije, kojom je nekada upravljao biskup Andronik. Konstantin se, međutim, u Rimu smrtno razbolio te zaželio ostvariti svoju životnu želju: postati monahom. Položivši zavjet, uzeo je ime Ćiril, te je, preminuvši, pokopan u crkvi sv. Klementa u dobi od 42 godine. Njegova posljednja poruka upravljena Metodu bila je da ne napusti započeto djelo među Slavenima.²⁴

Metod se 869. vratio u Panoniju, gdje ga je knez Kocelj srdačno primio, i postao nadbiskupom organizirane crkvene pokrajine. Nakon propasti Koceljeve kneževine, Metod se ponovno vraća u Moravsku, koja je bila dio njegove crkvene pokrajine, gdje nastavlja djelovati učvršćujući vjernike i pre-

²⁰ Usp. Franz Grivec, *Sveti Ćiril i Metod*, str. 55.

²¹ Na Zapadu se, naime, mišljenje o trima dostojnim jezicima još bilo zadržalo, iako je na Frankfurtskoj sinodi, gotovo 100 godina prije (794. god.), odbačeno kao neutemeljeno. Usp. Josip Bratulić, *ŽK*, 15., nota 4., str. 73.

²² Franz Grivec, *Sveti Ćiril i Metoda*, str. 55.

²³ Usp. Josip Bratulić, *ŽK* 17, str. 83-84.

²⁴ Usp. Josip Bratulić, *ŽK* 7, str. 103.

vodeći knjige na slavenski jezik. Unatoč protivljenju njemačkih biskupa on je svoju pastirsku službu zauzeto obavljao. Tim biskupima koji su tvrdili da je to njihova pokrajina, od je odgovorio: »Ja bih sam, kad bih znao da je vaša smjesta otišao, ali ona je svetoga Petra.«²⁵

Zbog političkih i religioznih sukoba germanski će kler proglasiti Metoda heretikom, mučiti ga i baciti u zatvor.²⁶ Tek nakon tri i pol godine papina ustrajnog zauzimanja, biva oslobođen. Metod uspijeva dokazati svoju pravovjernost i izboriti priznanje slavenske liturgije. Papa Ivan VIII. 880. godine odobrio ju je, pišući: *Nije zacijelo protivno zdravoj vjeri i nauci ako se pjevaju mise i čita sv. Evanđelje ili božanska čitanja Novoga i Staroga saveza, dobro prevedena i protumačena, ili ako se pjeva čitava služba časova na tom istom slavenskom jeziku. Onaj koji je stvorio tri glavna jezika, naime hebrejski, grčki i latinski, stvorio je i sve ostale jezike na svoju hvalu i slavu.*²⁷

Nakon Metodove smrti 885. godine njegovo je djelo bilo gotovo uništeno. Ćirilovi i Metodovi učenici raspršili su se na sve strane te neki od njih našli utočište u Bugarskoj i Makedoniji. Sačuvali su njihovu misao i nastavili djelo, koje se odatle širilo i po ruskim zemljama. Pretpostavlja se da je jedan od Metodovih učenika dospio na obale Jadranskog mora,²⁸ i razvio bogatu glagoljašku kulturno-crkvenu djelatnost.

2.2. UTEMELJITELJI SLAVENSKE PISMENOSTI

Nova značajna misija Solunske braće zahtijevala je temeljitu pripremu kako bi bila plodna i uspješna. Zadatak Konstantina Ćirila, bio je osmisliti pismo koje bi moglo u potpunosti prenijeti slavenski jezik jer latinsko i grčko pismo nisu poznavali sve glasove slavenskoga jezika. Tada se Konstantinu Fi-

²⁵ Usp. Josip Bratulić, *ŽM* 9, str. 107.

²⁶ Njemački povjesničari, posebno Ziegler, smatraju da je Metodu bilo suđeno u Regensbergu, a zatim je zatočen u samostan u Ellwangenu. Papa Hadrijan II. oštro je osudio to divljačko ponašanje prema Metodu, ali ga nije uspio prekinuti. Njegov nasljednik Ivan VIII. zabranio je biskupima iz Salzburga, Passaua i Freisinga slavljenje liturgije i, tražio je da se smjesta dođu u Rim opravdati i šalje biskupa Pavla iz Ancone da nadzire kako se izvršavaju njegove zapovijedi. Nakon tri godine zatočeništva Metod je oslobođen. Usp. Stjepan Damjanović, Stjepan. *Slovo iskona: Staroslavenska i starohrvatska čitanka*. Zagreb: Matica hrvatska, 2002., str. 15.

²⁷ PAPA IVAN VIII, *Industriae tuae*. Pismo Pape Ivana VIII moravskom knezu Svatopluku, lipnja 880 godine u: Dokumenti o sv. Ćirilu i Metodu, Zagreb, 1985, str. 11-12.

²⁸ Usp. Andrija Šuljak, *Godina svetog Metoda 885-1985*, u: *Vjesnik đakovačke i srijemske biskupije*, 28(1985) 1, str. 2.

lozofu prvomu (...) u povijesti pružila prilika da sastavi pismo za jedan narod koji se upravo uključuje u kršćanstvo kao i u vjeru i civilizaciju.²⁹ Bratulić navodi i da je Konstantin Ćiril, prvi čovjek koji je mogao sustav pisma uređiti prema vlastitom shvaćanju vjere, likovnosti i kulture.³⁰ Sastavio je nov sustav znakovlja, alfabet kojim su se do u tančine mogle izraziti posebnosti slavenskog jezika. Novo slavensko pismo, nazvano poslije na hrvatskome tlu glagoljicom, najstarije je slavensko pismo te jedno od malobrojnih kojima je autor poznat. Konstantin Ćiril ugradio je u nju »pavlovsku teologiju«, svoje filološko i lingvističko znanje te kršćansku simboliku i simboliku brojeva.³¹ Konstantina se dakle opravdano drži ocem slavenske književnosti, tvorcem staroslavenskog alfabeta i prvim piscem staroslavenskog pisma i jezika.³² Na taj je jezik zajedno s Metodom i učenicima preveo ponajprije izabrane tekstove iz bizantske i latinske liturgije, Sveto pismo, Psaltir i Zbirku crkvenih zakona i propisa (Nomokanon). Prevodilačko djelo svetih muževa završilo je Metodovom smrću, 885. godine, koji je nakon Konstantinove smrti radio među Slavenima još 16 godina.³³

2.3. ZNAČENJE DJELA SVETE BRAĆE ZA SLAVENSKE NARODE

Sveta braća prosvijetlila su slavenske narode evanđeoskim naukom, ali i postavila temelje njihovoj pismenosti i kulturi. Izvorna slavenska tradicija pamti ih kao svete i nenadmašive muževe. Pojavu i djelo sv. braće Ćirila i Metoda Slaveni su doživljavali sa zanosom i zahvalnošću, kao događaj kojemu nema ravna u njihovoj povijesti. Taj doživljaj jasno izbija iz stranica njihovih učenika i suvremenika. *'Bog milostivi i darežljivi, koji hoće da se svi ljudi spase i dođu do spoznanja istine...to učini i za naš rod slavenski kad nam podi-*

²⁹ Usp. Josip Bratulić, *Leksikon hrvatske glagoljice*. Zagreb, 1995., str. 9.

³⁰ Usp. Josip Bratulić, *Leksikon hrvatske glagoljice*, str. 10; usp. Dunja Paulik, *Filološke i filozofske sustavnice glagoljičnoga pisma*, Sveučilište J. J. Strossmayera, Osijek, 2001, str. 3.

³¹ Iako većina proučavatelja glagoljice njezinim autorom drži upravo Konstantina Ćirila, s vremenom su se razvile tri skupine teorija o postanku toga pisma. Naime, glagoljica ne podsjeća ni na jedno poznato pismo te se čak ni nakon iscrpnijih analiza ne može uspostaviti jednoznačna veza s nekom drugom grafijom. Upravo su se stoga brojni znanstvenici bavili problemom nastanka glagoljice te su se postupno razvila tri polazišta u objašnjavanju njezina nastanka i podrijetla. Više o tome vidjeti u: Stjepan Damjanović, *Slovo iskona*, Zagreb, 2012., str. 54-56.

³² Branko Fučić, Kulturno-povjesni vidovi glagoljske epigrafije, u: *Croatica christiana periodica*, V, (1981) 8, str. 135.

³³ Ratko Perić, Slavenski Apostoli – Slavorum Apostoli, u: *Crkva u svijetu*, XX (1985) 4, str. 385.

gnu ovoga učitelja (Konstantina-Ćirila), koji prosvijetli narod naš.³⁴ Jednako se ističe »kako je Bog radi našeg naroda, o kojemu se nije bio nikada nitko pobrinuo« podigao blaženog Metoda, ravna prorocima i apostolima. Oni učiniše da se razriješio dotad nijemi jezik Slavena i otvorio sluh gluhima.³⁵

Suvremeni izvori donose da su braća Konstantin Ćiril i Metod svojim djelima učinili za slavenski narod više nego što je Bizant htio kada ih je poslao u Moravsku. Umjesto da kao grčki rodoljubi šire bizantski utjecaj, oni su jačali slavensku samosvijest. Slavenima su stvorili pismo, napisali prve knjige na njihovu jeziku, uveli taj jezik u javnu uporabu, prije svega u Crkvu. I njihovi učenici, koji će se nakon Metodove smrti razbježati iz Moravske, kamo god da su išli, širili su općeslavenski književni jezik i kulturu, pa je taj bio književnim jezikom svakom slavenskom narodu, barem na jednom dijelu njegova teritorija i bar u jednom razdoblju njegove povijesti.³⁶ Veliki poznavalac baštine Sv. braće, Franjo Šanjek, navodi: »Baština slavenskih apostola nije samo glagoljaško pismo nego i narodni književni jezik. Hrvatska je jedina među slavenskim zemljama u kojoj se održao slavenski jezik. Crkvena književnost u Hrvatskoj bila je čvrst temelj za stvaranje svjetovne književnosti već u ranom srednjem vijeku – i to ne samo za popove glagoljaše nego i za feudalce koji priređuju, prepisuju i čitaju tekstove viteške književnosti.«³⁷

Slavljenje slavenske liturgije iznimno je značajna baština koju su Konstantin i Metod ostavili za sobom, iako je bila tek sredstvo za širenje i učvršćivanje kršćanske vjere među Slavenima. Tako su Hrvati bili jedini narod koji je u krilu Katoličke Crkve imao tisućljetnu liturgijsku tradiciju na svome jeziku.³⁸ Danas, nakon Drugoga vatikanskog sabora, slavenski narodi obavljaju bogoslužje na suvremenim slavenskim jezicima, a zasluga za to pripada Svetoj braći.

3. Ponovno buđenje kulta Slavenskih apostola

Stjecajem povijesnih zbivanja kult Svete braće i sjećanje na njih tijekom više stoljeća bio je na našem prostoru kao i kod panonskih Slavena, go-

³⁴ Usp. Josip Bratulić, *ŽK 1*, str. 27-28.

³⁵ Josip Turčinović, *Misao vjere*, Zagreb, 2010, str. 265.

³⁶ Usp. Stjepan Damjanović, *Slovo iskona: Staroslavenska i starohrvatska čitanka*, Zagreb, 2002., str. 17-18.

³⁷ Franjo Šanjek, *Pape, slavenski apostoli*, str. 128.

³⁸ Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7.–20. st.)*, Zagreb, 1991., str. 567.

tovo zaboravljen. Tek potkraj 18. stoljeća, a osobito polovicom 19. stoljeća s općim procesom buđenjem nacionalne svijesti, pojavljuje se povećan interes za kulturnu povijest Slavena. Znanstvenici otkrivaju važnost života i rada sv. Ćirila i Metoda među Slavenima. Njihovo djelo ne promatraju kao legendu davne prošlosti, već kao oživotvoreno načelo samostalne slavenske jezične i političke kulture³⁹ s aktualnim značenjem.

Prema izvornoj tradiciji, još nije bilo posebnoga naglaska na činjenici da su Sveta braća graditelji i simboli crkvenoga jedinstva. To će se obilježje pojaviti upravo u XIX. stoljeću obnovom njihovoga kulta. To je i razumljivo jer su sv. Ćiril i Metod djelovali u vrijeme kada crkveno jedinstvo između Istoka i Zapada još nije bilo narušeno, iako već pomalo načeto.

Tako se počelo s temeljitijim proučavanjem njihova života i djela, a žarišta obnove kulta bila su u Češkoj, Slovačkoj, Sloveniji i Hrvatskoj. Bio je to veliki svenarodni pokret koji je trajao sve do početka Prvoga svjetskog rata.⁴⁰ Buđenje kulta Svete braće prihvatili su i poduprli pape počevši od Pija IX., a Lav XIII. svojom glasovitom enciklikom »Grande munus« 1880. proširio je kult Svete braće na sav katolički svijet. Od tada njihov kult neće prestati niti nestati iz papinskih nastojanja.

U Hrvatskoj je glavni promicatelj kulta i njegov nadahnitelj, uz Franju Račkoga, bio biskup Strossmayer.⁴¹ On se zalagao za njegovu obnovu u cijeloj Katoličkoj Crkvi. Na tom području poznata su imena i drugih pionira kao što su Juraj Haulik, nadbiskup zagrebački, Vatroslav Jagić, biskup Antun Mahnić, nadbiskup Josip Stadler i mnogi drugi. Ovom pokretu Strossmayer daje poseban zamah proslavama 1000. obljetnice dolaska Sv. braće u Moravsku (1863.), zatim spomenom na obljetnice smrti sv. Ćirila (1869.) i sv. Metoda (1885.). U tim je prigodama o njihovu djelu naveliko pisao i propovijedao⁴² te

³⁹ Geert van Dartel, *Ćirilometodska ideja i svetoslavlje*, Zagreb, 1984., str. 33.

⁴⁰ Usp. Josip Turčinović, *Misao vjere*, str. 267.

⁴¹ Jedan od razloga za ponovno oživljavanje kulta Ćirila i Metoda jest i postojanje istoga kulta u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji i prije njegova vremena, a koji je zabilježen u prvom poslije turskom propriu iz 1807. u budimskome izdanju biskupa Antuna Mandića *Officia propria diaecesis bosnensis seu diakoviensis et sirmiensis* 14. veljače. Obnovila ga je carica Marija Terezija u sklopu crkvene obnove i uz dopuštenje Rima 1777. godine. Milica Lukić, Štrossmayerov projekt obnove ćirilometodske baštine, u: *ANALI Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, Zagreb – Osijek, 2011., sv. 27, str. 67-96.

⁴² U djelu slavenskih učitelja svetih Ćirila i Metoda Strossmayer je vidio oslonac za rad na slavenskom zajedništvu i na približavanju Crkava te je intenzivno radio na jačanju njihova kulta i promicanju njihovih ideja iz IX. stoljeća. Hrvatska glagoljična tradicija i slavenska

branio staroslavensku baštinu u želji da je proširi na sve hrvatske biskupije. Strossmayerova je zasluga da je papa Lav XIII. enciklikom »Grande munus« proglasio Svetu braću ne samo apostolima Slavena nego njihov kult proglasio obveznim za cijelu Crkvu, uključujući ih u kalendar opće Crkve.⁴³ Neumorni biskup Strossmayer o njima je i izvan obljetnica često propovijedao, preporučivao ih kao uzore i zaštitnike te pisao o njima pastirska pisma.

Strossmayerova vizija Slavena bila je ova: »oni su pozvani da spase kršćansku vjeru i kulturu, a da bi to mogli moraju postati slobodni, samostalni i okupljeni u jednoj Crkvi na čelu s Petrovim nasljednikom. To će ostvariti na baštini svete braće Ćirila i Metoda. U okupljanju slavenskih naroda u jednoj Crkvi, posebnu ulogu ima hrvatski narod, jer on posjeduje izvornu ćirilometodsku baštinu. Staroslavenski jezik je temelj zajedništva.«⁴⁴ Zato je nastojao da imena i kult Svete braće uđu što dublje u duh i srce hrvatskog naroda.

U XX. stoljeću njihov kult postupno slabi, ali se ćirilometodska ideja i dalje razvija neumornim zalaganjem pojedinaca među kojima je najpoznatiji Franz Grivec, i drugi, koji su postupno pridonijeli širem shvaćanju samoga jedinstva. To je stoljeće dalo novo priznanje djelu slavenskih apostola i pridonijelo obnovljenom razvoju ekleziologije Katoličke Crkve.⁴⁵ U njoj je Crkva ponovno vrednovana kao mistično tijelo Kristovo, u kojemu svi narodi imaju i trebaju pronaći svoje mjesto.

4. Biskup Ćiril Kos i promicanje kulta Svete braće

Upravljajući Đakovačko-srijemskom biskupijom tijekom 23 godine u ozračju koncilskih gibanja, zaključujemo prije svakoga studijskog istraživanja, da je biskup Ćiril nošen vrijednostima koje je istaknuo u svome biskupskom geslu: *Ljubavlju, poniznošću i jednostavnošću života*, i promicatelj onih koji su od ugledna roda i s visokog položaja došli među Slavene, neuke barbare.⁴⁶

liturgija kod katolika Hrvata jačale su njegovo uvjerenje da je Hrvatska najviše pozvana da radi na jedinstvu crkava. Stjepan Damjanović, *Prošlost u Sadašnjosti: Sveta Braća, Strossmayer i mi*, u: *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, Zagreb – Osijek 2011, sv. 27., str. 1. i 19.

⁴³ Usp. Andrija Šuljak, *Godina svetog Metoda 885-1985*, u: *Vjesnik đakovačke i srijemske biskupije*, 28(1985) 1, str. 3.

⁴⁴ Usp. Andrija Šuljak, *Godina svetog Metoda 885-1985*, u: *Vjesnik đakovačke i srijemske biskupije*, 28 (1985) 1, str. 3.

⁴⁵ Usp. Geert van Dartel, *Ćirilometodska ideja i svetoslavlje*, str. 108-109.

⁴⁶ Iako kršteni, njihovo je kršćanstvo bilo još površno, te su mnogi još bili podložni poganskim običajima. Usp. Franz Grivec, *Sveti Ćiril i Metod*, str. 56.

Mladi biskup Ćiril Kos svim se žarom dao na *jačanje Kristova duha i biskupiji*, ulažući sve svoje snage da bi uspješno nastavio djelo svojih *uglednih, zaslužnih i istaknutih predšasnika*, svjedoči njegov životopisac o 50. obljetnici biskupova misništva.⁴⁷

Na liniji svojih prethodnika, osobito biskupa Strossmayera, biskup Kos se koristio svakom prigodom kako bi likove Svete braće, utkane u stoljetnu povijest biskupije, ponovno osvjetlio kao uzore vjere, jedinstva i nesebična služenja. To je činio već kao odgojitelj u sjemeništu, a zatim kao biskup preko homilija, osobito prigodnih i jubilejskih, preko stručnih skupova, pohoda župama, susreta sa svećenicima, različitih drugih susreta, te pisanom riječju.

U homiliji Velikoga četvrtka 01981. god., obraćajući se okupljenim svećenicima u đakovačkoj katedrali, biskup Kos je pozvao na molitvu za jedinstvo riječima: »Danas je izuzetna prilika moliti za jedinstvo klera svake biskupije, za jedinstvo redovničkog i dijecezanskog klera, za jedinstvo cijele naše Crkve: 'da svijet uzvjeruje ne nama, nego u Isusa'!«⁴⁸ Ističe poziv sv. oca Ivana Pavla II. na molitvu za jedinstvo, koji je stavio za uzor jedinstva likove Svete braće: »Posebno nam od Ćirila i Metoda, koje je poslala carigradska Crkva i koje je potvrdila Apostolska Stolica, na izraziti način dolazi poziv na jedinstvo Crkve.«⁴⁹ Ove riječi Svetoga Oca biskup Ćiril postavlja kao poziv, ali i zadatak svima.

Budući da se svijest o zaslužnosti Svete braće za slavenski narod, nastojanjem biskupa Strossmayera bila uvelike probudila, a nakon njega nastavila živjeti kroz ćirilometodske ideje, pape su je svojim dokumentima o njihovim obljetnicama podupirale. Zauzeti biskup Ćiril, svako obilježavanje tih obljetnica brižno je pratio te njihovu poruku u glasilu biskupije razrađivao, upozoravajući na njihovu aktualnost i u našem vremenu.

U prvom broju Vjesnika jubilarne, 1985. godine, uz obilježavanje 1100. obljetnice smrti sv. Metoda, sveti otac Ivan Pavao II. podsjetio je cijelu Crkvu na drevnu encikliku *Grande munus* (Veliko poslanje) pape Lava XIII., kojom je ustanovio blagdan svete braće Ćirila i Metoda, i uveo ga u kalendar opće Crkve.⁵⁰ Tim dokumentom papa ističe apostolsku revnost Svete braće u na-

⁴⁷ Geza Varga, Mons. Dr. Ćiril Kos-zlatomisnik, u: *Diacovensia* 2(1994)1. str. 17.

⁴⁸ *Nagovor biskupa Ćirila Kosa na Veliki Četvrtak 6. travnja 1981.* u: Mons. Ćiril KOS, *Propovijedi od 1975-1981.*, str. 7-8.

⁴⁹ *Govor sv. Oca Ivana Pavla II. hodočasniciima, 21. 3. 1981.*

⁵⁰ Papa Leon XIII, Enciklika *Grande Munus*, 30. rujna 1880. Okružnica o sv. Ćirilu i Metodu, u: *Dokumenti o sv. Ćirilu i Metodu*, Zagreb, 1985., str. 13 -22.

vješćivanju evanđelja, koje su uspjeli prilagoditi različitim kulturama slavenskih naroda.

Osvrćući se na spomenuti dokument, biskup Ćiril u Vjesniku đakovačke biskupije upozorava na Božju Providnost, koja je prije 11. stoljeća vodila Svetu braću da ispune svoju veliku zadaću, te ističe kako su je izvršili upravo onako kako to danas Drugi vatikanski sabor preporučuje: »...služeći se pojmovima i jezikom različitih naroda, te osvjetljujući Kristovu nauku ... da se Evanđelje prilagodi shvaćanju sviju«... (GS 44). Biskup Kos završava svoj osvrt potičući čitatelje na molitvu Sv. braći, kako bi i oni njihovim zagovorom ispunili svoju zadaću u današnjem svijetu.⁵¹

U istoj godini održan je u Zagrebu jubilarni Teološko-pastoralni tjedan za svećenike od 22. do 25. siječnja, na kojemu se nastavilo razmišljati o liku sv. Metoda apostola i prosvjetitelja, obrađivanjem teme: *Evanđelje i kultura*. U svojem osvrtu na tu temu u Vjesniku, biskup ističe da sve kulture slavenskih naroda svoj »početak« ili svoj razvoj duguju djelu Svete braće, te da u njihovu djelu evangelizacije nalazimo ono što danas nazivamo inkulturacijom: ucjepljenje Evanđelja u izvornu kulturu naroda,⁵² što u isto vrijeme znači unošenje različitih kultura u život Crkve.

Iste godine, 1985., Crkva se spominjala i apostolskog pisma pape Ivana XXIII. *Magnifici eventus* od 11. svibnja 1963., upućena slavenskim narodima, čije se objavljivanje podudaralo s dvadesetom obljetnicom događaja Drugoga vatikanskog sabora. U svom osvrtu na dokument Biskup Kos povezuje veliki događaj apostolske misije Svete braće s godišnjicom Koncila i zaključuje kako je Koncil »stvario san svete Braće u svim svojim dokumentima«.⁵³

U okviru slavlja Metodove godine održana 4. i 5. srpnja u Đakovu, na početku svečane akademije u katedrali Biskup se prisutnim gostima obratio pozdravnim riječima te istaknuo kako je biskup Strossmayer uz mnoge druge promicao kult Svete braće prije 100 godina i tako pokazao svim narodima njihovu veličinu. Sveti muževi, rekao je: »izvršiše veliko djelo da ga ni do danas nismo posve otkrili a još manje iskoristili«.⁵⁴

⁵¹ Usp. Ćiril Kos, Grande munus, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 38(1985) 2, str. 17.

⁵² Ćiril Kos, Evanđelje i kultura, (prijevod), u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 38(1985), 9, str. 125.

⁵³ Ćiril Kos, Magni eventus, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 38(1985) 3, str. 33.

⁵⁴ Ćiril Kos, Pozdrav na svečanoj akademiji u katedrali 4.VII. 1985., u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 38 (1985) 7-8., str. 117.

Na otvorenju izložbe u povodu istog jubileja biskup Kos je pohvalio ideju biskupa Strossmayera koja ga je nosila u prikupljanju umjetničkih slika, kao i umjetnike koji su davali svoj doprinos slikajući unutrašnjost katedrale. Rekao je da su oni velike događaje povijesti Crkve stavili na platno te tako na osobit način napisali Bibliju,⁵⁵ koju mogu razumjeti i oni koji ne poznaju pisanih slova. Iste, 1981. godine održan je Teološko-pastoralni tjedan za svećenike u Zagrebu, koji je bio ujedno i priprava za Nacionalni kongres održan 1984. god. u Mariji Bistici, uključio je u svoj rad još dva važna događaja Crkve: 1500. obljetnicu rođenja sv. Benedikta, kojega papa Pavao VI. 1964. proglasio zaštitnikom Europe i drugoga događaja: proglašenje slavenskih apostola Ćirila i Metoda suzaštitnicima Europe, što je učinio papa Ivan Pavao II. svojim apostolskim pismom *Egregie virtutis* 31. prosinca 1980. Presjedajući slavljju sv. mise, održao je biskup Ćiril Kos prigodnu homiliju o životu i djelu svete braće Ćirila i Metoda,⁵⁶ istaknuvši napose uzor njihova života i apostolsku revnost u naviještanju.

4.1. ŠIRENJE KULTA IZGRADNJOM NUTARNJEG JEDINSTVA

Kao pastir bio je biskup Kos osobno promicatelj, jamac i garant jedinstva i zajedništva u našoj biskupiji,⁵⁷ svjedoči o njemu biskup Marin Srakić, predstavljajući njegovo životno djelo. Službu biskupa preuzeo je u vrijeme teške krize koja je nagrizala povjerenju mu biskupiju, koju je on svojim zalaganjem smirio i ujedinio. Nije trpio intrige i kompromise, ali se držao načela »napuklu trsku ne lomiti i stijenja koji tinja ne gasiti«.⁵⁸

Istu misao razvija u svojem oproštajnom govoru u đakovačkoj katedrali kardinal Josip Bozanić kada kaže: biskup Ćiril je »svojom pojavom, načinom rada i ponajprije velikim strpljenjem bio biskup koji je iznutra gradio crkveno jedinstvo«.⁵⁹ Od prvih svećeničkih dana gajio je prijateljsku, bratsku i očinsku ljubav i poštovanje prema odijeljenim sestrinskim Crkvama i njih-

⁵⁵ Govor biskupa Ćirila Kosa na otvorenju izložbe, Bilten proslava 1100. obljetnice smrti svetog Metoda, Đakovo, br. 3, 4.VII 1985., str. 2.

⁵⁶ Homilija mons. Ćirila Kosa, biskupa Đakovačkog, 30. 1. 1981., u: *Bogoslovska smotra*, LI (1981), 2-3, str. 424-430.

⁵⁷ Marin Srakić, Mons. Ćiril Kos, biskup. Život i djelo, u: *Diacovensia* XI (2003)1., str. 160.

⁵⁸ Iz oproštajnog govora biskupa đakovačkog i srijemskog mons. Marina Srakića, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 7-8 /2003., str. 483.

⁵⁹ Josip Bozanić, Zahvaljujemo Bogu za dar biskupa Ćirila Kosa. Iz homilije zagrebačkog nadbiskupa i predsjednika Hrvatske biskupske konferencije na dan ukopa, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 7-8/ 2003., str. 487.

vim pastirima, bez obzira na njihovo političko opredjeljenje.⁶⁰ Kada je biskup Stjepan Bauerlein osnovao Dijecezanski odbor za sjedinjenje Crkava, biskupa Ćirila Kosa imenovao je tajnikom⁶¹ odbora.

Uz mnogobrojne službi koje je biskup Ćiril obavljao, bio je i član Biskupske konferencije Jugoslavije, a potom Hrvatske biskupske konferencije, u kojoj je tijekom 19 godina obnašao službu predsjednika Vijeća za katehizaciju. Podupirao je katehetske pothvate, koje je smatrao osobito važnima, te nije propustio nijednu katehetsku školu. Njegov dugogodišnji suradnik na tom polju piše o njemu ovako:

Biskup Kos kao predsjednik katehetskog vijeća bio onaj koji je postkoncil-ska gibanja u katehezi mudro i s puno otvorenosti za novo usmjeravao. Uspijevao je biti u isto vrijeme »učitelj i učenik« U nastojanjima oko obnove i doprinijevši najviše stvaranju dokumenta Radosno naviještanje evanđelja i odgoj u vjeri (1983) naglašavao je da smo svi pozvani doprinijeti svoj udio u stvaranju novoga svijeta, istinskih humanih odnosa među ljudima i posve novih odnosa i Boga i ljudi. Upravo tim »novim odnosima« biskup Kos posvećivao je maksimalnu pažnju uvažavajući svakoga. Svoju učiteljsku službu vršio je ponajprije svojim primjerom a posebno izuzetnom ljudskošću i dubokim vjerničkim osvjedočenjem.⁶²

Poput Svete braće, čiji je kult neumorno promovirao, njegov biskupski lik još je jednom ocrtan riječima sv. oca Ivana Pavla II. u povodom prelaska biskupa Ćirila u vječnost: »Bio je hrabri učitelj vjere, revan pastir Božjeg naroda, koji se isticao hrabrim svjedočenjem za Riječ Božju, čak i pod cijenu tamnice, kao i svojim velikodušnim služenjem Crkvi i bližnjemu kroz skoro šest desetljeća u posebno teškim vremenima.«⁶³

⁶⁰ Kao mladi svećenik u Srijemskoj Mitrovici kontaktirao je s pravoslavnim svećenicima, a u župi Trnjani imao prijateljske odnose sa susjednim pravoslavnim parohom. Predstavnici različitih konfesija gajili su prema njemu poštovanje, posjećivali ga i s njime komunicirali preko pisama i on im je za velike blagdane upućivao čestitke. Kao biskup predvodio je češće misna slavlja za vrijeme molitvenih osmina za jedinstvo kršćana. Usp. Marin Srakić, Mons. Ćiril Kos, biskup. Život i djelo, u: *Diacovensia XI* (2003)1. str. 160; usp. Dražen Kušen, *Prostori ekumenizma. Biskupija Đakovačka ili Bosanska i Srijemska kao Locus Oecumenismi*, Zagreb 2006, str. 166-170.

⁶¹ Vidjeti: DAĐ, *Dekret*, br. 252/1964..

⁶² Usp. Milan Šimunović, Biskup Ćiril Kos i katehetske ljetne škole u pokoncilskoj Crkvi u Hrvata, u: *Diacovensia II* (1994), br. 1, str. 72.

⁶³ Poruka suosjećanja sv. Oca Ivana Pavla II, koju je pročitao mons. Gulio Einaudi, apostolski nuncij u RH, na dan ukopa biskupa Kosa, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 7-8/2003.*, str. 493.

Zbog zauzetosti i zaslužnosti na planu odgoja u vjeri kroz primjenu koncilskih i pokoncilskih dokumenata kao smjernica, biskupu Kosu je kao predsjedniku Vijeća BK Jugoslavije za Katehizaciju dodijeljen počasni doktorat – *honoris causa* u čijem obrazloženju, uz ostalo, čitamo:

»... Svemu ovome treba dodati jednu važnu činjenicu: Ćiril Kos je već petnaest godina čuvar đakovačkog umjetničkog bisera, Strossmayerove katedrale. Uopće je biskup Kos s najvećom skrbi prihvatio i prosljedio ideje velikoga predšasnika Strossmayera. To pokazuje značajna proslava 1100 obljetnice smrti sv. Metodija, koji je i sam bio nadbiskup Srijemski. To pokazuje i skrb za otvaranje Muzeja Josipa Jurja Strossmayera. To pokazuje i ekumenski duh đakovačke biskupije – posljednji Međufakultetski ekumenski simpozij održan je prošle godine u Đakovu. On se na neki način smatra čuvarom cjelokupne Strossmayerove baštine. Budući da je ta baština sastavni dio kulturne i političke povijesti hrvatskoga naroda, skrb za njezino čuvanje, gajenje i prezentiranje doprinos je našem nacionalnom rastu i uzdizanju.«⁶⁴

Biskup Ćiril Kos, kao čovjek predan Evandjelju, dosljedno je svjedočio Krista te svim ljudima dobre volje ulijevao pouzdanje i hrabrost te bio čvrst putokaz vjernosti Bogu i Crkvi. U teškim vremenima svim se silama zalagao za obranu slobode i dostojanstva svakoga čovjeka, bez obzira na vjeru i nacionalnost, spojivši blagost ljubavi i postojanu odlučnost pastira.

Zaključak

Slavenski su narodi u Svetoj braći ponajprije gledali tvorce crkvenog jedinstva, ali i poziv na slavensko zajedništvo. Oni su to jedinstvo, i ne znajući, posvjedočili, djelujuću dok Crkva još nije bila razjedinjena, iako je ta stvarnost već bila na pomolu.

Kult Svete braće nije, naime, bio uvijek shvaćan samo kao vjersko štovanje nego i kao znak slavenskog identiteta, za što se osobito zauzimao pret hodnik biskupa Kosa, biskup Strossmayer.

Misionarski rad Svete braće među Južnim Slavenima, na čijem se duhu, nedvojbeno, biskup Ćiril nadahnjivao, bio je vođen Konstantinovom Ćirilovom teološkom mišlju o dostojanstvu čovjeka koje je imao praotac Adam: »Konstantin smatra da je dostojanstvo Adama, prije njegova pada, a koje u

⁶⁴ Vladimir Zagorac, Promotor, Počasni doktorat biskupu Ćirilu Kosu, u: *Diacovensia*, 2 (1994) 1, str. 61.

punini obnavlja Isus Krist, temelj jednakosti i vrijednosti svih ljudi bez obzira na društveni položaj, narodnost i jezik te da se čovjek slobodno može odrediti po istini koju je shvatio.«⁶⁵

Možemo reći da su braća Ćiril i Metod kao sinovi istočne Crkve, bili »inkulturirani« hrabri evangelizatori, koji su, priznajući vlast rimskoga pape, postavili temelje slavenske crkvenosti i kulture. Budući da su temelji evangelizacije Konstantina Ćirila i Metoda bili prijevodi Svetog pisma, primijenit ćemo na njih riječ suvremenog teologa koji kaže: »Evandjelje zna samo onaj koji mu se obratio; ostali njime samo rukuju.«⁶⁶

Biskup Ćiril Kos, promičući kult Svete braće, nastojao je kroz brigu za čovjeka i njegovo dostojanstvo utemeljeno na Božjoj riječi, upravo aktualizirati njihovu svetu baštinu, koja ostaje i danas velik izazov suvremenoj Crkvi.

⁶⁵ Franz Grivec, *Sveti Ćiril i Metod*, str. 24.

⁶⁶ Josip Turčinović, *Misao vjere*, str. 278.

s. Finka Tomas

Bishop Ćiril Kos and the promotion of the cult of Saints Cyril and Methodius

S u m m a r y

The early post-council era, in which Bishop Ćiril Kos started and concluded his bishop's office, formed his way of thinking and widened the horizons of his activity, making him open for cooperation with all people. Human dignity is one of the principal values he respected and for which he argued in favour of in his pastoral engagement. Devoted and dedicated to his service, he was both teacher and student, according to his contemporaries and associates. He believed that every person was called to contribute to the establishment of a true and human mutual relationship as a completely new relationship between God and men too. It was precisely these *new relationships* to which Bishop Kos paid most attention, respecting thereby every individual person and their dignity.

In the spirit thereof, he accepted and propagated the cult of the Saint Brothers Cyril and Methodius, who had long before the Council and its ecumenical guidelines eagerly praised and advocated the dignity of other nations regarding their culture and language, and promoted celebrating liturgy in folk language. These saint men were aware of the fact that God spoke to every individual person in their own mother tongue, thus establishing a relationship with them. This meant that every individual person was allowed to celebrate liturgy in their native language. Such mind set and understanding had at that time not yet taken hold in the tradition of the Western Church. It still had to be fought for its acceptance; this was only realised in its entirety after the Second Vatican Council.

Bishop Kos promoted the cult of the Saint Brothers, in particular by celebrating their jubilees and the anniversaries of their activity among the Slavs, often accompanied by ecclesiastic documents. Bishop Kos analysed the merits and the contribution of these brave evangelisers, led by the wish to preach and explain the Gospel to all people in the spirit of the realisation of the ideas of the Council, which stressed new vistas to evangelisation, as

well as the very notion of ecumenism. He hence promoted the cult of the Saint Brothers and evaluated their views, remaining thereby along the line of his predecessors, and especially Bishop Strossmayer, who was the greatest promoter of the cult of Saints Cyril and Methodius in the second half of the 19th century.

Keywords: Slavic apostles; promotion of the cult; human dignity; post-council era; ecumenical movements; evangelisation; liturgy in folk language.

Mirko ĆURIĆ

Razgovori biskupa Ćirila Kosa za »Đakovački glasnik«

Sažetak

U ovom radu tematiziramo dva opsežna, božićna, novinska razgovara koja je autor teksta vodio s tadašnjim đakovačkim i srijemskim biskupom Ćirilom Kosom 1994. i 1995. Do 1990. nije postojala takva praksa prigodnih razgovora u lokalnom novinarstvu, odnosno bilo je nepojmljivo da bi se o ozbiljnim temama tražilo mišljenje crkvenih veledostojnika ili svećenika, ako nisu bili opreka crkvenoj hijerarhiji. Biskup Ćiril Kos pokazao se kao zanimljiv, iscrpan i zainteresiran sugovornik, koji je otvoreno odgovarao na sva pitanja, svjestan važnosti medija, čak i kada je to lokalni medij. Razgovori ne daju samo uvid u osobna stajališta biskupa Ćirila Kosa i uvid u stanje Biskupije koju je vodio od 1974. nego su vrijedno svjedočanstvo tadašnjih povijesnih zbivanja, odnosa crkvenih vlasti, od samoga Svetoga Oca do lokalnih župnika, prema burnim događajima, u kojima je biskup Ćiril Kos bio na visokoj razini svojega poslanja.

Ključne riječi: Ćiril Kos, intervju, »Đakovački glasnik«, Biskupija đakovačko-srijemska, reintegracija

Biskup s kojim je završilo 20. stoljeće

Intervju (engleski *interview* – francuski *entrevue*: susret radi razgovora, dogovora), kaže *Hrvatska enciklopedija*¹, novinska je vrsta »u kojoj se sadržaj izražava u obliku pitanja i odgovora. Namijenjen objavljivanju u tiskovnim medijima, na radiju i televiziji, razgovor s nekom istaknutom osobom o njoj samoj ili o nekoj zanimljivoj temi, u pravo vrijeme i sa spretnim pitanjima, jedan je od najčešćih oblika novinarskog izražavanja. Uspješnost intervjuja ovisi o izboru teme, osobe i pitanja.«² Biskup Ćiril Kos ubraja se među iznimno zanimljive povijesne osobe ne samo u kontekstu povijesti

¹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27678>, pregledano 11. studenoga 2019.

² Isto

Đakovačke ili Bosanske i Srijemske biskupije ili Crkve u Hrvata već mnogo šire: kroz njegovu sudbinu ogledaju se sve povijesne mijene i nedaće hrvatskog 20. stoljeća, ali i cijelog europskog Istoka i srednje Europe. U trilogiji o modernoj europskoj povijesti Eric Hobsawm razlikuje dugo 19. stoljeće (od Francuske revolucije do Prvoga svjetskog rata) i kratko 20. stoljeće (od Prvoga svjetskog rata do sloma Sovjetskog Saveza). Naše »kratko stoljeće« dijeli na tri razdoblja: *doba katastrofa* (od 1914. Do 1945.), *zlatno doba* (od 1945. Do 1975.) i *klizno doba* 80-ih i 90-ih godina 20. stoljeća³. Ako bismo njegovu periodizaciju primijenili na povijest nekadašnje Đakovačke ili Bosanske i Srijemske biskupije, odnosno Đakovačko-osječke nadbiskupije, tada bi »dugo« 19. stoljeće završilo Strossmayerovom smrću 8. travnja 1905., a 20. stoljeće umirovljenjem biskupa Ćirila Kosa, odnosno danom kada je mons. dr. Marin Srakić preuzeo službu đakovačkoga i srijemskoga biskupa 6. veljače 1997. Za razliku od europske povijesti, u nas je teško pronaći Hobsawmovo »zlatno doba« u 20. stoljeću, posebice kada se govori o odnosu politike prema Katoličkoj Crkvi koja je u to vrijeme bila progonjena i uništavana, a biskup Ćiril Kos ogledni je primjer za takve tvrdnje. Ipak, mons. Ćiril Kos je kroz teško i burno 20. stoljeće prošao kao pravi duhovni pastir, došavši na prag trećega milenija kršćanstva neokaljana imena i djela, a svojim osobnim primjerom i tihim i ustrajnim »nenasilnim otporom« bio je neka vrsta hrvatskog Martina Luthera Kinga, koji je, za razliku od ovoga velikana, imao i vrlo sužene kanale javnoga djelovanja.

Osobna povijest obilježena dvama ratovima

Biskup Ćiril Kos zaređen je za svećenika 1944. u vrijeme Drugoga svjetskog rata, za biskupa je zaređen 1974., a vodio je svoju Biskupiju i u vrijeme Domovinskog rata. Iako je njegova biskupija najviše stradala u Domovinskom ratu, iako je iz okupiranih dijelova Hrvatske, ali iz srijemskog dijela Biskupije protjerano na tisuće katoličkih vjernika i Hrvata, iako je gledao razorene crkve, sela i gradove, svjedočio ljudskim žrtvama, uvijek je ostao na visokoj duhovnoj i moralnoj razini svojega poslanja. To je pokazao i u razgovorima koje sam za tadašnji dvotjednik »Đakovački glasnik«⁴ s njim vodio u

³ Mirjana Gross: Povjesničar i komunist u opasnom dvadesetom stoljeću, Historijski zbornik, god. 36., br. 3., Zagreb, 2004., str. 1041.

⁴ *Đakovački glasnik* bio je dvotjednik, u novinskom formatu koji je izlazio u Đakovu od 1994. do 2013. Ukupno su objavljena 193 broja novina, najčešće na 32 stranice u novinskom formatu. Prvi je broj izašao iz tiska 17. rujna 1994., a posljednji za 23. prosinca 2002. Nakladnik Đakovačkog glasnika bilo je poduzeće Pan papirna industrija, a glavni urednik Mirko Ćurić.

salonima tada još neobnovljenoga biskupskoga dvora. Stajališta koja je tada izrekao izdržala su sud vremena. Oni, novinski razgovori, jesu prigodni, ali ono što je u njima rečeno, moguće je primijeniti i izgovoriti u svakome vremenu, ako je sugovornik na visokoj razini svoga poslanja, kao biskup Ćiril Kos. U predgovoru knjizi nasljednika biskupa Ćirila Kosa dr. Marina Srakića *Govori u zgodno i nezgodno vrijeme!*⁵ zapisao sam rečenice koje su se odnosile na novinske razgovore s tim dvama biskupima, s kojima sam razgovarao ukupno 16 puta, triput s biskupom Ćirilom Kosom i 13 puta s nadbiskupom Marinom Srakićem. Razgovarao sam nekoliko puta i sa sadašnjim nadbiskupom dr. Đurom Hranićem, ali u vrijeme dok je obnašao dužnost pomoćnog biskupa: »(...) nadbiskup uglavnom odgovara preko elektroničke pošte pa novinar dobije cjelovit i dovršen razgovor na kojem, nakon što je postavio pitanja, i nema što raditi, osim eventualno staviti naslov i podnaslove. Riječ je, za novinara, o puno lakšem obliku komunikacije nego kada sugovornik odgovara 'u mikrofon' pa potom novinar mora 'skidati' rečenice s tonskog zapisa. Kako takav govor često obiluje ponavljanjima, nedorečenostima, pa i nedovršenim mislima, novinar je često suautor odgovora koje ponekad mora sam oblikovati. Takav razgovor potom ide na autorizaciju pa ponekad najzanimljiviji ili 'najškakljiviji' dijelovi budu izbačeni, rečenice promijenjene, i sl.⁶« Razgovori s biskupom Ćirilom Kosom snimani su na diktafon, poslije prepisani i poslani biskupu na autorizaciju prije objavljivanja. Budući da nije bilo previše ispravaka i izmjena, uglavnom faktografskih i terminoloških, pretpostavljam kako je bio zadovoljan prezentiranim tekstom razgovora, a to potvrđuje i to da se iduće dvije godine odazivao i razgovarao za božićni »Đakovački glasnik«.

Od 1994. do trenutka gašenja novina koje je proveo nakladnik 2002., uoči Božića redovno je objavljivao veliki razgovor s đakovačkim i srijemskim biskupima. Ista je tradicija nastavljena u »Đakovačkim novinama«, koje je također pokrenuo i uređivao Mirko Ćurić, a izlazile su od 2003. do 2010. godine.

⁵ Marin Srakić: *Govori u zgodno i nezgodno vrijeme!, prigodne propovijedi i (raz)govori o poslanju Crkve u današnjem društvu, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Nadbiskupski ordinarijat, Đakovo, 2013.*

⁶ Mirko Ćurić, *Govori za sva vremena, u Marin Srakić: Govori u zgodno i nezgodno vrijeme, prigodne propovijedi i (raz)govori o poslanju Crkve u današnjem društvu, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Nadbiskupski ordinarijat, Đakovo, 2013., str. 15-16.*

Prvi božićni razgovor

Prvi je razgovor objavljen 23. prosinca 1994.⁷, a obavljen je desetak dana prije u biskupskom dvoru u Đakovu. Objavljen je u božićnom broju novina na središnjim stranicama. Biskup je opsežno odgovorio na dvanaest postavljenih pitanja, na petnaestak novinskih kartica, a priložene su i dvije fotografije: portret biskupa Ćirila Kosa na 16. stranici te fotografija na kojoj blagoslivlja zvona nove crkve Dobrog Pastira. Osim njega, na slici su mons. Luka Strgar te dva tadašnja župnika đakovačkih župa Zvonko Mrak i Antun Čečatka. Autor fotografija je bio Marko Perić⁸.

Uvodni je dio razgovora bio posvećen biskupovim obljetnicama koje je proslavio te, 1994. i dobivenim nagradama: »1994. je bila za mene jubilarina godina... Ja sam ove godine navršio 75 godina života, 50 godina svećeništva i 20 godina biskupovanja. Znači, 1919., 1944. i 1974. bile su odskočne daske za proslavu tih jubileja. Oni su slavljani u našoj katedrali, prvi u ožujku u spomen moga biskupskog ređenja, a sveta godina (pedeseta) svećeničkog ređenja i svećeničke službe slavljena je u Đakovu za moj imendan i kasnije za vrijeme Đakovačkih vezova. Na moj imendan mogli su biti prisutni svi svećenici jer je to bio radni dan, a Đakovački vezovi okupljaju vjernike iz čitave biskupije, pa je to prikladno za tu proslavu.« Biskup Ćiril Kos ovdje ističe »Đakovačke vezove«⁹ koje je odabrao za proslavu jubileja, a Đakovački su vezovi nedvojbeno manifestacija koja je na poseban način povezan s biskupom Ćirilom Kosom. Naime, jedan od njegovih prvih tekstova objavljen u građanskim publikacijama upravo je u prvom broju »Revije Đakovački vezovi« 1970. Prva *Revija Đakovačkih vezova* objavljena je u petak, 25. srpnja 1970. Izdavač je bila *Komisija za propagandu Odbora za organizaciju igara*¹⁰. Kao posebnost

⁷ Mirko Ćurić i Miro Šola: Božićni razgovor s msgr. Ćirilom Kosom, biskupom đakovačkim i srijemskim, Đakovački glasnik, br. 8., 23. prosinca 1994., str. 16-17.

⁸ Više o ovom fotografu koji je snimao i biskupsko ređenje Ćirila Kosa u tekstu: Mirko Ćurić: In memoriam Marko Perić, *Revija Đakovačkih vezova*, broj 47., godina XLIX, Đakovo, 7. srpnja 2017., str. 152-154.

⁹ Đakovački su vezovi jedna od najvećih hrvatskih folklornih manifestacija koja okuplja tisuće sudionika iz cijeloga svijeta. U svojim priredbama okupe i po desetak tisuća sudionika iz cijeloga svijeta. Do sada (2019.) su održani 53. puta. Prvi su Đakovački vezovi održani 2. i 3. srpnja 1967. kao specifična prigodna turističko-kulturna manifestacija u povodu Međunarodne godine turizma pod nazivom *Svećane igre Slavonije i Baranje Đakovački vezovi*

¹⁰ Glavni urednik prve *Revije* bio je Stjepan Rechner, a *redakcijski kolegij* činili su uz njega Stjepan Centner, Drago Čajkovac, Ivica Ditrih, Ivica Lasić, Eugen Nirjak, Ivica Pavić, Marko Perić, Mišo Ratković i Branka Rauning. Na naslovnici je slika *Panorama Đakova*

te, prve Revije ističe se tekst Ćirila Kosa, potpisanog kao kanonika, *Katedrala – bazilika u novom ruhu*. U tekstu opisuje stanje katedrale nakon obnove koju je proveo *Odbor za obnovu katedrale bazilike*, koji je ustrojio tadašnji biskup Stjepan Bäuerlein nakon potresa 1964., kada je katedrala bila znatno oštećena. Na čelu *Odbora* bio je mons. Josip Sokol, veliki prepošt, a *Odbor* je raspušten odlukom biskupa Bäuerleina 28. veljače 1969.¹¹ nakon završetka radova. Više od samog sadržaja teksta zanimljiv je podatak da je biskup Ćiril Kos uopće mogao objaviti ikakav tekst u publikaciji koju su financirale i kontrolirale tadašnje vlasti, nakon poznatoga sudskega procesa u kojemu je »u ime naroda« bio osuđen na robiju. Objavljivanje toga teksta značilo je svojevrsnu rehabilitaciju kanonika Kosa, barem u to vrijeme hrvatskog proljeća, i pravo da sudjeluje u javnom životu. U kasnijim godištima »Revije« nema više njegovih tekstova, što se može protumačiti na više načina. Jedan bi bio nedostatak ambicije biskupa Kosa za takvim autorskim angažmanom, a drugi bi razlog bilo novo zahlađenje odnosa prema njemu i Katoličkoj Crkvi uopće nakon Karađorđeva i obračuna s tzv. maspokom, koji se odrazio i na Đakovačke vezove koji su bili gotovo zabranjeni, a sličnih je situacija bilo više puta tijekom sedamdesetih godina XX. stoljeća.¹²

za vrijeme vezova, a na zadnjoj su stranici slavonski pejzaž i djevojke u narodnoj nošnji iz Mikanovaca. Autor je fotografija je Marko Perić. Revija je otisnuta crno-bijelo u Tipografiji Đakovo, a prodavana je po cijeni od tadašnjih 5 dinara. Uvodni tekst, a to je ostala tradicija do danas, napisao je prvi čovjek tadašnje općine Đakovo Josip Gabrić, predsjednik Skupštine Općine Đakovo

¹¹ Obavijesti i okružnice Biskupskog ordinarijata u Djakovu, O-I-1969, str. 45

¹² Zvonko Benašić u svom radu o utjecaju politike na Vezove (Benašić, Zvonko: Vezovi i politika, Revija Đakovačkih vezova 2006., str. 23-24) spominje nekoliko manjih kriznih situacija, kao što je ona iz 1971., kada su se u povorku Vezova umiješali studenti predvođeni Ivanom Zvomirom Čičkom, Draženom Budišom i Antom Paradžikom, ili dva događaja iz 1976. i 1978., kada su se na burnim sjednicama kritizirale »sumnjive« pojave u Vezovima: »Na Predsjedništvo Đakovačkih vezova 29. rujna 1978., pod predsjedanjem Stjepana Češnika, tadašnjeg predsjednika Skupštine Općine Đakovo, došla je velika politička elita iz Osijeka: Bošković, Čokljat i Golubović i iz Đakova: Bezer, Matijaković i Grizak. Već je prisustvo tako 'važnih' gostiju nagovjestio da se nešto sprema. Nakon izvješća o održanim 'Vezovima' 1978. počele su pljuštati primjedbe: treba biti bolje teritorijalna i nacionalna zastupljenost, scensku sliku treba osuvremeniti, a ne samo spominjati značajne ljude iz predratnog razdoblja, hrvatska himna nema mjesta u scenskoj slici, izbor profesionalnih izvođača; tko je zvao Zvonimira Kulundžića – 'ne može se ne znati tko je on', 'nije ništa gori od onog drugog' (Šovagovića nap. ZB), trebalo bi se povezati s Vinkovačkim jesenima pa možda i s 'Trubom Dragačeva' (!), »SSRN (Socijalistički savez radnog naroda, nap. ZB.) treba preuzeti organizaciju Đakovačkih vezova i formirati odbore za organizaciju tada će Đakovački vezovi biti prihvaćeni. Takav zahtjev, da 'Vezovi' budu manifestacija SSRN-a

S »Đakovačkim vezovima« biskup je bio povezan i trenutkom svoje smrti, koja se dogodila u vrijeme 37. »Đakovačkih vezova« 6. srpnja 2003. Organizacijski odbor ove manifestacije tada je raspravljao o mogućnosti da se priredba prekine u znak žalosti za ovim velikanom, ali je nakon dogovora s Biskupijom odlučeno da se, kako bi to želio biskup Ćiril Kos, »Đakovački vezovi« nastave, prvi put sa zastavama na pola koplja.

Nije biskup Ćiril Kos bio omiljen samo u Đakovu. U Osijeku, gdje mu je svojedobno bilo suđeno, proglašen je 1994. i počasnim građaninom, ali skromno, zaključuje u razgovoru za »*Đakovački glasnik*« kako se priznanje ne odnosi samo na njega osobno: »već na ulogu Crkve, koju kao biskup predstavljam«. ¹³

Što se tiče odnosa između Crkve i civilnih vlasti, također je jasan. Smatra da trebaju biti »na zdravim temeljima. To znači da se poštuju autoriteti i polje rada Crkve i države.« Smatra, također, da bi Crkva trebala biti »bolje ukorijenjena u narod i da vrši svoju ulogu«.

Jedna od nezaobilaznih tema razgovora bile su ratne prilike u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Kao posebno dojmljiv događaj opisao je putovanje vojnim, teretnim zrakoplovom na nadbiskupsko ređenje kardinala Vinka Puljića. Također je istaknuo kako je 80 000 vjernika njegove Biskupije iseljeno. Unatoč svijesti o veličini razaranja i velikim žrtvama (»Ja sam puno puta govorio svima s kojima se susrećem da je naša biskupa teško, da ne kažem najteže stradala u čitavoj našoj domovini...¹⁴«), zalaže se za mirno rješenje, poslije ostvareno kroz mirnu reintegraciju: »Govori se o mogućnosti povratka. Najbolje bi rješenje bilo političkim sredstvima, a prema ratnoj varijanti koja se spominje i koja bi trebala biti zadnja opcija ja sam rezerviran jer bi to bilo strašno krvoproliće i novo rušenje i nova stradanja. Oni koji su odgovorni znaju što će učiniti.«

Dotaknuo se i tada aktualnog pitanja biskupijskih granica, koje su riješene 2008. utemeljenjem Đakovačko-osječke nadbiskupije i odvajanjem

Đakova žarko je želio predsjednik SSRN-a Đuka Andrić koji je tvrdio (20. 10. 1980.) da su ovakovi Đakovački vezovi 'gg', tj. grupa građana. Kada mu to nije uspjelo, onda je 9. 3. 1981. zaprijetio: Bio sam kod Šuvara (ministar prosvjete, nap. Z. B.) i on mi je rekao: ako neće raditi kako ti kažeš, treba ih razjurići...«

¹³ Mirko Ćurić i Miro Šola: Božićni razgovor s mnsgr. Ćirilom Kosom, biskupom đakovačkim i srijemskim, *Đakovački glasnik*, br. 8., 23. prosinca 1994., str. 17.

¹⁴ Isto, str. 17.

srijemskog dijela u posebno biskupiju. On je smatrao da se Biskupija ne bi trebala podijeliti. »Naša Đakovačka i Srijemska biskupija ujedinjena je 1773. Zato je nama posebno stalo da sačuvamo jedinstvo biskupije unatoč ove državne granice. Inače srijemska crkva nije u stanju odgajati toliko svećenika koliko im je potrebno. U Đakovu je sjemenište i katedrala i biskup koji se brine ne samo za đakovački već i srijemski dio. Prekinuti tu vezu na bilo koji način, siloviti ili umjetni, bilo bi kao prekinuti pupčanu vezu koja daje život jednom i drugom dijelu biskupije. Razumije se da je u sličnoj situaciji i Pravoslavna crkva koja ima župe i parohije po Slavoniji... Ako pravoslavni patrijarh ima jurisdikciju u Zagrebu i Ljubljani, zašto đakovački biskup ne može imati u Srijemu nad svojim vjernicima?«¹⁵

Među ostalim pitanjima, dotaknuli smo se i odnosa prema biskupu Strossmayeru koji je u to vrijeme bilo prilično negativan, pa je Strossmayer izostavljen s liste hrvatskih velikana koji su zaslužili svoju novčanicu. Biskup je odgovorio da treba sagledati kontekst Strossmayerova djelovanja koji je u svoje vrijeme tražio »politička rješenja koja bi bila najbolja, kao i danas«¹⁶ te najavio obilježavanje 180. obljetnice rođenja i 90. obljetnice smrti, kao jasan znak poštovanja prema slavnom prethodniku.

Drugi božićni razgovor

Nakon godinu dana u božićnome broju »*Đakovačkog glasnika*«¹⁷ ponovno smo razgovarali, ali prema temama i odgovorima kao da nije protekla cijela godina. Prvo se pitanje se nastavilo na biskupove prošlogodišnje jubileje, kada je najavio umirovljenje, ali se u protekloj godini nije dogodilo. Biskup je skromno razjasnio razloge kao svojevrsnu proceduru kojom će se dokončati imenovanje »biskupa s pravom nasljedstva«¹⁸: »U smislu kanonskih propisa podnio sam Svetom Ocu zahvalu na biskupskoj službi, navršivši 75 godina života. Sveti Otac je moju molbu prihvatio, ali je zamolio da u svojoj službi ostanem, dok on drugačije ne uredi...«¹⁹ Jasno je ipak kako je Sveti Otac imao puno povjerenje u biskupa Ćirila Kosa i u vrlo turbulentnim

¹⁵ Isto, str. 16.

¹⁶ Isto, str. 17.

¹⁷ Mirko Ćurić: Božić je u obiteljskoj ljubavi i molitvi, božićni razgovor s đakovačkim i srijemskim biskupom msgr. Ćirilom Kosom, *Đakovački glasnik* br. 32, 22. prosinca 1995., str. 16-17.

¹⁸ Isto, str. 16.

¹⁹ Isto, str. 16.

vremenima za mjesnu Crkvu nije žurio s imenovanjem nasljednika jer se pozdavao u iskustvo i autoritet đakovačkog biskupa s kojim se te godine bio i dva puta susretao u Rimu i čije su informacije, zasigurno, imale velik utjecaj na formiranje njegovih stajališta, pa i odluka, o događanjima na prostoru ne samo Đakovačke i Srijemske biskupije nego i Crkve na prostoru bivše Jugoslavije. U razgovoru na uobičajeno skroman način svjedoči o susretima biskup Ćiril Kos: »Prvi susret je bio 17. listopada 1995., na poziv koji je Sveti Otac uputio svim biskupima s područja bivše Jugoslavije... (...) Sveti Otac je htio saznati stanje u svakoj pojedinoj (nad)biskupiji i pozvati sve da u ovom teškom vremenu nastoje ispuniti svoje (nad)biskupsko poslanje kao učitelji, svećenici i pastiri svojega naroda...« Sveti Otac je ponovio svoju želju za završetkom rata »uz poštivanje jednakog dostojanstva i jednakih prava svakoga čovjeka i svakoga naroda bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost.«²⁰

Drugi se susret dogodilo dva tjedna poslije, 29. listopada 1995., na svečanosti proglašenja blaženima dviju redovnica i jednog laika iz 19. stoljeća, među kojima je bila Marija Terezija Scherrer, suutemeljica Družbe Milosrdnih sestara Svetoga Križa.

Na upit što smatra najvažnijim u protekloj godini izdvojio je, pastirski zabrinuto, činjenicu kako je »veći dio Biskupije još okupiran«... Riječ je o »36 okupiranih župa odakle su protjerani ili izbjegli svi svećenici. Jedan jedini na tom području je u Iloku... Velik broj prognanika s područja raspršen je po cijeloj domovini...«²¹

Dotaknuo se i progona srijemskih Hrvata, odnosno »pritisak raznih vrsta« koji je »natjerao 20.000 Srijemaca da zamjenom stanova i posjeda dođu u Hrvatsku. Koliko je protjerano nakon akcije Oluja, teško je reći. Neke su župe nestale: Kukujevci i Gibarac. Neke su prepolovljene ili desetkovane. Hrtkovci, Novi Slankamen, Golubinci, Beška, Morović...«²²

Ipak se i dalje zalaže za mirno rješenje i reintegraciju okupiranih područja ističući da je potrebno »obraćenje, pomirenje i opraštanje. Nisu samo naše njive, nego su i srca posijana minama, koje treba ukloniti, da bismo mogli sijati i saditi.«²³

²⁰ Isto, str. 16.

²¹ Isto, str. 17.

²² Isto, str. 17.

²³ Isto, str. 17.

Ponovili smo pitanje o mogućnosti odcjepljenja srijemskog dijela Biskupije, na što je ponovno bio rezolutan i smatrao da nove državne granice »ne bi smije biti smetnja da se očuva jedinstvo biskupije«. To je opravdavao analogijom sa Srpskom pravoslavnom Crkvom i njezinim ustrojem. »Srijemska biskupija se nalazi u manjini, u dijaspori Srijema i njeno odvajanje bi bila propast. Mislim da u tom nastojanju neće biti smetnja ni zapreka ni sa građanske ni sa crkvene strane.«²⁴

Osim ovih dramatičnih pitanja, u razgovoru smo se dotaknuli i pitanja koja su se ticala aktualnog stanja u tadašnjoj Biskupiji koja su nudila optimizam. Posebno je biskup istaknuo obnovu zgrade Teologije »koja će u ovoj akademskoj godini ispunjavati svoj zadatak i to ne samo u pripremanju budućih svećenika, nego i laičkih kandidata s teološkom izobrazbom potrebnom za buduće vjeroučitelje naših škola«.²⁵ Istaknuo je obnovu i gradnju diljem Biskupije koju »nije moguće nabrojiti«, kao i osnutak »novih župa u mjestima koja rastu... (...) Spomenimo Osijek, Vinkovce, Slavonski Brod. I naše Đakovo je ove godine imalo posvetu nove crkve Dobrog Pastira i druge župe u biskupijskom gradu Đakovu.« Spomenuo je uređenje crkve u Ovčari, radove u marijanskom svetištu u Trnavi te »inicijativu građanskih vlasti da se zaobilaznica oko Đakova (koja će biti izgrađena 1996., kako nas uvjerava naš poslanik g. Vladimir Šeks) bude spojena i s Dragotinom...«²⁶

Razgovor je ponovno završio s božićnim porukama biskupa Ćirila Kosa koji je poručio vjernicima da »slavljenje Božića bez klanjanja i prihvatanja Utjelovljene Božje Riječi, bio bi folklor, kao i ostali običaji koji su ostali bez sadržaja i poruke«.²⁷

Zaključak

Dva razgovora s biskupom Ćirilom Kosom za »*Đakovački glasnik*« vrijedan su primjer njegova biskupskog rada i odnosa prema univerzalnim vrijednostima Katoličke Crkve te prema aktualnoj crkvenoj i društvenoj situaciji. Zorno ga oslikavaju kao svećenika, biskupa i građanina, koji se na poseban način nosi s izazovima svoga poslanja. Kao najvažnije osobine, osim svih onih svećeničkih i biskupskih, pastirskih i očinskih vrlina koje su ga krasile,

²⁴ Isto, str. 16.

²⁵ Isto, str. 17.

²⁶ Isto, str. 17.

²⁷ Isto, str. 17.

možemo izdvojiti postojanost njegovih stajališta, napose kod bolnih i otvorenih pitanja koja su otvorili Domovinski rat i raspad Jugoslavije, a koje je kod njega cijenio i Sveti Otac s kojim se nekoliko puta susretao, ostavivši ga gotovo tri godine nakon zahtjeva za umirovljenjem na biskupskoj stolici. Dosljedno se zauzima za »vlastito obraćenje, pomirenje i opraštanje«, za krčenje srca »zasijanih minama« te za mirnu reintegraciju Podunavlja, unatoč svijesti da je nakon Oluje sasvim izgledna uspješnost slične akcije u njegovoj Biskupiji. Također, snažno se zalagao za očuvanje biskupijskog jedinstva sa srijemskim dijelom, nudeći povijesne argumente te analogiju s ustrojem Srpske pravoslavne Crkve. Skromno je veliku obnovu biskupije, pripisivao »maru župnika i vjernika i velikim donacijama naših ustanova i poduzeća...«. Unatoč poodmaklim godinama neumorno je putovao, 1994. čak i u SAD, a 1995. u daleku Australiju, čime je jasno sugerirao kako vjeruje u važnost povezivanja iseljene i domovinske Hrvatske, kao što se zalagao za povratak iseljenih s okupiranih područja, ali i očuvanje katoličkih i hrvatskih obitelji u srijemskom dijelu Biskupije, nakon što su mnoga mjesta ispražnjena od vjernika. Unatoč svemu proživljenom, nije ga napuštao optimizam i vjera u Božju providnost, tako da je opći ton obaju razgovora zapravo optimističan, posebice kada govori o obnovi i gradnji crkvenih objekata i uspostavi novih župa, rastu broja vjernika koji je tada, unatoč ratu vidljiv. Osjeća se u cjelini, kako vjeruje u napredak i svoje Biskupije i svojega naroda u cjelini.

Izvori i literatura

- Benašić, Zvonko: *Vezovi i politika*, Revija Đakovačkih vezova, Đakovo, broj 36, god. XXXVII, 1. srpnja 2006., str. 23-24
- Ćurić, Mirko / Miro Šola: *Božićni razgovor s msgr. Ćirilom Kosom*, biskupom đakovačkim i srijemskim, *Đakovački glasnik*, br. 8., 23. prosinca 1994., str. 16-17.
- Ćurić, Mirko: *Božić je u obiteljskoj ljubavi i molitvi*, božićni razgovor s đakovačkim i srijemskim biskupom msgr. Ćirilom Kosom, *Đakovački glasnik*, br. 32, 22. prosinca 1995., str 16-17.
- Ćurić, Mirko: *Govori za sva vremena*, u: Marin Srakić: *Govori u zgodno i nezgodno vrijeme, prigodne propovijedi i (raz)govori o poslanju Crkve u današnjem društvu*, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Nadbiskupski ordinarijat, Đakovo, 2013., str. 5-17.
- Ćurić, Mirko: *Pedeset godina tiskanih pratitelja Đakovačkih*, Revija Đakovačkih vezova, broj 46. godina XLVII, Đakovo, 1. srpnja 2016., str. 63-66

- Ćurić, Mirko: In memoriam Marko Perić, Revija Đakovačkih vezova broj 47. godina XLVIII, Đakovo, 7. srpnja 2017., str. 152-154.
- Đakovački glasnik, nezavisni dvotjednik Đakova i Đakovštine, gl. urednik Mirko Ćurić, god.1, [br.1] (listopad 1994) god. 9, br.192 (19. prosinca 2002.)
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, www.enciklopedija.hr, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2019.
- Gross, Mirjana: Povjesničar i komunist u opasnom dvadesetom stoljeću, Historijski zbornik, god. 36., br. 3., Zagreb 2004., str. 895.-1322.
- Hobsawm, Eric: Doba ekstrema, Zagrebačka naklada, Zagreb, 2009.
- Kos, Ćiril: *Katedrala – bazilika u novom ruhu. Revija Đakovačkih vezova, Komisija za propagandu Odbora za organizaciju igara*, Đakovo, 25. srpnja 1970., str. 10.
- Obavijesti i okružnice Biskupskog ordinarijata u Đakovu, O-I-1969, str. 45.
- Pavić, Ivan: Zabilješke iz povijesti Đakovačkih vezova, Đakovo i Đakovački vezovi, Đakovo 1986., str. 43-64; Revija Đakovačkih vezova, broj 46. godina XLVII, Đakovo, 1. srpnja 2016., str. 35-44.
- Srakić, Marin: Govori u zgodno i nezgodno vrijeme, prigodne propovijedi i (raz)govori o poslanju Crkve u današnjem društvu, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Nadbiskupski ordinarijat, Đakovo, 2013.
- Uzelac, Branka,: Seljačka sloga, kao izvorište smotre folkloru Đakovački vezovi, Revija Đakovački vezovi, str. 27-29.

Mirko Ćurić

Bishop Ćiril Kos's interviews for the Đakovo Herald

S u m m a r y

This paper tackles two comprehensive Christmas newspaper interviews, which the author of the text held in 1994 and 1995 with Ćiril Kos, Bishop of Đakovo and Srijem. Before 1990, the practice of holding occasional interviews of this kind was not present in local journalism, i.e. it was until that time unimaginable to ask for the opinions of prelates or priests regarding serious topics, provided they did not oppose the church hierarchy. Bishop Ćiril Kos proved himself an interesting, informative and interested interlocutor, who openly responded to all the questions, being aware of the important role of the media, even of the local ones. These interviews not only offer an insight into Bishop Ćiril Kos's personal views and into the state of the Diocese he had administered since 1974, but are rather a valuable testimony of the historical events at the time, and the relationship of the church authorities – from Holy Father himself to local parish priests – toward this eventful age, in which Bishop Ćiril Kos demonstrated a high-quality level in fulfilling his apostolic calling.

Keywords: Ćiril Kos; interview; *Đakovo Herald*; Đakovo and Srijem Diocese; reintegration.

Stanislav ŠOTA – Eldina LOVAŠ

Pastoralna skrb biskupa Ćirila Kosa za prognanike Đakovačke i Srijemske biskupije tijekom Domovinskog rata u Republici Mađarskoj od 1991. do 1993. godine

Sažetak

Godine od 1991. do 1996. mons. dr. h. c. Ćirilu Kosu kao dijecezanskom biskupu, bile su posebno turbulentne i izazovne, napose u evangelizacijsko-pastoralno-katehetskom smislu. Uzrok je Domovinski rat, odnosno veliko-srpska agresija na Republiku Hrvatsku, a time i na Đakovačku i Srijemsku biskupiju. Đakovačka i Srijemska biskupija od svih biskupija u Hrvatskoj bile su najviše razorene, okupirane i raseljene. Biskup Ćiril Kos, beskompromisni borac za istinu i pravdu, u želji da očuva mir i izbjegne ratne sukobe, uputio je bezbrojne apele i protestna pisma inozemnoj i tuzemnoj javnosti. Apele je upućivao i predstavnicima Srpske pravoslavne Crkve. No bez uspjeha jer je upravo jedan dio episkopa Pravoslavne Crkve bio nositelj ideje stvaranja tzv. velike Srbije. Tako je npr. 7. rujna 1991. godine biskup Ćiril uputio protestno pismo predsjedniku Predsjedništva SFRJ u Beogradu, Saveznom izvršnom vijeću u Beogradu i Vrhovnoj vojnoj komandi JNA u Beogradu, u kojemu je pozvao navedene da se zauzmu za obustavu nehumanog rata i potraže putove mira u ljubavi i suživota sa svakim čovjekom i svakim narodom na ovim, našim prostorima. U protestnom pismu biskup Ćiril posebno ističe kako je istočnu Slavoniju i Baranju rat zahvatio nesmiljenom žestinom, ne samo vojne formacije i objekte nego i obiteljske kuće, kulturne spomenike i sakralne objekte. U proljeće 1991. godine započeo je rat na području Đakovačke i Srijemske biskupije, pa je velik broj nesrpskoga stanovništva morao napustiti dom i otići u nepoznata mjesta i krajeve. Oko 40 000 stanovnika naše Biskupije našlo je privremeni smještaj u Republici Mađarskoj. Kako bi imali ne samo materijalnu i karitativnu skrb, biskup Ćiril Kos imenuje šestoricu svećenika, također prognanika, dušobrižnicima i vjeroučiteljima izbjeglih i prognanih. Jedno vrijeme i časne sestre Sv. Križa iz Đakova bile su u službi prognanih i izbjeglih vjernika. Vjernici prognanici i izbjegli posebnu su zahvalnost oči-

tovali u prigodi osobnih posjeta biskupa Ćirila. Pisana korespondencija Ćirila Kosa s nad/biskupima u Mađarskoj, na čijem su se teritoriju prognani i izbjegli nastanili potvrđuje hrabrost, pronicavost, ustrajnost i ljubav prema svakom svećeniku i vjerniku. Premda je primao »svakakvih« pisama, i od svećenika i od vjernika, odgovori su mu uvijek bili poticajni i usmjereni na bitno »ljubiti svakog brata u svim njegovim životnim okolnostima i događajima«. Njegove su pohode pratile i o njima izvještavale i lokalne novine Baranjske županije u Mađarskoj.

Ključne riječi: biskup, Ćiril Kos, prognani i izbjegli, apeli, pastoralni pohodi, Republika Mađarska

Uvod

Za biskupa mons. dr. h. c. Ćirila Kosa, biskupa Đakovačke i Srijemske biskupije posljednjih šest godina episkopata bile su posebno teške, turbulentne i izazovne u osobnom, napose u pastirskom smislu riječi. Uzrok je Domovinski rat, odnosno velikosrpska agresija na Republiku Hrvatsku. Velikosrpska agresija na Hrvatsku započela je u proljeće 1991. godine. Trećina tadašnje Đakovačke i Srijemske biskupije, odnosno Baranja, zapadni Srijem i dio istočne Slavonije, okupirani je u ljeto i jesen 1991. godine. Velik dio agonije progonstva i izbjeglištva za stanovnike Baranje, istočne Slavonije i zapadnog Srijema završit će 15. siječnja 1998. završetkom mirne reintegracije cjelokupnog Podunavlja. Vjernici Srijemske biskupije također su u velikoj mjeri, od 1991. do 1998. godine, zbog velikosrpske politike sustavno i planski s vjekovnih ognjišta prisilno raseljeni i zauvijek protjerani. Isto tako, zbog rata u Bosni i Hercegovini (1992. – 1995.), posebice nakon okupacije bosanke Posavine od velikosrba, velik broj vjernika prognan je s vjekovnih ognjišta. Jedan se dio prognanih i izbjeglih iz Bosne, nakon okupacije 1992. – 1993. godine, trajno ili privremeno nastanio na slobodnom području Đakovačke i Srijemske biskupije.

U tom su se vremenu od dijecezanskog biskupa Ćirila Kosa očekivale pastirska skrb, briga, vizija te plan i program na mnogim razinama i područjima: skrb za prognane i izbjegle s okupiranog područja Đakovačke i Srijemske biskupije privremeno smještene na slobodnom teritoriju Biskupije; pastoralna briga za prognane i izbjegle iz Đakovačke i Srijemske biskupije smještene u Republici Mađarskoj, Republici Njemačkoj, Republici Sloveniji; pastoralna skrb za prognane i izbjegle smještene u Republici Hrvatskoj, napose u Istarskoj i Primorsko-goranskoj županiji; pastoralna briga za izbjegle i protjerane

vjernike iz Srijemske biskupije, napose za vjernike Srijemske biskupije koji unatoč prijetnjama nisu napustili vlastiti dom i mjesto; pastoralna briga za prognane i izbjegle iz Bosne, smještene ili nastanjene na slobodnom području Đakovačke i Srijemske biskupije.

Zbog širine pastoralnih područja rad obrađuje pastoralnu skrb biskupa Ćirila Kosa za prognanike Đakovačke i Srijemske biskupije tijekom Domovinskog rata u Republici Mađarskoj.¹ Rad u prvom dijelu prikazuje društvene i političke prilike početkom 90-ih godina prošloga stoljeća na području bivše Jugoslavije. U prvom poglavlju drugog dijela rad prikazuje zauzimanje biskupa Ćirila Kosa za mir i mirno rješenje novonastalih političkih okolnosti na području tadašnje SFRJ, napose Republike Hrvatske 90-ih godina prošloga stoljeća. Drugo poglavlje drugog dijela prikazuje pastoralnu brigu i skrb za izbjegle i prognane vjernike Đakovačke i Srijemske biskupije smještene na području Republike Mađarske od 1991. do 1993. godine. Treći dio rada donosi izvještaje, stanje, život izbjeglih i prognanih s područja Đakovačke i Srijemske biskupije u dnevnom listu Baranjske županije »Új Dunántúli Napló« u Republici Mađarskoj te prikazuje pomoć i brigu za izbjeglice na području Pečujske biskupije.

1. Društvene i političke prilike početkom 90-ih godina prošloga stoljeća

U proljeće 1990. godine na području današnje Republike Hrvatske održani su prvi demokratski izbori. Pobjedom dr. Franje Tuđmana i Hrvatske demokratske zajednice nastali su preduvjeti za stvaranje slobodne i samostalne hrvatske države neovisne o drugim republikama SFR Jugoslavije. Stvaranju neovisne, suverene i samostalne države mirnim putem, bez rata i sukoba, nadala se velika većina hrvatskoga stanovništva. Međutim, nakon izbora i pobjede Hrvatske demokratske zajednice na izborima 1990. godine, velik

¹ Premda je izlaganje na znanstvenom kolokviju nosilo naslov »Pastoralna skrb biskupa Ćirila Kosa za prognanike Đakovačke i Srijemske biskupije tijekom Domovinskog rata« autori su na samom početku izlaganja istaknuli kako je tema preširoka te da je prvotna zamisao bila obraditi temu: »Pastoralna skrb biskupa Ćirila Kosa za prognanike Đakovačke i Srijemske biskupije tijekom Domovinskog rata u R. Mađarskoj«. Na inicijativu organizatora ona je proširena i od autora prihvaćena, međutim, zbog toga što naslov »Pastoralna skrb biskupa Ćirila Kosa za prognanike Đakovačke i Srijemske biskupije tijekom Domovinskog rata« u najmanju ruku nadilazi nekoliko znanstvenih radova, autori su odlučili obraditi temu: »Pastoralna skrb biskupa Ćirila Kosa za prognanike Đakovačke i Srijemske biskupije tijekom Domovinskog rata u Republici Mađarskoj od 1991. do 1993.«.

dio stanovništva srpske nacionalnosti nije želio osamostaljenje Hrvatske. Velik je broj domaćih Srba u Hrvatskoj uz pomoć JNA i paravojnih formacija Srbije, pod izlikom ugroženosti srpske manjine u Hrvatskoj, započeo prvotno 17. kolovoza 1990. godine tzv. »balvan revoluciju«², a početkom 1991. godine i »tihu i prikrivenu agresiju«.³ Uz povremene sukobe srpskih teritorijalaca i paravojnih formacija sa snagama hrvatske policije, »tihu i prikrivenu agresiju« potvrđuju pojedina politička okupljanja u mjestima s pretežito srpskim stanovništvom. Tako je na mitingu u Jagodnjaku, selu u Baranji s većinskim srpskim stanovništvom, 21. travnja 1991. četnički vojvoda Vojislav Šešelj objavio odluku Srpskog nacionalnog vijeća, donesenu 31. ožujka 1991. u Borovu Selu, kojom se dijelovi Hrvatske: Slavonija, Baranja i zapadni Srijem priključuju Jugoslaviji – »velikoj Srbiji« sa zapadnom granicom Virovitica – Karlovac – Karlobag.⁴ Nakon 25. lipnja i odluke Hrvatskog sabora o samostalnosti i neovisnosti Hrvatske, u ljeto 1991. godine počinje otvorena agresija na Hrvatsku s krajnjim ciljem stvaranja »velike Srbije«.⁵ Pokoljem hrvatskih policajaca u Borovom Selu 2. svibnja 1991., Republici Hrvatskoj najavljena je oružana pobuna pobunjenih Srba na istok Hrvatske, a time i na samu Republiku Hrvatsku. Masakr je jedan od najtragičnijih, najintragantnijih i najkompleksnijih krvavih događaja tijekom Domovinskog rata, jer ni 29

² Tzv. »balvan revoluciju u R. Hrvatskoj« karakteriziraju zapriječeno prometnica u mjestima s većinskim srpskim stanovništvom, uobičajeni redoviti ulazak u ta mjesta i izlazak iz njih, posebice naoružavanje srpskog stanovništva, onemogućavanje redovitog ulaska i kontrole snaga MUP-a Hrvatske. Usp. Davor Domazet-Lošo, *Hrvatski Domovinski rat 1991.-1995.: strateški pogled*, Udruga Hrvatski identitet i prosperitet – Matica hrvatska ogranak Sinj, Zagreb, 2010., str. 115.

³ Jedan od prvih ključnih događaja »tihu i prikrivenu agresije« velikosrba dogodio se 4. siječnja 1991., kada je vodstvo pobunjenih Srba s područja Republike Hrvatske pod njihovom kontrolom proglasilo nadležnost MUP-a Hrvatske nevažećim. Drugi i ujedno najvažniji dokaz »tihu i prikrivenu agresije« dogodio se 18. ožujka 1991. Godine, kada se tzv. SAO Krajina odvojila od Hrvatske. Ubrzo su uslijedili i prvi oružani sukobi: 2. ožujka 1991. u Pakracu je napadnuta Policijska postaja. U napadu je ranjeno nekoliko hrvatskih policajaca. Dana 31. ožujka 1991. na području Nacionalnog parka Plitvice ubijen je policajac Josip Jović, prva žrtva Domovinskog rata. U Borovu Selu 2. svibnja ubijeno je dvanaest, a teško je ranjeno dvadeset dva policajca. Usp. M. ROŽAC, Masakr u Borovu Selu, pitanje odgovornosti organizatora, u: Miljenko Brekalo (ur.) *Domovinski rat, njegove gospodarske, demografske i socijalne posljedice i perspektive na području hrvatskog Istoka*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2017., str. 132.-139.

⁴ Usp. Miroslav Rožac, Masakr u Borovu Selu, pitanje odgovornosti organizatora, *isto*, str. 132.

⁵ Usp. Davor Domazet-Lošo, Hrvatski Domovinski rat 1991.-1995.: strateški pogled, *isto*, str. 162.

godina nakon tog događaj nitko nije procesuiran i osuđen.⁶ Svehrvatska je javnost tih dana u velikoj mjeri bila u velikoj nevjerici i osupnuta bezočnošću pobunjenih Srba, posebice nakon što je utvrđeno da su mnogi od njih bili zvjerski mučeni. Biskup Ćiril Kos predvodio je 3. svibnja u crkvi Euzebija i Poliona u Vinkovcima sv. misu zadušnicu za mučki ubijene hrvatske policajce, kojoj je nazočilo oko 15 000 vjernika. Nazočnost tolikoga broja vjernika, koji ne samo da su ispunili prostore crkve nego i čitav trg ispred crkve, pokazatelj je empatije i suosjećajnosti prema stradalim policajcima te spremnosti i odlučnosti hrvatskog naroda na obranu vlastita doma.⁷

Do kraja lipnja 1991. godine terorističke akcije srpskih pobunjenika prerasle su u otvorenu agresiju, na čijem se čelu uz srpske paravojne četničke i teritorijalne formacije nalazila i Jugoslavenska narodna armija. Za jednog od najvećih poznavatelja događaja tijekom Domovinskog rata dr. Antu Nazora, pokolj u Dalju u kolovozu 1991. godine u potpunosti je razotkrio »karakter i narav Domovinskog rata« – rata koji je bio usmjeren protiv »hrvatskog naroda, njegove vjere i kulture« sa svrhom stvaranja »velike Srbije«.⁸

U ljeto i jesen 1991. godine započeli su napadi, protjerivanja, razaranja imovine (posebice crkava i župnih domova⁹), bezbrojna mučenja, silovanja¹⁰

⁶ Usp. Miroslav Rožac, Masakr u Borovu Selu, pitanje odgovornosti organizatora, *isto*, str. 132.-133.

⁷ NAĐ, Fond 335, slike su preuzete iz osobnog Fonda biskupa Ćirila Kosa – svibanj 1991. Nakon mise zadušnice, biskup Ćiril Kos je vinkovačkom župniku Župe sv. Euzebija i Poliona mons. Tadiji Pranjiću na odlasku rekao: »Tadija znaj, započeo je rat!« – autograf mons. Tadija Pranjić

⁸ Usp. Ante Nazor, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2011., str. 84.

⁹ Dr. Marin Srakić, nadbiskup u miru, o materijalnim štetama na sakralnim objektima na okupiranom području biskupije, iznoseći točne podatke, piše: »*crkve i kapele*: uništene (23), teško oštećene (24), lakše oštećene (22); *župne kuće i samostani*: uništene (6), teško oštećene (21), lakše oštećene (8); *inventari crkava*: uništeni (50), teško oštećeni (14), lakše oštećeni (4); *inventari župnih kuća*: uništeni (2), teško oštećeni (1), lakše oštećeni (3); *vjeronaučne dvorane*: uništene (10), teško oštećene (5); *manje kapele*: uništene (15), teško oštećene (6), manje oštećene (1); *križevi*: uništeni (6)«. Marin Srakić, Ratne štete i obnova crkvenih objekata na području Đakovačke i Srijemske biskupije, u: Miljenko Brekalo, (ur.) *Domovinski rat i njegovi društveno-ekonomski odrazi na razvoj hrvatskog Istoka*, Zagreb, 2016., str. 24.

¹⁰ Usp. Sanja Kopunović Legetin, Suzana Vuletić, Stanislav Šota, War crimes of Rape in Croatian War of Independence (1991-1995), u: *Nova prisutnost*, Zagreb, 17(2019)2, str. 229.-249.

i ubijanja na većini naseljenog područja nesrpskoga stanovništva i župa Đakovačke biskupije. U kolovozu 1991. godine okupirano je područje Baranje s pripadajućim župama te tijekom listopada Ilok i okolna mjesta. Do konačnog pada Vukovara dolazi 18. studenoga. U prosincu su okupirana sela oko Osijeka: Laslovo, Ostrvo, Antunovac, Ernestinovo i Tenja, dok je sam grad Osijek zajedno s Đakovom i Vinkovcima bio svakodnevno izvrgnut napadima.¹¹ Nakon 15. siječnja 1992. i priznanja Republike Hrvatske od velikog dijela europskih zemalja, stanje se intenziviralo te su napadi na neokupirani dio Đakovačke biskupije nastavljeni sve do dolaska mirovnih snaga Ujedinjenih naroda u veljači i ožujku 1992. godine.¹² Tijekom Domovinskog rata najviše je stradala Đakovačka i Srijemska biskupija. Do kraja 1991. godine s područja Đakovačke biskupije protjerano je ili izbjeglo oko 250 000 stanovnika, od kojih se gotovo polovica prognanih i izbjeglih nije mogla vratiti u svoje domove koji su bili srušeni ili nastanjeni Srbima nakon okupacije. Na području Biskupije poginulo je 4000, nestalo 15 000 (1256 u Vukovaru), a ranjeno 7000 osoba. Premda na području Srijemske biskupiji nije bilo ratnih sukoba, u njoj se zbog velikosrpske agresije dogodio veliki progon nesrpskog stanovništva, najviše Hrvata katolika. Do kraja Domovinskog rata iz 28 župa Srijemske biskupije ukupno je protjerano 20 000 Hrvata vjernika katolika.¹³ Razlozi protjerivanja nalaze se u velikosrpskoj politici Slobodana Miloševića i stvaranju »velike Srbije«. ¹⁴ Dok je na području Đakovačke biskupije izvršena otvorena agresija, u Srijemskoj su biskupiji Hrvatima katolicima sustavno nijekana temeljna ljudska i građanska prava: prijetnjama, fizičkim maltretiranjima, prisilnim iseljavanjima, povremenim ubojstvima uglednih Hrvata,

¹¹ Dr. Marin Srakić, nadbiskup u miru, o materijalnim štetama na sakralnim objektima na slobodnom području biskupije, iznoseći točne podatke, piše: »*crkve i kapele*: uništene (1), teško oštećene (18), lakše oštećene (31); *župne kuće i samostani*: uništene (2), teško oštećene (16), lakše oštećene (29); *inventari crkava*: teško oštećeni (7), lakše oštećeni (5); *inventari župnih domova*: uništeni (1), teško oštećen (1); *vjeronaučne dvorane*: uništene (5), teško oštećene (1), lakše oštećene 3), *manje kapele*: teško oštećene (7), lakše oštećene (1); *križevi*: teško oštećeni (6), lakše oštećeni (2)«, *isto*, str. 25.

¹² Usp. Damir Runtić, *Domovinski rat umijeće pregovaranja*, Vinkovci-Šibenik, 2007., str. 400.-418.

¹³ Usp. Marin Srakić, *Ratne štete i obnova crkvenih objekata na području Đakovačke i Srijemske biskupije*, str. 20.-21.

¹⁴ Na temelju uputa o pisanju znanstvenog rada, potrebno je navesti da su bilješke broj 7, 9 i 11 te djelomično sadržaj autora dr. Marina Srakića citirane u znanstvenom radu Stanislav Šota, *Analiza pastoralnih nastojanja nakon proglašenja dokumenta Ti si Krist – za nas i za sve ljude. Izjave i odluke Druge biskupije sinode đakovačke i srijemske*, u: *Diacovensia*, Đakovo, 27(2019)1, str. 57.-82.

te su mnogi zbog toga napustili istočni Srijem. U okolnostima velikoga broja prognanih, izbjeglih, raseljenih i iseljenih vjernika katolika, Crkva je Đakovačka i Srijemska gotovo »preko noći« bila primorana promijeniti evangeli-zacijsko-pastoralno-katehetsko djelovanje, jer su navedene okolnosti zahtijevale promjenu pastoralne paradigme do tada nepoznate za mjesnu Crkvu, posebice za dijecezanskog biskupa mons. dr. h. c. Ćirila Kosa, svećenike i ostale pastoralne djelatnike.

2. Pastoralna skrb Ćirila Kosa za prognanike s okupiranih dijelova Đakovačke i Srijemske biskupije tijekom Domovinskog rata

Dijecezanski biskup Đakovačke i Srijemske biskupije, mons. dr. h. c. Ćiril Kos od samih se početaka ratnih sukoba snažno zalagao za mirno rješenje sukoba te osamostaljenje Republike Hrvatske. Kako bi se došlo do mirnog rješenja, susretao se s mnogobrojnim predstavnicima društveno-političke europske javnosti, napose s predstavnicima tadašnje službene politike u Hrvatskoj, kao i s predstavnicima Srpske pravoslavne Crkve. Međunarodnoj i hrvatskoj javnosti poznati su mnogobrojni apeli biskupa Ćirila Kosa: za mir, prestanak ratnih sukoba, prestanak razaranja crkvenih i civilnih objekata, puštanje na slobodu zarobljenih svećenika, ranjenih hrvatskih vojnika, zarobljenih civila.

2.1. APELI I PROTESTNA PISMA BISKUPA ĆIRILA KOSA ZA OČUVANJE MIRA, MIRNOG RJEŠENJA SUKOPA, ZAŠTITU LJUDSKIH, GRAĐANSKIH I VJERSKIH PRAVA, ZAŠTITU SAKRALNIH OBJEKATA TE PRONALAZENJE NESTALIH OSOBA TIJEKOM DOMOVINSKOG RATA U ĐAKOVAČKOJ I SRIJEMSKOJ BISKUPIJI

U nastojanju očuvanja mira biskup se Ćiril zajedno s katoličkim biskupima Jugoslavije u dvama navratima susreće s nekolicinom episkopa Srpske pravoslavne crkve na čelu s patrijarhom Pavlom. Prvi takav susret održan je u Srijemskim Karlovcima u Domu Patrijaršije 7. svibnja 1991., u kojem su biskup Ćiril uz kardinala Franju Kuharića, nadbiskupa beogradskog mons. dr. Franz Perka, riječkog nadbiskupa mons. dr. Antuna Tamaruta, šibenskog mons. dr. Srećka Badurine, subotičkog mons. mr. János *Pénzesa*, pomoćnog biskupa Zagrebačke nadbiskupije mons. Đure Kokše te patrijarha Pavla i nekolicine episkopa Srpske pravoslavne Crkve, razgovarali o mirnom rješenju sukoba na području Hrvatske i potpisali deklaraciju pod nazivom »Da tijelo i

krv ne pobijede razum i dostojanstvo«. U njoj su pozvali na mir, ispravljanje svih nesporazuma i sporova, posebice rješavanje svih novonastalih problema u duhu kršćanske ljubavi.¹⁵ Drugi se susret održao 24. kolovoza 1991. u Slavonskom Brodu u samostanu otaca franjevaca. Delegaciju su činili isti nad/biskupi Biskupske konferencije Jugoslavije kao i u prvom susretu, na čelu s kardinalom Kuharićem te s patrijarhom Pavlom i nekolicinom episkopa Srpske pravoslavne Crkve. Biskup Ćiril kao domaćin uputio je pozdravne riječi:

»Da li bih mogao sadržaj ovog susreta izraziti sažetije i sadržajnije nego riječima, kojima je biskup Strossmayer posvetio svoju i našu katedralu: 'Slavi Božjoj, jedinstvu Crkava, slozi i ljubavi naroda svoga' – i svih naroda, koji žive na ovim našim (hrvatskim) prostorima.«¹⁶

U dopisu od 12. srpnja 1991. pod nazivom »Poziv i poslanje Crkve u ovim našim vremenima – posebno u Slavoniji i Baranji« biskup Ćiril Kos upućuje apel patrijarhu Pavlu u kojemu ističe kako se političke prilike pogoršavaju, povjerenje između Hrvata i Srba sve je naglašenije, mržnja se sve više povećava, a razlike u traženju rješenja produbljuju. Biskup Ćiril smatra kako su svećenici i vjernici Katoličke Crkve na prostorima Biskupije sve ugroženiji u usporedbi s pravoslavnim svećenicima:

»U međuvremenu je najavljen i osnutak nove eparhije na području Osijeka, Dalja i Baranje. Čestitao sam novoizabranom episkopu, u nadi da će i njegov program biti Evanđelje, pa prema tome još pozitivnije utjecati na porušeno nepovjerenje, bratstvo i ljubav, u ekumenskom razumijevanju, susretima u daljnjim razgovorima. Gotovo svi župnici na području Slavonije i Baranje nalaze se u izuzetnoj opasnosti, pred neprestanim prijetnjama, a župnik u Tenju ne može ostaviti svoj dom i ostati u Osijeku, gdje je prebačena njegova bolesna majka, a i on sam je bolestan. Mislim da bih malo postigao političkom analizom svega događanja i osuđivanjem bilo koga, zato se vraćam Evanđelju, Vašem programu; iz poslanice Korinćanima svetog Klementa I., pape: »...Zašto među vama vlada zategnutost, zašto srdžba, nesloge, zašto razdori i borbe? Nemamo li istoga Boga i istoga Krista, i istoga milosnog Duha, koji je nad nama izliven, i nemamo li isti poziv u Kristu? Zašto trgamo i komadamo udove Kristove i protiv vlastitoga tijela dižemo bunu,

¹⁵ NAĐ, Fond 10, br. 313/1992. – »Da tijelo i krv ne pobijede razum i dostojanstvo«, 5. svibnja 1991.

¹⁶ NAĐ, Fond 10, br. 995/1991. – 24. kolovoza 1991.

te smo takvim bjesnilom obuzeti da zaboravljamo da smo udovi jedni drugima?... Vaš razdor mnoge je zbunio, u srca mnogih unio je klonulost, mnoge je oslabio, sve nas bacio u tugu, sve nas je ispunio žalošću. A vaša pobuna još i dalje traje. Svi ljudi dobre volje mogu jasno vidjeti, da je nešto protivno pravilima političke igre i međunarodnih konvencija i dogovora. Ne vjerujemo »lažnim prorocima« koji nam dolaze u ovčjem odijelu! Ne dopustimo da neprijatelj sije kukolj, u naša čista polja i naše dugogodišnje dobre i prijateljske odnose! Budimo ljudi! Budimo braća! Budimo kršćani! Zato i pozivamo neprestano sve naše župske zajednice da mole Gospodina, da nam vrati mir! Svima zahvaljujem koji se u toj nakani okupljaju na zajedničkim molitvama u našim obiteljima, crkvama, pred crkvama, na trgovima, na molitvu da nas Gospodin sve spasi i izbavi od zla!«¹⁷

Dok biskup Ćiril poziva sve svoje vjernike na molitvu za mir, »Karlovačke novine« iz Srijemskih Karlovaca donose razgovor novoimenovanog Daljsko-poljskog i Baranjskog episkopa vladike Lukijana, zaređenog 14. srpnja 1991. u Srijemskim Karlovcima, s četničkim vojvodom i narodnim poslanikom u Skupštini Srbije i predsjednikom Srpske radikalne stranke Srbije u Borovu Selu:

Vladika Lukijan: »Znate, mora se raditi brzo, jer evo još mjesec dana imamo do školske godine. Moramo decu da upišemo u školu, gde će deca da idu školu? Moramo što pre da rešimo, da se što pre oslobodi Vukovar, zato što treba da nam bude administrativni, kulturni i duhovni centar.«

Vojislav Šešelj: »I Vukovar, i Osijek, i Beli Manastir...«

Vladika Lukijan: »...ali to treba svi da čiste, srpski živalj barem, da imamo prelaz. Kad počnu kiše, kud će naš narod da prelazi? Ja sam evo ovde danas već peti put kao episkop, ovako nezvanično, da se probijem, donesem mleko, vučem stalno nešto, petljam, pomažem tom našem narodu. Išao sam u Bobotu, u Veru, išao sam u Trpinju sve pod pratnjom vladike sremskog Vasilija, odnosno Irineja, prekjuče je bio vladika Tanasije. Ali, sve to nije dovoljno...«¹⁸

¹⁷ NAĐ, Fond 10, br. 1400/1991., str. 1.-2. – »Poziv i poslanje Crkve u ovim našim vremenima – posebno u Slavoniji i Baranji«, 12. srpnja 1991.

¹⁸ Usp. Karlovačke novine, »Komunistička kuga mori Srbe«, kolovoz 1991., str. 29.; NAĐ, Fond 10, br. 1400/1993. – 3. rujna 1991.

Iz razgovora je vidljiva umiješanost pojedinih članova Srpske pravoslavne Crkve u pokušaj ostvarenja »velike Srbije«, a time i agresije na Republiku Hrvatsku. O umiješanosti Srpske pravoslavne Crkve u agresiji na Republiku Hrvatsku, posebice širenje panike i laži, potvrđuje intervju patrijarha Pavla u »Amnesty International« u Londonu, u kojemu je patrijarh Pavle lažno ustvrdio kako na području Republike Hrvatske postoje logori za Srbe u Oprisavcima pokraj Slavanskog Broda. Biskup Ćiril, osoba istine i zauzimanja za mirno rješavanje sukoba, osudio je takav čin te uputio patrijarhu Pavlu protesno pismo u kojem piše:

»Vaša Svetosti... Ne ulazeći u istinitost navoda o navedenim mjestima, moram Vas izvijestiti da je tvrdnja o takvom logoru u Oprisavcima kraj Slavanskog Broda najobičnija izmišljotina i laž. Radi se o području naše biskupije, koje nam je poznato. Mislim da nije dobro svojim visokim autoritetom potvrđivati podmetnute laži i klevete.«¹⁹

Širenje laži i neistina od patrijarha Pavla i dijela episkopa Srpske pravoslavne Crkve za posljedicu je imalo i intervenciju teologa Francuske, Njemačke i Švicarske, okupljenih pod nazivom Europski civilni forum u kojemu pod nazivom »Appeal to the Yugoslavian churches and religions« donose:

»Europski građanski forum na svom III. kongresu u Forcalquiere – razmatrao je i tragičnu situaciju južnoslavenskih naroda. Mi dolje potpisani teolozi i kršćani koje okuplja građanski forum, sa strahom smo i ogorčenjem saznali da duhovne vođe crkava, a posebno srpsko-ortodoksne i rimo-katoličke zajednice, nisu ničim pridonijeli tomu da se spriječi loš utjecaj jednog anakronog nacionalizma. Naprotiv, čuli smo da su one čak širile međunacionalnu mržnju umjesto da se zauzmu za mir i solidarnost. Zbog toga molimo duhovne oce vjerskih zajednica da se vrate srži kršćanske poruke danoj u Isusovoj molitvi 'svi ste vi za jedno' i u apostolskoj zapovijedi koja kaže 'da se mir održava sponom ljubavi'. Zadatak duhovnih otaca Crkava nikada ne može ići u pravcu učvršćivanja nacionalnog identiteta koje isključuje druge.«²⁰

Nakon višegodišnjega istraživačkog rada Milorad Tomanić u knjizi *Srpska Crkva u ratu i ratovi u njoj* piše o umiješanosti jednog dijela svećenstva i episkopa Srpske pravoslavne Crkve u stvaranju tzv. »velike Srbije«:

¹⁹ NAĐ, Fond 10, 313/1992. – »Lažne informacije o logorima«, 17. kolovoza 1992.

²⁰ NAĐ, Fond 10, 448/1992. – »Appeal to the Yugoslavian churches and religions«, 28. kolovoza 1992.

»Čitava menažerija likova koji su se ko zna odakle pojavili i godinama tutnjali javnom scenom Srbije, a posebno gomila izgovorenih gluposti u tom periodu, naterali su me da se, baš kao i borci za Veliku Srbiju, spustim na zemlju i budem mnogo skromniji u svojim namerama. Postalo mi je jasno da je to ogroman posao koji zahteva timski rad iz kojeg bi proizašla višetomna enciklopedija srpskog zanosa, ludila i stradanja tokom 80-tih i 90-tih godina. Zato sam se opredelio za samo jedan segment, jednu kariku lanca koji je bio obmotan oko vrata srpskog naroda i koji ga je polako, ali sasvim sigurno davio. Ta karika bili su »ljudi u crnom«, tj. episkopi i svećenstvo Srpske pravoslavne crkve«. ²¹

Sedmog rujna 1991. biskup Ćiril upućuje protestno pismo predsjedniku Predsjedništva SFRJ u Beogradu, Saveznom izvršnom vijeću u Beogradu i Vrhovnoj vojnoj komandi JNA u Beogradu, u kojemu poziva prethodno navedene da se zauzmu za obustavu tog nehumanog rata i potraže putove mira u ljubavi i suživota sa svakim čovjekom i svakim narodom na ovim, našim prostorima. U protestnom pismu biskup Ćiril posebno ističe kako je istočnu Slavoniju i Baranju rat zahvatio nesmiljenom žestinom, ne samo vojne formacije i objekte nego i obiteljske kuće, kulturne spomenike i sakralne objekte.

»Ni jedan od tih objekata nije bio nikakvo vojno uporište i skladište. To, sigurno nisu bili ni kulturni spomenici, koji su porušeni ili teško oštećeni. Odnosi se to na Ilok, Vukovar, Osijek, Vinkovce, Borovo, Sarvaš, Bogdanovce, itd. U noći između 5. i 6. rujna ove godine teško je oštećena osječka 'katedrala' župna crkva svetog Petra i Pavla, pogode-na sa deset dušmanskih mina. Taj se napad ničim ne može opravdati, osim mržnjom i željom da se ogorče građani, Hrvati i vjernici katolici toga grada. Sam pogodak u 'ružu' na vrh tornja pokazuje nehumanost, zloću i mržnju onoga, tko je 'nišanio' u nju. Kao biskup Đakovačke i

²¹ Milorad Tomanić, *Srpska Crkva u ratu i ratovi u njoj*, Medijska knjižara Krug, Beograd, 2001., str. 5. U knjizi se u kontekstu ideje o stvaranju »velike Srbije« najčešće spominju mitropolit Amfilohije i vladika Atanasije Jevtić: »Postupci pojedinih episkopa SPC, posebno mitropolita Amfilohija i vladike Atanasija Jevtića, bili su dobar primer kako želje i maštanja mogu potpuno da odvoje od realnosti i izuzetno umne i obrazovane ljude. Iako su važili za žestoke antikomuniste, njih dvojica su poverovala da će svoje snove o Velikoj Srbiji ostvariti u saradnji s Dobricom Ćosićem, Antonijem Isakovićem, Vukom Draškovićem i njima sličnim bivšim komunistima. Iscrtavali su mape Velike Srbije i čak se 80.ih godina nadali da je Slobodan Milošević, također komunista (i to ne bivši), čovek koji ima želju da zajedno sa njima poradi na realizaciji takvog jednog projekta«. Isto, str. 241.

Srijemske biskupije prosvjedujem protiv toga nehumanog čina, kao i svih drugih oštećenih ili porušenih crkava i kulturnih spomenika, i svake žrtve koja se nalazi bilo u grobu, bilo u izbjeglištvu. Zajedno sa svim svećenicima naše biskupije, od kojih su mnogi sa svojim vjernicima otjerani iz svojih župskih domova i župskih zajednica, pozivam i molim Vas, Gospodine Predsjedniče, kao i Predsjedništvo SFR Jugoslavije, kao i Vrhovnu vojnu komandu, da se zauzmete za obustavu toga nehumanog rata, i potražite putove mira, ljubavi i suživota svakog čovjeka, svakog naroda, na ovim našim prostorima.«²²

Biskup Ćiril 23. rujna 1991. upućuje apel Apostolskoj nuncijaturi u Beogradu o posljedicama razaranja i stradanja u Vukovaru, Osijeku, Vinkovcima i Đakovu. U izvještaju se navodi kako su pogođeni biskupski dvor i katedrala dvama izravnim pogodcima sa sjeverne strane, kurije, bogoslovno sjemenište, a do razaranja je došlo i u svim mjestima u Baranji, zapadnom Srijemu i istočnoj Slavoniji:

»U toj okolici nije pošteđeno ni jedno mjesto. U gradovima su gotovo sve crkve teško oštećene, u selima neke i posve uništene. Župski domovi također. Mnogi svećenici u izbjeglištvu, izvan svojih župa. No, nijedan nije povrijeđen niti smrtno stradao. Što reći o ostalima, župama i mjestima, gdje to traje danima i tjednima. Vukovar se brani najdulje, a Osijek i Vinkovci isto tako.«²³

Na mnoge adrese biskupskih ordinarijata na latinskom, njemačkom, talijanskom i engleskom jeziku, biskup Ćiril 7. studenoga 1991. upućuje pismo u kojem izvještava o ratnom stanju u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji, ujedno moleći za pomoć.

»Naša Domovina Hrvatska zahvaćena je agresivnim ratom koji ugrožava njezin teritorijalni integritet i život njezinih građana...

1. POGINULI I RANJENI. Najveća tragedija su nevine žrtve, poginuli i ranjeni. Na našem području službeni podaci govore o cca 1000 poginulih i 4000 ranjenih. No svima je poznato da ih je mnogo više i na jednoj i drugoj strani.

²² NAĐ, Fond 10, 1400/1991. – 7. rujna 1991. (u arhivu se nalazi samo prijevod navedenog teksta)

²³ NAĐ, Fond 10, 1665/1991. – 23. rujna 1991.

2. RASELJENA I UNIŠTENNA SELA I GRADOVI. Mnogo je naših sela i gradova raseljeno i uništeno. Iz straha od svagdašnjeg bombardiranja, miniranja a naročito masakra od strane agresora mnogo je stanovnika napustilo svoje kuće. Raspolažemo s podacima da je s područja naše biskupije, koja broji oko 500.000 katolika, ima preko 150.000 naših prognanih i iseljenih vjernika. Na području naše biskupije nalaze se gradovi VUKOVAR, VINKOVCI, OSIJEK, VALPOVO I BELIŠĆE, koji su po strahotama što ih svaki dan doživljavaju poznati širom svijeta. VUKOVAR je pretvoren u zgarište u čijem se podzemlju skrivaju njegovi stanovnici, žene i djeca, već više od osamdeset dana u potpunoj izolaciji...

3. PROGNAJ SVEĆENICI. Zajedno s vjernicima prognani su i svećenici. Od oko 230 dijecezanskih svećenika i redovnika 40 ih je moralo napustiti svoje župe i samostane. Svi su oni nepredviđeno morali otići, bez igdje ičega, a crkve i župne stanove prepustiti na milost i nemilost agresora koji ih je rušio, ošteti, demolirao zajedno s inventarom. Ugrožene krajeve napustilo je nekoliko desetaka redovnica jer im je svaki rad onemogućen a život u opasnosti...

6. PASTORALNI RAD I KARITATIVNA DJELATNOST... O prognanom i izbjeglom stanovništvu vodi brigu Biskupijski Caritas i Caritasi pojedinih župa. Mnogo nam u tome pomažu dobrotvori iz inozemstva, naročito Internacionalni Caritas i Biskupski Caritasi drugih zemalja, a u prvom redu naše Hrvatske katoličke misije i župe širom svijeta. Najviše smo dobili pomoći u hrani i odjeći, a i u novcu.

7. VAPAJ ZA POMOĆ. Ovoga časa molimo: Učinite sve da prestane rat u Hrvatskoj... Ovog časa molimo i za materijalnu pomoć. Trećina naše biskupije je razorena i prognana, druga trećina živi u trajnoj opasnosti od bombardiranja i zračnih napada, a ostali dijelovi biskupije pomaže prognanicima.«²⁴

Dana 19. studenoga 1991. biskup Ćiril Kos moli tajništvo Države Vatikan da se zauzme za svećenike i sestre u Vukovaru:

»U gradu Vukovaru, koji se nalazi u Biskupiji Đakovačkoj i Srijemskoj, a koji je bio okupiran od Jugoslavenske federalne vojske, nalazi se velik broj građana civila, žena i djece. S njima dijeli sudbinu pet svećeni-

²⁴NAĐ, Fond 10, 1400/1991., ad. – »BISKUPIJA ĐAKOVAČKA I SRIJEMSKA U RATU, izvještaj i molba za pomoć«, 7. studenoga 1991.

ka franjevac a i jedan đakon te jedanaest sestara Družbe Svetoga križa. Zbog nemogućnosti koja je nadošla da se intervenira preko Apostolske Nunziature u Beogradu, dijecezanski biskup moli intervenciju toga Svetoga Dikasterija, za sve građane toga grada, ali posebno za svećenike, đakone i sestre.«²⁵

Pod naslovom »Kratka obavijest o stanju u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji« biskup Ćiril piše državnom Tajništvu Svete Stolice i papi sv. Ivanu Pavlu II.:

»Ćiril Kos, biskup Đakovački i Srijemski Preblaženom Ocu Njegovoj Svetosti i Državnom Tajništvu s velikim bolom iznosi i izvješćuje kako slijedi: Plamen rata sve više i više zahvaća cijelu biskupiju. Najžešći plamen rata popušta u Vukovaru jer dok su odgovorni raspravljali, naš je 'Sagunt' (Vukovar) pao. I sada počinje novi 'Križni put' i mučeništvo za mnoge u sužanjstvu, ili nova politička situacija. Gradovi Osijek, Vinokovci i Županja napadaju se danju i noću oružjem svih vrsta, te raste broj mrtvih, ranjenih i prognanih, koji ostavljaju svoje kuće kako bi sačuvali 'goli život'... Broj župa i mjesta koja stanovnici napuštaju zajedno s našim župnicima raste. Totalno opustošenje!... Vapimo Bogu! Svim odgovornima cijeloga svijeta vapimo i pozivamo. Zaustavite rat u Hrvatskoj! Svim službenicima u Državnom Tajništvu, a najviše Preblaženom Ocu, moleći za sve nas apostolski blagoslov, ostajem najodaniji u Kristu brat i sin Ćiril Kos, biskup Đakovački i Srijemski. Napomena 'Sagunt' je grad o kojem su raspravljali u senatu. Dok su u senatu raspravljali Sagunt je pao.«²⁶

Isti dan o novonastalim okolnostima izvještava kardinale, nadbiskupe i biskupe u inozemstvu i tuzemstvu, u kojima ističe kako se velik dio stanovništva zbog ratnih strahota, privremeno nastanio u Mađarskoj te kako se ondje nalaze petorica svećenika radi pastoralnog djelovanja i zbrinjavanja prognanika:

»Naša Đakovačka i Srijemska biskupija plamti u strahovitom rasplamsanom ratu. Mnogi i pre mnogi građani i vjernici, našli su ponajviše s malom djecom i mladosti utočište kod plemenitog naroda Mađarske.

²⁵ NAĐ, Fond 10, 1400/1991.-ad – »Intervenzione per i sacerdoti e suore in Vukovar«, 19. studenoga 1991.

²⁶ NAĐ, Fond 10, 1400/1991.-ad – »brevi relatione de situatione in dioecesi Diacovensium et Sirmiensi«, 21. studenoga 1991.

Kakve li boli, kraj ove tragedije se ne vidi, a broj mrtvih, ranjenih i prognanih raste iz dana u dan. Crkva Mađarske pokazuje najveću kako duhovnu, tako i materijalnu brigu prema ovim prognanicima. Za sve učinjeno i sve što se namjerava učiniti, izražavam najveću zahvalnost kako građanskim tako i crkvenim vlastima u svoje ime i u ime svih koji uživaju Vašu ljubav. Prema molbi pojedinih župnika i biskupa, naša je biskupija sve do danas poslala u Mađarsku pet svećenika (prognanike iz vlastite župe) radi pastoralnog zbrinjavanja i pomoći prognanicima... Za Vašu dobrotu, humanost i ljubav kojom ćete (ovim svećenicima) podijeliti sakramentalnu jurisdikciju i kanonsku misiju, izražavam najveću zahvalnost i njih preporučujem Vašoj očinskoj brizi...«²⁷

Nakon okupacije Lovasa u kojoj su ubijena 84 stanovnika, lokalni Srbi srušili su župnu crkvu sv. Mihaela arkandela i na istom mjestu počeli graditi pravoslavnu crkvu. Kao pastir mjesne crkve, biskup Ćiril Kos oštro se suprotstavljao ne samo nepravdi nego i velikosrpskoj hegemoniji, a time i stvaranju »velike Srbije«. Zbog barbarskog čina rušenja katoličke crkve i gradnje pravoslavne na istome mjestu, biskup Ćiril 6. svibnja 1992. upućuje protestno pismo patrijarhu:

»Žao mi je što nismo ostvarili svoju Deklaraciju iz Srijemskih Karlovaca, kao i iz Slavonskog Broda. Smijem li Vas, Vaša Svetosti, zamoliti za jedno objašnjenje. TV – Beograd prikazala je blagoslov kamena – temeljca za novu pravoslavnu crkvu u Lovasu. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine Lovas je imao ukupno – uz druge nacionalnosti – 1441 stanovnika hrvatske i 133 stanovnika srpske nacionalnosti. Sigurno Vam je poznata sudbina naše župske zajednice, i naših vjernika, koji su iseljeni, prognani, zajedno sa svojim pastirom. Znači li i za Vas, Vaša Svetosti, da se Hrvati, i vjernici sa svojim župnikom, tamo neće više nikada vratiti? – Znači li to, da pridošli stanovnici trebaju crkvu, da u njoj slave Boga i uče ljubiti braću? Nitko ne osporava Srpsko – pravoslavnoj Crkvi podizati hramove i bogomolje, ako to smatra potrebnim, ali je u isto vrijeme potrebno podignuti glas protiv zločina, nepravdi, koje su učinjene Hrvatima, vjericima te župske zajednice. U ime Boga, i Evandjelja! Jedan umirovljeni paroh mi je napisao svoju molitvu: 'Svak na svetu ima roda, ima branik svoj! a ja samo Tebe imam, o, Isuse moj' Dakako, da istom mjerom mjerim svaki zločin i nepravdu

²⁷ NAD, Fond 10, 1400/1991. – 21. studenoga 1991.

s bilo koje strane, jer: 'kako budete mjerili, onako će se i vama mjeriti' (Mat 7,2).«²⁸

Jedini katolički svećenik koji je tijekom Domovinskog rata ostao u svojoj župi i u njoj u skladu s mogućnostima pastoralno djelovao jest župnik u Iloku, otac Marko Malović. Unatoč mnogobrojnim zastrašivanjima, oštećenjima crkve i samostana, on je ostao kako bi preostalim vjernicima župe Ilok pružio pastoralnu skrb. Jedanaestog kolovoza 1992. mons. dr. Marin Srakić, generalni vikar i pomoćni biskup Đakovačke i Srijemske biskupije, želi pohoditi oca Marka. Međutim, onemogućen mu je posjet nakon što je zaustavljen na granici pred sam ulazak u grad Ilok, pod izgovorom da nije građanin tzv. SAO Krajine. Stoga biskup Ćiril piše protestno pismu generalu Satishu Nambiaru, glavnom zapovjedniku UNPROFOR-a, zbog onemogućavanja biskupske službe biskupu Marinu:

»Smatramo potrebnim izvijestiti Vas o slučaju koji se dogodio u subotu, dne 8. kolovoza 1992., u 14.30. – 16.15 sati, u neposrednoj blizini hrvatskoga grada Iloka. Mons. dr. MARIN SRAKIĆ, generalni vikar i pomoćni biskup đakovačke i srijemske biskupije bio je u pastoralnom pohodu onom dijelu naše biskupije koji se nalazi u Republici Srbiji. Smatrajući svojim pravom i dužnošću namjeravao je pohoditi i katoličkog svećenika Mp.o. Marka Malovića, župnika u Iloku, dakle gradu koji spada u Republiku Hrvatsku. Na raskršću pred gradom uredno se prijavio i zatražio da uđe u grad, no ni dežurna policija na ulazu u grad ni policijska uprava nije mu to dopustila uz obrazloženje da kao građanin Republike Hrvatske ne može ući u »Republiku Srpsku Krajinu«. Nisu pomogli ni visoki oficiri UNPROPHOR-a koji su se toga časa našli na mjestu događaja i koji su se čudili i zgražali da mu se to pravo oduzima.«²⁹

U želji da zatre sve što je ne samo hrvatsko nego i katoličko, mnogi su vjernici protjerani, sakralni su objekti srušeni ili oštećeni i nakon dolaska i razmještaja mirovnih snaga Ujedinjenih naroda. Početkom 1993. godine u »Vukovarskim novinama« napisan je propagandni članak u kojem se navodi kako se u crkvi sv. Ivana Kapistrana u Iloku nalazi skladište oružja. To je bio očiti znak da lokalne vlasti traže alibi za oštećenje, miniranje ili rušenje crkve

²⁸ NAĐ, Fond 10, 313/1992. – 6. svibnja 1992.

²⁹ NAĐ, Fond 10, 1311/1992. – »MONS. dr. MARIN SRAKIĆ, pomoćni biskup, protest zbog onemogućavanja obavljanja biskupske službe u gradu Iloku«, 11. kolovoza 1992.

u Iloku. Miniranje i oštećenje crkve sv. Ivana Kapistrana dogodilo se 18. i 25. travnja 1993. Biskup Ćiril 30. travnja 1993. nakon primljene informacije od provincijala Hrvatske franjevačke provincije o miniranju i pokušaju rušenja crkve u Iloku, piše apel predstavnicima Ujedinjenih naroda i Europske zajednice preko Ministarstva obrane Republike Hrvatske u kojem protestira i moli ih da zaštite sakralne objekte:

»Naša biskupija Đakovačka i Srijemska obuhvaća cijeli sektor E, koji se nalazi pod zaštitom snaga Ujedinjenih nacija. Unatoč našim nadama da će biti osigurana sudbina i sigurnost naših vjernika na tom području, svjedoci smo trajnog proganjanja pojedinih ljudi i obitelji, koji su prisiljeni pod Vašom zaštitom napustiti svoja ognjišta. U isto vrijeme nikome nije do sada osiguran i omogućen povratak. Kao biskupija, i sa crkvenog gledišta ne možemo biti ravnodušni prema onome što se zbiva. Ne poštuje se dostojanstvo čovjeka, sigurnost imovine, niti sakralnih objekata, koji su ostali pošteđeni ratnim zbivanjima. naša biskupija ima 36 župa u kojima ostali vjernici, a kojima već dvije godine nije omogućen Biskupu, kao pastiru svoje biskupije, nikakav kontakt sa vjernicima, i još dvije župe koje su djelomično okupirane...Posebno nas zabrinjava miniranje i rušenje sakralnih objekata. Ne poduzimaju se dovoljne mjere da se to obustavi, krivci se ne pronalaze, i takvi se slučajevi umnožavaju. Povod za ovaj Apel je slučaj grada Iloka, te franjevačke crkve u tom gradu. U prilogu Vam dostavljamo fotokopiju Vukovarskih novina u kojima je objavljen članak o 'protuzakoničnim radnjama' tamošnjeg župnika. Članak poziva zvanične vlasti da poduzmu potrebne mjere da se glasine demantiraju ili potvrde. Ove sumnje i ovaj poziv je bio očiti znak da treba nešto poduzeti i protiv jedinog župnika na cijelom sektoru E, i uništiti sakralne objekte, koji su do sada ostali pošteđeni. I dosita prvi napad na iločku crkvu dogodio se u nedjelju, na pravoslavni Uskrs u noći, dne 18. travnja ove godine... Time nije sve završeno. Tjedan dana kasnije, dne 25. travnja postavljena je mina pred crkvenim vratima, koja je načinila novu i veću štetu, o kojoj nemamo detaljniji opis. Naše je uvjerenje da će se takvi napadi nastaviti i zato apeliramo na Vas, kako čuvare i zaštitnike i ljudi i imovine da to spriječite. Spomenimo još i nedavno rušenje tornja župne crkve u Starim Jankovcima. I tolika druga mjesta u cijeloj Baranji, istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu. Uvjereni smo da Vaša misija zaštite ljudi i imovine može spriječiti te i slične zločine, koji onemogućuju Crkvi da na to područje ne može slati svoje svećenike,

i imati dodir sa vjernicima, koji moraju imati osigurana sva ljudska, građanska i vjerska prava, koja su im sada nasilno oduzeta. Biskupski ordinarijat vas moli da i nas pismeno izvijestite o svojim mogućim koracima da se zašтите crkveni objekti. U ovom slučaju, na posebni način franjevačka crkva u Iloku, kao i svećenik koji se lažno optužuje i nepravедno sumnjiči.«³⁰

Tijekom okupacije mnogi su hrvatski vojnici i civili zarobljeni te ne samo ubijani, mučeni i silovani nego i odvedeni u logore. Najpoznatiji logori na području tadašnje Jugoslavije jesu logori u Stajićevu, Begejcima, Srijemskoj Mitrovici te zatvori u Nišu i Beogradu. Na okupiranom području poznati su zatvori u Dalju i Borovu Selu. Nakon razmjene zarobljenika u kolovozu 1992. godine kod Nemetina, rodbina i prijatelji zarobljenih i nestalih tražili su pomoć u pronalaženju svojih najbližih. U arhivu Đakovačko-osječke nadbiskupije nalazi se korespondencija pisama, što primljenih što poslanih, čiji je sadržaj prožet traženjem nestalih osoba tijekom Domovinskog rata, odnosno okupacije istočnog dijela Slavonije i Baranje. Biskup Ćiril upućuje apel na engleskom, talijanskom i latinskom jeziku u kojemu traži pomoć europske i svjetske javnosti u pronalaženju nestalih s područja Đakovačke i Srijemske biskupije, posebice grada Vukovara i okolice:

»Tisućama majki, supruge, djece, mladića, muževa i očeva zameo se svaki trag nakon što i h je odvela jugoslavenska armija. Neki su smaknuti a neki se još uvijek nalaze u koncentracionim logorima podvrgnuti prisilnom radu i istrebljenju. Uvjereni smo da postoje pojedinci i institucije s područja političkog i humanitarnog života koji njima pristupačnim sredstvima mogu osvijetliti sudbine nestalih osoba, a preživjele vratiti njihovim obiteljima. Mi biskupi i svećenici đakovačke i srijemske biskupije, sabrani na pastoralnom sastanku u Đakovu 15. ožujka 1993., pridružujemo se svim dosadašnjim vapajima i obraćamo europskoj i svjetskoj javnosti, predstavnicima političkih, vjerskih i humanitarnih organizacija, apelom da poduzmu sve u traženju nestalih osoba s područja cijele Republike Hrvatske, napose biskupije đakovačke i srijemske i Vukovara, grada – mučenika.«³¹

³⁰ NAĐ, Fond 10, 975/1993, – »Apel za zaštitu sakralnih objekata«, 30. travnja 1993., str. 1-2.

³¹ NAĐ, Fond 10, 715/1993. – »Apel za nestalim osobama«, 15. ožujka 1993.

2.2. DRUŠTVENO I VJERSKO STANJE SRIJEMSKJE BISKUPIJE S POSEBNIM NAGLASKOM NA APELE I PROTESTNA PISMA BISKUPA ĆIRILA KOSA ZA OČUVANJE MIRA, ZAŠTITU LJUDSKIH, GRAĐANSKIH I VJERSKIH PRAVA, ZAŠTITU SAKRALNIH OBJEKATA U SRIJEMSKOJ BISKUPIJI

Nakon okupacije dijela istočne Slavonije, zapadnog Srijema i Baranje, gotovo se istodobno na udaru »tihe agresije« velikosrpske politike našla i Srijemska biskupija ili istočni Srijem u kojemu nije bilo ratnih sukoba. Cilj je bio etnički očistiti istočni Srijem od nesrpskoga stanovništva. Etničko su čišćenje nesrpskoga stanovništva u Srijemskoj biskupiji najviše osjetili Hrvati katolici. Potkraj 1991. godine, učestalije 1992., a u najvećem broju od 1995. do 1998. godine, Hrvatima katolicima tiho se, ali sustavno prijetilo, ulazilo u kuće, nasilno se protjerivalo s vjekovnih ognjišta – zamjenjivalo kuće sa Srbima koji su zbog pobune u Hrvatskoj napustili domove. Od 1991. do 1998. godine na području istočnog Srijema iz 28 župa protjerano je 20 000 Hrvata vjernika katolika. Manji dio protjeranih nastanio se na području Đakovačke biskupije, dok se veći dio nastanio u ostalim dijelovima Hrvatske ili u inozemstvu.³² Dakle, Srijemska je biskupija osmišljenom velikosrpskom agresijom također raseljena, a njezino stanovništvo protjerano. Tijekom rata u Hrvatskoj, u isto se vrijeme u zaleđu Hrvatske vodila teška borba za goli život i opstanak Hrvata u Srijemu: bila je to borba za ljudska i građanska prava, pravo na ime, kulturu, naciju, vjeru, politički i društveni angažman. Dr. Milan Bičanić, govoreći o stanju u istočnom Srijemu, ističe:

»Grobovi žrtava velikosrpskog zločina, tisuće protjeranih i nepoznate sudbine nestalih srijemskih Hrvata – to je bilanca rata protiv Hrvata i svega hrvatskoga na području Srijema... Velikosrpstvo ne tolerira ništa i nikog što je drugačije od njegova mitskoga sna.«³³

Nakon što je onemogućena kvalitetna komunikacija, napose pohod svećenicima i vjernicima, biskup Ćiril Kos kao dijecezanski biskup i srijemskog dijela biskupije, zbog nemogućnosti obavljanja temeljnih biskupskih pastirskih dužnosti, 2. listopada 1991. imenuje mons. Stjepana Milera župnikom i dekanom u Petrovaradinu te biskupskim vikarom za Srijemsku biskupiju:

³² Usp. Marin Srakić, *Ratne štete i obnova crkvenih objekata na području Đakovačke i Srijemske biskupije, isto*, str. 21-22.

³³ Milan Bičanić, *Srijem krvavo krilo Hrvatske*, Mladost, Zagreb, 1994., str. 175-359.

»Budući da se svakim danom otežavaju komunikacije telefonske i poštanske između Đakova i Biskupskog ordinarijata, ovim Vas imenujem danom 2. listopada 1991. BISKUPSKIM VIKAROM ZA SRIJEM tj. za dekanat kulujevački, mitrovački, petrovaradinski i zemunski, s ovlastima generalnog vikara, za sve slučajeve koji nisu pridržani Biskupu – ordinariju – u kojima nije moguće uspostaviti veze sa Biskupskim Ordinarijatom u Đakovu telefonom ili poštom, i u vremenu, dok Biskupski ordinarijat drugačije ne odredi. O svim slučajevima, u kojima se budete poslužili ovom ovlašću, dužni ste voditi posebni Zapisnik, koji ćete potom predati Biskupskom ordinarijatu...«³⁴

Prvi dekret koji je izdao mons. Stjepan Miler kao biskupski vikar za Srijem podjela je župničke jurisdikcije župniku iz Sota Petru Šokčeviću, župniku iz Kukujevaca Stjepanu Maroslavcu i grkokatoličkom župniku u Šidu, mons. Djuri Fejsu za ispražnjene župe:

»Dok traju ove okolnosti u dotičnim traženim župama, gdje nema župnika a ukazu se potrebe daje se Vama kao župniku SOTA, te vlč. gosp. Stjepanu Maroslavcu, župnik u Kukujevcima isto takodjer magr. Djuri Fejse, grkokatoličkom župniku u Šidu, puna župnička jurisdikcija – to se odnosi napose kada su u pitanju vjenčanja. Što se tiče sv. Misa u zasad upražnjenim župama Šid, Gibarac i Morović kao što ste činili do sada dogovarajte se izmedju sebe kada će koji i gdje će tko imati sv. Misu i druge službe.«³⁵

Kako bi ostvario pastirsku brigu za vjernike u Srijemu, biskup Ćiril šalje tadašnjeg pomoćnog biskupa mons. Marina Srakića na susret sa svećenicima u Srijem. Nakon obilaska srijemskih župa od 25. do 28. ožujka, predviđeni se susret ostvario 30. ožujka 1992. Pomoćni biskup mons. dr. Marin Srakić i dr. Nikola Škalabrin sastali su se sa svim svećenicima Srijemske biskupije u prostorijama otaca palotinaca u Petrovaradinu. Uz svećenike Srijema na susretu su sudjelovali mons. Đuro Fejs, grkokatolički župnik iz Šida, župnik iz Iloka o. Marko Malović te vlč. Franjo Devčik, župnik u Futogu. Na susretu se posebno govorilo o novonastalim okolnostima: iseljavanju vjernika Hrvata (od ljeta 1991. do ožujka 1992. godine iselilo se oko 2000 vjernika, svećenici su također istaknuli kako župe u Srijemu iseljavanjem mijenjaju vjersku i naci-

³⁴ NAĐ, Fond 10, 1695/1991. – »Mons. Stjepan Miler, biskupski vikar za Srijem-imenovanje«, 2. listopada 1991.

³⁵ NAĐ, Fond 10, 1400/1991.-ad, br.1/91, »Petar Šokčević, župnička jurisdikcija«, 16. listopada 1991.

onalnu strukturu), istaknuta je prisutna tjeskoba i strah svećenika i vjernika, jer se sustavno fizički i psihički zlostavljaju, a pojedine su osobe i ubijene. Raspravljalo se o vjeronauku u školama, pri čemu je zaključeno da za sada ostane *status quo*. Svećenici su posebno razmišljali o budućnosti Srijemske biskupije s obzirom na povezanost s Đakovačkom biskupijom i traženjem najboljeg rješenja. U izvještaju mons. Marina Srakića, pomoćnog biskupa đakovačkog i srijemskog, među ostalim, piše:

1. »Iseljavanje naših vjernika. – Sa žalošću i tugom moramo konstatirati da nam vjernici odlaze zauvijek, u posljednjoj godini iselilo je oko 2.000 Hrvata – katolika. Župe mijenjaju svoju vjersku i nacionalnu strukturu. Dok su svećenici u načelu za to da oni ostanu, ipak ne smatraju da to trebaju uz cijenu života i doživotnog zlostavljanja. najteže je u župama Novi Slankamen, Beška i Golubinci. Svećenici smatraju da treba pomoći onima koji su odlučili napustiti kuću, ali ne stvarati psihozu iseljavanja i poticati na nj.
2. Tjeskoba i strah svećenika i vjernika. – I u duše svećenika uvukli se tjeskoba i strah. Neki su bili fizički zlostavljani, nekima je bio život u opasnosti, nekima su dolazili u stan i pretresali ga 'tražeći oružje', neki nisu doživjeli do sada nikakvih neugodnosti, ali strahuju od povratka paravojnih jedinica koje ostvaruju teror prema hrvatskom pučanstvu Srijema što ga propagiraju neke političke stranke.
3. Vjeronauk u školama. – U nekim krugovima govori se o uvođenju vjeronauka u školi. Svećenici su podijeljeni u mišljenju s obzirom na prikladnost u ovakvim prilikama. Neke su sredine vjerski kompaktne, pa neće biti poteškoća, ali u većim mjestima gdje su naši vjernici u dijaspori postoji opasnost da se prijave za pravoslavni vjeronauk i tako napuste vjeru svojih roditelja. O svemu treba još dobro promisliti.
4. Srijemski dio naše biskupije u novonastalim prilikama. – Vrlo teško pitanje u ovom času je novonastala situacija nakon proglašenja samostalnosti Republike Hrvatske, te rata protiv Hrvatske i konačno, priznanja Republike Hrvatske od strane Svete Stolice i uspostavljanja Nuncijature u Zagrebu. Svećenici su svjesni što to sve znači. Stvaraju se nove državne granice, s različitim ustavnim i zakonskim sistemima. Oni znaju da u takvim slučajevima Sveta Stolica, prije konačnog političkog rješenja, običaje uspostaviti Apostolsku Administraturu. Da se sačuvaju naši vjernici i Katolička Crkva u Srijemu, svećenici vide rješenje isključivo u tome neka se imenuje pomoćni biskup za Srijem ili

eventualno Apostolski administrator, ali da se sačuvaju veze sa Đakovom, jer je u pitanju svećenički pomladak kojega iz ovih krajeva nema dovoljno, a i svećenici koji sada djeluju u Srijemu vezani su za zapadni dio biskupije. U svakom slučaju, Srijem treba ostati kao zasebna crkvena administrativna jedinica. Ne bi ga se smjelo utopiti u neku postojeću, npr. Beogradsku, koja i sama prolazi kroz nevolje zbog nedostataka svećenika. O stanju vjernika i svećenika u Srijemu treba obavijestiti i naš Episkopat.«³⁶

Pojedini srijemski župnici, unatoč prijetnjama i nerazumijevanju ne samo od političkih nego i vjerskih vođa Srpske pravoslavne Crkve, hrabro su pisali protestna pisma kako bi upozorili na progon Katoličke Crkve u Srijemu i njezinih vjernika. Tako npr. župnik u Novom Slankamenu Eduard Španović 4. kolovoza 1992. u predmetu »Izvjestaj o događanjima u župi Novi Slankamen – molba za pomoć« piše patrijarhatu Srpske pravoslavne Crkve Pavlu:

»Obraćam Vam se kao župnik gotovo raseljene župe sv. Mihaela, ark. u Novom Slankamenu. Župa je do ovih nemilih dana brojila oko 2500 vjernika – katolika. Selo je bilo sa većinskim hrvatskim – katoličkim življem. Stoljećima ovaj narod živi na ovim srijemskim prostorima. Sada je izgleda došlo vrijeme da nestanemo. Ono što je proživio i proživljava Slankamen, proživljavaju i druge župe u ovom kraju (župa Hrtkovci iseljena je oko 80% vjernika – katolika...). Dva su glavna razloga zašto Vam se javljam: da Vas obavijestim i da Vas zamolim za pomoć. Sredstva javnog priopćavanja o ovim slučajevima skoro da ni ne govore. U zadnjih nekoliko mjeseci više puta čuo sam izjave iz redova Srpske Pravoslavne Crkve, kako u Srbiji nitko nije ugrožen i progonjen zato što je druge vjere i zato što bi bilo ugnjetavano. Nažalost moram Vam reći kako gorko plaću i cvile naša djeca. Nikad valjda nije toliko suza isplakano u Slankamenu, koliko je zadnjih godinu dana. Tolike naše obitelji morale su napustiti stoljetna ognjišta. To su odlasci bez povratka. Samo ću u glavnim crtama napomenuti što se događalo u posljednje vrijeme: Prijetnje i zlostavljanje su česti, čak ni djeca i stari nisu pošteđeni. Prijetnje telefonom. Mitraljizirane su kuće, bacane bombe po kućama i dvorištima, demoliran je i pokraden Hrvatski seljački dom. Na crkvu je dvaput pucano. Na blagdan sv. Save ove godine izrazbijana je i napadnut župni dvor i otada doživio više napada, te je i

³⁶ NAD, Fond 10, 469/1992, – »Pastoralni pohod srijemskim župama«, 4. travnja 1992., str. 12-13.

sada iznakažen i ispisan različitim uvrjedljivim parolama. Kao čovjek i svećenik često doživljam uvrijede i poniženje. Mladima je preteško odlaziti u školu u Indiju i Pazovu jer doživljavaju neugodnosti i batinanje samo zato što su Hrvati...Mi živimo i radimo u državi koja za sebe tvrdi da nije u ratu, ali posljedice rata itekako osjećamo...Državne vlasti više puta izjavljivale su kako se u Srbiji uvelike poštuju ljudska prava, i kako nitko zbog toga što je druge vjere ili nacije ne trpi progonoštvostvo. Sličnih izjava bilo je i iz redova Srpske Pravoslavne Crkve. Državnim vlastima o ovome nema potrebe da govorim jer oni to dobro znaju, ali smatram potrebnim obavijestiti sestrinsku Pravoslavnu Crkvu o stradanju Hrvata – Katolika i katoličkih župa na području Srbije, jer vjerujem da su izjave iz redova SPC o neugroženosti drugih naroda u Srbiji plod neobaviještenosti. Jednog dana proučavat će se i ovo vrijeme i pisat će se povijest. A u opasnosti je da istina bude povrijeđena. Jer se u isto vrijeme govori kako u Srbiji nitko nije ugrožen i prognan zbog svoje pripadnosti drugoj vjeri ili narodu, i u isto vrijeme kako su nestale neke katoličke župe s područja Srbije... I pored tolikih napada, pucanja, progona, silovanja, ponižavanja, ni u jednom slučaju nije bilo na zlo uzvraćeno zlo. Ni u slučajevima nužne samoobrane nije pružen otpor. Sav otpor koji je ova župska zajednica pružila svojim progoniteljima bio je odlazak sa pradjedovskih ognjišta. Svako suprotstavljanje moglo je uroditi uzvraćanjem zla na zlo. Kao svećenik i molitvom i djelom svim sam silama priječio širenje ovakvog zla i htio biti mirotvorac. Prihvatili smo mudru poruku: Ako je cijena našeg opstanka da uzvraćamo i činimo zlo, onda pristajemo da nestanemo. I to nam se upravo događa. Vaša Svetosti, da ne gajim nadu da ćete pomoći, koliko Vam je to moguće, ne bih Vam pisao.«³⁷

Kako bi Crkva u Srijemu uz što kvalitetniju pastoralnu skrb, ispunila i karitativnu dimenziju vlastitog poslanja, biskup Ćiril 11. rujna 1992. osniva »Srijemski Caritas« sa sjedištem u Srijemskoj Mitrovici.³⁸ U zaključku dekreta ističe se kako je Biskupski ordinarijat spreman iz fonda dijecezanskog Caritasa dati svoj prilog najpotrebitijima koji najčešće dolaze u Srijemsku Mitrovicu te traže pomoć prigodom posjećivanja rodbine, prijatelje i zatoče-

³⁷ NAĐ, Fond 10, 1326/1992. – »Izvrještaj o događanjima u župi Novi Slankamen – molba za pomoć«, 11. kolovoza 1992.

³⁸ Usp. NAĐ, Fond 10, 1023/1992. – »Osnutak caritasa đakovačke i srijemske biskupije za Srijem«, 11. rujna 1992.

nika u Srijemskoj Mitrovici.³⁹ Zbog otežanog i nesigurnog osobnog odlaska u župe Srijemske biskupije, 30. travnja 1993. biskup Ćiril daje trojici dekana ovlast podjeljivanja sv. potvrde na godinu dana: mons. Stjepanu Mileru, biskupskom vikaru za Srijem i dekanu petrovaradinskog dekanata, mons. Bošku Radieloviću, dekanu rumskog dekanata i mons. mr. Antunu Kolareviću, dekanu zemunskog dekanata.⁴⁰

Dokaz da se biskup Ćiril tijekom Domovinskog rata susretao s mnogobrojnim izazovima i poteškoćama u rješavanju ne samo evangelizacijsko-pastoralno-katehetskih nego i egzistencijalnih problema vjernika vlastite biskupije, vidljiv je u poteškoći prelaska granice s Republikom Mađarskom. Naime, nakon okupacije dijela istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, komunikacija sa istočnim Srijemom bila je najlakše ostvariva preko Republike Mađarske. Problemi su nastali kada je Republika Hrvatska, zbog vojne obveze i ratnog stanja, postrojila izlazak i ulazak preko granice. Na taj je način otežan susret rodbine, prijatelja i poznanika koji su se »preko noći našli s jedne ili s druge strane granice«. Najveći je problem nastao za one Hrvate iz istočnog Srijema koji su nasilno protjerani iz vlastitih domova i koji su zamijenili kuće sa Srbima iz Republike Hrvatske. Kako bi lakše mogli prelaziti granicu, biskup je Ćiril bio slobodan zamoliti tadašnjeg župana Osječko-baranjske županije Branimira Glavaša za pomoć u rješavanju toga pitanja – u čemu je i uspio.⁴¹

Budući da su se progoni Hrvati iz Srijema ne samo nastavili nego i intenzivirali, posebice nakon izjave ministrice za ljudska prava u Srbiji gđe Margit Savović, koja je nakon posjeta Hrtkovicima, Novom Slankamenu i Golubincima izjavila da predstavnici Ministarstva za ljudska prava Srbije nisu pronašli dokaze o etničkom čišćenju u navedenim mjestima, biskup Ćiril Kos 15. travnja 1993. pod naslovom »Izveštaj o ne(prilikama) Katoličke crkve i vjernika u Srijemu« piše apel Ministarstvu vera Republike Srbije, Ministarstvu za ljudska prava u Beogradu, Predsjedništvu unutrašnjih poslova u Beogradu, Ministarstvu vanjskih poslova u Beogradu, Nuncijaturi Svete Stolice u Beogradu, Nuncijaturi Svete Stolice u Zagrebu, Svetom arhierejskom sinodu Srpske pravoslavne Crkve u Beogradu, patrijarhu SPC-a g. Pavlu, Vladi Republike Hrvatske u Zagrebu, Europskoj promatračkoj misiji u Subotici, Europskoj promatračkoj misiji u Zagrebu, Uredništvu lista »Borba«

³⁹ Usp. Isto

⁴⁰ Usp. NAĐ, Fond 10, 990/1993. – »Srijemski dekani-ovlast podjeljivanja sv. Potvrde«, 30. travnja 1993.

⁴¹ Usp. NAĐ, Fond 10, 1330/1993. – »problemi graničnog prijelaza«, 12. lipnja 1993.

u Beogradu, Glasu Koncila u Zagrebu i Tajništvu Hrvatske biskupske konferencije u Zagrebu:

»Prema njezinim riječima (gđa Margit Savovoić, ministarka za ljudska prava) predstavnici Ministarstva 'nisu naišli na dokaze o etničkom čišćenju'. 'Postoje, dodala je, legalni ugovori za razmenu kuća između Hrvata i Srba koji su želeli da se vrate.' (Borba 8. 4. 1993.). Ta izjava ne odgovara istini i stvarnosti niti za tri navedena mjesta ni za cijelo područje Srijema, što potvrđuju sljedeće činjenice:

1. *Novom Slankamenu*, u noći između 1. i 2. veljače 1992. zbio se prvi rat: pedesetak hrvatskih kuća je izrešetano mitraljeskim mecima i drugim oružjem. Nakon toga događaja mnogim Hrvatima su ubacivane eksplozivne naprave, učestali su upadi u kuće, maltretiranje djece i mladih, a bilo je i silovanja. Da se situacija nije smirila potvrđuje i činjenica, da se samo tjednu između 3. i 11. travnja ove godine odselili 20-ak obitelji. Ta se činjenica ne može tumačiti pukim legalnim ugovorima za razmenu kuća. Od 2.800 Hrvata ostalo je u tom mjestu cca 700 uglavnom starijih osoba.

Slično se događalo i događa u drugim mjestima: *Hrtkovicima*, *Golubincima*, *Kukujevcima*, *Beški*, *Gibarcu*, *Adaševcima*... upadi u kuće, mitraljiranje, pretučena... Broj Hrvata, katolika u Srijemu smanjio se od jeseni 1991. godine za 20.000. Ta se brojka ne može protumačiti nikakvim »legalnim ugovorima«.

2. Oštećenja katoličkih crkvenih objekata nisu nipošto slučajna: u *Erdeviku* toranj župne crkve spaljen, župna crkva u *Novim Banovcima* minirana, eksplozivna naprava ubačena pred župnu crkvu u *Nikincima*, filijalna crkva u *Neštinu* zapaljena, filijalna crkva u *Vrdniku* provaljena i dio inventara spaljen. Župni stan u *Gibarcu* spaljen. Župni stanovi u *Srijemskoj Mitrovici*, *Hrtkovicima* i *Novom Slankamenu* slika su nepriklona u kojima žive naši vjernici.
3. *Hrvatski seljački dom u Novom Slankamenu*: provaljen, zauzet, inventar opljačkan, knjige (bogate knjižnice) dijelom spaljene ili oduzete, narodne nošnje i muzički instrumenti uništeni.
4. *Stradanje redovnica u Zemunu*. Preko stotinu godina djelovale su u Zemunu katoličke redovnice, njegovale bolesnike bez obzira kojoj naciji pripadale. Poznato je da su neodgovorni elementi upali u zgradu, vrijeđali ih, podmetnuli nekoliko puta eksploziv na ulazna vrata, a da ih

nitko nije uzeo u zaštitu. I dalje ih se vrijeđa, a nitko se ne usuđuje dići glas njima u prilog.

5. *Sprečavanje vjerskih obreda.* U uskrсноj noći, dne 11. travnja o.g., u *Novom Slankamenu* dogodio se nemili incident. Grupa mještana ušla je u crkveno dvorište (električnom) pilom posjekla jelke oko crkve te s posječenim drvećem, daskama i ciglom zabarikadirala ulazna crkvena vrata. Mjesna milicija je reagirala i pozvala pojačanje iz Novog Sada, ali taj je čin unio nemir u inače nemirne vjernike koji i u tom mjestu i u drugim mjestima (kao što su *Hrtkovci*) doživljavanju napade kad odlaže u crvu ili se vraćaju s vjerskih obreda.

Navedene činjenice može potvrditi Biskupski vikarijat đakovačke i srijemske biskupije za Srijem, Petrovaradin, ul. Frankopanska 21 (sada Koste Nađa)...Nažalost, nismo čuli da su izgređnici pronađeni i kažnjeni... Izjava i stav gđe ministarke sigurno ne bi bili tako kategorični da je u spomenutim mjestima razgovarala i s Hrvatima, koji su u ovoj situaciji ostali bez zaštite.«⁴²

Budući da se političke prilike u Srijemu s obzirom na Hrvate nisu niti promijenile niti poboljšale nakon Apela upućena 15. travnja 1993. inozemnoj i tuzemnoj javnosti, biskup Ćiril 12. kolovoza piše protestno pismo Ministarstvu vera Republike Srbije:

»Vama su najbolje poznate deklaracije o pravima i jednakosti pred zakonom svake vjerske zajednice i svake narodne manjine. Upravo zato Vas moram izvijestiti da u Srijemu nema katoličke crkvene zajednice (župe) koja ne osjeća i ne doživljava na ovaj ili onaj način kršenje tih prava. Sigurno su Vam poznati slučajevi: Novi Banovci, Nikinci, Ruma, Novi Slankamen, itd. Šaljem Vam na uvid tri izvještaja pripremljena u posljednje vrijeme, koji to potvrđuju. Posebno, sa žalošću, ističem izvještaj iz Kukujevaca, odakle je iselilo već 250 obitelji. I kao da to nije dosta. Ubistvom cijele jedne obitelji povećava se pritisak ne samo riječima, nego i zločinima. Policija, doduše, poduzima mjere istrage i »zaštite«, koje ne rađaju nikakvim rezultatima.«⁴³

O ubojstvu tročlane obitelji Oskomić iz Kukujevaca koja je zaklana u vlastitoj kući u ljeto 1993. godine bez ikakva razloga i povoda, osim zbog toga

⁴² NAĐ, Fond 10, 890/1993. – »Apel za zaštitu ljudskih prava vjernika Hrvata u Srijemu«, 15. travnja 1993.

⁴³ NAĐ, Fond 10, 314/1993. – »Izvještaj o ne(prilikama) Katoličke Crkve i vjernika u Srijemu«, 12. kolovoza 1993.

što su bili bogati i ugledni Hrvati u vlastitom selu, biskup Ćiril izvještava i Apostolsku nuncijaturu u Beogradu, Apostolsku nuncijaturu u Hrvatskoj u Zagrebu, Tajništvo Hrvatske biskupske konferencije u Zagrebu te patrijarha Srpske pravoslavne Crkve g. Pavla.⁴⁴ U pismu patrijarhu Srpske pravoslavne crkve patrijarhu Pavlu biskup Kos ga moli za osobno zauzimanje u zaštiti nedužnih ljudi, vjernika katolika u Srijemu koji žive u strahu, nesigurnosti, prijeljama i napadima, posebice ubojstvima:

»...prije nekoliko dana vratio sam se iz Srijema, gdje sam u Marijinom svetištu na Tekijama (Petrovaradin) zajedno sa okupljenim vjericima slavio dragu Gospu tekijsku i njoj preporučio sve naše potrebe, kako Utjehi žalosnih, Pomoćnici kršćana i Kraljici mira. Sve je prošlo i miru i pobožnoj molitvi. Međutim, u Srijemu nema crkvene zajednice koja osjeća i živi u vjerskoj slobodi, kako to naglašavaju svi dokumenti. Ćinjenice dokazuju obratno: u Srijemskoj Mitrovici, u Rumi, u Hrtkovcima, u Beški, u Kukujevcima, u Gibarcu, itd. ... Svakako da je najteža nesreća bila u Kukujevcima, gdje je i nakon (prisilnog) iseljavanja oko 250 obitelji, u najnovije vrijeme ubijena (zaklana) cijela jedna obitelj od tri člana.«⁴⁵

Iz pisma je vidljivo da je biskup Ćiril 5. kolovoza 1993. slavio sv. misu u najvećem svetištu Srijemske biskupije, svetištu Gospe Tekijske u koje hodočaste ne samo vjernici Srijemske biskupije nego i vjernici iz okolnih nad/biskupija. Dakle, unatoč silnim preprekama, otežanim uvjetima prelaska granice, posebice okolnostima u kojima su mogući i fizički napadi pa i ubojstva, biskup Ćiril neustrašivo i dosljedno, ljubeći i brinući se za »svoje stado«, bio je i ostao poput svjetionika u tamnoj noći rata, mržnje i velikosrpske agresije. Apeli, protestna i osobna pisma pokazuju kako se, u borbi za istinu i pravdu, nije bojao izreći i napisati istinu, koliko god se ona određenim pojedincima, ustanovama i organizacijama, napose službenoj politici Republike Srbije nije sviđala i odgovarala.

⁴⁴Usp. NAĐ, Fond 10, 314/1993.-ad. – »Izveštaj o tragičnom slučaju Oskomić, 12. kolovoza 1993.

⁴⁵NAĐ, Fond 10, 314/1993.-ad. – »Izveštaj o ne(prilikama) Katoličke Crkve i vjernika u Srijemu«, 12. kolovoza 1993.

2.3. PASTORALNA SKRB BISKUPA ĆIRILA KOSA ZA PROGNANE I IZBJEGLE IZ ĐAKOVAČKE I SRIJEMSKJE BISKUPIJE U REPUBLICI MAĐARSKOJ OD 1991. DO 1993. GODINE

Od početka ratnih sukoba na području Đakovačke i Srijemske biskupije do prosinca 1991. godine izbjeglo je ili protjerano 250 000 stanovnika. Na području Republike Mađarske smjestilo se 40 000 izbjeglih i prognanih.⁴⁶ U teškim trenucima ratnih okolnosti za stanovništvo istočne Slavonije, zapadnog Srijema i Baranje, nezamjenjivu pastoralnu skrb i brigu imao je dijecezanski biskup Ćiril Kos. Na molbu biskupa Kosa svećenici i župnici okupiranih dijelova istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema pratili su svoje župljane i na taj način dijelili sudbinu prognanih. Kako bi uspješno pratili župljane, svećenici su boravili u hotelima, sabirnim centrima, kampovima, hostelima u kojima su boravili i sami prognanici. Za prognane i izbjegle nerijetko su svećenici bili jedina nada i utjeha u teškim danima progona, napose na početku samoga rata. Prognanici su ubrzo, kao i njihovi svećenici i župnici, shvatili kako brzog i skorašnjeg povratka kojem su se nadali neće biti. Biskup Ćiril duboko svjestan novonastale situacije nakon pohoda prognanima i izbjeglima u Mađarskoj te potrebe pastoralne skrbi za izbjegle i prognane, nekolicinu svećenika prognanika imenuje dušobrižnicima. Tako je npr. 21. rujna 1991. vlč. Antu Markića, župnika iz Aljmaša, imenovao dušobrižnikom u Pečujskoj biskupiji, u Župi Marija Jud te vjeroučiteljem za prognanu djecu školske dobi. Biskup je vlč. Markića zamolio da zatraži jurisdikciju i kanonsku misiju od nadležnog ordinarija u Pečuhu.⁴⁷ Dopisom pečujskom biskupu mons. Mihalyju Mayeru biskup Ćiril 4. listopada 1991. zamolio je jurisdikciju i kanonsku misiju za pastoralno djelovanje u svojstvu duhovnog pomoćnika za župnika Duboševice i Topolja, vlč. Šimu Domazeta te za mjesto vjeroučitelja u Župi Marija Jud i okolici:

»...naš svećenik Šimo Domazet, župnik u Duboševici, našao se sa izbjeglicama, prognanicima iz svoje župe u Vašoj biskupiji, i sada kod župnika u Maria Guüdu. Župnik je zamolio da i tome svećeniku podijelimo delegaciju za naše izbjeglice. On se već nalazi kod njega, i po-

⁴⁶ Usp. Marin Srakić, Nada koja ne obmanjuje (Rim 5, 5), u: *Domovinski rat, njegove gospodarske, demografske i socijalne posljedice i perspektive na području Hrvatskoga istoka*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2017., str. 63.

⁴⁷ NAĐ, Fond 10, 1666/1991. – »Anto Markić, župnik – delegacija za izbjeglice u pečujskoj biskupiji«, 21. rujna 1991.

maže u pastoralnoj službi za izbjeglice i vjernike hrvatske narodnosti u Vašoj biskupiji.«⁴⁸

Petog listopada 1991. pečujski je biskup Mihaly Mayer na molbu biskupa Ćirila podijelio župniku iz Bilja vlč. Josipu Martinoviću jurisdikciju i kanonsku misiju za prognane i izbjegle u Beremendu i Kassadu. U molbi se biskup Ćiril koristi prilikom da zahvali na sveobuhvatnoj i sustavnoj pomoći prognanima i izbjeglima:

»...Vama, Vašim suradnicima, humanitarnim organizacijama zahvaljujemo na ljubavi, kojom ublažujete boli i tjeskobe svih onih koji su prognani sa svoga ognjišta stigli u Vašu biskupiju, i diljem cijele Mađarske.«⁴⁹

Dana 22. listopada 1991. župnik u Tordincima vlč. Marko Bubalo imenovan je dušobrižnikom za izbjeglice u Nagyatádu, i biskupiji Veszprém.

»Biskupski ordinarijat izražava svoju radost i svoju zahvalnost na Vašoj spremnosti, da prihvatite pastoralnu brigu i vjeroučiteljsku službu za izbjeglice, koji se nalaze u zbjegu (kasarni) u Nagyatádu. Ovim Vas Biskupski ordinarijat povjerava duhovnu brigu za izbjeglice u tom mjestu, kao i brigu za učenike u hrvatskim školama, ili odjeljenjima sa hrvatskim nastavnim jezikom... Nadležnog Biskupa ćete zamoliti jurisdikciju i kanonsku misiju za svoje djelovanje u njegovoj biskupiji.«⁵⁰

Jedanaestog studenoga 1991. na prijedlog i molbu biskupa Ćirila imenovan je s potrebnom jurisdikcijom dušobrižnikom i vjeroučiteljem. Znakovita je zadnja rečenica biskupa Jozsefa u dekretu: »Érezze magát magyar földön testvéri környezetben.«⁵¹

Dana 28. studenog 1991. vlč. Bubalo delegiran je za pastoralnu brigu za izbjegle i prognane i u gradu Pečuhu i okolici:

»Budući da ima mnogo naših izbjeglica i u samom gradu Pečuhu, ovim Te molimo i delegiramo, da se i za njih brineš u granicama svojih mo-

⁴⁸ NAĐ, Fond 10, 1704/1991.-ad – »Šimo Domazet, župnik – delegacija za izbjeglice, jurisdikcija i kanonska misija«, 4. listopada 1991.

⁴⁹ NAĐ, Fond 10, 1712/1991.-ad – »Josip Martinović, župnik – delegacija za izbjeglice, jurisdikcija i kanonska misija«, 5. listopada 1991.

⁵⁰ NAĐ, Fond 10, 1745/1991. – »Marko Bubalo, župnik – delegacija za pastoralnu brigu za izbjeglice u Nagyatádu, biskupija Veszprém«, 22. listopada 1991.

⁵¹ »Osjećajte se na Mađarskoj zemlji u bratskom okruženju.« Usp. M. Bubalo, *Nemam mamuali imam tebe*, KS, Zagreb, 1994., str. 61.

gućnosti, dok ne budemo mogli poslati još jednog svećenika, koji bi mogao potpunije udovoljiti njihovim potrebama.«⁵²

Zbog mnoštva obveza biskup Ćiril nije mogao uvijek pohoditi izbjegle i prognane u Mađarskoj, kao ni sudjelovati u sadržajima duhovno-vjerske naravi. Kako bi prognani i izbjegli bili pastoralno zbrinuti, pojedini svećenici, kao i pomoćni biskup Đakovačke i Srijemske biskupije mons. dr. Marin Srakić, morali su pri prelasku granice sa sobom imati potvrdu jer su u to vrijeme pojedini vojnici obveznici dezertirali napuštajući Hrvatsku. Zbog toga je biskup Ćiril izdao potvrdu o zaposlenju u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji mons. Marinu Srakiću kako bi nesmetano mogao prelaziti granicu.

»Biskupski ordinarijat u Đakovu ovim službeno potvrđuje da je Mons. dr. MARIN SRAKIĆ, sin Marka i Kate r. Orešković, rođen dne 7. srpnja 1937. g. u Ivanovcima, općina Valpovo, Republika Hrvatska, SFRJ, zaposlen je kao pomoćni biskup biskupije đakovačke i srijemske i Generalni vikar iste biskupije. Ova se potvrda izdaje kao dokument potreban za putovanje u R. Mađarsku da tamo zajedno s domaćim biskupima ordinarijima pomogne organizirati život vjernika i svećenika prognanih i izbjeglih s područja Republike Hrvatske.«⁵³

Od 5. do 7. listopada, na zamolbu biskupa Kosa, pomoćni biskup Marin Srakić zajedno s profesorom i kanonikom preč. dr. Nikolom Doganom, pastoralno su pohodili svećenike i vjernike izbjegle zbog ratnih strahota u Republiku Mađarsku. U izvještaju spominju besprijekorni angažman svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije u kojoj oni borave, kao i nekolicinu svećenika Pečujске biskupije ističući kako Vlada Republike Hrvatske preko Crvenog križa i Crkva preko Caritasa vrlo angažirano i srdačno prihvaćaju prema svojim mogućnostima naše ljude i olakšavaju im na taj način život u izbjeglištvu. Tijekom 1991. godine u pastoralnom djelovanju i katehizaciji prognane djece i mladih s područja istočne Slavonije, zapadnog Srijema i Baranje posebnu brigu pokazuje župnik u Szalanta-Nemeti, prečasni Stjepan Zagorac koji je poučavao vjeronauk u hrvatskim osnovnim i srednjim školama u Pečuhu. U izvještaju pod točkom 1. s podnaslovom Izvještaj s područja Pečujске biskupije, Marin Srakić, pomoćni biskup, prikazuje stanje na području navedene biskupije:

⁵² NAĐ, Fond 10, 1745/1991.-ad. – »Marko Bubalo, župnik (Tordinci) – delegacija za pastoralnu brigu za izbjeglice i u gradu Pečuhu«, 28. studenoga 1991.

⁵³ NAĐ, Fond 10, 1440/1991.-ad. – »Mons. dr. MARIN SRAKIĆ, pomoćni biskup Potvrda o zaposlenju«, 15. listopada 1991.

»Odmah po dolasku najavili smo se pečujskom biskupu Mons. MIHALYU MAYERU. S njim smo dugo u noć razgovarali o našim vjernicima i drugim prognanicima. Prema podacima s kojima oni raspolažu, na području pečujске biskupije ima oko 20.000 izbjeglica. Većina ih je smještena po obiteljima, neki si sami plaćaju smještaj i hranu po kućama i vikendicama, odnosno hotelima, a jedan dio je smješten u društvenim ili crkvenim zgradama. Veće koncentracije se nalaze u Maria-Gyüdu, Mohaču, Sigetu, Pečuhu i Harkanyu. Ovim prijavljenim izbjeglicama vodi brigu i državna vlast i crkveni dijecezanski odnosno župni Caritas. Dijeli im se hrana, odjeća i jednom u tjednu po 500-800 Forinti. Razgovoru se kasnije pridružio i direktor dijecezanskog Caritasa dr JANOS SZALAI. Dijecezanski biskup Pečuha daje jurisdikciju i mandat svakome svećeniku koji mu predoči potrebne dokumente svoga biskupa. (...) Trojici svećenika đakovačke i srijemske biskupije đakovački biskup Mons. ĆIRIL KOS dao je potrebne dokumente za rad među vjernicima na području pečujске biskupije. To su: vlč. ANTE MARKIĆ (župnik Aljmaša), vlč. g. ŠIMO DOMAZET (Župnik Duboševice i Topolja), vlč. g. JOSIP MARTINOVIĆ (župnik Bilja). Oni služe sv. Mise, drže vjeronauk u školi te pomažu pri župnom Caritasu. Prva dvojica borave u župno stanu Maria-Gyüdu i u toj župi su angažirani, a treći u župi Berementu. U tom kraju ima oko 850 djece za školu i vjeronauk.«⁵⁴

Pastoralna briga na području Republike Mađarske očitovana je i u drugim nad/biskupijama. Tako je u Vesprenskoj biskupiji Nagyatad smješteno 1250 prognanih i izbjeglih u prostorijama nekadašnjih vojarni sovjetske vojske, uglavnom iz okolice Vinkovaca. O prognanim i izbjeglih vjernicima na tom području skrbio se domaći župnik Janoš koji je poznao hrvatski jezik te je s prognanima svake nedjelje slavio sv. misu na hrvatskom jeziku u sklopu sabirnog centra. U prihvatilištu ili sabirnom centru za izbjeglice u Nagyatatu bilo je 450 djece školske dobi. Za njih se organizirala nastava na hrvatskom jeziku, no zbog prezauzetosti svećenik Janoš nije bio u mogućnosti poučavati vjeronauk na hrvatskom jeziku. U izvještaju mons. Marin Srakić ističe važnost imenovanja svećenika Hrvata za prognane i izbjegle u Nagyatadu. Na području Kaločke nadbiskupije također se nalazio jedan broj izbjeglih i prognanih iz Hrvatske. Prije nego što će biti imenovan dušobrižnikom za izbjeglice u Balatonu i nešto kasnije u Budimpešti, župnik u Batini i Zmajevcu Antun Knežević od rujna 1991. godine boravi u Baji. Budući da je fizički,

⁵⁴NAD, Fond 10, 1400/1991.-ad. – »Mons. MARIN SRAKIĆ, pom. bisk. posjeta vjernicima izbjeglih u Mađarskoj, izvještaj« 8. listopada 1991., str. 1.

psihički i moralno zlostavljan prije napuštanja Baranje, iskoristio je boravak u Baji za osobni oporavak. Pastoralne potrebe oko izbjeglih i prognanih s područja Baranje, istočne Slavonije i zapadnog Srijema zahtijevale su i njegov angažman. Nakon što mu je kaločki nadbiskup dao potrebne ovlasti, redovito je slavio sv. misu na hrvatskom jeziku za domaće vjernike i izbjegle, te držao vjersku pouku za školsku djecu. Oko 5000 vjernika Mađara s područja Baranje, istočne Slavonije i zapadnog Srijema, zbog ratnih strahota i okupacije, privremeni su smještaj pronašli u Mađarskoj. Biskup Ćiril Kos pastoralnu brigu za vjernike Mađare naše biskupije povjerio je biskupskom vikaru za vjernike Mađare – mons. Gejzi Vargi.⁵⁵

Svećenici koje je biskup Ćiril imenovao dušobrižnicima za izbjegle i prognane redovito su ga izvještavali o svim važnijim događajima. On na svaki izvještaj svećenika redovito odgovara, ohrabruje ih i usmjeruje u radu. Tako je primjerice vlč. Josipu Martinoviću odgovorio:

»Hvala Ti na prvim informacijama. Dakako, da mi je drago što si se uključio u rad, i što si kod župnika našao razumijevanja i dobri prijem. Budi dobar pa napravi popis svih izbjeglica s kojima se god bude sreo, kao i mjesta odakle su došli. Pišeš mi da ne želiš opisivati – ‘nevjerojatne stvari’ koje pričaju ljudi s kojima se susrećeš. Međutim, s time me ne ćeš zamarati. Što više, lijepo Te molim da sve provjerene ‘priče’ ukratko opišeš, po mogućnosti sa pojedincima i grupama pojedinih mjesta. To će biti dragocjeni arhivski materijal za budućnost. Dakako, da se to isto odnosi i na Tvoju župu.«

Nakon što je Marko Bubalo imenovan duhovnim pomoćnikom za izbjegle i prognane u Pečuhu u Nagyatadu, pokazalo se potrebnim imenovati još jednog svećenika jer se broj izbjeglih i prognanih povećavao. Zbog toga biskup Ćiril Kos 4. siječnja 1992. podjeljuje delegaciju za prognane i izbjegle u Nagyatadu prognanom župniku iz Sotina vlč. Zlatku Rajčevcu:

»Nakon što si izrazio svoju spremnost, da se – nakon oporavka i dormora – posvetiš pastoralnoj službi, i prihvatio da to bude među našim izbjeglicama u Nagyatadu (u Mađarskoj), ovim Ti Biskupski ordinarijat izdaje Dekret kojim Te danom 12. siječnja 1992.g. imenujem delegatom za naše izbjeglice prognanike u Nagyatadu, gdje se (u kasarni, prilagodjenoj za izbjeglice) nalazi veći broj izbjeglica iz Hrvatske. Dekretom Biskupskog ordinarijata od 22. listopada 1991. broj: 1745/1991.

⁵⁵ Usp. Isto, str. 2.

tamo je već imenovan dušobrižnikom g. Marko Bubalo. On je, međutim, drugim Dekretom od 28. 11. 1991. imenovan i dušobrižnikom izbjeglica u Pečuhu. Kako on sam ne može obavljati tu službu na tako širokom prostoru Tebi se prvenstveno povjerava briga za izbjeglice – prognanike u Nagyatadu. Upute ti je dao pom. biskup, a osim njega konkretnije će Te uvesti u službu g. Marko Bubalo.«⁵⁶

Kancelar Veszpremske biskupije 21. siječnja 1992. izvještava Ordinarijat u Đakovu o dodijeli jurisdikcije za pastoralno djelovanje na području Nagyatada i okolice te *missio canonica* za poučavanje vjeronauka sotinskom župniku Zlatku Rajčevcu.⁵⁷

Nakon okupacije Baranje, unatoč prijetnjama i zastrašivanjima, svećenik u mirovini Marin Blažev, ostaje u okupiranom Belom Manastiru. Blago je preminuo 1995. godine. Stjepan Pasarić, župnik u Belom Manastiru, također je ostao u župi, no zbog zlostavljanja u više navrata 20. prosinca 1991. napušta Beli Manastir i preko Mađarske dolazi u Hrvatsku. Župnik u Luču i Petlovcu Adam Tabak piše ordinarijatu u Đakovu 18. travnja 1992. kako je svjestan duhovne potrebe i pastoralne brige za preostale katolike u Baranji i zbog toga želi ostati koliko mu »okolnosti« dopuste. Uz izvještaj o stradanju crkvenih objekata posebno ističe teško društveno-političko stanje zbog kojeg je na neko vrijeme morao otići u Sombor. U pismu također ističe kako pojedini svećenici iz Subotičke biskupije dolaze u okupiranu Baranju i vjernicima pružaju osnovne pastoralne potrebe, ponajviše sprovode, do dolaska belgij-skog bataljuna u sklopu UN-a i njihovih vojnih kapelana koji su pastoralno djelovali na području Baranje sve do svojeg odlaska. Na kraju pisma biskupu Ćirilu piše:

»8. ožujka ove godine išao sam na sahranu bračnog para Josipa i Nadice Lazar koji su dva dana ranije bili zaklani... Vjernicima u Suzi i Zmajevcu sv. Misu imaju svećenici iz ove biskupije. Kao što sam Vam pisao, u srijedu se vraćam u Luč jer mi do tada važe papiri. Ako ne budem mogao biti ondje i ako se događaji ne okrenu na bolje, nadam se, da ću dobiti papire za napuštanje Baranje.«⁵⁸

⁵⁶ NAĐ, Fond 10, 296/1992. – »Zlatko Rajčevac, župnik (sotinski) – delegacija za izbjeglice u Nagyatadu«, 4. siječnja 1992.

⁵⁷ Usp. NAĐ, Fond 10, 296/1992.-ad. – »CIRILL KOS, episcopus dioecesanus«, 21. siječnja 1992.

⁵⁸ NAĐ, Fond 10, 13/1992., »Poštovani oče biskupe«, 21. svibnja 1994.

Ubrzo nakon što je proslavio s vjernicima Uskrs, dobio je propusnicu od lokalnih srpskih vlasti te i on napušta župe Luč i Petlovac. Dana 29. studenoga 1991. pomoćni biskup dr. Marin Srakić odlazi u posjet biskupu u Pečuhu kako bi razgovarao o pastoralnom, katehetskom i vjeroučiteljskom angažmanu časnih sestara Sv. Križa iz Đakova. Domaći biskup izrazio je zadovoljstvo i podršku dolasku časnih sestara koje će pastoralno djelovati s prognanicima i izbjeglicama nakon što se pronade odgovarajući smještaj.⁵⁹ Trećeg prosinca 1991. iz Đakova su stigle tri sestre: s. Snježana (Liza) Kmet, s. Ignacija (Terezija) Ribinski, s. Ksenija (Helena) Zagorec. Tri dana poslije biskup Ćiril moli biskupa Mihalyja Mayera *missio canonica* za sestre Sv. Križa koje su došle iz Đakova.⁶⁰ Nakon dodjele mandata za poučavanje vjeronauka u školi i župnu katehezu spomenute sestre pišu 1. siječnja 1992. provincijalnoj poglavarici s. Veljki i s. savjetnicama izvješće o svome radu: (NAĐ – 10-1818/1992.)

»Drugi naš posjet bio je jednom domu u kojemu su smještene naša djeca. Najveći broj je iz Osijeka. I dok je vlč. Marko Bubalo, župnik iz Tordinaca s kojim zajedno radimo i imamo vjeronauk, u isto vrijeme i u istoj prostoriji, svaka je od nas okupila manju grupicu. Bio je to bogat susret. Bilo je dosta nekrštenih, a još više onih koji nisu primili prvu Pričest. Isto tako lijep susret s djecom bio je i u jednoj školi u koju idu naša djeca. Mađari imaju nastavu do podne, a naša djeca poslije podne. Svi se raduju vjeronauku koji će početi u drugom polugodištu... U vojnoj bolnici i još u jednoj klinici smo uspjeli pronaći naše ranjene gardiste. Muka je što vam nitko ne zna reći, zapravo neće reći, gdje se oni nalaze. Sami hodamo i tražimo i Bog nas dovede na pravo mjesto. Ali zato je radost susreta veća i na jednoj i na drugoj strani. Da ste samo mogli vidjeti ona srećom ozarena lica kada smo ušli u sobu. Uza sve užasne rane, gipsove i šarafe u rukama i nogama, bol je na trenutak nestala i radost je ispunila srca, poglede, pokrete i cijelu sobu. Tako smo svi blizu jedni drugima. Pričali su nam svoje doživljaje i muke. Ali zanimljivo je koliko radosti i vedrine ima u njima. Ni jedan se ne tuži, ni jedan ne mrzi, ali svi se žele što prije vratiti na frontu i pomoći onima koji se tamo nalaze. Svi su se željeli isprovjedati za Božić. Mi sestre

⁵⁹ Usp. Marko Bubalo, *isto*, str. 141.

⁶⁰ Usp. NAĐ, Fond 10, 1817/1991.-ad. – »de missione canonica sororibus stae Crucis in dioecesisim Quinque – ecclesiensem missis«, 6. prosinca 1991.

smo išle naprijed i malo s njima razgovarale radi pripreve, a velečasni je išao iza nas i ispovijedao.«⁶¹

Do kraja progonstva sveukupno je u Republici Mađarskoj djelovalo pet časnih sestara Sv. Križa u Đakovu. Pastoralno i katehetski djelovale su od Nagyatada do Pečuha i Mohača. Dolaskom u Mađarsku prihvatile su rad u Caritasu, posjećivale su bolnice u kojima su bili naši ranjenici, prihvatilišta, sabirne centre te obitelji u kojima su bili smješteni prognani i izbjegli. Sestre su se posebno posvetile poučavanju vjeronauka u osnovnim i srednjim školama na hrvatskom jeziku koje su organizirale za prognanu i izbjeglu djecu. Početkom nastavne godine u rujnu 1992. započeo je sustavan vjeroučiteljski rad u školama i domovima gdje su bila smještena djeca iz Hrvatske. O vjeroučiteljskom radu, a napose radu časnih sestara i važnosti njihove prisutnosti svećenik Marko Bubalo piše:

»Vjeronauk smo držali svake srijede u trima školama, u jednoj srednjoj i u dvije osnovne škole. Djeca su rado posjećivala sate vjeronauka. Ovu smo djecu obilazili svaki dan, jer su im bile potrebne pozornosti, njega i sve drugo što nisu imali tu u izbjeglištvu. Pokušali smo im zamijeniti roditelje. Mnogo je djece bilo tu bez svojih, a to su teško podnosila.«⁶²

Na kraju nastavne godine 1992./1993. sestre su se vratile u domovinu jer su bile potrebne u vjeronaučnoj nastavi na prostorima slobodnog dijela Đakovačke biskupije. Nakon povratka dijela djece na slobodni teritorij Đakovačke biskupije sestre napuštaju pastoralno-katehetsko-vjeroučiteljski rad u Republici Mađarskoj i nastavljaju rad u matičnoj biskupiji. Vjeroučiteljsku službu u školi i domovima organiziranim na hrvatskom jeziku preuzimaju svećenici Đakovačke biskupije, koji su ujedno dušobrižnici za prognane i izbjegle u Republici Mađarskoj. Biskupski vikar za vjernike Mađare u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji Geza Varga u ožujku 1992. godine moli biskupa Ćirila za pastoralni pohod prognanim vjernicima nastanjenima u Kaposvaru, napose djeci koja ondje pohađaju nastavu i bez ikakvih poteškoća obnaša vjeroučiteljsku službu. Želja mu je da biskup svečano obilježi završetak školske godine i ujedno zahvali školskim vlastima na susretljivosti. Biskup Ćiril u odgovoru ističe:

⁶¹NAD, Fond 10, 1817/1992.-ad. –, »Draga sestra Veljka, s. savjetnice i sve druge sestre u Đakovu«, 8. siječnja 1992.

⁶²Marko Bubalo, *isto*, str. 142.

»Drago nam je da na ovako svečaniji način želite obilježiti završetak ove školske godine, i na taj način zahvaliti školskim vlastima u Mađarskoj, kao i našim vrijednim nastavnicima, da su učenici mogli završiti ovu školsku godinu. Što se tiče predloženih datuma, odgovaram... Budi dobar, pa se na vrijeme javi pomoćnom biskupu pismeno ili telefonom.«⁶³

Kao što su se časne sestre zbog pastoralno-katehetskih potreba vratile na neokupirano područje Đakovačke i Srijemske biskupije, tako su i svećenici imenovani dušobrižnicima za prognane i izbjegle prihvatili službe na slobodnom teritoriju. Jedan od njih je vlč. Ante Markić koji je imenovan dušobrižnikom u »Domu sv. Vinka« u Osijeku:

»Po izričitoj želji Austrijskog Karitasa, koji je omogućio kupovinu te zgrade, njezina namjena u prve dvije godine će biti 'za prognanike u Hrvatskoj'. Poštivajući tu želju, i radi potrebe da se Dom što prije privede svojoj svrsi, ovim Vas – nakon Vašeg usmenog pristanka – imenujem UPRAVITELJEM 'DOMA SVETOG VINKA' U OSIJEKU, danom 21. listopada 1992. godine, sa pravima i obvezama, koje zahtijeva Vaša služba. Ta prava i dužnosti nije moguće sada potpuno precizirati, dok se uspostavlja nova zajednica u toj kući. Marijine sestre u Osijeku su izrazile svoju spremnost, da sa dvije sestre pomognu u administraciji i njegovanju bolesnih.«⁶⁴

Tijekom 1993. godine izgrađena su dva naselja, jedno kod Rokovaca, a drugo kod Čepina. Svako je naselje moglo prihvatiti po 3000 prognanih. Nakon savjetovanja sa Zborom savjetnika, biskup Ćiril 1. svibnja 1993. prognanog župnika iz Bilja, vlč. Josipa Martinovića, dotadašnjeg dušobrižnika u Beremendu, imenuje dušobrižnikom za izbjegle i prognane u naselju Čepin.

»Svojim dopisom od 24. 03. 1993. Uprava naselja zamolila je kontakt sa svećenikom, koji će biti određen za dušobrižnika u tom naselju, koje je službeno otvoreno dne 07. travnja 1993. i u koje su već stigli prvi stanovnici novog naselja... U kontaktima sa Upravom naselja saznat ćete kakve su mogućnosti predviđene za Vaš dušobrižnički i pastoralni rad... Vaša je prvenstvena zadaća povezati se sa stanovnicima naselja,

⁶³ NAĐ, Fond 10, 297/1992.-ad. – »Završetak školske godine – poziv biskupu«, 31. ožujka 1992.

⁶⁴ NAĐ, Fond 10, 1695/1992. – »Ante Markić, župnik-prognanik (Aljmaš) – imenovan upraviteljem »Doma sv. Vinka« biskupije đakovačke i srijemske (Caritas) u Osijeku«, 22. listopada 1992.

upoznati njihovo brojno stanje, njihove duhovne potrebe i želje. Ne-posredni kontakti s njima će jasnije odrediti polje Vašeg djelovanja (u naselju, u školi, u crkvi) u čemu će Vam mnogo koristiti i dosadašnje iskustvo u radu sa prognanicima (u Mađarskoj).«⁶⁵

Nakon što je župnik u Duboševici i upravitelj župe u Topolju, vlč. Šimo Domazet tijekom ljeta 1993. godine imenovan župnikom u Piškorevcima, stvorena je potreba za imenovanjem novog dušobrižnika za prognane i izbjegle u Pečuhu i Mohaču, kao i vjeroučiteljem u osnovnoj i srednjoj školi koja je bila organizirana na hrvatskom jeziku u Mohaču. O. Stjepan Pasarić nakon razgovora s biskupom Ćirilom imenovan je dušobrižnikom u Mohaču i vjeroučiteljem u prije navedenim školama 4. listopada 1993. Biskup u dekretu ističe:

»Gospodine župniče, gospodin Šimo Domazet vratio se iz Mohács-a i započeo pastoralno djelovati u biskupiji. Budući da je u Mohaču i okolici još uvijek dosta prognanika iz Hrvatske neprestano smo tragali za drugim prikladnim svećenikom. Ovim Vas izvješćujemo da ovih dana u Mohacs dolazi Stjepan Pasarić, salezijanac, prognani župnik iz Belog Manastira. On će, uz druge poslove, katehizirati u Mohacsu i okolici, prema potrebama. Za početak stan mu je osigurao Stjepan Zagirac, župnik župe Szalánta – Nemeti. Pomoći će mu i za prehranu. molimo Vas da g. Pasariću pomognete u pronalaženju prikladnog stana u Mohacs-u, jer boravak kod g. Zagorca nije trajno rješenje radi udaljenosti od Mohács-a.«⁶⁶

Na dekret biskupa Ćirila o. Stjepana pečujski biskup odgovara:

»Sa zahvaljenjem sam primio obavijest o premještaju Stjepana Pasarića u Mohács. Radostan sam da ste u mogućnosti poslati svećenika za dušobrižništvo i vjeronauk za izbjeglice. Sa moje strane, u mojoj Biskupiji dajem mu svu punomoć i iurisdikciju, što je potrebno za njegov dušobrižnički rad.«⁶⁷

O. Stjepan Pasarić redovito je izvještavao o svome radu. Tako je 14. prosinca 1993. u dopisu biskupu Ćirilu napisao kako na vjeronauku u školi ima ukupno 106 učenika, od toga 84 u Osnovnoj školi i 22 u Gimnaziji:

⁶⁵ NAĐ, Fond 10, 873/1993. – »Josip Martinović, župnik-prognanik iz Bilje – imenovan dušobrižnikom naselja za prognanike i izbjeglice u Čepinu«, 19. travnja 1993.

⁶⁶ NAĐ, Fond 10, 2122/1993. – Stjepan Pasarić, salezijanac – dušobrižnik i kateheta prognanika u Mohács-u«, 4. listopada 1993.

⁶⁷ NAĐ, Fond 10, 2122/1993.-ad. – 1. studenoga 1993.

»Želim Vam još napisati nekoliko redaka o tome kako je u Mohaču. Na vjeronauku imam ukupno 106 djaka. Od toga 84 u Osnovnoj školik, a 22 u Gimnaziji. Vjeronauk održavam u pet škola u Mohaču i moram biti vrlo pokretan. Svaki dan imam sv. Misu na koju dodje mali broj osoba. Nedjeljom dodje popriličan broj na sv. Misu, ali još uvijek ne sve izbjeglice. Ovdje u Mohaču primili su me lijepo kao svećenika, isto tako i domaći župnik s kojim održavam kontakte. Prije nekoliko dana javio mi se i biskup iz Pečuha. Dao mi je jurisdikciju, pozdravio me i zaželio mi svako dobro u radu s našim ljudima. Hvala Bogu nekako ide i dat ću svoj skromni doprinos za one koji su ostali bez svojih domova.«⁶⁸

3. Briga o izbjeglicama iz Đakovačke i Srijemske biskupije na području Pečujske biskupije

3.1. VIJESTI O ZBIVANJIMA U JUGOSLAVIJI I O IZBJEGLICAMA U DNEVNOME LISTU »ÚJ DUNÁNTÚLI NAPLÓ« IZ 1991. GODINE⁶⁹

Vijesti o sukobima u Jugoslaviji, a poslije i tijekom Domovinskoga rata, bile su česta tema mađarskoga tiska. Dokaz je tomu i dnevni list Baranjske županije tzv. »Új Dunántúli Napló«,⁷⁰ koji je svakodnevno izvještavao o zbivanjima u susjednoj državi od početka sukoba pa sve do završetka rata.⁷¹ Redakcija spomenutoga lista, osim toga što je objavljivala članke svojih novinara s terena, koji su redovito slali izvješća prije svega o zbivanjima u Osijeku, slavonskim selima i Baranji, objavljivala je i prijevode pojedinih članaka prisutnih u hrvatskim novinama, primjerice u »Glasu Slavonije«. Kako bi se mađarsko čitateljstvo upoznalo sa zbivanjima u Jugoslaviji, često se pisalo o svjedočanstvima pojedinaca koji su, bojeći se ratnih opasnosti, već u srpnju 1991. godine prešli iz Hrvatske u Mađarsku. O lošem stanju u Osijeku posvjedočio je i jedan bračni par u srpnju 1991. godine. Supružnici su izjavili da se »sukobi oko područja Osijeka nastavljaju«, dok je jedna mađarska obitelj iz Batine ispričala da su se »tenkovi iz Sombora uroveli, ali Jugoslavenska

⁶⁸ NAĐ, Fond 10, 2122/1993.-ad. – 14. prosinca 1993.

⁶⁹ Imajući u vidu velik broj novinskih članaka koji se bave navedenom temom, ovaj je dio rada ograničen samo na novinske članke između srpnja i prosinca 1991. godine.

⁷⁰ Brojevi spomenutog lista između 1944. i 2004. digitalizirani su i mogu se istraživati na mrežnim stranicama *Hungaricane*.

⁷¹ Iz novinskih se izvješća mogu pomno pratiti ratna zbivanja na području Jugoslavije, no, kako je tema ovoga rada briga o izbjeglicama, ti članci nisu uključeni u ovu analizu.

narodna armija još nije izvela nikakav napad«.72 Iz tih se izjava dalo naslutiti kako sukobi najvjerojatnije neće prestati i da će nastala situacija u idućim tjednima i mjesecima eskalirati.

Objavljeni članci u »Új Dunántúli Napló« koji se bave Jugoslavijom mogu se podijeliti u nekoliko skupina: 1. izvješća o trenutačnoj političkoj situaciji i ratna zbivanja u Jugoslaviji, 2. svjedočanstva izbjeglica, 3. dolazak i brojni status izbjeglica u Mađarskoj, 4. briga i skrb o izbjeglicama u Mađarskoj i 5. akcije prikupljanja pomoći za unesrećene. Prevladavaju teme o njihovom dolasku i skrbi ponajprije na području Baranjske županije jer je upravo o tome između srpnja i prosinca 1991. godine objavljeno oko 200 članaka i izvješća te različitih poziva upućenih mađarskim građanima glede prikupljanja pomoći za unesrećene.

»Új Dunántúli Napló« redovito je izvještavao i o graničnoj kontroli te pojačanome nadzoru zelene granice, ali i o mogućem dolasku jugoslavenskih izbjeglica preko neoznačenih graničnih prijelaza. U srpnju 1991. godine objavljeno je nekoliko članaka koji progovaraju o tim temama. Među njih se ubraja i članak objavljen 9. srpnja 1991., čiji je naslov »Mir na granici«, a kojim se mađarska javnost izvještava kako još nisu zabilježeni pokušaji ilegalnoga prelaska Jugoslavena preko zelene granice.73 Od srpnja 1991. godine u redovitoj rubrici lista »Hírek, információk, események« [»Vijesti, informacije, događaji«] počinju se objavljivati kratki novinski članci o prisutnosti izbjegličkih obitelji na području Baranjske županije. Članak koji je objavljen 11. srpnja 1991. započinje rečenicom »Već ima slavonskih izbjeglica u Baranji«, a prenosi vijest o dolasku četiriju obitelji s područja Slavonije, koje su bile smještene u Pečuhu i Harkanju.74 Dana 17. srpnja objavljen je pak članak pod naslovom »Jugoslavenske izbjeglice u Mađarskoj?« u kojem se prenosi vijest da se 20 Jugoslavena (18 Mađara i 2 Hrvata) u Uredu za izbjeglice pri Ministarstvu unutrašnjih poslova raspitalo o mogućnostima stjecanja izbjegličkoga statusa.75 Dan poslije objavljena je vijest da su u bivšem ljetovalištu Bázis u Harkanju smještene radničke obitelji iz Osijeka koje nisu imale

⁷² *Új Dunántúli napló* (dalje u tekstu: ÚDN), br. 186. (9. 7. 1991.), str. 2.

⁷³ ÚDN, br. 186. (9. 7. 1991.), str. 2.

⁷⁴ ÚDN, br. 188. (11. 7. 1991.), str. 4.

⁷⁵ ÚDN, br. 190. (13. 7. 1991.), str. 5.

izbjeglički status.⁷⁶ Od srpnja 1991. godine izvješća i članci o jugoslavenskim izbjeglicama postali su stalna tema u spomenutom listu.

Osim u Harkanju, izbjegličke su obitelji počele pristizati i u Mohač. Na naslovnici, koja je tiskana 22. srpnja 1991. ističe se da je jedna obitelj iz Novoga Bezdana zatražila status izbjeglice u mjesnoj policijskoj postaji i da je obitelj privremeno smještena u prostorijama koje su predviđene za njihov prihvat.⁷⁷ Pridošlice iz slavonskih sela svoje su utočište pronašle i u tzv. prijateljskim naseljima. To potvrđuju i Korođani koji su od ratne strahote pobjegli u Kisdobszu.

List je izvještavao i o životu izbjeglica te njihovoj nezavidnoj situaciji. O neizvjesnosti njihova života svjedoči i intervju novinara Tvrtka Vujitya s dvoje Korođana. Novinar ih je upitao jesu li od nadležnih tijela već zatražili izbjeglički status, na što su F. S. i M. L. odgovorili sljedeće:

»Bili smo u Pečuhu u Uredu za izbjeglice odakle su nas poslali u Mohač. Otišli smo jer su nas zanimala naša prava. Otišli smo gore k sudcu, koji nam je rekao da ovaj predmet ne smije dospjeti u javnost. Na kraju smo sreću okušali u Sigetu, no ondje se nisu bavili Jugoslavenima, nego su primali rumunjske izbjeglice. Sada je nesigurnost potpuna, ne znam hoće li nas mađarska država prihvatiti.«⁷⁸

Iz njihova se odgovora daje zaključiti kako je sudbina unesrećenih bila neizvjesna i da je među njima vladala nesigurnost.

Iz novinskih se članaka mogu dobiti podatci i o broju jugoslavenskih izbjeglica na području Mađarske. Njihov je broj do prosinca 1991. godine neprestano rastao. Broj prelazaka ovisio je o situaciji u Hrvatskoj. U kolovozu je objavljen članak naslovljen »Jugoslavenske izbjeglice u Mađarskoj« u kojemu se ističe da se osjeća povećanje broja izbjeglica na području države i da je od početka nereda u Jugoslaviji 188 osoba zatražilo izbjeglički status. Među njima prednjače Mađari, ali ima i Hrvata i Srba. U to nisu uračunani oni jugoslavenski državljani koji su zahvaljujući svojim vizama trideset dana slobodno mogli boraviti u Mađarskoj a da nisu zatražili poseban status.⁷⁹ Dana 23. kolovoza 1991. objavljen je još jedan članak o jugoslavenskim izbjeglicama,

⁷⁶ ÚDN, br. 195. (18. 7. 1991.), str. 4.

⁷⁷ ÚDN, br. 199. (22. 7. 1991.), str. 1.

⁷⁸ ÚDN, br. 207. (30. 7. 1991.), str. 2.

⁷⁹ ÚDN, br. 221. (13. 8. 1991.), str. 1.

a čiji je naslov »Bez prestanka dolaze izbjeglice« i u kojemu se navodi da su usred napada na baranjska mjesta stanovnici pohrlili na mađarsku granicu, odakle su ih, uz policijsku pratnju, dopratili u Vojarnu sv. Stjepana u Mohaču. Izbjeglice su prvo registrirali, a zatim ih smjestili na Trg heroja, gdje je Ured za izbjeglice imao svoj prihvatni centar. Izbjeglice koje u Mohaču nisu imale rodbinu bile su smještene u novi srednjoškolski dom ili u tabore u Sátorhelyu i Kislippi. U članku se spominje i da se ti ljudi nisu smatrali izbjeglicama jer se vjerovalo kako je njihov boravak u Mađarskoj samo privremen.⁸⁰

Dana 24. kolovoza objavljen je još jedan članak u kojemu se navodi da se izbjeglički val ne smanjuje i da ljudi dolaze preko graničnih prijelaza Udvar i Drávaszabolcs te se procjenjuje da ih je u Baranjskoj županiji 10-ak tisuća. Izbjeglice s područja Laslovabile smještene su u Sigetu, gdje im je smještaj osiguran u dvorcu, a Popovčani su smještaj pronašli u kampu u vlasništvu vodovoda u Komlou. Među izbjeglicama počeli su se pojavljivati i ranjenici, koji su izbjeglički tabor u Sigetu posjećivali samo radi dobivanja besplatnih lijekova i zavoja.⁸¹

3.2. POMOĆ I BRIGA ZA IZBJEGLICE NA PODRUČJU PEČUJSKE BISKUPIJE

Istodobno s povećanjem broja jugoslavenskih izbjeglica na području Pečujske biskupije u novinama su se počeli pojavljivati različiti pozivi za prikupljanje pomoći. Budući da se broj izbjeglica povećavao, bilo je mnogo toga što valja riješiti: od smještaja i prehrane, preko odijevanja do pružanja adekvatne medicinske skrbi. Od kolovoza 1991. godine u »*Új Dunántúli Napló*« počinju se pojavljivati pozivi kojima se građanstvo moli za pomoć. Kako je usred ratnih opasnosti većina ljudi svoje domove napustila bez osobnih stvari i potrepština, dnevni je list objavio poziv u kojemu građane moli da, ako mogu, doniraju odjeću. Donacije su se skupljale u Crvenom križu u Sigetu. Broj izbjeglica na području Mohača potkraj kolovoza 1991. godine dosegnuo je 10 000, pa se u njihovo evidentiranje uključio i gradonačelnički ured.⁸²

Zbog velikoga izbjegličkog vala pojavili su se novi problemi u vezi s njihovom skrbi. Naime, najveći je problem bio pronalazak odgovarajućega prostora za smještaj ljudi čiji su privremeni smještaji bili tzv. šatorska naselja

⁸⁰ ÚDN, br. 230. (23. 8. 1991.), str. 2.

⁸¹ ÚDN, br. 231. (24. 8. 1991.), str. 1-2.

⁸² ÚDN, br. 231. (24. 8. 1991.), str. 1-2.

u kojima se nije moglo boraviti tijekom hladnih noći. Problem se pokušao riješiti premještanjem izbjeglica u učeničke domove, vojne objekte i ljetovališta. Osim Mohača i dvaju izbjegličkih kampova u Sigetu, 24. kolovoza osposobljen je i kamp u Đudu, a u tu je svrhu prenamijenjen franjevački samostan. Smještajni je kapacitet osiguran za 280 ljudi.⁸³

Osim smještaja, pojavio se i problem osiguravanja hrane unesrećenima. U Mohaču je izbjeglicama osiguran topli obrok, a susjednim je samoupravama poslan poziv za otvaranje besplatnih kuhinja. Prema izjavi voditelja kampa u Sigetu Ištvana Barata, ljudi su se odazvali javnim pozivima, koji su bili objavljeni u tisku:

»Stanovništvo donosi svu potrepštinu: odjeću, hranu, povrće, voće, cigarete. I nakon radnog vremena pomažu policajci, djelatnici Crvenoga križa, građani-aktivisti. Iz bolnice su nam dali slobode krevete, iz ureda su donijeli stolice i stolove.«⁸⁴

U kampovima je osigurana i uporaba telefona, pa su stoga pojedinci mogli kontaktirati sa svojom rodbinom u inozemstvu.⁸⁵

Također, pomoć izbjeglicama pružile su i različite civilne i crkvene organizacije, političke stranke, mađarska vlada, lokalne samouprave, županija, ali i druge države (Austrija, Francuska, Nizozemska, Danska, Norveška). U prikupljanje različitih potrepština u kolovozu 1991. godine uključila se i Magyar Ökumenikus Szeretet Szolgálat (Mađarska ekumenska služba ljubavi), koja je prikupila pet tona robe te ih poslala u baranjske kampove. U paketu se nalazila hrana, odjeća za djecu i pokrivači. Ta je služba namjeravala nastaviti s pomaganjem unesrećenima, pa je zato preko medija ponovno poslala poziv za nastavak prikupljanja odjeće i materijalnih sredstava.⁸⁶ Prikupljanje odjeće organiziralo je i uredništvo Új Dunántúli Naplóate preko Crvenog križa. U povodu toga objavljen je poziv pod naslovom »Prikupljaju odjeću za izbjeglice«.⁸⁷ Uzgred, novčana pomoć za unesrećene prikupljala se i dobrotvornim balovima. Jedan je organiziran već 8. kolovoza 1991. u Szalanti,⁸⁸ a održavali su se i koncerti, izložbe, predstave.

⁸³ ÚDN, br. 235. (28. 8. 1991.), str. 1.

⁸⁴ ÚDN, br. 232. (25. 8. 1991.), str. 1-2.

⁸⁵ ÚDN, br. 233. (28. 8. 1991.), str. 1-2.

⁸⁶ ÚDN, br. 233. (26. 8. 1991.), str. 2.

⁸⁷ ÚDN, br. 233. (26. 8. 1991.), str. 5.

⁸⁸ ÚDN, br. 216. (8. 8. 1991.), str. 4.

Na području Pečujske biskupije pomoć su pružili i Magyar Máltai Szeretet Szolgálat (Mađarska malteška služba ljubavi) i Magyar Caritas Alapítvány (Zaklada mađarski Caritas) pri Katoličkoj Crkvi. O svestranoj pomoći izbjeglicama svjedoči i članak u »Új Dunántúli Napló« koji je objavljen 27. kolovoza 1991. pod naslovom »Cijela država pomože izbjeglicama«. Osim pružanja materijalne pomoći, pojedine su se mađarske obitelji javile Crvenom križu radi pružanja smještaja unesrećenima.⁸⁹ U novinama su se pojavljivali i naslovi poput »Mohač se pripremio za primanje izbjeglica«, što je značilo da je grad spreman pomoći svakomu bez obzira na njegovu nacionalnu pripadnost.⁹⁰ Pozivu prikupljanja pomoći pridružio se i Mađarski demokratski forum (MDF),⁹¹ dok su Ujedinjeni narodi poslali 2,9 milijuna dolara pomoći za osiguravanje hrane.⁹²

Izbjeglicama i prognanima s područja bivše Jugoslavije na području Pečujske biskupije pomogla je i Katolička Crkva. Tako je, primjerice, u pratnji pečujskoga biskupa Mihályja Mayera mohački i sigetski izbjeglički kamp posjetio nuncij Angelo Acerbi, dok je papa Ivan Pavao II. za njihovu skrb donirao 10 000 dolara. Osim toga, Katolička se Crkva priključila i u akciju prikupljanja odjeće i drugih potrepština,⁹³ što potvrđuje i Šikloška rimokatolička crkvena zajednica, koja je uz pomoć Reformirane Crkve i lokalne samouprave poslala poziv za: pronalaženje smještaja, prikupljanje ručnika, hrane, odjeće, higijenskih potrepština i pokrivača.⁹⁴

O izbjeglicama se vodila briga i u duhovnome smislu. Tomu u prilog govori i posjet đakovačkoga biskupa Ćirila Kosa, koji je 2. rujna posjetio izbjegličke kampove u Baranjskoj i Somođskoj županiji. O njegovu je posjetu izvijestio i »Új Dunántúli Napló«. Dana 3. rujna 1991. objavljen je članak pod nazivom »Posjet đakovačkog biskupa izbjegličkih tabora«. Bilježi se sljedeće:

»Đakovački biskup Ćiril Kos i njegova pratnja posjetili su izbjegličke kampove u Baranjskoj i Somođskoj županiji. Biskup je donirao novac (15 tisuća maraka) i preko pečuškoga katoličkog Caritasa izbjeglica-

⁸⁹ ÚDN, br. 234. (27. 8. 1991.), str. 2.

⁹⁰ ÚDN, br. 218. (10. 8. 1991.), str. 5.

⁹¹ ÚDN, br. 235. (28. 8. 1991.), str. 3.

⁹² ÚDN, br. 310. (13. 11. 1991.), str. 2.

⁹³ ÚDN, br. 236. (29. 8. 1991.), str. 3.

⁹⁴ ÚDN, br. 235. (28. 8. 1991.), str. 3.

ma je poklonio i odjeću. Bio je u Mohaču, Sigetu, Đudu i Nagyatadu. Istaknute jugoslavenske crkvene dostojanstvenike primio je i pečuški biskup Mihaly Mayer u biskupskoj palači. Obećao je da će biskupija omogućiti da izbjegličke kampove posjete svećenici napuštenih sela. Svećenici će uskoro stići u njih gdje će moći služiti misu i obavljati druge crkvene službe.«⁹⁵

Umjesto zaključka

Dostupnom arhivskom građom od 1991. do 1993. godine, prikazan je čitav mozaik pastoralne brige za prognane i izbjegle s okupiranog područja Đakovačke i Srijemske biskupije, kao i ugroženih naselja na crti razdvajanja. Premda nije imao nikakvih iskustava o pastoralu izbjeglih i prognanih, cijelim svojim bićem na različite je načine pokazao sustavnu skrb. Prve inicijative koje su obilježile njegov rad s izbjeglicama i prognanima jesu apeli i protestna pisma, koje je upućivao inozemnoj i tuzemnoj javnosti upozoravajući na bezrazložnost ratnih sukoba u tom vremenu na ovim područjima. Brinuo se i za svećenike kojima je život bio ugrožen, kao što su primjerice oci franjevci u Vukovaru, župnik u Tenji Tomislav Cvenić, o. Marko Malović u Iloku. Svećenike i vjernike hrabrio je i poticao ne samo na molitvu za mir nego i na pastoralni rad s prognanima i izbjeglima. Tako je od 1991. do 1993. godine u Republici Mađarskoj šestoricu svećenika prognanika imenovao dušobrižnicima, katehetama i vjeroučiteljima. Pojedini su se svećenici skrbili za izbjegle i prognane u Republici Mađarskoj sve do njihova povratka, odnosno mirne reintegracije. Časne sestre Sv. Križa također je uključio u pastoralno-katehetsko-vjeroučiteljski rad, karitativnu brigu te skrb za ranjene hrvatske vojnike, privremeno smještene u Mađarskoj. Njegova širina ljudskosti posebno dolazi do izražaja u korespondencijama s nad/biskupima u Pečuhu, Vesprenu, Budimpešti i Kaloči. U trećem dijelu rad stavlja poseban naglasak na izvještaje iz dnevnoga lista Baranjske županije tzv. »Új Dunántúli Napló«, koji je redovito pratio zbivanja u vezi s prognanima i izbjeglima, pa tako i pastoralne pohode biskupa Kosa prognanim izbjeglim vjernicima u Republici Mađarskoj. Svećenik Marko Bubalo u knjizi *Nemam mamu – imam tebe* najsadržajnije je opisao pastoralnu brigu biskupa Kosa za prognane i izbjegle, kao i odnos Republike Mađarske prema prognanima i izbjeglicama.

»Republika Mađarska primila nas je kao svoju djecu, uplakanu, izgublenu bez doma i domovine. Omogućila nam je da lakše izdržimo sve

⁹⁵ ÚDN, br. 241. (3. 9. 1991.), str. 5.

ovo što se događa hrvatskom narodu. Učinili su sve da nam bude što ljepše, bolje i lakše do povratka u našu domovinu Hrvatsku. Sve je dogovoreno na međunarodnoj razini. Vjerujem da ovo nećemo i ne smijemo nikada zaboraviti. Neka stoga to bude zabilježeno i u ovoj knjizi kao znak zahvalnosti i sjećanja za brigu i skrb te svako dobro što nam ga učiniše. Sve dobrotvorne ustanove, katolički Karitas, Malteški red, Crveni križ maksimalno su se brinuli i pomagali na svaki način da bi se lakše preživjelo. Mnoga poduzeća, gradske uprave, škole, muzeji, kulturne i prosvjetne ustanove, biskupi, svećenici, župe, obitelji i pojedinci pridonosili su što su više mogli da pokažu svoju ljubav, pažnju i brigu za nas s vrećicom u ruci i sa suzama u očima. Mnoge su liječili, djecu primili u školu. Jednostavno sve što je trebalo da bi se normalno živjelo. Hvala svima za sve i uime izbjeglica i prognanika koji su boravili u Republici Mađarskoj.«⁹⁶

⁹⁶M. BUBALO, *Isto*, str. 56.

Stanislav Šota – Eldina Lovaš

Bishop Ćiril Kos's pastoral care for the displaced persons of the Đakovo and Srijem Diocese in the Republic of Hungary during the Homeland War 1991–1993

S u m m a r y

The years between 1991 and 1996 were particularly turbulent and challenging for Msgr. Dr.h.c. Ćiril Kos as the diocesan bishop, especially in the evangelic–pastoral–catechetical sense. The cause thereof was the Homeland War, or rather Greater-Serbian aggression on the Republic of Croatia, including the Đakovo and Srijem Diocese. Among all dioceses in Croatia, the Đakovo and Srijem Diocese was the one that suffered the worst war havoc, occupation and exodus. Bishop Ćiril Kos, uncompromising fighter for truth and justice, with the aim of preserving peace and avoiding war conflicts, directed countless appeals and letters of protest to both international and domestic public. He sent appeals to the representatives of Serbian Orthodox Church as well. With no success however, since a part of the bishops of the Orthodox Church were bearers of the idea of forming the so-called *Greater Serbia*. On 7 September 1991, Bishop Ćiril Kos sent a letter of protest to the President of the Presidency of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia in Belgrade; to the Federal Executive Committee in Belgrade; and to the Supreme Command of Yugoslav National Army in Belgrade. In this letter, he appealed to the subject entities to intervene in stopping the inhuman war and seeking peaceful means for living a life of love and cohabitation with every human being and every nation in our lands. In his letter of protest, Bishop Kos particularly stressed that the war had with full rage affected the Eastern Slavonia and Baranja – not only military formations and facilities, but also family houses, cultural monuments and sacral buildings were destroyed. In the territory of the Đakovo and Srijem Diocese, the war began in spring 1991. A major part of Serbian population was forced to leave their homes and go into the unknown. Around 40,000 inhabitants of our diocese were temporarily accommodated in the Republic of Hungary. In order to provide them with more than only financial and charitable care, Bishop Ćiril Kos appointed six priests, who also had the status of displaced persons,

spiritual guides and catechists of displaced persons and refugees. For a certain period of time, Sisters of Mercy of the Holy Cross in Đakovo were in service of faithful displaced persons and refugees as well. Faithful displaced persons and refugees showed special gratitude on occasions of Bishop Kos's personal visits. Written correspondence between Bishop Ćiril Kos and bishops in Hungary, in the territory of which displaced persons and refugees settled, proves courage, intuition, perseverance and love toward every priest and religious person. Though he was receiving *all kinds of letters* from both priests and members of congregation, in his answers, he always inspired and directed to what was the most important: *loving all brothers in all their life circumstances and events*. Local newspapers in the Baranja County in Hungary followed and reported on his pastoral visits as well.

Keywords: bishop; Ćiril Kos; displaced persons and refugees; appeals; pastoral visits; the Republic of Hungary.

Izvješće sa kolokvija, misa u Đakovu, spomen-ploče u Harkanovcima i Ivancu

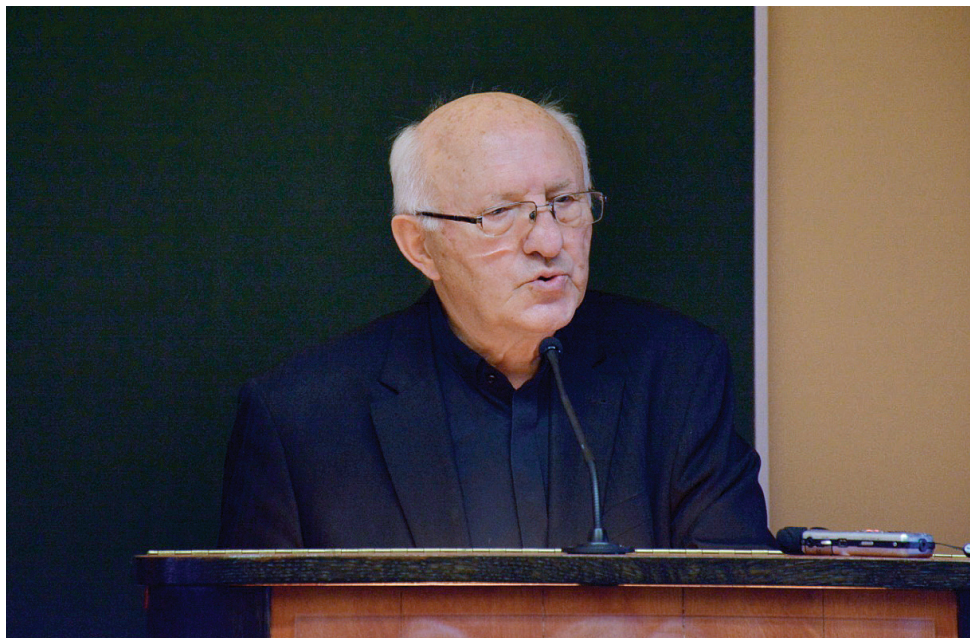
Znanstveni kolokvij o 100. obljetnici rođenja biskupa dr. h. c. Ćirila Kosa

ĐAKOVO (TU) – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Đakovu, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te Društvo hrvatskih književnika organiziralo je Znanstveni kolokvij o 100. obljetnici rođenja biskupa dr. h. c. Ćirila Kosa (19. 11. 1919. – 6. 7. 2003.). Kolokvij je održan pod biskupskim geslom biskupa Ćirila »In caritate, humilitate et vitae simplicitate – U ljubavi, poniznosti i jednostavnosti života« u utorak 19. studenoga 2019. u Dvorani biskupa Strossmayera KBF-a u Đakovu.

POZDRAVNI GOVORI

Uime organizatora pozdrav je uputio mons. dr. Pero Aračić, upravitelj Zavoda HAZU-a u Đakovu, a potom se nazočnima obratio nadbiskup đakovačko-osječki mons. Đuro Hranić. Zahvalio je organizatorima, supokrovitelju Gradu Đakovu, medijskom pokrovitelju »Glasu Slavonije« te svim predavačima. Pozdravio je sve nazočne, među kojima nadbiskupa đakovačko-osječkog u miru Marina Srakića, srijemskog biskupa Đuru Gašparovića, pomoćnog biskupa đakovačko-osječkog Ivana Ćurića, đakovačkog dogradonačelnika Roberta Francema, Krešimira Markića, izaslanika župana vukovarsko-srijemskog, g. Miroslava Kosa i s. Nataliju Fadiga, nećaka i nećakinju biskupa Kosa, sve okupljene svećenike i brojne časne sestre, profesore i studente KBF-a te nazočne bogoslove.

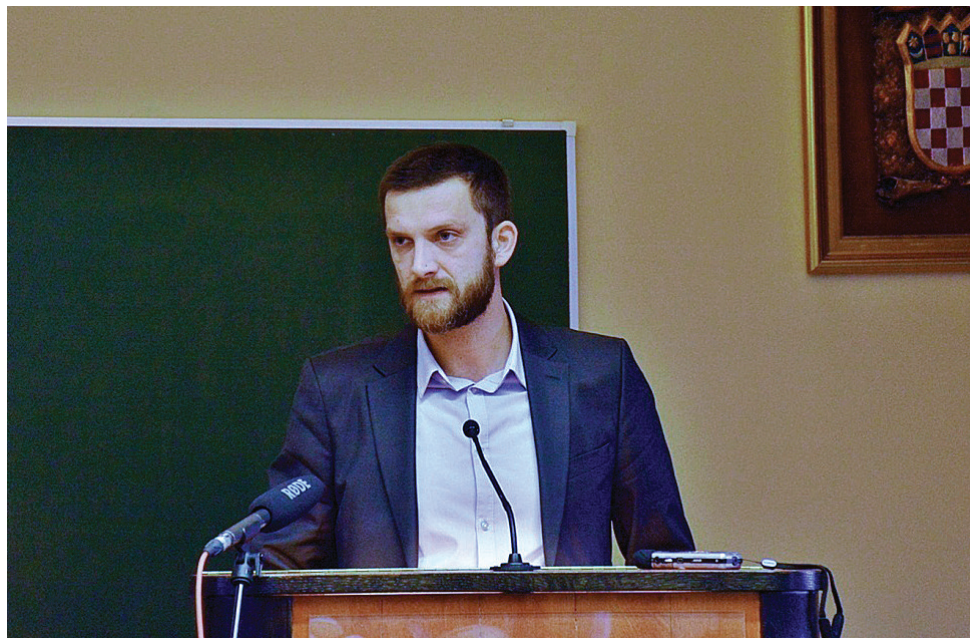
Podsjetio je na biskupsko geslo pokojnog biskupa Kosa »In caritate, humilitate et vitae simplicitate – ljubavlju, poniznošću i jednostavnošću života« te rekao kako je to uistinu bio njegov životni program koji ga je oslikavao kao čovjeka i biskupa: jednostavnog, skromnog, punog humora, ljudske dobrote i ljubavi, poniznoga. »Radost i vedrina bila je jedna od njegovih karizmi koju je dijelio drugima. Gdje god se pojavio unosio je radost, vedrinu i raspoloženje. Po tome smo ga svi poznavali. U komunikaciji bio je jednostavan

Pozdravna riječ upravitelja Zavoda HAZU-a u Đakovu

Riječ nadbiskupa đakovačko-osječkoga mons. Đure Hranića

Pozdravni govor zamjenika đakovačkog gradonačelnika prof. Roberta Francema

U dvorani Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Đakovu bilo je od 130 do 150 sudionika

i ponizan. Doživljavali smo ga kao istinskog čovjeka Crkve. Volio je Crkvu predvođenu Rimskim biskupom i sjećam se njegovih homilija svake subote u sjemenišnoj kapeli u kojima je i nas bogoslove odgajao u tom duhu ljubavi. O Papi i Papinstvu govorio je uvijek s ushićenjem i iskrenom sinovskom ljubavlju«, rekao je, među ostalim, nadbiskup Hranić, napominjući kako je biskup Kos za vrijeme svoje službe osnovao je 21 župu, zaređio 118 svećenika, izgrađeno je 18 župnih i 22 filijalne crkve, 62 vjeronaučne dvorane i 42 župna stana.

U ime gradonačelnika Grada Đakova nazočne je pozdravio dogradonačelnik Robert Francem, a skup je nastavljen izlaganjima.

Prvi blok izlaganja moderirao je dr. sc. Pavo Jurišić, a prvo izlaganje autora dr. sc. Pere Aračića i Ante Pavlovića, dipl. teol., nosilo je temu »Naglasci biskupa Ćirila Kosa u vođenju biskupije«. Dr. sc. Vladimir Dugalić izlagao je na temu »Duhovni profil biskupa Ćirila Kosa«, i istaknuo je dobrotu kao glavnu osobinu pokojnog biskupa Kosa, »nenametljiva plemenita čovjeka, ugodna sugovornika uvijek spremna za humor, Božjeg svećenika i biskupa«. »Biskup Ćiril Kos i komunističke vlasti 1974. – 1990.« bila je tema o kojoj je govorio dr. sc. Miroslav Akmadža, koji je biskupovanje biskupa Kosa stavio

u kontekst toga vremena. Nadbiskup u miru mons. dr. Marin Srakić, izlažući na temu »Biskup Ćiril Kos: 'Nisam se prepoznao'«, iznio je niz detalja o biskupu Kosu, posebice se osvrnuvši na biskupovo hapšenje, istragu i osudu, kao i na odsluživanje sedmogodišnje zatvorske kazne. Nema boljeg pokazatelja o stanju sloboda u jednoj državi od toga kako se sudi građanima u toj državi, naglasak je iz predavanja dr. sc. Mate Artukovića, koji je govorio o temi »Osuda Ćirila Kosa u ondašnjim pisanim medijima«. Zadnje izlaganje u dopodnevnom dijelu kolokvija održao je dr. sc Milan Šimunović na temu »Katehetsko vijeće HBK-a i predsjednik Ćiril Kos«.

Drugi dio znanstvenog kolokvija, koji je moderirao mr. sc. Tadija Crnjak, započeo je izlaganjem s. M. Estere Radičević »Biskup Ćiril Kos, dar Božji zajednici Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu«. »Ćiril Kos apostolski upravitelj Vrhbosanske nadbiskupije 1990. godine« bila je tema izlaganja dr. sc. Pave Jurišića. Dr. sc. Antun Japundžić održao je predavanje »Ekumenski rad biskupa Ćirila Kosa«, dok je dr. s. Finka Tomas održala izlaganje »Biskup Kos i promicanje kulta sv. Ćirila i Metoda«. Mirko Ćurić, prof., u svojem izlaganju naslovljenom »Razgovori biskupa Kosa za Đakovački glas«, govorio je o dvama božićnim razgovorima s biskupom Ćirilom Kosom za »Đakovački glasnik« 1994. i 1995. Zadnje izlaganje priređivača dr. sc. Stanislava Šote i mr. sc. Eldine Lovaš nosilo je naslov »Pastoralna skrb biskupa Ćirila Kosa za prognanike Đakovačke i Srijemske biskupije tijekom Domovinskog rata«. (Anica Banović)

Misno slavlje u povodu spomendana bl. Salomeje i 100. obljetnice rođenja biskupa Ćirila Kosa

ĐAKOVO (TU) – Uz nadbiskupa đakovačko-osječkog Đuru Hranića, nadbiskupa u miru Marina Srakića te još devetoricu svećenika, pomoćni biskup Ivan Ćurić predvodio je u đakovačkoj prvostolnici 19. studenoga svečano večernje misno slavlje na spomendan blažene Salomeje i dan 100. obljetnice rođenja biskupa Ćirila Kosa. Tijekom misnoga slavlja u katedrali je bila izložena slika – portret biskupa Kosa – i relikvije bl. Salomeje.

Spominjući se blagopokojnoga biskupa Ćirila, biskup Ivan je u svojoj homiliji istaknuo: »Upravo se danas ispunjava stoljetni krug od časa njegova rođenja, 19. studenoga 1919. U ovoj, jubilarnoj godini već smo se potrudili 'uklesati' svoj zahvalni spomen na njegov život, službu i djelo. Kao biskupijska zajednica 28. rujna o. g. pošli smo nakon hodočašća u Mariju Bisticu do župne crkve sv. Marije Magdalene u Ivancu, gdje smo ostavili spomen

u njegovoj rodnoj župi, u kojoj je u filijali Ribić Breg rođen kao blizanac, s bratom Ivanom, i istoga dana u župnoj crkvi »preporođen milošću krštenja«, kako stoji ispisano na kamenoj ploči u sredini između dvaju ulaza u ivanečku crkvi. A nekoliko mjeseci prije hodočastili su na još jedno mjesto, u Župu Harkanovci, u koju se kao šestogodišnjak sa svojim roditeljima Josipom i Marijom, doselio biskup Ćiril, gdje je on, kako od 6. srpnja ove godine stoji na ploči u harkanovačkoj crkvi Snježne Gospe »upijao snagu vjere i slavio sveta otajstva te, odazvavši se svećeničkom pozivu, 1944. prikazao svoju mladu misu«.

Nakon što je podsjetio na osobitost kršćanskoga značenja jubileja, prema riječima samoga biskupa Ćirila, koji je u zagrebačkoj katedrali 1995. godine, na zlatomisničkom slavlju sluge Božjega kardinala Franje Kuharića, čije se 100. obljetnice rođenja ove godine također zahvalna srca spominjemo, tumačio izvorna, biblijska nadahnuća jubileja, biskup Ivan je nastavio: »Neka od prepoznatljivih obilježja blagopokojnoga biskupa Ćirila znakovito nam je označio njegov 'odlazak', kad su crkveni i društveni mediji, javljajući o njegovoj smrti 6. srpnja 2003., pisali: 'Otišao je u narodu omiljeni biskup, koji je volio narod i kojega je narod volio.' Taj, tako raširen utisak o bliskosti i ljudskoj pristupačnosti biskupa Ćirila oslikava ono što je i sam biskup izabrao i ugradio u svoje biskupsko geslo, izraženo riječima: Ljubavlju, poniznošću i jednostavnošću života (CD, 15). 'U narodu omiljen', no na svojim je ramenima morao ponijeti i iskustvo osude 'u ime naroda', kad je prije 60 godina, 1959. godine bio uhićen od tadašnjih komunističkih vlasti, označen kao neprijatelj naroda i osuđen na 7-godišnju zatvorsku kaznu.«

Osvrnuvši se, potom, na pročitana liturgijska čitanja i rasvjetljavajući njihovom porukom lik biskupa Ćirila, propovjednik je izabrao nekoliko primjera u kojima biskup Ćiril tumači temeljna otajstava vjere – utjelovljenje i uskrsnuće, te je istaknuo: »Za pastirske poticaje kršćanskoj zajednici biskup je Ćiril veoma slikovito i duboko prebirao po biblijskom nauku. Tako nas je hitro i živo usmjeravao prema biblijskim prizorima i događajima, naznačujući uvijek da su poruka i događaj spasenja uvijek utjelovljeni, konkretni, po mjeri poziva svakog čovjeka. Zato je za nas danas, imajući pred sobom nove izazove i zahtjeve suvremenoga života, u svoju pastirsku i učiteljsku službu vrlo snažno ugrađivao pastoralni duh i smjernice 2. vatikanskoga koncila.« Ističući da je »na poseban način u propovijedima biskupa Ćirila odjekivala povijest naše biskupije«, osvrnuo se na svetački primjer bl. Salomeje Krakovske iz 13. st., čiji je život dijelom povezan s početkom povijesti Đakovačke

biskupije, kad je njezin suprug Koloman 1239. godine bosanskom biskupu Ponsi darovao imanje i grad Đakovo. Završavajući svoju homiliju, biskup je naveo nekoliko molitvenih zaziva iz 139. psalma, koje je biskup Ćiril ugradio u riječi oprostaja u svojoj duhovnoj oporuci.

Prije završnog blagoslova biskup Ivan potaknuo je sve okupljene da pođu u kriptu katedrale, gdje je potom predvodio zahvalnu molitvu na grobu pokojnog biskupa Kosa. Nakon molitve biskupi, svećenici, časne sestre, bogoslovi i vjernički puk pristupili su štovanju relikvija bl. Salomeje. (A. Banović)

100. obljetnica rođenja, 16. obljetnica smrti i spomen-ploča s likom biskupa Ćirila Kosa

U povodu 100. obljetnice rođenja đakovačkog i srijemskog biskupa Ćirila Kosa, u subotu, 6. srpnja u župnoj crkvi Snježne Gospe u Harkanovcima đakovačko-osječki nadbiskup u miru Marin Srakić, u zajedništvu s nadbiskupom Đurom Hranićem, pomoćnim biskupom Ivanom Ćurićem i još četrnaesticom svećenika, predvodio je svečano misno slavlje. U toj je prigodi na ulazu u crkvu otkrivena spomen-ploča s biskupovim likom, koju je izradio akademski kipar Drago Stojaković. Misno je slavlje ujedno bilo i spomen na 16. obljetnicu biskupove smrti 6. srpnja 2003.

Prva postaja svečane procesije bila je odmah na ulazu u crkvu, gdje je otkrivena mramorna spomen-ploča s likom biskupa Kosa i natpisom koji počinje geslom blage uspomene biskupa Kosa, iz koncilske konstitucije »Christus Dominus«: *In caritate, humilitate et vitae simplicitate – Ljubavlju, poniznošću i jednostavnošću života*, s daljnjim tekstom: *Mons. Ćiril Kos 19. studenoga 1919. – 6. srpnja 2003., đakovačko-srijemski biskup (1974. – 1997.). Ovdje, u župnoj crkvi Snježne Gospe, gdje je od 1925. upijao snagu vjere i slavio sveta otajstva te, odazvavši se svećeničkom pozivu, 1944. prikazao svoju mladu misu, o 100. obljetnici njegova rođenja podigoše zahvalni pastiri i vjernici Đakovačko-osječke nadbiskupije. Harkanovci G. G. 2019.*

Pri otkrivanju i blagoslovu spomen-ploče nadbiskup Srakić je rekao: »Draga braćo i sestre, zahvalna srca, u ovoj župnoj crkvi, u kojoj je od svoje 6. godine 'upijao snagu vjere i slavio sveta otajstva', podižemo ovaj vidljivi spomen na biskupa Ćirila Kosa, blage uspomene, pastira Đakovačke i Srijemske biskupije od 1974. do 1997. godine. Činimo to u prigodi jubileja 100. obljetnice njegova rođenja, spominjući se, ujedno, i 16. obljetnice njegove smrti na današnji dan 2003. godine, kao i 75. obljetnice njegova svećeničkoga ređenja i mlade mise ovdje u Harkanovcima 1944., potom 60. obljetnice

njegova uhićenja i osude 1959. godine te 45. obljetnice početka njegove biskupske službe.«

U svojoj homiliji nadbiskup Marin među ostalim je rekao: »Ćiril Kos preuzeo je biskupiju u jednom teškom trenutku kad su sukobi razdirali naš svećenički identitet. Trebalo je to ujediniti. Svojom vedrinom, smislom za šalu, a danasve svojim neumornim radom i ljubavlju prema Crkvi, on je to uspio. Postigao je to i zato što je imao povjerenje u svoje svećenike i suradnike, što smatram jednom od važnih odlika biskupa Ćirila. Osim toga, volio je Crkvu, koja je bila česta tema njegovih živahnih propovijedi. A znate što mu je bila najmilija tema propovijedi? Bogorodica Marija, koja je bila zadnja točka gotovo svake njegove homilije.«

Govoreći o njegovim drugim osobinama, naglasio je: »Kad smo tražili što da stavimo na nadgrobnu ploču, odabrali smo epitaf: 'Ovdje leži biskup Ćiril, dobri otac svoje biskupije.' Nije ta dobrota bila popustljivost pred nepravilnostima, već umijeće izreći u pravo vrijeme svoju očinsku riječ.« Istaknuo je i njegovo ostajanje uz svoj hrvatski narod tijekom ratnih godina, hrabreći duhovno, između ostalih, i vukovarske branitelje na prvoj crti obrane. Sveti Pavao piše Timoteju: *Oni koji dobro obavljaju svoju službu stječu častan položaj*. Ne samo da je Ćiril svoju službu obavljao dobro, nego izvrsno! Doista

je zaslužio častan položaj u povijesti naše nadbiskupije i ova spomen-ploča koju smo danas postavili i blagoslovili neka bude znak toga visokog položaja koji je biskup Ćiril zaslužio, dajući svoj život i izgarajući za svoju biskupiju«, zaključio je nadbiskup Srakić.

Zahvalu na kraju misnog slavlja izrekao je i nadbiskup Hranić. »S radošću smo organizirali ovaj spomen, zajedno sa svećenicima Valpovačkoga dekanata i drugim svećenicima naše nadbiskupije, na čelu s tajnikom i kancelarom biskupa Ćirila, mons. Lukom Stragarom, te nas trojicom biskupa, kako bismo s vama molili za njega i postavili ploču s njegovim likom u ovoj njegovoj i vašoj župnoj crkvi«, rekao je nadbiskup Đuro te uputio zahvalu pomoćnom biskupu Ćuriću, koji je bio inicijator postavljanja ove spomen-ploče i prvi organizator ovog okupljanja, zajedno s vjernicima ove župe.

Istoga su se dana u Đakovu, nakon završetka večernje mise, prisutni svećenici s biskupima, bogoslovima, redovnicama i vjernicima spustili u kriptu i ispred groba biskupa Ćirila Kosa izmolili prigodnu molitvu za pokoj vječni. (Marko Grgić)

Otkrivanje i blagoslov spomen-obilježja s likom biskupa Ćirila Kosa u župnoj crkvi u Ivancu

IVANEC (TU) – Pod geslom *Kristu Gospodinu 'posličeni'*, oko četri tisuće vjernika Đakovačko-osječke nadbiskupije pošlo je 28. rujna 2019. na veliko nadbiskupijsko hodočašće u Mariju Bistricu i Ivanec u godini 100. obljetnice rođenja biskupa Ćirila Kosa (1919. – 2003.). Predvođeni nadbiskupom mons. Đurom Hranićem, nadbiskupom u miru mons. Marinom Srakićem, pomoćnim biskupom mons. Ivanom Ćurićem, s više od 70 svećenika i redovnika te tridesetak časnih sestara, rijeka hodočasnika iz svih 16 dekanata Đakovačko-osječke nadbiskupije u dopodnevnim se satima slila u nacionalno svetište Majke Božje Bistričke.

Nakon što su sudjelovali u hodočasničkoj pobožnosti i svečanome euharistijskom slavlju, unatoč kiši koja ih je povremeno pratila, hodočasnici su se uputili na drugu hodočasničku postaju – u Župu Ivanec u Varaždinskoj biskupiji, gdje je u Ribić Bregu 19. studenoga 1919. godine rođen te u župnoj crkvi kršten biskup Ćiril Kos, kako bi sudjelovali u svečanom bogoslužju Prve Večernje te u blagoslovu spomen-obilježja s likom biskupa Ćirila.

Župna crkva sv. Marije Magdalene, koja je za ovu prigodu bila posebno urešena, bila je premala da primi tisuće pristiglih hodočasnika, te su mnogi ostali u prostoru pred crkvom i preko razglasa pratili i sudjelovali u molitvi.

Đakovačko-osječkim biskupima i svećenicima pridružili su se i domaćini – apostolski upravitelj Varaždinske biskupije mons. Josip Mrzljak, generalni vikar mons. Antun Perčić, župnik Župe Ivanec Kristijan Stojko te još nekolicina svećenika. Svi su u svečanoj procesiji ušli u župnu crkvu te se zaustavili u njezinu podnožju, gdje su nadbiskup u miru Marin Srakić i biskup Josip Mrzljak otkrili spomen-obilježje s likom biskupa Ćirila Kosa, a blagoslovnu je molitvu predvodio nadbiskup Hranić. Lik biskupa Ćirila izradio je osječki akademski kipar Drago Stojaković.

POZDRAV APOSTOLSKOG UPRAVITELJA MONS. JOSIPA MRZLJAKA

Pozdravnu riječ hodočasnici izrekao je mons. Mrzljak: »Dobrodošli u naše Hrvatsko zagorje, u našu Varaždinsku biskupiju. Drago mi je da smo večeras ovdje, da vas mogu pozdraviti. Ja sam dobio umirovljenje, a na moje mjesto dolazi biskup iz Đakovačko-osječke nadbiskupije, Bože Radoš, kojega ćemo na blagdan Krista Kralja ove godine zarediti u Varaždinu. I tako se mijenjaju ljudi i krajevi: biskup Kos došao k vama, nama dolazi vaš biskup Bože. Roditelji nadbiskupa Đure iz ove su župe, a ja sam rođen u Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji, u Vukovaru. Osim toga, povezuje nas i naš narod, naša Crkva, naša vjera. Vjera nas je uvijek jačala i hrabrila, pa neka i ovaj susret protekne tako, u bratskom susretu, u molitvi, da čuvamo to naše zajedništvo i jedinstvo u našoj Crkvi.«

Usljedilo je svečano bogoslužje Prve Večernje (XXVI. nedjelje kroz godinu), u kojemu su sudjelovali svi okupljeni. Nakon čitanja odlomka iz Prve poslanice Timoteju, nagovor je izrekao mons. Marin Srakić. Rekao je kako će napraviti iznimku te neće govoriti o biskupu Kosu, već će »riječ dati biskupu Kosu«, citirajući ga kada govori o svom podrijetlu, župi iz koje dolazi, jer je biskup Kos rado isticao da je rodom iz Hrvatskog zagorja te da živi među istim narodom, ali u drugome kraju naše domovine.

Kako je istaknuo nadbiskup u miru Marin, biskup Kos bio je poznat propovjednik te je okupljenim vjernicima pročitao dijelove nadahnute homilije biskupa Kosa, koju je izrekao 15. svibnja 1988. u svetištu sv. Leopolda Bogdana Mandića kod obreda podjele đakonata. Slijedila je molitva vjernika – prošnje koje su izrekli domaći župljani, kao i vjernici-hodočasnici, na koje je okupljeni puk odgovarao pjevajući: Usliši, usliši, Bože, prošnje naše.

Pozdrav okupljenim hodočasnicima uputio je i domaći župnik Kristijan Stojko, a potom je riječ zahvale uputio nadbiskup Đuro Hranić.

»Božja je providnost htjela da upravo u ovoj stotoj obljetnici rođenja biskupa Ćirila, kojega je ova župa darovala nama, mi ove godine darujemo novoga, trećega po redu, biskupa ovoj još uvijek mladoj Varaždinskoj biskupiji«, rekao je nadbiskup Đuro te uputio zahvalu donedavnom župniku te župe vlč. Zoranu Gložiniću, novom župniku vlč. Kristijanu Stojku, župnom vikaru Mišelu Kovačeviću, svim župljanima i župnom zboru. Izrazio je radost zbog nazočnosti rodbine pok. biskupa Ćirila: rodom iz Harkanovaca te iz Ribić Brega, kao i zbog svoje nazočne rodbine.

Zahvalio je svim hodočasnicima, svima koji su sudjelovali u organizaciji hodočašća, te svima koji su na bilo koji način pridonijeli ovom hodočašću. I, na kraju, nadbiskup je zahvalio domaćim vjernicima, na čelu sa župnikom i župnim vikarom, za njihovo neočekivano i velikodušno gostoprimstvo, jer su za brojne hodočasnike iz Slavonije u župnome dvorištu pripremili obilje hrane i pića. Nakon završnog blagoslova zapjevan je himan »Tebe Boga hvalimo«, a nakon izlasku iz župne crkve hodočasnici su se zadržali s gostoljubivim Ivančanima te se zahvalni i okrijepljeni uputili natrag prema Slavoniji.

Anica Banović

Adrese autora

1. prof. dr. sc. Pero Aračić, prof. u trajnom zvanju
Strossmayerov trg 4
Đakovo
pero.aracic@os.t-com.hr
2. Anto Pavlović, dipl. teol.
Pavićeva 3
Đakovo
anto.pavlovic53@gmail.com
3. Božidar Petrač, prof.
Trg bana Josipa Jelačića 7/1
Zagreb
4. prof. dr. sc. Miroslav Akmadža,
znanstveni savjetnik u trajnom zvanju i redoviti profesor
Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i
Baranje, Starčevićeva 8
Slavonski Brod, 091 589 0189
akmadza@isp.hr
5. mons. dr. sc. Marin Srakić, nadbiskup u miru
Strossmayerov trg 6
Đakovo
marin.srakic@djos.hr
6. prof. dr. sc. Mato Artuković
Slavonski Brod
mato.artukovic@gmail.com
7. prof. dr. sc. Milan Šimunović, prof. u trajnom zvanju
Kompolje (Otočac)
8. s. Estera Radičević, dipl. povjesničar
Kralja Tomislava 20
Đakovo
estera.radicevic@os.t-com.hr

9. prof. dr. sc. Pavo Jurišić
Katolički bogoslovni fakultet Sarajevo
pavo.jurismic@gmail.com
10. doc. dr. sc. Antun Japundžić
Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu
Petra Preradovića 17
Đakovo
antun.japundzic@gmail.com
11. dr. sc. Finka Tomas
Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu
Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Petra Preradovića 17
sfinka.tomas@gmail.com
12. Mirko Ćurić, prof.
Đakovo
mcuric@gmail.com
13. doc. dr. sc. Stanislav Šota
Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu
Petra Preradovića 17
stanislav.sota@os.t-com.hr
14. Eldina Lovuš
mag. edu. povijesti i mag. edu. hrvatskoga jezika
Filozofski fakultet Osijek
Lorenza Jägera 9
Osijek

NAKLADNIK
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Trg Nikole Šubića Zrinskoga 11, HR – 10 000 Zagreb

ZA NAKLADNIKA
Akademik Dario Vretenar, glavni tajnik

LEKTURA:
Tomislav Salopek

PRIJEVOD SAŽETAKA NA ENGLISKI JEZIK:
Gorka Radočaj

TEHNIČKI UREDNIK
Aco Zrnić

ADRESA UREDNIŠTVA:
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Đakovu
Petra Preradovića 17, 31400 Đakovo
upravitelj: +385(0)(31)802427
tajništvo: +385(0)(31)802428
E-mail: djakovozavod@hazu.hr

GRAFIČKO UREĐENJE:
»Glas Slavonije« d.d., Osijek

TISAK:
Tiskara Zelina

NAKLADA
400 primjeraka
Objavljeno u travnju 2020.

»...autori koriste autentičnu arhivsku građu (poglavito iz bivšeg represivnog sustava) i na taj način očituju sustavnost i temeljitost u proučavanju teme za koju su u ovom slučaju bili nadležni. Konačno, vrijednost zbornika poput ovih – razmatranje nad likom i djelom osobnosti kao što je biskup Ć. Kos, očituje se i u tome jer su autori i sami bili sudionici istih događaja odnosno suvremenici biskupa Ćirila te su ga (većina) poznavali i osobno, tako da im je kontekst pojedinih događaja te njegovo djelovanje bili i više nego poznati. U tom smislu većina je razmatranja zapravo 'iz prve ruke' što kako spomenusmo, djelu daje poseban pečat.«

(izv. prof. dr. sc. Stjepan Radić)

* * *

»Msgr. Ćiril Kos, đakovački i srijemski biskup, propovjednik, duhovnik, profesor Visoke bogoslovne škole u Đakovu, urednik Vjesnika Đakovačke i Srijemske biskupije, dugogodišnji predsjednik Vijeća za katehizaciju HBK svojim životom i djelom bio je čovjek Crkve. Skrbio se za što kvalitetniji pastoral u biskupiji, za rad na katehizaciji, te za održavanje i izgradnju crkvenih objekata. Djelovao je u vrijeme velikih pritisaka na Crkvu tijekom komunizma, odnosno u godinama Domovinskoga rata, kada je veliki dio biskupije okupiran, crkve i obiteljski domovi su razoreni i uništeni, a vjernički puk je protjeran ili je izbjegao. Unatoč činjenici da je 1959. uhićen, a potom i osuđen na zatvorsku kaznu, biskup Kos ostao je dosljedan svojem pozivu i poslanju, spreman pomoći bližnjemu i stati u zaštitu slabih i nemoćnih (...)

Navedeni radovi, svaki iz svoje znanstvenoistraživačke perspektive, prikazuju važnost biskupa Ćirila Kosa za istočno hrvatsku kulturnu, crkvenu i političku povijest u burnim vremenima pred Domovinski rat, za Domovinskog rata i poslije njega. Za hrvatsku historiografiju, kao i za pravnu povijest (napose onu koja se odnosi na kazneno sudovanje u vrijeme SFRJ) od velikoga su značenja radovi koji se bave sudskim postupkom vođenim protiv biskupa (tada duhovnika) Ćirila Kosa i njegovih kolega bogoslova i profesora Đakovačkoga sjemeništa 1959/60. godine.«

(prof. dr. sc. Ladislav Heka)

